THE BOOK WAS DRENCHED

UNIVERSAL LIBRARY OU_190511 ABABAIN THE STATE OF THE ST

المنعَهُ للانبَائِرُ لِيَنْ الْمَائِمُ وَاللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّهِ اللَّ

ڪِتابُ الهربنج والتائير للجتاحظ

> عمِنِي بنسِيْرِه وَيَجْعِبُ يقِهِ مشارل پلات استاذ بَدَرَسَةِ اللغاتِ الشرَقينةِ المَيْرَة بهجاریس

> > رِمشق ۱۹۵۵

المنعه منظل المنتب والمنطق المنطقة ال

ڪِتابُ الهربنع والتَّلْفِيرِ للجتاحِظ

> عَصِٰيَ بنسيَ رُه وَ يَجْفِسُ يَقِهِ شارل پلات استاذ بَدَدسَةِ اللناتِ السَرَقيَةِ الْحَيْة بسِردِس

> > دِمشق ۱۹۵۵

بِنَ لِللهِ الرَّمَ إِلَّكُ مِنْ الْحَارِ الْحَارِ الْحَارِ الْحَارِ الْحَارِ

قال عمرو بن بحر الجاحظ :

ا كان أحمد بن عبد الوهاب مفرط القِصَر ويدعي أنه مفرط الطول وكان مرتماً ونحسه لِسَمة جفرته واستفاضة خاصِر ته مدورًا وكان جعد الأطراف قصير الأصابع وهو في ذلك يدعي السَّباطة والرُشاقة وأنه عتيقُ الوجه أخمص البطن معتدلُ القامة تامُّ العظم ؛ وكان طويلَ الظهر قصير عظم الفَخِذ وهو مع قِصَر عظم ساقه بدّعي أنه طويل البادَ رفيعُ الماد عاديُ القامة عظيمُ الهامة ، قد أعطيَ البسَطة في رفيعُ الماد عاديُ القامة عظيمُ الهامة ، قد أعطيَ البسَطة في الماد عاديُ القامة عظيم السَّنَ متقادِمَ الميلاد ، وهو يدعي أنه معتدلُ الشاب حديثُ الميلاد ،

لا بانة عنها على قدر غباوته عنها (۱) ؟ وكان كثير الاعتراض

اقتاس من سورة البغرة 'آية ٢٤٦ .

٣) ف وم: عنها ؛ س: فيها .

لهجاً بالمرا شديد الجلاف كلفاً بالمجاذبة متتايماً في المنود مُوثرًا للمغالبة مع إضلال الحُجّة والجهل بموضع الشّبهة والخطرفة عند قصر الزاد والعَجز (عند التوقّف والحاكمة مع الجهل بمرة المرا ومنبّة فساد القلوب ونكد الخلاف وما في الحوض من اللغو الداعي إلى السهو وما في الماندة من الإثم الداعي إلى النار وما في الجاذبة من النكد وما في التغالب (1) من فقدان الصواب .

" و كان قلبل السَّاع غَمْرًا وصَحْفِياً غَفْلًا ، لا ينطق عن فِكر ويثق " بأول خاطر ، ولا يفصِل بين اعتزام النُّمر واستبصار المُحِق ؛ يمُدَ أسبا الكُتْب ولا يفهم مَعانيَها ، ويحسُد العلما من غير أن يتعلق منهم (" بسبب ، وليس في بده من جميع الآداب إلا الانتحال لاسم الأدب .

الما على المطارنا حتى للغ الحجود منا وكدنا نعتاد مذهبه ونألف سببله وأيت أن أكشف قناعه وأندي صفحته للحاضر والبادي وسكان كل ثفر وكل مصر وبأن أسأله عن مائة مسألة أهزأ فيها وأعرف الماس مقداد جهه وايسأله عنها كل من كان في مكة ليكفوا عنا من غربه وليردوه بذاك إلى ما هو أولى به ومكة ليكفوا عنا من غربه وليردوه بذاك إلى ما هو أولى به والميدوه بذاك إلى ما هو أولى به والميدوه بذاك إلى ما هو أولى به والميدود بدأك إلى ما هو أولى بدأك إلى ما هو أولى بدأك إلى ما ميدود بدأك إلى ميدود بدأك إلى ميدود بدأك إلى ما ميدود بدأك إلى مي

١١ كدا في ف و م و س و لعل الصواب المعدر

٢) هو ف و م : التماأل عر ، المالية .

٣) س: وپڻق' ف و م: وڻيق

اس: مهم اف وم افهم .

م كأنه م يسمع بقولهم : " من جادل قاتل " ، ولم يسمع بقولهم : " الخلاف شر " () ولم يسمع بقولهم : " الخلاف شر " () ولم يسمع بقولهم : " الخلاف شر " () ولم يسمع بقولهم : " إذا عز أخوك فَهُنْ " () ولم الذي لا يشاري الذي سمع بقول الني صلعم في السائب بن صيفي : " هذا شريكي الذي لا يشاري ولا يُعاري " () ولا بقول عثمان : " إذا كان لك صديق فلا نُعارِه ولا تُعارِه " () ولا بقول ابن أبي ليلى : " لا أماري أخي ، فإما أن أكذبه وإما أن أغضبه " () ولا بقول ابن نمر : " لا يُصيب الرجل حقيقة الإيمان حتى يترك المرا، وهو مُحِق " () .

7 _ و كأنه لم يسمع بقول الشاعر [من الطويل]:
 خلافًا علينا مِن فَيَالَةٍ رأيهِ ﴿ كَمَا قِيلَ قَبْلَ البَوْمِ «خَالِف فَتُذَكّرَا» (١)

ولم يسمع بقول الأوّل :

رَآهُ مُمَدًا للخلاف ١٠٠٠ البيت (١)

ولا بقول الآخر [من المتقارب] :

١ - انا صاحب مولع بالجلاف ﴿ كَثيرُ المراه قليلُ الصوابِ
 ٢ - أَلَجُ لَجَاجًا مِن الْمُنْفَسَاء ﴿ وَأَزَهَى إذا ما مَشَى مِن عُرابِ (١٠)

الحملة موجودة في المحطوطة فسقطت من ف ثم من م و س .

٢) الطر المثال الميداني ح 1 ص ٢٤.

^{*} من سنطت من س الحبلة : لم يسمع عقولهم . . . فهن .

اطر البيان والندين ح و ص ٢٥ ولسان العرب مادة شرى .

ه عد هدا انقول في مراحمنا .

٣) اطر اليان والتيس ح ٣ ص ٧٤ و ح ٣ ص ١٥٢ .

٧) لم محد هدا القول في مراحمنا .

البت للعطيئة ؟ اطر امثال الميداني ح و ص ٢٤٢ .

٩) لم ستر على مدا البت .

البيتان لملف الاحمر ؛ الطر الحيوان ح ٣ ص ٥٠٠ وتمار القلوب ص ٣٤٥ .

وقالوا : « فَــلان أُخْلَفُ مِن آبُولُ الْجِمَلِ »''' ، ولذلك قال الشاعر [[من الطويل] :

وأخَلَفُ من بَوْلِ البَهِيرِ فإنَّه ﴿ إِذَا قِيلَ للإ قِبال ﴿ أَقِبِلْ ۗ فَأَدَّبَرَا ۗ ۗ

V _ قال رجل لأهير البابي (') : « أين نبت المرا ، " _ قال : "عند أصحاب الأهوا ، (') ؛ وقال عمر بن عبد العزيز : " من جعل دينه غَرَضاً للخصومات أكثر التنقل " (') ، وكان عمر بن هُبَرة يقول : « اللهم إبي أعوذ بك من المرا ، وقلة خيره ومن اللحاج وتنذم أهله ا " (") ؛ وقال بعض المذكورين : « اللهم إلا نعوذ بك من المرا ، وقلة خيره وسو ، أثره على أهله ، فإنّه أيهلك المرو ، ويُذهب الحمة ويُفسد الصداقة ويُورث القَسوة ويُضرَي '') على المُعة ، حتى يصير المُوجز خطلا والحليم في قا والمتوقي خبوطا ، والصدوق كذوبا " (") .

الرا من أساب الفضب وأقرب ما يكون الرجل من غضب الله إذا غضب كا أنه أقرب ما يكون من دحمة الله إذا سجد لقول الله عز وجل _ ﴿ وَأَسْجُدُ وَأَفْتَرِبَ ﴾ (١٠) وقال لقمان لائه:

و، الطر أم ل المرد، ح و ص ١١٥

۲) اطر تدر العلوب ص ۲۸

۱۳ لم عد هدا غول في مراحما

١٤ س. عرضا و ه م م عرضا اول السيان والتديين ح ٣ ص ٥٩ : ٥ مي حص
 ديه عرضا بحصورات اكثر منف ١٠.

أعد هدا العول في احما

٦) ف وم: يصري 'س: صري .

٧) لم عد هذا القول في مراحمة

٨) سورة العلق ' آبة ١٩ .

"إيَّاكُ والمرا عَضْبة والصمت حكمة ولا تو مَن لعجه " ؛ وقال آخر : "المرا عضبة والصمت حكمة ولو كان المرا فحلا والفخر أما ما ألقحا " إلاالشر " " ؛ وقال الشَّعْني : " إني لأستحي من الحق أن أعرفه ثم لا أرجع إليه " ؛ وقال الشَّعْني : " قال الحَسن ما رأيت فقيها قط يداري ولا ياري ؛ إنما ينشر حكمته : فإن قيلت ما رأيت فقيها قط يداري ولا ياري ؛ إنما ينشر حكمته : فإن قيلت عن الراهيم " بن إساعيل بن عائذ عن " المبادك بن سعيد قال : " قال أبجاهد : صحفت رجلًا من قريش ونحن نريد الحج ؛ فقلت له يوماً : هلم نتفاتج الرأي ؟ فقال : " دَع الود كما هو " فعلمت والله والله أن الفرشي قد عَلَنِي ا " ") وقال المحاق الموضل : " كثرة الخلاف حرب وكثرة المتاتمة غش " " " السحاق الموضل : " كثرة الخلاف حرب وكثرة المتاتمة غش " " " المسحاق الموضل : " كثرة الخلاف حرب وكثرة المتاتمة غش " " " "

و) لم عد هذا العول في مراحما ؛ وفي حميم الديه : لمحته .

٣) سوم: أُلقحا ' ف : القحا.

٣) لم محد هدا القول في مراحمنا .

الم عد هدا العول في مراحمنا .

[•] ا لم محد هدا الغرل في مراحما .

٦) ف: براهيم .

٧) بي المحطوطة : عر ؛ ف و م و س : س .

A) لم عد هذا القول في مراحمنا .

الم عد هدا القول في مراحعنا .

بسيسست للله الحم التحت

9 أطال الله بقاءك وأنم يعمته عليك وكرامته لك . قد عامت _ خفظك الله _ أنك لا تحسّد على شي حَسَدَكُ على حُسن القامة وضخَم الهامة وعلى حَور المين وجودة القد وعلى طِيب الأحدوثة والصنيعة المشكورة وأن هذه الأمور هي خصائصك التي بها تكلّف ومعانيك التي بها تلهج و إفا يحسد _ أبقاك الله _ المر شقيقه في النّسب وشبيهه "في الصّناعة ونظير و في الجواد على طادف قدره أو تالد حظه أو على كرّم في أصل تركيبه وتجاري أعراقه ، وأنت ترعم أن هذه المعاني خالصة في أصل تركيبه وتجاري أعراقه ، وأنت ترعم أن هذه المعاني خالصة وأن لك الكل وللناس المعض وأن لك الصافي ولمم المشوب وأن لك الكل وللناس المعض وأن لك الصافي ولمم المشوب هذا سوى الغريب الذي لا نعرفه والبديع الذي لا نبلغه .

أ هذا الغيظ الذي أنضجك وما هذا الحسد الذي أكدك ؛ وما هذا الإطراق الذي قد اعتراك وما هذا الهم الذي قد أضناك ؛ وهـــل رأيت أخــر صفقة ولا أوهن قوة من

ا) كدا في المحطوطة ؛ ف ، م و س . شعيمه .

'يجري البِتَـاقَ مع الكَوادِن والروائع مع الجواسر''' ومَن حاكمَ مَن يُسَاله وجاذَبَ مَن يقلده ؟ وهل رأيتَ مكيناً يقلق ومصنوعاً له يسخط ؟ وهل زدتً على أن أطمعتَ في نفسك ومكنتَ للشُّبهة في أمرك وأنشأت للخامل ذِكرًا وللوضيع قدرًا ؟

الم إنك لا تعرف الأمود ما لم تعرف أشباهها ولا عواقبها ما لم تعرف أقدادها ولن يعرف الحق من يجهل الباطل ولا يعرف الخطأ من يجهل الصواب ولا يعرف الموادد من يجهل المصادر وانظر لم تسلت النفوس مع تفاوت منازلها ولم تجاذبت عند تقادب مراتبها ولم اختلف الكثير واتّفق القليل ولم كانت الكثرة عِلَمَ المتخاذل والقِلَةُ سباً (" للتناصر وما فرقُ ما بين الحجاداة والتحاسد وبين المنافسة والتخالب ؟ فإنك متى (" عرفت ذلك استرحت منا ورجونا (" أن نستريح منك ا

١٢ _ وكيف يعرف السبب من يجهل المسبّب ؟ وكيف يعرف الوصل من يجهل الفصل (°) ؟ بل كيف (¹) يعرف الحبّة من الشبهة والغدُر (¹) من الحيلة والواجب من الممكن أوالغُمُل من الموسوم والمعقول من الموهوم (¹) والحال من الصحيح

اط: الحوام.

٣) ف : سدا ؛ م و س : سب ؛ ويصح الوحهان .

٣) س:متى ؛ ف و م : إذا .
 لا) س: ورحونا ، ف و م : ورحوت .

ه) دیادة س : و کیف یمرف الحدود من لم یسم الفصول .

٦) ال كيف عن ل ؛ طوف وموس : وكيف .

٧) ف وم: المدر 'س: المدر

٨) ريادة سعن ل عما يظهر .

والأسراد الحجولة من ذوات الدلائل الخفيّة وما يُعلَم مَا '' لا يُعلَم وما يُعلَم بَا '' لا يُعلَم وما يُعلَم باللفظ دون الإشارة عا لا يُعلَم إلّا بالإشارة دون اللفظ وما يُعلَم معتقدًا ولا يُعلم يقيناً مَا يُعلم يقيناً ولا يُعلم معتقدًا '' وما المستغلق الذي لا يجوز أن يفارقه استغلاقه والمستجهم الذي لا يفارقه استجامه ؛

ومَن هو طائر مع العوام حيث طارت وساقط معها حيث سقطت ، مع الزَّراية عليها والرغبة عنها ، قد ظَلَمَها بفضل ظُلمه لنفسه وجرى معها بقدر مناسبتها لقدره ؛ فأعرف الجنس من الصنف والقسم من النصف وفوق ما بين الذم واللوم وفصل ما بين المحان والاضطرار من الجد والشكر وحدَّ الاختيار من الإمكان والاضطرار من الإيجاب ؛ وسنعر فك من 'جملة ما ذكرنا باباً أنت إليه أحوَج وهو علينا أردَ .

Q.

١٣ _ اعلم أن الحسد اسم لما فَضَلَ عن المنافسة ، كما أن الجبن اسم لما فضل عن الاقتصاد اسم لما قصر عن الاقتصاد والسَّرَف ما جاوز الجود؟ وانت _ جملت فداك _ لا تعرف هذا ؟ ولو أدخلتُك الكُور "" ونفختُ عليك إلى يوم يُنفَخ في الصُّور ") المُّور الله عليه المُّور ") المُّور ") المُّور الله عليه المُّور الله عليه المُّور ") المُّور الله عليه المُّور الله عليه المُور الله عليه المُّور الله عليه المُّور الله عليه المُّور الله عليه المُّور الله عليه المُور الله عليه المُور الله المُؤمر المُؤمر الله المُؤمر الله المُؤمر الله المُؤمر الله المؤمر المؤمر المؤمر الله المؤمر الله المؤمر الله المؤمر الله المؤمر الله المؤمر المؤمر المؤمر الله المؤمر الله المؤمر الله المؤمر المؤمر المؤمر الله المؤمر الم

٣) كدا في ط و ف و م * عبر اننا أنتنا «يقيا» بدل « مكينا » لاما لم بر له وحها ؛
 س : وما يطم معتقدا مما لا يضم مكينا وما يطم مكينا مما لا يطم معتقدا .

الكور ؛ طو ف و مو س : الكير .

اقتباس من سورة الأنعام آنة ٨٣ وعيرها .

وهل في الأرض إقراد أثبت ودليل ('' أوضح وشاهد (') أصدق من شاهدي على ما ادعيت لنفسك من الرفعة عم ما ظهر من حَسَدِك لا هل الضَّعة ؟ وهل تكون بعد ذلك إلّا فاسد الحسَّ ('') ظاهر العنود أو جاهلًا بالحال ؟

18 _ وبعدُ ، فأنت _ أبقاك الله _ في '' يدك قياسُ لا ينكسر وجوابُ لا ينقطع ، ولك حدُّ لا يُفلَ وغربُ لا ينتني ، وهو قياسك الذي إليه تُنسب ومذهبُك الذي إليه تذهب أن تقول: «وما عليَّ أن يراني ''الناس عريضاً وأكون '' في حكمهم غليظاً ، وأنا عند الله طويلُ جميل وفي الحقيقة مقدود رشيق ا » ؛ وقد علموا _ أبقاك الله _ أن لك مع طول الباذ راكباً طولَ الظهر جالساً ، ولكن بينهم فيك ، إذا تُقت اختلافٌ وعليك لهم ، إذا اضطجعت ، مَسائل ا

10 _ ومن غريب ما أعطيت وبديع ما أوتيت الآنا لم نر مقدودًا واسع الجفرة غيرك ولا دشيقًا مستفيض الخاصرة سواك فأنت المديد وأنت البسيط وأنت الطويل وأنت المتقارب افيا شعرًا جمع الأعاديض ويا شخصاً جمع الاستدادة والطول ا

ودايل . . . وشاهد كما ني ل ؛ ط و ف و م و س : أو دليل . . . أو ساهد .

٣) س: احس؛ ف و م: الحسن.

m) كدا ق ف و م و س ، ولعل الصواب : وق .

اس: يراني ؛ ف وم: رآني .

وأكون كما في ل أف و م و س : أو أكون .

والراسخون في العلم والناطقون بالفهم (المعلمات من اختلافهم) والراسخون في العلم والناطقون بالفهم (المعلمون أن استفاضة عرضاً قد أدخلت الضّيم على ارتفاع سَمْكك وأن ما ذهب منك عرضاً قد استغرق ما ذهب منك طولًا الله والن اختلفوا في طولك؟ لقد اتفقوا في عرضك ؛ وإذ قد سلّموا الك بالرغم شطرًا ومنعوك بالظلم شطرًا وقد حصلت ما سلّموا وأنت على دعواك فيا لم يسلّموا! ولعمري إن العيون لتخطئ وإن الحواس لتكذب؟ وما الحكم القاطع إلا للذهن وما الاستبانة الصحيحة إلا للعقل؟ إذ كان زمامًا على الأعضاء وعيادًا على الحواس.

سَيِنَتْ وَأَسْتَعْشُ أَكُرْتُهما * لَا الَّتِيْ نِيُّ وَلَا السَّنَامُ سَنَامُ (^^

وقولُ رافع بن هُرَّيم [من الطويل] :

أَدَقَ شَوَاهَا عَنْدَ نُهْرَةِ جَوْفُهَا ﴿ سَنَامٌ كَنَصْرِ الْهَاجَرِيُّ مُقَرَّمَدُ (أَ)

ولو لم يكن فيك (الم من العجب إلّا أنك أوّل مَن تعبّدُه (اللهُ اللهُ اللهُ اللهُ على خطا الحسّ وبالشكر على صواب الذهن القد كنتَ

۱) ريادة عىل .

البيت في الشعر والشعراء لاس قتية ص ١٢٢ وفي ناح العروس مادة حش وفي السان العرب ح ٨ ص ١٧٢ .

٣) لم محد هدا البيت في مراحما .

١٠) ريادة عن ل .

کدا ي ف و م و س ؛ ل : عوده .

في طولك آيةً للسابلين وفي عرضك منادًا للمضلين (١٠)

١٨ _ وقد تظلّم المربوع مثلي من الطويل مثل محمد ومن القصير مثل أحمد اذ زعم محمد أنه إنما أفرط في الرَّشاقة و نُسب إلى القضافة لأن إفراط طوله غَرَ الاعتدال من عرضه وزعم أحمد أنه إنما أفرط في العرض و نُسب إلى النِلَظ لأن إفراط عرضه غمر الاعتدال من طوله (٢٠) و كلاها يحتاج إلى الاعتدار ويفتقر إلى الاعتلال والمربوع _ بحمد الله _ قد اعتدلت أجزاؤه في الحقيقة كا اعتدلت في المنظر وقد استغنى بعز الحقيقة عن الاعتدار و مجكم الظاهر عن الاعتدار العتدار الظاهر عن الاعتلال ا

وقد سمنا مَن يذم الطوال كا سمعنا مَن يُردي على القِصار؟ ولم نسمع أحدًا ذم المربوع ولا أزدى عليه ولا وقف عنده ولا شك فيه ؟ ومَن يذمّه إلا مَن ذم الاعتدال ومن يُزي عليه إلا مَن أزرى على الاقتصاد ومَن ينصب للصواب الظاهر إلا الممانِد ومَن يُعاري في الميان إلا الجاهل ، بل مَن يزدي على أحد لتفاقم التركيب وبسو التنضيد ، مع قول الله _ جل ثناؤه _ : ﴿ مَا تَرَى فِي خَلَق الرَّخُن مِنْ تَقَاوُتٍ ﴾ (٢٠) ؟

العد عرض وأي نظام أفسد من عرض عرض عادر للقدر وطول مجاوز للقصد ؟ ومتى لم يضرب العرض بسهمه على قدر حقه ويأخذ الطول من نصيبه على مثل وزنه خرج الجسد

ا ف و م : للمضاين ؛ س : للضالين ، ط للمصلين .

۲) زیادة ف.

 ⁻ سورة الملك آية - .

من التقدير وجاوز التعديل؛ وإذا خرج من التقدير تفاسدً ، وإذا جاوز التعديل تباين؛ ولئن جاز هذا الوصف وحسُن هذا النعت ، كان لقاسم التَّمَّاد (١) من الفضيلة ما ليس لأحمد بن عبد الوهاب ا

• ٢٠ _ وهذا كله بعد أن يُصدِقوك على ما ادعيت لطولك في الحقيقة واحتجت به لمرضك في الحكومة ؛ على أنك باعتلالك لما ينفيه العيان واستشهادل من المتكوم من المتفافل ؛ وأي صامت لا ينطقه هذا المذهب واي ناطق لا يغريه هذا القول ا وإذا كان يغريه المتفافل ؛ وأي صامت لا هذا ناقضاً لعزم المتسلّم ، فا ظنّك بعداوة أن المتكلّف ، فأنشدك الله أن تغري بك السُفها أو تنقض عزائم الحلما أن اوما أدري حفظك الله في أي الأمرين أنت أعظم إثماً وفي أيها أنت أفحش ظلما : أبتعرضك للموام أم بإفسادك حِمَم أن الخواص ا

رمدُ القصار كثير ومن ينصرك منهم غير قليل وقد وأينك زمانا على من القصار كثير ومن ينصرك منهم غير قليل وقد وأينك زمانا تحتيج بالنّعان بن المنذر وبضَرة بن ضمره وبجاعة بن مراده وبعامة بن سعر وبأوفى بن ذرادة وبعبد الله بن الجادود وبعلماً بن الهينم وبسعيد بن قيس وبأبي اليَسَر كَفْ بن عمرو

ل : لابراهيم بن السيدي وهو أيضا أحد أصدقاء ألحاحظ .

٣) في ط . المكر و، وحه .

۳) ئوفوموس: عادة .

a) س: الحلماً، و وم . حكما. .

ا ط : حلم اف و م و س : حكم .

وبحَسَكَة بن عَتَّاب و بُخادق بن غِفاد (؟) وبمِسْران بن حِطَّان وبيوسُف بن ثَمَر وبليَّاس بن معاوية و بَمْن بن ذَائدة وبنُشَبَة ابن سَلم ، وبرجال ناهيك بهم رجاً لا وبأعلام كفاك بهم أعلاماً .

۲۲ _ ورأيتُك تقول: «إن كان الفضلُ في النيكاية وفي ('') الشدة والصلابة ، فقصارُ كل شيء أشد ضرَرًا وأدئُ مَدخـلا وأظهرُ قوةً وجَلدًا ، كالججارة : أصلبُها الحصى ، وكالحيّات : أقتلُهـا الأفعى، وكالجعوض : أضرُها القرْقِس، وكالعقارب: أقتلُها الجرّارات؛ وكذلك أحرارُ الطير وبُغاثها للهوصفار البراغيث وكبارُها ».

" " وقلت: "إنكان الفضلُ في المدد فنا ياجوج وماجوج وماجوج ومنا الذّر والفراش ومنا الدعاميص والبَعوض ومنا الرمل والتُراب وقطر السَّحاب " واحتججت بأن الحسن والفضل لصغاد ما في الإنسان كالناظرين والأنفيين وحبّة القلب وأمّ الدِّماغ وزعمت أن الإنسان واذا طال جسمه وامتد شخصه وأسرع الانهدام إلى بَد نِه والانحنا إلى ظهره وأن القصير لا يتقوس ظهره ولا يميل عنقه ولا يضطرب شخصه ولا تعوج عظامه ويسمه كل أباب ويقطعه كل ثوب ولا تخرج رجلاه من النمش ولا يفضل (") عن الفراش وهو بعد أخف على القلوب وأخلط بالنفوس وأبعد من السَاجة وأدخلُ في كل باب ملاحة .

٢٤ _ وقلت : « وتقول الناس : ما هو إلا فُلْفُلَة ' وما هو إلا

١) س: وي ؛ طوف وم: أوي.

٣) زيادة س نليق مالمكان .

٣) كُدا في ط ؛ ف و م و س ؛ تفصلا .

كتاب العربيع والندوير – ٢

زُنْبَقَة ، وما هو إلا شِرارة ، وما لسانه إلا لسان حيّة » ، (1) ولم أذل أراك نقدم العرض على الطول وترغم أن الأرض لم توصف بالعرض دون الطول ؛ وذلك كقول الشعراء ووصف العاماء ؛ قال الشاعر [من الطويل] :

كَأْنَ بِلادَ اللهُ وَهُمَي عريضةٌ ﴿ على الحائف المطلوبِ كِفَّةٌ حَابِلِ (٣)

(ولم يقل : الطويلة) ؟ وقال [من الطويل]:

لا تَحْسُدَاني بارَكَ اللهُ فيكُمَا ﴿ على الأَرْضِ ذاتِ العَرْضِ أَن تُوسِعًا لِيَا ()

وقال الراجز :

نَفْطَعُ أَرْضًا وُنْلاقِ أَرضًا ٣ إِنَّ البِلادَ غَلَبَتْنا عَرْضَا (*)

(ولم يقل: طوكا) » ؛ وقلتَ : لولا فضيلة العرض على الطول ، لَا وصف اللهُ الجنّة بالعرض دون الطول ، حيث يقول _ جلّ ثناؤه_ ﴿ وَجَنَّةٍ عَرْضُها كَمَرْضِ السَّمَاءِ والأرْضِ ﴾ (١٦) .

٢٥ _ فهذه براهينُك الواضحة ودلائلك الظاهرة ؛ ولو لم

١١ كدا في ط'ف و موس: صة.

البت لمدافة من الحجاج ؛ الطن الحيوال ج ١٠ ص ١٣٤ و ح ٥ ص ٢٤٠ ؛ وغاد الغلوب ص ٢٠٠ و .
 الغلوب ص ٢٠٠٦ .

٣) لم سمر على هدا البيت

a a a (**'**

کدا ې ط ' ف و م و س : نقطم . . . وثلاقي . . . ظبتني .

٩) سورة الحديد أنه ٢١.

يكن فيك من الرضى والتسليم ومن القناعة والإخلاص ' إلّا أنك ترى أنّ ما عند الله خير لك مما عند الناس وأن الطول الحقي أحبُّ إليك من الطول الظاهر ' لكان في ذلك ما يشهد'' لك بالإنصاف ويحكم لك بالتوفيق ؛ وأنا _ أبقاك الله _ أتعشق '' إنصافك كما أتعشق المرأة الحسنا واتعلم خضوعك للحق كما أتعلم أنعيش المرأة الحسنا واتعلم خضوعك للحق كما أتعلم التفيَّه في الدين ؛ ولرُبمًا ظننتُ أن جودَك إنصافُ قوم. آخرين وأن تعمَّدك سَاحُ وجالِ مُنصِفين ا

٢٦ ـ وما أظنك صرت إلى مُمادضة الحَبّة بالشّبهة ومُقابلة الاضطراد بالاختياد واليقين بالشك واليَقظَة بالحُلم الآللذي خصصت به من إيساد الحق وألهِمنّة من فضيلة الإنصاف حتى صرت أحوج ما تكون إلى الإنكاد أذعن ما تكون بالإقراد واشدً ما تكون إلى الحيلة فقرًا أشدً ما تكون للحُبّة طَلباً الآل أن ذلك بطرف ساكن وصوت خافض وقلب جمامع أن ذلك بطرف ساكن وصوت خافض وقلب جمامع وجأش دابط وبنيّة حسنة وإدادة تأمّة مع غفلة كريم وفطنة عليم ان انقطع خصمُك تنافلت وإن خرف " ترققت عنير منخوب ولا متشبّب ولا مدخول ولا مشترك فيرا تقص النفس ولا واهن المزم ولاحسود ولا منافس ولا منافس ولا منافس

۱) س: يشهد ؛ ف و م: يتمعي.

٣) س: اتمشق ؛ ف و م : اعشق .

ص) ف و م : حرف ؛ س : حرق ' ويصح الوجهاں .

٢٧ _ تُقِلَ (() الحزّ وتُصيبُ المَفْصِل () وتُقرب البعيد وتُعلير الحَفي وَءَيْز الملتبس ومحلّص () المشكل وتُعطي المعنى حقَّ من المعنى وتُحبّ المعنى الفظ حمَّ من اللفظ حمَّ من اللفظ حمَّ من اللفظ حمَّ الله المعنى إذا كان عياً يلوح وظاهرًا يصيح وتُبغضه [إذا كان] (ا) مستهلكاً بالتعقيد ومستودًا بالتغريب، وترعُم أن شر الألفاظ ما غرق (() المعلى وأخفاها وسترَها (() وعمَاها) وإن داقت سمْعَ النُعْر واستالت قابَ الرُبض .

٢٨ _ أعجب الألفاظ عندك ما رق وعذب وخف وسهل وكان موقوفاً على معناه ومقصوراً عليه دون ما سواه ، لا فاضل ولا مقصر ولا مشترك ولا مستغلق ، فد جمع حصال السلاغة واستوفى خلال المعرفة ؛ فإذا كان الكلام على هذه الصفة وأيف على هذه الشريطة ، لم يكن اللفظ أسرع إلى السمع من المعنى إلى القلب وصاد السامع كالقائل والمتعلم كالملم ، وخفّت المؤونة واستُغني عن (١) الوكرة ومات الشبهة وظهرت الحجّة واستدلوا بالحلاف وفاقا وبالمجاذبة موادعة وتهنّو وا بالعنم وتشفّوا (١) برد اليقين واطمأنوا بشلج الصدود وبان المنصف من المانيد

ا ا ف و م : لَقَل ؛ س ، نَعَل .

٣) س: المصل علو ف و م: النصل : العل امال البداني ح و ص ٥٩ .

٣) س : وتحلص ' ف و م : وتابحص .

ا ربادة س

^{•)} ف و م : ع ق ' س : اعرق

٣) ف و م : وسترها ؛ س وأسرها .

٧) س: عن ؛ ف وم: س.

۸) ط: وتعموا .

وتميّز الناقص من الوافر وذلّ المُخطِل وعزّ المُحصِّل وبدّتُ عَوْرَةُ الْمُطِل وظهرت بَراءَ الْمحقّ ·

٢٩ _ وقلت : "والناس ' وإن قالوا في الحسن : كأنه طاقة ديمان ' وكأنه خوط بان '' وكأنه قضيب خيز 'دان ' وكأنه غصن بان ' وكأنه ذمح ' دُدْيني ' وكأنه صفيحة يَانية ' وكأنه سيف مُعْندُواني '' و كأنه إجان ' وكأنه المشتري ' مُعْندُواني '' وكأنها جال ' وكأنه الله وكأن وجهَه دينار هر قِلي ' وما هو إلا البحر ' وما هو إلا الغيث ' وكأنه الشمس ' وكأنها دارة ' القَمر '' وكأنها الزهرة ' وكأنها درة ' وكأنها مهاة ' فقد تراهم وصفوا المستدير والعريض بأكثر نما وصفوا به القضيف والطويل " .

٣٠ __ وقلتَ: « وجدنا الأفلاك وما فيها __ والأرضَ وما عليها ' على التدوير دون التطويل ' كذلك الوَرَق والتمر والحَبّ والشَّمَر والشَّجَر ''' » ؛ وقلتَ: « والرُّمْح ' وإن طال'فإن التدوير عليه أغلب لأن التدوير قائم فيه موصولًا ومفصلًا ' والطولُ لا يوجه فيه إلا موصولًا ' و كذلك الإنسان وجميع الحيوان » .

وقلتَ: «ولا يوجد التربيع إلّا في المُصنوع دون المُخلوق وفيا أكرة على تركيبه دون ما خُلِي وُسُومَ طبيعتَه وعلى أن كلّ مُربَّع ففي جوفه مُدوَّد وقد بان المَـدوَّدُ بفضله وشارَكَ المطوَّلَ في حدَّد ...

و م و س و لل الصواب : آس ' كما حاء في ل .

٣) ل: القبر؛ فوموس: قر.

۳۰) زيادة س عن ل .

٣١ __ ومن العجب أنك ترغم أنــك طويل في الحقيقة ، ثم
 تحتج للاستدارة والمرض:فقد ضربت (۱) عما عند الله صفحاً ولهجت عا عند الناس .

فأما حَوَر المين ُ فقد انفردتُ بحسنه وذهبتَ ببهجته وملحه ، إلا ما أبانك الله به من الشُّكلة ، فإنها لا تكون في اللَّــام ولا تفارق الكرام ؛ وقال الشاعر [من الطويل] :

ولا عَيْبَ فِيهَا غَيْرُ شُكْلَةِ عَيْنِهَا ﷺ كَذَاكَ عِتَاقُ الطَّيْرِ شُكُلُ عُيو ُنهَا ('') وقال آخر [من الطويل] :

وأكلَة عَيْن لو حُيِتَ بِمُضِها ﴿ لَكُنتَ مَكَانَ النَّجْمِ مَرَأً ي وَمُسْمَعًا (٢)

ورقة حواشي الأجفان فعلى أصل عنصرك وبجارى أعراقك وأما ورقة حواشي الأجفان فعلى أصل عنصرك وبجارى أعراقك وأما إدراكك الشخص البعيد وقراء نُك الكتاب المدقيق ونقش الحاتم قبل الطبع وفهم المشكل قبل التأمل مع وهن الكبر وتقادم الميلاد ومع تخون الأيام وتنقص الأزمان في تُوتياء الهيد وتزك إلجاع ومن الحقية الشديدة وطول استقبال الخشرة .

و أنت (أ) ، يا عم ، حين تُصلح ما أفسد الدهر وتسترجع ما أخذت منك الأيام و لكما قال الشاعر [من الطويل] :

۱) ف م و س : امر ت .

٣) البيت في الحيوان ح ٣ ص ٢٦ و ح ه ص ٣٣ · و في ثمار القلوب ص ٣٥٣ (درقة وروق مكان شكلة وتكل) .

٣) البيت في الحبوان ح ١٠ ص ٢٢٠ (العبن بدل النجم ' بريد الشمس) .

ه) ط: والت؛ ف و م و س: فالت .

١ ـ عَجوزٌ تُرَجِيأن تكونَ فَتِيَّةً ۞ وقد لَجبَ الجَنْبانِ واحدَوْدَبَ الظَّهرُ
 ٢ ـ تَدُسُ إلى العطَّارِ مِيرَةَ أَهْلِها ۞ وهل يُصْلِحُ العَطَّارُ ما أَفْسَدَ الدَّهْرُ

"" و كيف أطمع في تقويمك" بعد اللّجاج فولد مَنكتيهِ قبلَه" ؟ وكيف أدجو إقرادك جهرًا وقد أبيته سِرًا ؟ وكيف بجود به صحيحاً مُطيعاً وقد بُخُلتَ به مريضاً مُونِساً ؟ وكيف يرجو خيرك من يراك تطاول أبا جعفر وتخاشنه وتنافره وتراهنه ثم لا تفعل ذلك إلّا في المُحافِل العظام وبحضرة كِبار الْحكام ، ثم تستفرب ضحكاً مِن طَمَه فيك وتُعجِّب الناس من بحاداته لك ؟ وأشهدُ بعد الله تخاشن "عمرو بن بحر الجاحظ " وتعاقله ثم تظارفه وتطاوله وتُتني مع نخارق وتُنكر فضل زُرزور " وتستجهل النظام وتستبرد الأصمعي وتستنبي قيس بن زُهير وتستخف النظام الأحنف بن قيس وتبارز (١٠ أبا الحسن علي بن أبي طالب _ دضي الله عنه _ من حدّ العَلَبة إلى حدّ المِرا ومن حدّ الأحيا الله حدّ المُوني .

٣٤ _ هذا ، وليس لـك مُساعِد ولا معك شاهِدُ واحد ،

الم مجد هدين البيتين في مراجعنا .

ع) تقویمك او ما اشبهه ؛ ف و م و س : بروعك .

٣) كدا في ف و م ؛ س سقيته قبل المحاج .

ع) ووم: سد ؛ س: لك سد هدا .

ف و م : تماشن ؛ س : ستخاشن .

٦) سقط لتب الحاحظ من س.

[›] ٧) س : زرزور ' ف و م : زرزر ،

المل الصواب: تبارى .

ولارأيتُ أحدا يقِف في الحكم عليك أو ينتظر '' تحقيق دعواك ولارأيتُ مُبصراً 'يُخلِيك من التأنيب ولا مؤنباً يخليك من الوعيد ولا مؤنباً يخليك من الإيقاع ولا مُوقعاً يرثي لك ولا شافعاً يشفع فيك ويا عم ' لم تحيلنا على الصدق ' ولم تجرعنا مرازة الحق ' ولم تعرضنا لادا الواجب ' ولم تستكثر من الشهود عليك ' ولم تحدل الإخوان على خلاف محتم الك'' '

وبَدَلَ ما تضطر الناس إلى ان يصدُقوا فيك أن تَجَنيَ على عدوكُ وبَدَلَ ما تضطر الناس إلى ان يصدُقوا فيك أن تضطرهم إلى أن يُسكوا عنك ؟ أو لم لا بدّ إلى التهلكة أن ياقى بيده إلى التهلكة أن أو من أن يقول بخلاف ما يجد في نفسه ١ فوالله ؟ إنك كَلِيد الهامة وفي دلك خَلفٌ من حسن اللفظ وإنك لحسن الخط وانك لقيل الشيب ؟ قليل البول ؟ وإنك التحدّ مقالاً وإنك لتحدّ مقالاً وإنك

٣٦_ فمُّل معروفا أنا من أعوانك و اقتصد فإنا من أضادك و هات ؟ فإنك لو أسرفت المأنا : « قد اقتصدت ١ » و لو جُرت للمانا : « قد اهتديت ١ » ؟ و لكنك تجي و بشي و ﴿ تَكَادُ اللهِ عَلَى اللهُ عَلَى اللهِ عَلَى اللهِ عَلَى اللهِ عَلَى اللهُ عَلَى الله

۱۱ س : پنظر ۴ ف و م : پنظر ٠

٧) قاوم: الشقل.

m) س: ولا مد؛ ف و م: ولم ولا د .

اسقط من س .

ا ف و س : المط ؛ م ، احط .

٩) سورة الاحزاب ' آبة ٢٣ .

السَّمْواتُ يَتَفَطَّرُنَ '' مِنهُ وتَنْشَقُّ الأَرْضُ وَتَخِرُ الجِبَالُ هَدًّا ﴾ '' ا ولو غششناك لساعدناك ولو نافقناك لأغريناك ؛ ولربَّا عذر تُك ولانَ جانبي لك ' فأقول : «خَرَفَ الشَّيخُ » إذا كان جادًا ' و «عبث » إن كان هاذ لا ' وقد يُعجل الخَرَفُ إلى أحدثَ منك سنًا و يُبطئ عن أطولَ منك عرًا .

الكبر ما بلغت ؛ وعند مَن يُددَك هذا العلم (" إلاعند النجوم أو الكبر ما بلغت ؛ وعند مَن يُددَك هذا العلم (" إلاعند النجوم أو عند إبليس الرجيم ؛ بل ، من يعرف ذلك إلا فاطر السموات والأرض ، لو عرفت عِقبان طِغْفة (" ونسورُ السَّراة وأحناشُ الرمل وعيرُ العانة ووزشانُ الغابة وشيوخُ اليامة وهَرْمَى فَرْغانة أنك لا تَمْدُ نُحرَ نوح عمرًا ولا النجوم يومًا ، وأنك قد فت التأديخات وجُزت حسابَ الباورات (" واستقللت فأعارها الأحقاب وخرجت من خطوط الهند ، لمَا استطالت فأعارها ولا فرحت بطول أيّاما ا

88

٣٨ _ فيا قعيد (١٠) الفلك ، كيف أمسيت ؟ ويا تُوة الهَيُولَى ،
 كيف أصبحت ؟ ويا نَسْر َ لُة مان ، كيف ظهرت ؟ ويا أقدم من دَوْس

⁽⁾ ف : ننهطرں .

٢) سوره مريم ' آية ١٢ .

٣) يسى : عند من تدرك معرفة سنك ؛ ولعل الصواب : علم هدا .

٧٤) ف وم و س : خطفة .

كدا في جميع النسح ؛ راحع الفهرس .

٦) س: قبد ؟ ف و م : عنبد ' ويصح أيضًا .

ويا أسن من لُبَد ويا صَفِيَّ الْمَشَّرُ ('' ويا صاحب الْمَسْنَد و حَذَّ فَي كَيف وأيتَ الطوفان و متى كان سَيْلُ المَرم ' ومُذَكَم مات عُوج ' ومتى تبلبلت الألسُن ' وما حبس غُرابَ نوح ' وكم لبثتُم في السفينة ' ومذكم كان زمان الخنان ' ويوم السُّلان ويوم خزاز ووقعة السُّلان ويوم خزاز ووقعة السُّلان ويوم خزاد ووقعة السُّلان ويوم خزاد ووقعة السُّلان ويوم خراد ووقعة السُّداء '

٣٩ _ هنهات ا أين عاد و تمود ، وأين طَنم و جديس ، وأين أمنم و وأين أبن عنه و أين أمنم و وأين أبن عنه وأين أمنم ووبار ، وأين كانت الججادة وطبة وإذ كل شي ، ينطِق ، ومذ كم ظهرت الجبال و نَضَبَ الما ، عن النَّجَف '' ، وأي هذه الأودية أقدم : أنهر بَلخ أم أ النيل أم الفرات أم دجلة ، أوجيحان أم سَيحان أم مهران '' ، أم الفرات أم دجلة ، أوجيحان أم سَيحان أم مهران '' ، وأين طين أما بين سفوح الجال إلى أعاليها ، وأي ثراب هذه الأودية ؛ وأين طين أما بين سفوح الجال إلى أعاليها ، وأي ' ، بحر كَبسَت وأي ' ، هبطة شحنت ' ، وكم نشأ لذلك من أرض وحَدَث من عين ؟

﴿ جُملتُ فداكُ مَن أبو جُرهُم * ومَن رهط الدَجال * وهل تعرف له شبيهاً * أَيْن طُو يُس * ومـا قِصَةُ ابن صائد * وممن سَوشَى المنتظر * وحَبَرنى عن هريس : أهو إدريس * وعن أَدْمِياً :

وم: المشقر ؛ ف وم: المستقر .

٣) ف و م : النحف ' س : اللحف .

۳) س: أم ' ف و م : أو .

ه و م : مهران ؛ س : مكران .

^{•)} ن و م و س : بي أي .

٦) ف وموس: يَ أي .

٧) س . شحنت ؛ ف و م : أشحنت ,

أهو المَنضِر ؟ وعن يحِيَى بن ذَكَرًا : أهو إيليا ؟ وعن ذي القَرْنَان : أهو الإسكندر ؟ ومَن أبوه ومَن أمه ؟ ومَن قيرَى وعِيرَى ؟ ومَن جُلَنْدَى ؟ ومَن أولاد الناس من السعالي ؟ وما الْحوش مِن الإبل؟

(ع وخيرني عن قَحْطان : أَلِمَا بَر هو أَم الإساعيل ؟ وعن قُضاعة : أَلَمَدَ بَن عَدانان أَمْ لَمَا اللّهُ بَن '' حِمْي ؟ ومتى تخزَّعت خُزاعة ؟ ومتى طَوَت المَناهلَ طَيّ ؟ ومن ابن بيض '' وما القول في تلك السبيل ؟ وما قصّة الزُّهرَة ؟ وما شأن سُهيل ؟ وما القول في هاروت وماروت ؟ وما شأن الإربيانة ؟ وما قصّة الفارة وبُرْم الوَزَغة ؟ وما إحسان الجامة ؟ وما تقريط العظاية ؟ وما صَحَب '' الضفادع ؟ وما تسبيح الصُّرة ؟ وما عَداوة ما بين الديك والنُراب ؟ وما صَداقة ما بين الديك والنُراب ؟ وما صَداقة ما بين الجنّ و الأرضة '' ؟ ومن أين لها الما المع من عقل الهدهد وأين قَبْر أَمه ولم نتنت ربحه '

٤٢ __ وخبَرِني عن الأُمة التي مُسِخَت ثم فُقِدت : مَن كانت وإلى أي شي وارت: آخذت برًّا أم بحرًا ؟ فإن كانت بحرية أفهي الجري ؟ وإن كانت بَرَّية أفهي الضّباب ، وما آوَى وما حُبَيْن وما عِرْس وما أَوْبَر وما وَرْدان ؟ وما قصة الطّراثيث ؟ وما سبب كون السّنانير ؟ وما عِلة خَلق الجنزير ؟ وكيف اجتمع في الذّبابة يُمم وشِفا ؟ وكيف لم يقتل الأفعى سُمهًا ؟

وموس: للك مر.

۲) ف و م و س : ان بنصر .

۳) ف و م و س : حصب .

لا ف و م : الارضة ؛ س الاروية .

وكيف لم 'تحرق^(۱) الشمس ما عند تُوصها ؟

27 _ وخبرني عن الأبدال: أهم اليوم بالمرج أم بِرَيْسان " أم كاكانوا متفرّقين ' وخبّرني أكلهم موال أم كلهم عَرَب أم هم أخلاط ؛ وما فعل صاحب أنطاكية ' ولم أقيم سلمان بعد بلال ومن " جعل بعد سلمان ؟ ومن عشائرهم وأين دورهم وأن أهلوهم ' وكيف لم يتقذموهم على ويتفقّدوهم ؟

وكيف صارت [لغة] " بيسان لسانَ الأرض يومَ القيامة ؛ وكيف صارت كَــدُ الحوت أوَلَ طَعام أهل الجَنَّة ؛ ولم تسعى نوناً " وهل الرُجفة مِن حَرَكته " وهل الزلزلة من تنقَّله " وما الخَسف "

٤٤ _ وكيف شاهدت المسخ: أعلى " طول الأيام انقلبت " خانتُهم أم صار ذلك ضَرْبة واحدة ، وهل عاشوا أم أبلسوا أو تركوا ثلاثاً ثم أبطلوا ، وهل كانوا يتعارفون بعد المسخ ويعرفون بعض ما قد نزل بهم بعد القلب "

وخَبَرَنَى عَنْ بَحَارُ نِيطُسُ (') وعَنْ قَيْلُسْ (') وعَنْ الْأَصِمُ [وعَنْ

۱) ف و م و س ، پخرق .

٧) كدا ولعن النموات . لمنان ؛ راجع التهرس .

٣) س: ومن ' ف و م: أو من .

لا ريادة بقتصيها السياق .

ه) س : بوناً : ط و ف و م : يوناناً .

۲) طوف وموس: على ٠

٧) م و س : انقلت ٬ ف : انقلت .

الصوات : نظس ' الطر الهرس .

۹) طوف وموس: قبيس،

الساكن] ('' وعن المُظِلم وعن بحر ما يوتس ('' وعن الباكي وعن قاف؛ وأين كنت عام الجُعاف ؛ ومذ كم كان زمن الفطخل ' وأين كان من مُلك الأشكان ' وأين كانا '' من مُلك الأشكان ' وأين كانا '' من مُلك الأشكان ' وأين كانا '' من مُلك المُقتب من إستاشف ' وأين كان أنرويز من أستاشف ' وأين كان أبرويز من أنوشر وان ' وأين جَذية من تُبّع ' وأين الفَنجَب '' من المهرى ('' وأين بَغنُور من قَيْصَر '

وخبِّرني عن الفَرَاعِنة: أهم مـن نَسْل العالقة ' وعن العالقة: أهم من عاد الأولى او من عاد الأخرى.

وخبَرني عن عُطارد الهندي وجوابه لمُطارد السماوي حـين هبط إليه من فلكه وهل جرى بينهما إلّا ما سممنا ومذكم كان ذلك '

7 عنبِرني كيف كان أصل الما. في ابتدائه في أوّل ما أفرغ في إنائه: أكان بحرًا أجاجًا استحال عدّمًا زُلالًا أمكان ذلالًا عدْمًا الله أبعد من ذلالًا عدْمًا السلطال أجاجًا بحرًا ؛ وخبِرني كيف صاد الما. أبعد من الفلك ولا يكون إلّا في بطن الأرض؛ وهو أشبه بالهوا. كما أن الهوا. أشبه بالناد ، وكيف يكون أحق بالو مط ، والأرض أبعد من شبه أسبه بالناد ، وكيف يكون أحق بالو مط ، والأرض أبعد من شبه إلى المدين المعاد من شبه المعاد المعاد من شبه المعاد من شبه المعاد من شبه المعاد من شبه المعاد ال

١) ريادة يغتصيها السياق .

ع) طوف و م و س : حبل الماس ؛ راحع الهرس .

٣) كدا في المحطوطة ؛ ف و م و س : كأن .

يه) س : حره ؛ ف و م : حرم . ه) ف و س و م : الفتحت ؛ راحع فهرِس الاعلام .

ع و م و س : المهره والصوات بَلْهُرَى مشديد اللام والتحريك .

الفلك ؟ وكيف طمِعَ _ 'جعلت فداك _ الدَّهْرِيُّ في مسألة العَلاة والمِطرَقة وفي البيضة والدجاجة ، مع تقادم ميلادك ومرور الأشياء على بَدَفك ؟ وكيفكان بذ أمر البُدَ في الهند وعِبادة الأصنام في الأُمم وقصَّة عمرو بن لُحَي في العرب ؟

الحيرة العرب وخبرني عن عناق بنت آدم، وعن ميسرة ومسرة (۱) وعن مشية ومشيًا له (۱) وعن بهيًا وطخيًا (۱) ومد كم عمرت جزيرة العرب ومذكم بادت يونان، وعن فضل ما بين السند والهند والمند والمند؛ وعن جميع من هلك بالرعاف، وعن من أفناهم النّفل وعن أصحاب النّمان كم صنفهم ؛ وما تقول في الرّجم الساوي : أكان من عظام البرد أم كحجارة الطير الأباليل التي خلِقت من سِجِيل ،

وخبر في عن معنى الفرات على حقّه وصدقه ' وعن نُضوب البحر' وعن تنقُّص الأرض ' ولم عمِل الفلك في هذا العالم وليس بينهما شبه ' وهد هملا عمل فيه بقدرة منه ' وهدل بجوز أن يعمل شي. في شي. إلّا والآخر يعمل فيه '

٤٨ _ وخبرني مذكم كان الناس أمة واحدة و لُغاتهم متساوية ، وبعدكم بطن اسود الزنجي ولم كان الولد يجي على شَبه صاد اللون أسرع تنقُصاً من الجسد (١) ؛ ولم كان الولد يجي على شَبه

ا كدا في المحطوطة وحميع السح.

٧) طوف وموس: مَهْ وَمُنْهُ .

r) ف و م و س : وطبعياً .

ع) ف و م و س : الحمود · ولعل الصواب ما أثبت او : الحلود .

ما في أبيه من الأمور الحادثة في بدنه غير ('' القديمة في أصل تركيبه ' ومع ذلك لم يُولَد صَبِيُّ قط ُ في العرب بجنوناً ؟ وما هذه الحاصية التي منعت من هذا المعنى ؟ وفي كم تمّت لكلّ فرقة بعد التبليل أُنتُها واستفاض شأنها ('') ؟

المانة أم الحية أم العبّب ؛ ومتى تستغني الحية عن الغذا ؛ العانة أم الحية أم العبّب ؛ ومتى تستغني الحية عن الغذا ؛ ومتى ينتفع الضب بالنسيم ؛ ومتى ينقطع النَّسْر عن السّفاد ؛ وكيف صاد البغل لا ينسل _ وهو ولد الرَّمَكة من العير _ ، وكذلك السّمع لا ينسل _ وهو ولد الطبّع من الذئب _ ، والراعبي ينسل _ وهو ولد العبّب من الذئب _ ، والراعبي ينسل _ وهو من ولد العراب من الفوالج _ ، ولم يسمع في الظلف إذا اختلفت ولم يسمع في الظلف إذا اختلفت ولم يسمع في الطافر ولا في الخف إذا اختلفت ، والرَّعْر ؛ الطافر ولا في الخف إذا المتلف عن الزَّرافة : أمن ولد النَّعْ من الزَّعْر ؛ وعن الشَّبُوط : أمن ولد البُنِي من الزَّعْر ؛

وخبِرني عن عَنقا · نُمْرِب وما أبوها وما أبها ، وهل خُلِقَت وحدَها أم من ذكر وأنتى ؛ ولم جملوها عقيمًا وجملوها أثنى ؛ ومتى تمهد لذلك الصبي ، ومتى تظل بجناحا شِيعة الإمام ، ومتى يُلقَى في فيها اللّجام ؛ ومتى يُماع (°) له الكبريت الأحمر ويساق إليه جل الماس ؛

۱) س:غير؛ف وم: عن عير .

٣) كدا في ط ؛ ف و م و س : لسانعا .

ح) كدا ي ط ؛ ف و م و س : الناس .

^{»)} طوف وموس: أمين.

ف و م و س : پباع .

المنا أبنيان مضر ؟ ومن صاحب كرد بنداد (۱) وعن حَيْلَ الجيرة ؟ ومَن أَنشا أَبنيان مِضر ؟ ومن صاحب كرد بنداد (۱) ومدينة سَمَرْ قَنْد ؟ وخبَرني عن البنا الذي يضاف بالمدائن إلى سام : أهو لِسَام ؟ وعن تَدْرُر: أهو لسليان ؟ وأين مُلك أخاب (۱) بن عُمْري من مُلك نِمْرود الخاطئ ؟ وأين وقع مُلك ذي القَرْنين من مُلك سُليان ؟

&6 €

القصر داغباً و وقد كنت _ أطال الله بقائك _ في الطول زاهداً وعن القصر داغباً و كنت أمدح المربوع وأحمد الاعتدال ولا _ والله _ أن يقوم خير الاعتدال بشر قصر الممر ولا جمال المربوع بما يفوت من منفعة العلم ؟ فأما اليوم ، فيا ليتني كنت أقصر منك وأضوى و إقل منك وأوهى (١) ا

وليس دُعاني لك بطول البقاء طَلَباً للزيادة ولكن على جهة التعبّد والاستكانة ؟ فإذا سمعتني أقول : « أطال الله بقاءك » ، فهذا المعنى أديد ، وإذا رأيتني أقول : « لا أخلى الله مكانك » ، فإلى هذا المعنى أذهب .

وقد زعموا _ جعلت فداك _ أن أكل (۱) ما طال عرر من الحيوان زائد في شدة الأركان وفي طول العمر وصحة الأبدان كالورشان والضباب ونمر الوحش وكلحم النسر لمن

و م و س ؛ راحم فهرس الاعلام .

٧) طوف وموس: احاذ.

صوم: وأوهى 'طوس: وأقى.

۱۰) طوف وموس: کل.

أكله ولحم الحية لمن استحله؛ فإنكان هذا الأمرحقاً وكان هذا الميلاج نافعاً وكنت له مستعملًا وفيه متقدّماً وتراه وأياً وإن كنت عنه غنياً اخذنا منه بنصيب وتعلقنا منه بسبب [....] ('' وكيف لي بذلك وأنا صغير الأذن وأذنك أذن أبي سُهيل (') ' وأنا دقيق المنتق وعنفُك عنقُ قاسم التمار ' وأنا صغير الرأس ورأسك رأس جالوت ا

وفيك أمران غريبان وشاهدان بديعان: جَوانُ الكَوْن والفَساد عليك وتعاوُرُ النقصان والزيادة إيّاك فجوه مُرك (٢٠) فَلَكي وتركيبُك أرضي ؟ ففيك طولُ البقا ومعك دليل الفَناه ؟ فأنت عِلَة للمتضاد وسبب للمتنافي ؟ وما ظنّك بخلق لا تضرّه الإحالة ولا يفسده التناقض ؟

وأي بلا وخل المناف المناف الدَّهَب وأي بلا وخل بلك على الحَر اكانا يتيهان بطول العمر ويبهجان ببقا الحسن وبأن الدهر يحدث لهما الجدَّة إذا أحدث لجميع الأشيا الخلوقة ؟ فلما أدبى حسنك على حسنها وغَرَ طولُ عمرك أعارَهما كذلًا بعد الكرامة!

وما لي فيمك قولُ إلّا قول الأعرابي حين أضلّ الطريق في الظلمة : فلما عرف قصدَه عند طلوع القمر دفع رأسه شاكرًا وهو يقول : «ما أقول ؟ آقول : «رفعك الله » ، وقد رفسك ، أم

يظهر ان الناسخ قد اسقط عدة كلات .

۲) فُحوهر الد عن ب ؛ ف و م و س ؛ حوهر الد .

۳) ف وم: اضل ، س: ضل .

كتاب التربيم والتدور -- ٣

أقول : « جَمَلُك الله » ؛ وقد جَمَلُك ؛ أم أقول : « عَمَرُكُ الله » وقد عَمَرُك ؟ ولكن أقول : « وهل أنطق إن نطقتُ إلّا رجيماً ﴿ وأقول وما ('') قلتُ إلا لغواً ('') » ! ؟

وقد زعم ناس ممن ينتحل الاعتباد ويتعاطى الحكمة ويطلب أسرارَ الأمود 'أنه' ليس شي ممنا يُساكن الإنسان في منزله ورَبْعه وفي داره وموضع مُنقلَبه إلا والإنسان يفضله في طول العمر وفي البقا على وجه الدهر 'كالحمام والدَّجاج والسنانير والكلاب والبقر والغنم والحمير والحيل والجواميس والإبل وزعوا أن أقصرَ ها أعمارًا العصافير ' وأن أطولها أعمارًا البغال ' وأن العلّة في طول بقا البغل قلّة السّفاد وفي قِصَر عمر العصافير كثرة السفاد ' وأن ما يقضي بهذه العلّة ويُثبت هذه القضيّة ما يمُم الحمر ،

وما أرى حفظك الله بهذا القياس بأسا في ظاهر الرأي وما أجده بميدًا في أغلب الطنّ ؛ ولو كنتُ أُقتُلُ ذلك علماً وأعلمه يقيناً ، لكان أحبُ الأمور إلي أن يكون في فيه سَلفٌ صدق وإمامٌ لا يغلط ، وأن أحكيه عن معدّل وأسنده إلى مَقْنَع :
 فقُلْ نسمع وأشِرْ نتبع ا

٥٨ _ يعجبني _ جعلت فداك _ منك 'بنضُ الشُّهرة ودبيبُك

۱) ف وموس: ما ،

عامت هذه الرواية في مجاني الادب ج 1 ص ٨٥ كما يلي : والله ما أدرى ما اقول
 لك : آقول . . . ولكن ما نعى إكا الدعاء أن يسيئ الله في أحلك .

٣) زيادة س.

في غِمَاد الحَشُويَة 'استِغنا بنفسك وصوناً لقدرك ومعرفة با أُعطيتَ وثقة بالذي أُوتيتَ ؛ وما أقل _ بحمد الله _ ما سَبَقَـك به إبليس وما أيسرَ ما فاتَك به آدم! فزاد الله شاكرَك نِعمهُ وناصرَك عزّةً ا

وقد ذكرت الرُّواة في المعمَّرين أشعارًا وصنعت في ذلك أخبارًا ولم نجد على ذلك شهادةً قاطمة ولا دلالةً قائمة ولا نقدر على ردّها لجواز (() معناها ولا على تثبيتها إذ لم يكن معها دليل يُثبّتها وقد تعرف ما في الشكّ من الحيرة وما في الحيرة من القلق من النّصب وما في النصب من طول الفكرة وما في النصب من طول من التعرض للوساوس والحفقة وما في إتساب القلب وإنضا النفس من كلال الجسد () وما في الإلحاح من دواعي الضجر وما في الجل من النقص وما في زاع النفس من الكدّ .

• افتح لبيتك باباً نسترح إليه وأقِمْ لـه عَلَما نقف عنده افقد عاستَ ما ذكروا من عمر نابغة بني جَعْدة وما لك ذي الرُّقَيْبة ونَصْر بن دُهمان وابن بُقَيْلة الفَسَّاني والرَّبيع بن ضَبَيْع ودُوَيْد (۱) بن نَهْد ، وانت _ أبقاك الله _ تعرف ميسلاد آبائهم وأجدادهم وقبائلهم وعمائر هم وأصولهم وأجدادهم وقبائلهم وعمائر هم وأصولهم وأجدادهم وقبائلهم وعمائر هم وأصولهم وأجدادهم وقبائلهم وعمائر هم والمولهم وأجدادهم وقبائلهم وعمائر هم وأسولهم وأبيد والمولهم وأبيد والمولهم وأبيد والمؤلم والمؤلم وأبيد والمؤلم وأبيد والمؤلم وأبيد والمؤلم وأبيد والمؤلم والمؤلم وأبيد والمؤلم وأبيد والمؤلم وأبيد والمؤلم والمؤلم وأبيد والمؤلم والمؤلم والمؤلم والمؤلم وأبيد والمؤلم والم

۱) ف وم و س : بجواذ .

٣) ظ: الجد؛ ف و م و س: الحد.
 ٣) يسميه ابن قتية في كتاب الشعر والشعراء ص ٣٦: دريــد بن ضد ٬ وفي ظ: دريــد بن ضد ٬ وفي ظ: دريــد بن ضده ٬ واجم فهرس الاعلام .

أكذبوا أم صدقوا أم اقتصدوا أم أسرفوا •

٦١ _ فأمَّا ما رَوَوْا لأجسام النــاس من الطول والعرض ' وثبِّتُوا لهم من السمَن والعظَم والضخَم ' سِوى مـا نطق به الـكتاب' عن أجسام عاد ، فالشاهدُ على كذيهم حاضر والدليلُ على فساد عقولهم ظاهر ٬ كالذي دأينا من أقدار سُيوف الأشراف وأُدْجَةِ رِماح الفُرسان ٬ وكتيجان الملوك التي في الكعبة ٬ وكضِيق أبوابهم وقِصَر سَمْك عَتَب درجهم في قصورهم العاديّة ﴿ وَمُدُنَّهُمُ المُدُمُلِّيَّةُ ﴾ ويدُلُ على ذلك الجرونُ التي كانت مقابرَ هم وأبوابُ مَدافِنهم في بطون أرَضيهم وشَعَفِ جبالهم ومطاميرُهم ومواضعُ قناديل كنائسهم ومجالسهم وبيوت عباداتهم وملاعبهم من تُمَم رؤوسهم . ٦٢ ــ ولو حضرتا من الشواهدعلى ما أدّعوا من أعمارهم مثلٌ الذي حضرًنا من الشواهد على تكذيبهم في طول قاماتهم ، إذًا لمَّا عنَّيْنَاكُ ولا ابتذلناكُ ؛ وعلى أنه لوكان السبب في طول قاماتهم وضِغَم أبدانهم تقادُمُ ميلادهم وجِدَّةُ (١) قوَّة الأرض قسل أن تخلق وشبائبها قبل أن تهرم ، لكان ينبني لمن كان قبلَهم أن بكون أعظمَ منهم ولكان نُقصانُ مَن مِعدَهم ـ تمن يلي عصرَ هم ومن يلي أولئك ـ على حساب ذلك.

* *

٦٣ _ وخبرني _ أبقاك الله _ مَن كان باني ديام ومَن أنشأ كمبة نجران ومن صاحب نُمدان ومَن باني تدمُر ومَن صاحب الهرمَيْن ومُذكم بُنِيَت مَأْدِب وأين كان الأباق الفَرْد

۱) ف وموس: وحدة .

مِن الْمُشَقَّر وأَيْن قَصِر النَّو بَهَاد مِن قصر سِنداد ومَن صاحب عَقَرْ أَوْف ؟ ولمَ قضيت _ جعلت فداك _ لَجَمَه الإيادية على بنت الخَس ولابن شَرِية على شِق ، وللنَّخَاد على ابن النَّطَّح ، ولابن الكَيِّس على ابن لِسَان الْحَرة ؟ وأَيْن كانت الزَبا مِن ملِكة سَبا ؟ وأَيْن خانُون مِن بُودان ؟ وأَيْن لَجَنْدَى مِن أَسْباذ ؟ وأَيْن حِدْ يَم "مَن أَفْيَ خانُون مِن بُودان ؟ وأَيْن لَجَنْدَى مِن أَسْباذ ؟ وأَيْن حَلَّم أَمْن أَفْيَ مِن لُقان ؟ وأَيْن كان كُرْز بن عَلَقَمة مِن لَجَزَز " المُديلي ؟ وأَيْن كان رافع المُخِش مِن دُعَنبِص " الرَّمْل ؟ لَجَزَز " المُديلي ؟ وأَيْن كان رافع المُخِش مِن دُعَنبِص " الرَّمْل ؟ لَجَزَز " الله عَلَى عَن عَظامة أقاليم الحَراب وعن خلا شِق المُن رائيل ؟ المَن رائيل الله عَن مَن دُعَنبِ مِن المَانَ الله عَن مَن الله الله عَن المَن رائيل ؟ المَن رائيل ؟ المَن رائيل الله عَن مَن دُعَنبِ مِن الله عَن مَن دُعَنبِ مِن المَنْ الله عَن مَن دُعَن المَنْ المَنْ الله عَنْ مَن دُعَنبِ المَنْ الله عَنْ ال

الجنوب :أذلك قائم مُذ دارَ الفَلَكُ وَكَانَ النَّمُو أَوْ الدُّوَلُ بِينِهَا مَقْسُومَةُ وَالْأَيْلُ عَلَيْهُا مُقْسُومَةً وَالْأَيَّامُ عَلَيْهَا مُوقُوفَةً ؟ ولمَ قَدَّمَتَ إقليم ذَوْسُ عَلَى إقليم بأبِل ؟ وخَبْرَنَى عَنِ الشَّهُبِ: أَتَكُونَ نَهْارًا الْمَ تَكُونَ لَيْلًا ؟

وخبرني عن الشهَب: أَنكُون نهـادًا أَم تكون ليلًا ؟ ولمَ قَدْمتَ الروم في الصَّنعة على أهل الصِين ؟ ولمَ قــدَّمتُ تُبَّت على الزائج ؟ ولمَ فضَّلتَ السكون على الحَرَكة ؟ ولمَ جعلتَ الكون فَسادًا والافتراق اجتاعاً ؟

70 _ قد وجد تُنك _ جملت فداك _ خِفْتَ أن تكون ابن صائِد و وجوتَ أن تكون ابن صائِد و وجوتَ أن تكون الدَّجال ، ولملك دائبةُ الأرض _ وما أدري _ لملك سوشى ، ولست _ بحمد الله _ الخَضِر ! والـذي لا أشك فيه أنك غيرُ المسيح ، وأظنّ روحك روح ُ شِيشْرة بل روح

١) س: حديم 'طوف وم: مريم .

۷) ف وموس: أفسى ؛ ظ: زفسي .

۳) ظ: نجزره .

١٤) ظ: حميص.

بَمَلزَ بُوبِ (') بل روح دكالا(') وأنك الأذكون المنتظر ا

المجافية المجافية المسألة واحدة ولا أعود وسأجعلها طويلة ولا أذيد: كم بين ود وسُواع و يَنوث و يَنُوق وبين مَناة والمُزَّى والغبف وعائم وبين مَناف و نَهُم وسَعْد ومَرْحَب (") والمُزَّى والغبف وعائم وبين مَناف و نَهُم وسَعْد ومَرْحَب (") ومذ كم مُسِخًا في الكعبة ؟ وخبرني عن بَرَهوت وبَلَهُوث ، وعن الجايية وموضع الطاغية ، وعن سَيْف الساعِقة ، ومن ألقى ذلك إلى الرافِضة ، وما كان مال قارون ، وما كان كنزُ النَّطف ، ولمن كانت البتيمة (") وما قُرْط مارية ، وما أصلُ مال ابن بُحدُعان ، وكيف كانت (") مشورة أمه ، وخبرني عن أصلُ مال ابن بُحدُعان ، وكيف كانت (") مشورة أمه ، وخبرني عن ذلك المال الذي مَن أخذَ منه ندم ومن تركه ندم .

\$8

7V _ جملتُ فداك و شاهدتُ الإنس مذ ُ خلقوا ورأيت الجن قبل أن يحتجبوا (أأ ووجدتُ الأشياء بنفسك غالصة وممزوجة وأغفا لا وموسومة وسالمة ومدخولة: فما يختَى عليك الحُجّةُ من الشّبهة ولا السّقم من الصحّة ولا المكن من المعتنع ولا المستغلق من المستبعم ولا النادر من البديع ولا شبهُ الدليل من الدليل ، وعرفتَ علامة اليقة من علامة الريبة)

¹⁾ طوف وم: بلمدنوب 'س: للمدنون .

٧) طوفوم: دكالا؛ م: دلالا.

٣) ف و م و س : منهـ ' وَلَمْ محد صنماً اسمه منهـ ' فلعل الصواب مرحب.

ط: البنيمة ، ف و م و س: البليمة والصواب: [الدرة] البنيمة فها يظهر.

فوموس: کان .

٦) كذا في ظ ؛ ف و م و س : بمحبوا .

حتى (۱) صادت الأقسام عندك محصورة والحدود محفوظة والطبقات معلومة والدُّنيا بجذافيرها مصورة ووجدت السبب كما وجدت المسبب وعرفت الاعتلال كها عرفت الاحتجاج وشهدت الميلل وهي نُولد والأسباب وهي نُصنَع فعرفت المصنوع من المخلوق والحقيقة من التمويه:

ملا _ فا تقول في الر في " ؟ وما تقول في الر ويا ؟ وما تقول في إلى الكيميا ؟ وما تقول في كيموس السنّمة ؟ وما تقول في النجر ؟ وما تقول في الفراسة ؟ وما تقول في الفألم (" ؟ وما تقول في الفللم (" ؟ وما تقول في ممنى البركة ؟ وما تقول في النجوم ؟ وما تقول في الحيلان ؟ وما تقول في أسراد الكف ؟ وما تقول في النظر في الأكتاف ؟ وما تقول في النظر في الأكتاف ؟ وما تقول في إلح المختفسا ؛ وما تقول في والنّس والسنور الأسود وفي النّس والسنور " وفي البول في النّق وفي النّس والسنور الأسود وفي البول في النّق وفي البول في النّور وفي البول في النّق وفي البول في النّور وفي البول في النّق وفي البول في النّور وفي المناور ولناور وفي المناور وفي ال

٦٩ __ وما تقول في النُّننَمة (°) وفي الرّتيمة وفي تعليق كنب الأدنب وفي حلي السليم وفي البّلايا والوّلايا ؟ ومـــا

١) س : حتى ؛ ف و م : وحتى .

٣) ف و س : الرثي ؛ م : الراى ؛ وليست هده الكلمة بمرضية ، فلمل الصواب :
 الراس وهو من مصطلحات السحر .

٣) ف وموس: غت الطلم (؟) .

a) ف و م : السوار ؛ س : السنور وله وجه .

ف و م : النعتمة ؛ س التعيمة ، وتصح أيضاً .

تقول في الهام والاستمطار بالسَّلَع والمُشَر ؟ وما تقول في شَقَ البُرُ أَتْ وفي حَدْر الردا ؟ وفي كي الصحيح عن ذي المُر وفي فق البُرُ أَتْ وفي المين للسواف وفي نزع * [المين] للغارة (۱۱ ؟ وما تقول في الآمر والناهي والمتربِس ؟ وفي النَّطيح والقَعيد والسانح والبارح ؟ وما تقول في وطّ والمُقلات للقَّلَى وفي دما الملوك للكلّي ؟ وما تقول في صرع الشيطان وفي تلونُ النيلان ، وفي عزيف الجنان ، وفي ظهور المُقار وفي طاعتهم للعزائم ، وفي رَفي عَن المُأمور الحارثي والحراف والكاهن والحارثي والمتبوع ؟ وما تقول في تحولُ إبليس المراف والكاهن والحاري والمتبوع ؟ وما تقول في تحولُ إبليس في صورة الشيخ النجدي ؟ وخيرني عن في صورة الشيخ النجدي ؟ وخيرني عن شِنْقُناق وشَيْصَبان ، وعن سَمَلَقة وزوْبعة ، وعن المُذْهِب والسَّملاة ، وعن بركُون بركوني المناف الأعشى _

من عمرو _ شيطانِ الْمُخَبَّلُ (اللهُ عَبِّلُ (اللهُ عَبِّلُ (اللهُ عَبِيلُ اللهُ عَلَيْهِ اللهُ عَلَيْهِ ال

٧١ _ قد _ والله _ عافانا الله بك وابتلى وأنعم بك وانتقم ؛ فترحاً (°) لمن زهد فيك وسُقياً لمن رغب إليك وويل لمن جهل فضلك ، بل الويل لمن أنكر فضلك ! إنك _ جعلت فيداك _ كا لم تكن فكنت فكذا (°) لا تكون بعد أن كنت وكما

افوموس: المر للماره.

٧) كدا في جميع السخ ؛ انطر الفهرس مادة كُو ُ بر .

كدا .

ها: المخبّل ؛ ف و م و س : المنحّل .

في جميم النسخ : فدحاً .

٣) س: فَكذا ؛ ف و م : كدا .

زِدتً في الدهر الطويل فكذا تنقُص في الدهر الطويل 'إذكل طويل فهو قصير وكل مُتناوفهو قليل ؛ فإياك أن تظنَّ أنك قديم فتكفُر ، وإياك أن تُنكِر أنك مُعدَّث فتُشرِك!

VY _ فإن للشيطان في مثلك أطباعاً لا يصيبها في سواك ويجد فيك عِلَلًا لا يجدها في غيرك ولست _ جعلت فيداك _ كإبليس وعجد فيك عِلَلًا لا يجدها في غيرك ولست _ جعلت فيداك _ كإبليس وقد تقدّم الحبر في بقائه إلى انقضا المر العالم وقنائه ، ولولا الحبر لما قدّمتُه عليك ولا ساويتُه بك وأنت أحق * منه بعذر وأولى بستر (() ولو ظهر لي لما سألتُه كسوالي إياك ولما ناقلتُه الكلام كناقلتي لك وإن كان في التجاذب مثلك فهو في النصيحة على خلافك ، ولأنك إن منعت شيئاً فن طريق التأديب أو التقويم "خلافك ، ولأنك إن منعت شيئاً فن طريق التأديب أو التقويم "وهو إن منع "منع بالنِش والإرصاد ، وأنت على حال أشكل (") وضى نرجع إلى أصل وننتمي (") إلى أب ويجمع بيننا دين .

٧٣ _ وخبِّرني عن الشِّقْ وعن واقواق وعن النِّسناس وعن دُوَالْباي وعن الكركدن وعن عَنْقا مُغْرِب وعن الكِبريت الأحر وعن أو د الله في الأدض .

وحدِّ ثني عن شِمْب دَضْوَى وعن جبال حِسْمَى ، ومتى ترى الما الأسوَد والجوِّ الأكلف والطين الأزدق ؟ وكيف ذلك النَّمْر ؟ وهل يظمأ ذلك الأسد ؟ وهل باضَ الخَفَاش ؟ وهل أمنت(؟)

ال كدا في ظ ؟ س : من عدر وأولى من ستر ؟ ف و م : من عذر واول من ستر .

٧) س: أَشَكُل ؛ ف و م : شكل .

۳) ظوف وموس: ونلتقي.

الحبارَى ؟ ومتى تتملّم ما في الجَفْر وُتُحكِم ما في الزُّبُر ؟ وما فعل فَحْل ('' وَبَادِ وَنِعَاجِ أَبِي المرقال ('' ؟

٧٤ _ وما الُحبّة في الرّجعة والقول في المناسخة ؟ ومن أين قلتم بالبدا (*) ؟ ومن أين جعلتم العلم فعلًا والزيادة فلتاً (*) ؟ وما القول في النفس ؟

٧٥ _ وخبرني ما السّحر وما الطِلسَم وما الدَّنْهَش وما الدَّنْهَش وما الدَّنْهَش وما اللَّبان وما الطَفايِح وما الطوالق ؟ وما قولهم في اللُبان الذَّكَر وفي مُراءاة المُشتري ؟ ولمَ توحشوا من الناس ؟ ولمَ بالبَراح وأقاموا بالخراب واغتسلوا بالما القراح ؟ ولمَ قدموا التصديق وأخروا (*) الطيرة (*) (*) ولمَ أجابوا وأكرموا ولمَ منعوا وقتلوا ؟

٧٦ _ وخبرني من خانِقُ القريض وقاتِلُ سَعْد يومَ النَّفَقَ وَمَن الذي استهوى عمرو بن عَدِيّ ؟ وَمَن صاحبُ عُمارة بن الوليد ؟ ومَن يصرع منهم الأصحا ومن يُبرئ المرضى ويستهوي المُقلا ؟ وعن فصل ما بين الشيطان والجنيّ وما بين الجنّ والجنّ ومن طمامُه الجَدَف ؟ وخبرني عن أشعاد الهاتف وما يُسمع بالليل من جوائب الأخباد ؟ وخبرني عن النَّميزيّ صاحب الوَدَقة وعن من جوائب الأخباد ؟ وخبرني عن النَّميزيّ صاحب الوَدَقة وعن

اس: فحل ؛ ط: نحل ؛ ف و م: نحل .

٧) ف و م و س : حرقال .

٣) س: بالبداء ؛ ف و م : بالنداء .

٧٤) كذا في ف و م و س .

ا دوم: واحروا ؛ س: واخرحوا .

٦) ظوفوم وس: الصرة ؛ ولعل الصواب ما اثبت .

عَيم الداري صاحب الرَّدُم^(۱) •

٧٧ _ وخبرني عن شَقُلُون وعن أَهْرِمَن وعن كاوه وَكُومَرْث وإيدُذَش وافرَدَذَش والْبُشارش وابرُ بادش وخوَزَتُ بامية (١٠) و كيف صادت خونرث هذه أعمر العوالم ؟ وأيما أكثر : ياجوج أم ماجوج ؟ وأيما أقصر وأيما أطول أعادًا وأيما أفضل : مُنكر أم نكير ؟ وأيما أخبث : هادوت أم مادوت ؟ وأي حوت ابتلع يو نس ؟ وأي حَية (١) ابتلمت ألهلَب ؟ ومن أي خَشَب (١٠) كانت سفينة نوح ؟ ولم ملح الحمض ؟ ولم أطوّقت الحمامة ؟ وما فَرْقُ ما بين العالس والكاس ؟

٧٨ _ وما كان سبب اتخاذ الأقبية ؟ وما سبب صنعة الزُّجاج؟ وما قيضة الرُّخام: أكيميا أم (عنوق ؟ ولم المتنع عَل الذهب والزجاج أعجب منه ؟ ومن صاحب المينا وتودين الحجارة ؟ ومن صاحب النوشاذر ؟ وما تقول في التيتين ؟ وما فرانق الأسد ؟ وما صداقة ما بين الخنفسا والعقرب ؟ وما بال السواد يصبغ ولا ينصبغ وما بال البياض ينصبغ ولا

و) الطر فهرس الاعلام ' مادة : تم الداري .

٧) في ظ ٤ على ما يظهر : كاوه وأسرش وايدرش وابن حارس وحونرث مام ٤ ف و م و س : كان وكان ومره وايدذش وافردش وابرشارش وابربادش وخونرث بام . فلم نصحح الا ظاهر هذه الأساء لاننا لا نملم كيف كتبها الجاحظ ؟ واما حروفها الصحيحة على ما ورد في الأقستا في : ويدد ذقش م أفرد د قش م أبر حاد شتر م أبر اركثت ؟ انظر فهرس الاعلام مادة : خونرث .

۳) کذا ني ظو ف و م و س .

a) ف و م و س : حية .

ه) س: أم ؛ ف و م: أو ،

يصبغ ؟ ومَن صاحب الأصطرلاب ؟ ومَن صاحب القَرَسُطُون ؟ ولَمْ أَسْأَلُكُ عن الْحَدَاد وإِنَّا سَأَلُكُ عن الفَيْلَسُوف وعن عِلْته في المَدَّ والجَزِر ؟ وخَبِرني عن جواهر الأرض ، وعن جمع القاد (۱) : أشي مفروغ مِن خَلقه أم أرض تستحيل (۱) إليه ؟

٧٩ _ ولم عمل بعض السم في المَصَب وبعضُه في الـدم وبعضُه فيها جيماً ولم كان بعضُه سم جَاز وبعضُه سم جاز ؟ ولم كان بعضُه سم جَاز وبعضُه سم الأن الطبائع تذكر الشي النريب أم لأنه ضد في نفسه ؟ وكيف صاد مع ديق الأفعى ديق بعض الناس في القتل ، وفي أيها أسم ؟ ولم خاكف البيش في المعصب والدم ؟ ولم يقتُل العقرب إنساناً ويقتله آخر ؟ ولم صادت الأذوي فلا يتأذّى "بها ؟ ولم صادت المُنذية تقتل كل شي ولا يستمر نها عارت المُنذية تقتل كل شي ولا يستمر نها شي ؟

٨٠ _ ولم خالف النيلُ جميع الأودية في النُّقصان والزيادة على الله ولم الشيال ولم صاد أقصاه كأدناه على ومتى يُدال منه ومتى يحوله الإمام على المام على الما

**

٨١ ــ وقد عامت ــ جملتُ فدالـــ أن الحبر إذا صح أصلــه
 وكان للناس عِلة ُ في نشره كان في الدّلالة على الحق كالميان وفي

١) ظوف وم: جمع القار؛ س: جميع الفار.

۲) ف و م و س : يستحيل .

٣) ف و م : يتأذى ؛ س : ثناذى .

الشِّفا (''كالسَّباع ؟ على أن الحبر لا يُعرف به تكيّف '' الأمود ' لكن يُعرف به نجل الأشيا ·) إلا خبرك : فإنك لا تحتاج إلى إشارة ولا إلى إعادة ولا إلى [علة ولا إلى] '' تفسير ' حتى يقوم خبر لُـ في الشفا · '' وفي كيفيّة الشي · مَقام العِيان !

۸۲ _ وقد كنتُ أتمجّب من محمّد بن عبد الملك وأقول: «ما تقولون في رُجل لم يقل قط بعد انقضا و خصومته وذَهاب خصمه : «لو كنتُ لم أقل كذا كان أمثل » ؛ فا بال عَفْوه أكثر من جهد كم وبديهته أبعد من أقصى في كرتكم ؟ ؛ فلمّا رأيتك علمتُ أنك عذابُ صبّه الله على كلّ رفيع و ورحمةُ أنشأها لكلّ وضيع !

٨٣ _ فخبِرني عما جرى (`` بينك وبين هِرْمِس في طبيعة الفلك ، وعن سَاعك من إفلاطون ، وما دار في ذلك بينك وبين (`` أَرْسُطاطاليس (`` وأيَّ نوع اعتقدتُ وأيَّ شي اخترتَ ؛ فقد أبت نفسي غيرك وأبت أن تتشفَّى إلا بخبرك ولولا أني أكلف (`` بعرفة الاختلاف ولا أستجيز برواية الأقاويل وأغرم ('`) بمرفة الاختلاف ولا أستجيز

وم: الشفاء ؛ س: الشفاه .

٧) س: تكيف ؛ ف و م : مكيف .

۳) ريادة س عن ل .

ع) فوم: الشفاء ؛ س: الشفاء .

و) ذبادة سعن ل ؛ ظ: او .

۹) ف و م : ما جری ؛ س : ما کان .

٧) زبادة أس عن ل .

A) س: ارسطاطالیس ؛ ف و م: ارسطوطالیس .

٩) ف وم : اكلفُ ؛ س : كُلف .

١٠) ف و م : واغرم ؛ س : سرم .

مسألتَك عن كلُّ شيء ﴿ وَابْتِذَالِكُ فِي كُلُّ أَمْرٍ ۚ لَمَا سَمِعتُ مِن أَحِد سواك ولما انقطعتُ إلى أحد غيرك!

٨٤ _ واعلم _ جعلت فداك _ أنى لم أردْ بمزاحك إلَا *أن أَضْحِكَ (١) سنَّك ، ولا كانت غايتي فيك إلَّا أن أنفُق (١) عندك ؛ وقد كنتُ خفتُ ألَّا أكون وقفتُ على حده وأشفقتُ من الجاوزة لقدره ؛ والمزاح بابُ ليس المَخوف فيه التقصيرَ ولا يكون الخطأ فيه من جهة النقصان ؟ وهو باب ، متى فتحه فاتح ﴿ وَطَرَّقَ لَهُ مُطرَق ، لم يَملك مِن سدِّه مثلَ الذي يملك مِن فتحه ، ولا يخرج منه يقدر ماكان قدم في (٢٠ نفسه ، لأنه بات أصلُ بنائه على الحطا ، ولا يخالطه من الأخلاق إلّاما سخُف ومِن شأنه التزيُّد ﴿ وَأَن يَكُونَ صاحبه قليلَ التحفّظ .

٨٥ _ ولم نَرَ شيئًا أبعدَ من شيءُ (١) ولا أطوَلَ له صحةً ولا أشدُ خِلافاً ولا أكثرَ * له خلطـةً ' ' ' من الجدّ والمزاح والمناظرة والمرا · ؟ قال القَمْقًاع بن شَوْد : « ليس لِمُزَّاح مُرو · ة ولا : كُمَادِ خِلَةٍ» (٢٠) وقال مُعاوية: «الْمُزاح هو الشَّنار الأصغر» (٢٠) وقال الحَسن

١) كدا ي ل ؛ طو ف و م و س : صحك .

٣) طوف وموس: لانفق.

٣) ف وم: يي ؛ س: من.

۵۰) ف وم:شيء 'س:شر.

کدا ي ل ؛ ف و م و س : اکثر خلطاً .

٦) لم بحد هدا القول في مراحمنا .

٧) لم بحد هدا القول في مراحمنا ٠

ابن حيّ: "المُزاح استدراج من الشيطان واختداع من الهَوى " " ؟ وعاب نُمَر بعض العظا فقال : " ذاك رجُل فيه دُعابة " " ؟ وقال الشاعر [من الوافر] : وجد القول يقدمه المُزاحُ وقال الشاعر [من الرجز] : رب كبير ساقه صغير وقال الآخر [من المديد] : رب جد ساقه اللّب " " كان كنت لم أقصر عن الغاية ولم أتجاوز حد النهاية " كان كنت لم أقصر عن الغاية ولم أتجاوز حد النهاية "

فبا أعرف من يُمن مكالمتك ومن بَرَكة مكاتبتك ومن مَركة مكاتبتك ومن حسن تقويمك وجودة تثقيفك ؟ وإن كنت قد أخطأت الطريق وجاوزت حد المقدار ؟ فاكان ذلك عن جهل بفضلك ولا إكار للها وكن حدود الأشيا الإذا خفيت ومقادير ها إذا أشكلت ولم يكن مع الناظر فيها مثل تَمامك ولا مع المتكلّف لها مثل كالك وخل عليه من الحلّل بقدر عجزه وسل " منه بقدر نفاذه ؟ نمم ولوكان من العلما والموصوفين والأدبا والمذكورين .

٨٧ _ ومن المزاح _ جملت فداله _ بابُ مَكر وجِنْسُ خدع: يَتْكِل المر في إساقة إلى جليسه وإساعة لصديقه على أن يقول : « مزحتُ » وعلى أن يقول عند الحاكمة : « لمبتُ » وعلى أن يقول : « مَن يغضب من المزاح إلا كز الحلق ومَن يرغب عن المفاكمة إلا ضيق العَطَن » .

عزو إلى رسول الله في المستطرف ج ٢ ص ٢٠٨

٢) لم بجد هذا القول في مراجعنا .

٣) انظر ديوان الماني للمسكري ج ١ ص ١٥١ :

مع في المنت المنت شريكي فيه ولوكان تقصيرًا لكنت شريكي فيه ولوكان تقصيرًا لكنت سبي إليه الأن دَوام التغافَ ل شبيه بالإهال ورق المتعابع والبِشر الدائم يؤمنان من المكافأة ويذهبان بالتحفَّظ ولذلك قال عُيَنَة ابن حِصْن لعثمان بن عقان _ رضي الله عنه _ : "عُمُر ((()) كان خيرًا لي منك : أرهبني فأتقاني وأعطاني فأغناني " ؟ فإن كنت اجترأت منك : أرهبني فأتقاني وأعطاني فأغناني " ؟ فإن كنت اجترأت

۱) ف: شده ؛ س: تحده ؛ م: شد .

٣) س: فان ؛ ف و م: وإن .

٣) س: الك لا تقص ؟ م: اله يقص الا على المهد ؟ ف: اله يقص .

الا) س: تبدت؛ ف و م: يبدب.

ا وس: ارد؛م: اردت.

٦) سعن ل: والمثوبة ؛ طوف وم: والميرة .

٧) كدا ولعل الصواب: التعديب.

٨) سقط من م ؛ الطر المارف لان قتيبة ص ١٣٢ وأسد النابة ج ١٠ ص ١٦٧ .

عليك فلم اجترى عليك إلابك وإن كنتُ أخطأتُ فلم أخطئ إلا الله المن الطن بك والثقة بعفوك سببُ إلى قلّة التحوُّز ('').

• 9 _ وبعدُ، فمَن وهب الكبير فكيف يقف عند الصغير ؟ ومن لم يزل يعفو عن "العمد كيف يعاقب على السهو ؟ ولو كان عِظَم قدري هو الذي عَظَم ذنبي لكان عِظَم قدرك "هو الذي شفع لي ؟ ولو استحقت عقابَك بإقدامي عليك مع خوفي منك " لاستوجبت "العفوك عن إقدامي عليك لحسن " ظنّي بك على أني ، متى أوجبت لك العفو فقد أوجبت لك الفضل ومتى أضفت إليك العقاب فقد وصفتُك بالإنصاف ؟ ولا أعلم حال الفضل إلّا أشرف من حال العدل ، " ولا الحال " التي توجب الك الصبر " إلّا أرفع من الحال التي توجب لك الصبر ") فإن أخرمتي فهد لأياديك عندي ، فإن فإن "

وموس: عليك إلا.

٣) س: التحرز؛ ط و فُ و م : التحرم .

٣) زيادة عن س.

اس: قدرك؛ ف وم: قدري.

ە) ڧوموس: كك.

٩) س : لاستوجبت ؛ ف و م : استوجبت .

٧) ف وم: لحسن ؛ س: بحسن .

٨) س: ولا الحال ؛ ف و م: والحال .

٩) ذيادة ب: ولا الحال التي توحب لك الصر الا ارفع من الحال التي توجب العذر.

١٠) فإن عن ب ؛ ف و م وس : وان .

¹¹⁾ النقمة عن احمد ذكي صفوت ، جهرة ج له ص ٤٤ ؛ ف و م و س : النممة .

كتاب التربيع والتدوير -- ۽

الأحدوثة ؛ وإن لم تفعل ذلك لحسن الأحدوثة فمُـــــــ إلى حسن العادة ؛ وإن لم تفعله لحسن العادة فأت ما أنت أهله (١١) .

وفصلُ ما بيننا وبينك وأياك متى تحاكمنا إلى كرمك فضي لي عليك ومتى ارتفعنا إلى عقلك "حسن العفو عني عندك؟ وفصلُ ما بيننا وبينك وفرقُ ما بين أقدارنا (اوقدرك أنّا نيي، وتغفر ونُذنِ وتستُر ونعوج وتقوم ونجل وتعلم وعلينا الشكر، ومن صفاتك أن تفعل ومن صفاتنا أن نصف ؛ فإذا فعلتَ ما تقدر عليه من العقاب كنت كن فعل ما يقدر عليه من التعرض، وصرت تخب عن الشكر كا رغبنا عن النسليم وصار التعرض لعفوك بالأمن (اا باطلا والتعرض لعقابك بالخوف حقاً ؛ ورغبت عن النبل والها، وعن السودد والسنا، وصرت كن يشفي غيظاً أو والها، وعن السودد والسنا، وصرت كن يشفي غيظاً أو يحدا أو يُعلي الفراة،

97 _ ولم تجدهم (() _ أبقاك الله _ يحمدون القدرة إلّا عند استمالها في الحير ، ولا يذمّون العجز إلا لمأ (() يفوت به من إتيان الجليل ؛ وأنّى لك بالعقاب _ وأنت خير أكلك ؛ ومن أين اعتراك

انظر امثال الميداني ج ٣ ص ١٠٥ .

٣) ل: عدلك ولعله أصح .

س: اقدارنا ؛ ف و م: قدرنا .

^{«)} س: تملم؛ ف و م: نمكم .

فوم: التسلم ؛ س: السلم .

٣) س: بالامن £ مُطوف و م: أ بالامل .

٧) ف و م : تجدهم ؛ س : تحدهم .

٨) ف وس: ١١٤ م: ما.

المنع وأنت أنهجت الجود لأهله ؟ وهـل عندك إلّا ما في طبعك ؟ وكيف لك بخلاف عادتك ؟ ولم تستكره نفسك على المكافأة وطبائحك الصفح ' ؟ ولم تكدّها بالمنافسة '' ومذهبها المساعة ؟

97 _ فسبحانَ مَن جعل أخلاقك وفقَ أعراقك فوفلك وفق وفلك وفيالك وفراستك وفق قولك أو وفراستك أثبت من عياننا وعفولك أرجح من بجدنا وبداهتك أجود من تفكّرنا وفعاك أدفع من وصفيا وغيبتك أهيب من حضور السادة وعتبك أشدً من عقاب الظّلَمة ا

9. و سُبحانَ مَن جعلكُ تعفو عن المتعبّد و تتجافى عن عقاب المُصِر و تتغافل عن المبادي و تصفح عن المتهاون احتى إذا صرت إلى مَن ذنبُه نسيان و وبنه إخلاص و هفو تُه بِكُرْ^(۱) وشفيمُه مُحرمة (۱) ومَن لا يعرف الشُكرَ إلّا لك والإنعام الله منك ولا العلم إلّا من تأديبك ولا الاخلاق إلّا من تقويمك ، ومَن لم يقصِر في بعض طاعتك إلّا يلا رأى من احتال ك ولا نبي بعض ما يجب لـك إلّا لما داخله من تعظيمك ، صرت

اب: بالناقشة .

٣) كذا في ب؛ ظ و ف و م و س : وقولك وفق عملك : أكثر .

۳) ب: اقوی؛ ظ: أكبر؛ ف و م و س: اكثر.

d) س: بكر ؛ ف و م : نكر ؛ ب : سهو .

ا ف و م : حرمة ، س : الحرمة .

تتوعده (۱) بالصرم _ وهو دليلُ على (۱) كلّ بليّة _ وتستعمل معه (۱) الإعراض _ وهو قائد لكلّ (۱) هَلَكة _ !

وقد علمت أن عتابك أشد من الصريمة وأن تأنيبك أغلظ من المُقوبة ، وأن مَنعَك إذا منعت في وزن إعطائك إذا أعطيت وأن عقابك على حسب وابك وأن جزعي من عرمانك في وزن سروري بفوائدك ، وأن شين غَضَبك كزين رضاك ، وأن موت ذكري بانقطاع سبي منك كحياة ذكري مع أنّصال سبي بك (*) و مالي اليوم عَلَى أنا إليه أسكن ولا شفيع من أنا به أو تق من شدة جزعي من عنبك وإفراط هَلَعي من خوفك ؛ ولست من ، إذا جاد بالصفح ومن بالمفو ، لم يكن لصاحبه منه إلّا السلامة وإلّا النجاة من الهلكة ، بل تشفع ذلك بالمراتب الرفيعة والقضايا الجزيلة وبالعز (*) في العشيرة والمحبة في الخاصة والعامة ، مع طيب الذكر و شرف العقب وعبّة النفس .

88

97 _ وأما ذِكري القدّ والخرط والطول والعرض وما بيننا وبينك في ذلك من التنازع والتشائجر والتحاكم والتنافُر،

۱) ب: تتوعده ؛ ف و م و س : تتوعد ،

٧) سقطين ف وم وس.

۳) زیادة عن ب .

اب: لكل؛ دوموس: كل.

ع: لك ؛ ف و م: لك .

٣) ب: والعز؛ ف و م و س: والعز .

فإن الكلام قد يكون في لفظ الجيد ومعناه معنى الهزل ، كما يكون في لفظ الهزل ومعناه معنى الجيد ؟ ولو استعمل الناس الرصانة (افي كل حال والجد في كل مقال وتركوا التسميح (التسميل وعقدوا أعناقهم (افي كل دقيق وجليل ، لكان السَّفَةُ صراحاً خير الهم والباطل عضاً أردً عليهم ؟ ولكن لكل شي ولا قدر ولكن حال شكل : فالضحك في موضعه كالبُكا ، في موضعه والتبشم في موضعه كالفيطوب في موضعه ؟ وكذلك المنع والبذل والبقا والعفو وجميع القبض والبسط .

فإن ذممنا المزاح؛ ففيه _ لَممري _ ما يُذَمّ وإن حمدناه؛ ففيه ما يُجمَد ؛ وفصلُ ما بينه وبين الحِــدّ أنّ الخطأ إلى المزاح أسرع وحاله بجال السُّخف أشبه.

المندر ، فلا الله المن المزاح مما يكون كالظلم وينفى حتى يصير كالفدر ، فلا الله المزاح مما يكون مرة قبيحاً ومرة حسناً ، فإذا ملن الم الجد ورغبنا عن الهزل وتركنا المزح وجلسنا للحكمة ، فقد أغناك الله عن الحبة كاسلمك من الشبهة ولم يكلفك الاحتجاج كما رغب بك عن الاعتدال ؛ فأصبحت لا يحتجاً ولا يحجوجاً ولا محبوجاً ولا محدوراً ولا أملوماً ولا معذوراً ولا أملوماً ولا أم

الرصانة او ما يشاكلها ؛ ظوف و م و س : الدعابة .

٢) ف و م : التسيح ؛ س : التستح .

۳۰) سقط من س ۰

النوم: المزح؛ س: المزاح.

فيك اختلاف ولا بك حاجةٌ إلى ائتلاف؛ وليس مع العيان وحشة ولا مع الضّرورة وَجمة ولا دون البقين وقفة .

مه _ وهل في مَامك ريب حتى نعالج بالحجة ؟ وهل ردّ فضلك جاحِدُ حتى يُثبَت بالبيّنة ؟ وهل لك خصم في العلم او يَدُ فَي الفهم أو مُجارِ في الجلم (') أو ضِدُ في العزم ؟ وهل يتبلّغك (') الحسَد أو تضرك (') تسمو إليك المنى أو يطمع فيك طامع أو يتعاطى شأوك باغر ؟ وهل يطمع فاضل أن يفوقك أو يأنف شريف أن يقصر دونك أو يخشع عالم أن يأخذ عنك ؟ وهل غاية الجيل إلا وصفك وهل زين البليغ إلا مدحك وهل يأمل الشريف إلا اصطناعك وهل يرجو (') الملهوف إلا غيائك وهل للموالي مَرض (الا غيائك وهل للماتيح رَجزُ إلا فيك أو هل يحدو الحادي إلا بذكرك ؟ وهل تقع الأبصار إلا عليك وهل أن أن المادي إلا بذكرك ؟ وهل تقع الأبصار إلا عليك وهل أنها المادي إلا بذكرك ؟ وهل تقع الأبصار إلا عليك وهل أنها المادي الله اللهادة إلا الميك ؟ (")

99 _ فلولا أن يأخذ الواصف بنصيبه منك وبجِصَته من الشُّكر لك (^) ، لكان الإطنابُ

ا ب : الحلم ؛ ظوف و م و س : الحكم

٧) ف و م : يتبلغك ؛ س : يبلمك .

٣) س: تصرك؛ ف وم: يصرك.

چ) ب: وهل ؛ س: أو ؛ ف و م : و .

 ⁾ ب: يرحو ؛ طوف و م و س: يقدد .

٦) س: للطلاب غرض؛ ظ و ف و م : للطول عرض .

٧) وردت هده الحبلة في ف و م و س بند : وحضوعه إيصافًا (اسفله ٩٩) .

۸) زیادة س

عندهم في وصفك لغوًا وكان تشقيق^(۱) الكلام عجزًا ولكان تكلَّفه فضلًا.

ومَن هذا الذي يضَعه أن يكون دونك ويُمتَعَن بالتسليم لك ولم ("كيعد إقرارَه إحساناً وخضوعَه إنصافاً ؟ أم مَن (" الشبيه بك (" في منزلتك ؟ ألست خَلَفَ الأخيار وبقيَّة الأبرار ؟ وأي أمرك ليس بغاية ؟ وأي شي منك ليس في النهاية ؟ وهل فيك شي يفوق شيئاً أو يفوقه شي نه أو يقال: « لو لم يكن كذا لكان أحسن » ، أو (") : « لو كان كذا لكان أتم " » ؟

الحض والمائق والملح والمجال الفائق والملح الحض والملاوة التي لا تستحيل والتام الذي لا يجيل الا الحض والحاف المعمنة فيك أو عندك أو لك أو ممك ؟ (أ) لا بل أين الحسن المعمن والمجال الفرد والقد العجيب والكمال النريب والملح المنثور والفضل المشهور اللا لك وفيك ؟ وهل على ظهرها جيل حسيب أو عالم أديب (() الا وظلُك أكبر من شخصه وظنك أكبر من علمه وأسمك أفضل من معناه وحملك (()) المبتر من نجواه وصمتك أفضل من قحواه ؟ وهل في الأدض

١) س: تشقيق؛ ف و م: شقيق .

٧) ب: ولم ؟ ف و م و س : أو

٣) س: ام من ؛ ف و م : امن .

يه) ف وموس: لك .

^{•)} س: أو ؛ ف و م: واو .

٩) وردت هنا في جميع النسخ هذه الفقرة : خالصة لك. . . لا بلغه ؟ انظر اعلاه ٩

۷) س: ادیب ؛ ف و م : ادیب .
 ۸) ف و م : وحلمك ؛ س : وحكمك .

PLAB.

حليم سواك ؟ وهل أظلت الخضرا· ذا لهجة أصدق منك ؟ وهل حملت النِساء أجلً منك ؟

الميحاً وأيما رأيت الرجل حسناً جيلًا وُحلواً مليحاً وعتيقاً رشيقاً وفخماً نبيلًا، ثم لا يكون موزون الأعضاء ولا ممدل الأجزاء؛ وقد تكون أيضاً الأقدار متساوية عير المتقاربة ولا متفاوتة ويكون قصداً ومقداراً عدلًا، وإن كانت دقائق خفية لا يراها إلّا الألمي ولطائف عامضة لا يعرفها إلّا الذكي ؛ فأما الوزن المحقق والتمديل المصحّح والتركيب الذي لا يفضحه التفرس ولا يحصره التعنّ ولا يتملل جاذبه الله ودام لك على الأيام افروا الذي خصِصت به دون الأنام ودام لك على الأيام ا

۱۰۲ _ و كذلك (*) الحسن ؛ إذا كان ُحراً مرسلًا وعتيقاً مطلقاً (*) لا يتحكم عليه الدهر ولا يذبله (*) الزمان [ولا يغيّره الحدثان] (*) ولا يحتاج إلى تعليق التائم ولا إلى الصون والكن ولا إلى المناقيش (*) والكحل؛ ولو لم يكن لحسن وجهك

۱) ب: معدّل ؛ ف و م : مقدود .

۷) ب: تکون ؛ ن و م و س : یکون . ۲

۳) ب: غير ؛ ف و م و س : وغير .

اس: حاذبه ؛ ف و م : حادبه .

ب: وكذلك ؛ ف و م و س : وكدا .

٦) ف وم: مطلقا ؛ س: مطبقا .

^{››} ف وم: يذبله ؛ س: يذبله . ٧) ف وم: يذبله ؛ س: يذبله .

A) زيادة عن ب .

٩) ف وم: المناقيش ، س: المناقش.

إلّا أنه قد سُوِّل في العيون تسهيلًا وحُيِّب إلى القاوب تجبيباً وقُرِّب إلى القاوب تجبيباً وقُرِّب إلى النفوس تقريباً ، حتى امتزج بالأرواح وخالط الدما وجرى في العروق وتقشَّى في العظام (١٠ بحيث لا يبلغه السمّ ولا الوهم ولا السرور الشديد ولا الشَّراب الرقيق ، لكان في ذلك المزيّة الظاهرة والفضيلة البيّنة ا

المجال ولو لم يكن إلّا أمّا لا نستطيع أن نقول في المجلة وعند الوصف والمدحة: «هو أحسن من القمر او أضوأ من الشمس وأبهى من النَيْث ، ولمو أحسن من يوم الحلبة »، وأمّا لا نستطيع أن نقول في التفاريق: «كأن عنقه إبريق فِضّة ، وكأن قدّمه لِسان حيّة ، وكأن عينه (" ماويّة ، وكأن بطنه قبطيّة ، وكأن ساقه بردية ، وكأن لسانه ورقة ، وكأن أنفه حدُّ سيف ، وكأن حاجبه خطً منام ، وكأن لونه الذهب ، وكأن عوارضه البرد ، وكأن فاه خاتم ، وكأن جبينه هيلال ، ولمو أطهر من الما وأدق طباعاً عائم ، وكأن جبينه هيلال ، ولمو أطهر من الما وأدق طباعاً كان في ذلك البرهان (" النبير والدليل البين ا وكيف لا يكون (" كذلك ، وأنت الغاية في كل فضل والنهاية في كل شكل ا

اب: المظام ؛ ظ و ف و م و س : العظم .

۲) ف و م ; عينه ؛ س ; وجهه .

٣) س: المواء؛ ف و م : الموى .

انظر امثال الميداني ج ٢ ص ٣٨٤ : أمنى من السيل تحت الليل .

البرمان ؛ ف و م ؛ من البرمان .

٦) ف وم: يكون ؛ س : تكون .

١٠٤ _ * وفيك قال (١٠ الشاعر [من الوافر] :

يَزِيدُكُ وجهُـهُ حُسْنًا ﴿ إِذَا مَا زِدَّتُهُ نَظَرَا ^('')

*فأمّا قول ''الدمشقين: «ما تأمّلنا قط تاليف مسجدنا وتركيب عرابنا و قُبّة '' مُصَلَّانا) إلّا أثّار لنا التأمّل واستخرج لنا التفرُّس غرائب حسن لم نعرفها وعجائب صَنعة لم نقف عليها ، وما ندرى أجواهر مُمقطَّماته أكرم في الجواهر أم تنضيد أجزائه في تنضيدات الأجزاء » ' فإن ذلك معنى مسروق منى في وصفك ومأخوذ من كُثبي في مدحك ا و الجلة التي تنفي الجدال وتقطع القيل والقال ، أني لم أرك قط إلّا ذكرت الجنة ولا رأيت أجل الناس في عَقْب رؤيتك إلّا ذكرت النار ا

السامع [ولا نظن] أني مُفرط؛ فإذا رأيته علمت أني فيا يحب له مقصِر (") ا وهو رجل طينته حُرّة وعرقه كريم ومَنرسه طيب ومنشوه محمود ، غُذِي بالتِممة وعاش في الغبطة وأدهنه التأديب والطفه (" طول الفكرة (") وخامره الأدب وجرى "في عرقه (") ما الحيا، وأحكمته

وفيك قال ؛ ف و م و س : واما قول .

٧) البيت لأَنَّي مواسر؛ راجع ديوان المعاني للمسكّريج وص٢٣١ وغاد الغلوب ص٤١٦

٣) كذا ي ب ؛ ف و م و س : وقول .

٤) في ثمار القلوب ص ٤١٦ : وفيه .

كدا في س ؛ ف و م : ام حواهر تنفيدات احزائه في تنفيد الأحزاء .

٣) ف و م و س : والعجب أجا السامع انى منصر واذا رايته علمت انى. . . مفرط.

٧) ف و م : الطقه ؛ س : ولطقه .

A) ب: الفكرة ؛ ف و م : التفكر ؛ س : التفكير .

٩) ب: في عرقه ؛ ف و م و س: فيه .

التجارب وعرف المواقب ؛ فأفما له كأخلاقه وأخلاقه وأخلاقه كأعراقه وعادتُه كطبيعته وآخره كأوله ؛ تحكي اختيادا أنه التوفيق ومذاهبُه التسديد ؛ لا يعرف التكلُّف ويرغب عن التجوّز وينبل عن ترك الإنصاف ولا يمتنع عليه معرفة المبهم ولا يُاعَيِّج (١) باستبانة المشكِل ، ولا يعرف الشك إلا في غيره ولا العي إلا سماعاً (١) .

الماني أدقها عرجاً ومن الماني أدقها عرجاً ومن الماني أدقها مسلكاً وأحسنها قبولًا وأجودَها وقوعاً وأتمها إطاعاً، بأقوى الكلام وأوجزه وأعذبه وأحسنه بقلل عَلَدَ حروفه ويُكثر عدد معانيه ؛ ومن الفعل بعد ذلك أكله (٢) تحقيقاً ؛ إذا أقبل هبناه وإذا أدبر اغتبناه ، مع تمكنُنه وعقله وسعة صدره (٢).

1.7 _ وبعد ، فَمَن يطمع في عيبك بل مَن يطمع في قددك (*) ، وكيف ، وقد أصبحت وما على ظهرها خودُ إلّا وهي تعثُر بأسمك ولا فينة إلّا وهي تغنّي بمدحك ولا فينة إلّا وهي تنتب (") وهي تشكو تباديح نُحبّك ولا محجوبة إلّا وهي تنقب (") الحروق لَمَرِّك ولا عجوبالك ولا عجوبالله ولا عبوبالله ولالله ولا عبوبالله ولا الله ولا عبوبالله ولا عبوبالله ولا عبوبالله ولا عبوبالله ولا عبوبالله ولا الله ولا عبوبالله ولا الله ولا ال

ف و م و س : يلتحح .

٣) وردت هذه الجملة في جميم السخ مد الفقرة المرقومة ١٠٥١

٣) يىنى: يتخبر اكمله .

٤) يُلوح أنْ هذه الفقرة ليس هنا موضها .

كذا ولعل الصواب : القدح فيك .

٣) ف و م : تنقب ؛ س : تُثقب .

وقد شَقِيَ بِكَ ا فَكُم مِن كَبِدِ حَرَّى مُنْضَجة ومصدوعة مفرَ ثَة ا وكم من (' حشا خافق وقلب هائم وكم من (' عين ساهرة وأخرى جامدة " وأخرى ماكمة ! وكم من " عَبْرَى مُولمة وفتاةٍ معذَّبة (*) قد أقرحَ قلبَها الحِزنُ وأَجمدَ (الكَمَدُ ؟ قد استبدلت بالحل المُطلة وبالأنس الوحشة وبالتكحيل المَرةَ، فأصبحت والهة مبهوتة وهاثمة مجهودة بعدَطَرَف ناصع وسنّ ضاحك وُغُنْج ساحر٬وبعد أن كانت نارًا تتوقَّد وشعلةً تتوهَّج ا ١٠٧ _ وليس مُحسنك _ أبقاك الله _ الذي تبعَّى معه توبة أو تصح معه عقيدة أو يدوم معه عَهْد أو يثبت معه عزم أو يمل صاحبه التثبت أو يتَّسع للتخيُّر أو ينهنهه زُجر أو يهذب خوف ؟ هو _ أعزَك الله _ شيَّ بنقضُ العادة ﴿ ويفسَخ الْمُنَّة ويُعجِل عن الرَّويَّة ويطرِّح بالعَرا. (*) وتُنسَى معه العواقب ؟ ولُو أدر كك (١) عمر (٧) بن الخطّاب _ رضّه (١) _ لَصنع بك أعظمَ مما صنع بنَصْر بن الحَجَاج ولركَّبك بأعظمَ مما ركِّ به جَعْدَةَ السُّلَمِي ، بل لَدَعاه الشُّغل بك إلى ترك التشاغل بها والغيظ عليك إلى الرحمة لهما ا

⁽⁾ زیادة عن ب .

[.] ۷) ف وم و س ; جامدة .

۳) ف و س : معذبة ؛ م : معذوبة ،

۷) ف و م و س : وأجهد .

ه) س: العراء؛ ف و م: بالعرى .

٦) س: ادركك؛ ف و م: ادركت.

٧) زيادة س عن س .

۸) زیادة عن ب .

١٠٨ _ فَن كان عيب صنيه الإفراط والطعن عليه من جهة الزيادة ، كيف يرومه عاقل أو ينتقصه عالم ؛ فلا تعجب إن كنت نهاية الهمية وغاية الأمنية ، فإن حسن الوجه إذا وافق حسن الرّوام وجودة الرأي وكثرة العلم وسعة الحلق والمغرس الطيب والنصاب الكريم والطرف الناصع واللسان البين والنعمة ("البهجة والحزج السهل والحديث المؤنق ، مع الإشارة الحسنة والنبل في الجلسة والحركة الرشيقة واللهجة الفصيحة والتمول في الجلسة والمذكة المناقلة والبديه البديع والفكر الصحيح والمعنى الشريف المناقلة والبديه البديع والفكر الصحيح والمعنى الشريف المنافلة الحدوف والإيجاز يوم الإيجاز والإطناب يوم الإيجاز والإطناب يوم الإيجاز والإطناب يوم الإيجاز المناقلة أبهى والتاج بهي وهو على رأس الملك أبهى والناوت

المجام والتاجهي وهو على رأس اللك أبهى، والياقوت كريم حسن وهو على جيد المرأة الحسنا، أحسن، والشعرالفاخر حسن وهو في فم [الأعرابي أحسن] (**) * وإن كان من قول المنشيد وقريضِه ومن نحته وتحبيرِه فقد بلغ (**) الغاية وقام على النهاية .

• ١١ _ وما ندري في أيّ الحالين أنت أجمل وفي أي

و) سقط من س .

٣) ف و م و س ; والنعبة .

٣) وردت هنا زيادة ناخ : يقل الحز . . . ما يقصر عنه الجهد ؛ انظر اعلاه ٣٧ .
 ١٠ ذارة ...

كدا في س ؛ ف و م : وان كان قول المنشد فريمة من محثه ومحتبره فقد أبلغ.

المنزلتين أنت أكل : إذا فرقناك أم (١) إذا تأمَّلنا بعضَك :

أمّا كُفُكُ فِي التي لم تُحَلَق إلّا للتقبيل والتوقيع ، وهي التي يحسُن بحُسنها كلُّ ما التصل بها ويختال بها كلّ ما صاد فيها ، كا أصبحنا وما ندري آلكاس في يدك أحسن أم القلم أم الرمح الذي تحمله أم المخصرة أم العنان الذي تمسكه أم "السوط الذي تملقه ، وكا أصبحنا وما ندري أي الأمور المتصلة السوط الذي تملقه ، وكا أصبحنا وما ندري أي الأمور المتصلة برأسك أحسن وأيها أجل وأشكل : آللِمَة أم خط "اللحية أم الإكليل أم العصابة أم التاج أم العامة أم القناع أم القائلية أم القلنسوة .

المالم وأما قَدَمَك في التي يعلم الجاهـل كما يعلم العالم ويعلم البعيد الأقصى كما يعلم القريب الأدنى ، أنهـا لم تخلق إلّا لمِنبَر ثغر عظيم أو ركاب طرف كريم ا

وأما فوك فهو الذي لا ندري أي الذي تتفوّه به أحسن وأي الذي تيفوه به أحسن وأي الذي يبدو منه أجمل : آلحديث أم الشعر أم الاحتجاج أم الأمر والنهي أم التعليم والوصف ا وعلى أننا ما ندري أي ألسنتك أبلغ وأي بيانك أشفى : أقلمك أم خطّك أم لفظك أم إشارتك أم عقدك ا وهل البيان إلّا لفظ أو خط أو إشارة أو عَقد ؟ وأنت في ذلك فوقهم

۱) س: ام؛ ف و م: او .

٣) س: ويختال ؛ ف و م : وبحثال .

۳) س: ام ؛ ف و م: أو .

ها عن ب؛ طوف وموس: غط.

ف و م : ببدو منه ؛ س : ببدأ به .

_ والحمد لله _ وواحدُهم _ وأعيــذك بالله _ * وأنت تجوز الغاية و تفوق النهاية ('' .

المثال من الأمثال وقد علمنا أن القمر هو الذي يُضرَب به الأمثال ويشبه به أهل الجال، وهو مع ذلك يبدو ضئيلا نِضوا وإيظهر ['' مُموجًا شَخْتاً ، وأنت أبدًا قر بدر وبحر''' غمر ؛ ثم هو '' مع ذلك يجترق' في السراد ويُتشاءم به في المحاق ويكون نفعاً '' في المحرون سعدًا ويكون ضرا كما يكون نفعاً '' في في الكتان ويشجب الألوان ويخِم فيه اللحم ، وأنت دائم البدن ظاهرُ السعادة ثابت الكيال شائع النفع ، تكسو من أعراه وتكن من أشحبه ('') وعلى أنه قد محق حسنة المحاق'(المعانه الكيل ويلا متلألى ، يعلوه الغيم '' ويكسوه (''' ظِللَ الأدض ، ثم لا يعتريه الصُفاد (''' من بُخاد البحاد ، وانت ظاهر التام دائم الكيال أيما المنال المنال

العل هده الجملة زيادة ناسخ .

۳) زیادة س .

٣) ب: وبمر ؛ ف و م س : وفخم ' ولمل الصواب : ونجم .

٠٤) زيادة عن ب .

ه) كداف وموس.

٦) كذا في ب وهو الصواب ؛ ف و م و س : ويكوں بفعًا كما يكون ضرًا .

٧) كدا في و م و س ؛ ب : اخشنه ؛ ولعل الصواب : شحبه .

٨) س: المحاق؛ ف و م: المحق.

٩) ب: النيم؛ ف و م و س: برد .

اب : ويكسفه غير أن الاصح أن يدكر الحاحظ المسوف لا الكسوف .

¹¹⁾ س: الصقار ؛ ف و م : الصفار .

سليم الجوهر كريم المُنصُر ناريّ التوقُّد هَوائي الذِهن دُريّ اللون روحاني البدن ا

المنظم باليم والجلم وبأن طاعتك اختيار والجزر " احتججت عليهم باليم والجلم وبأن طاعتك اختيار واعتبار وطاعته طباع واضطرار وبأن له سيرة قد قُصِر عليها ومناذل لا مجاوزها لا تمكنه البدوات وليس في قواه فضل للتصر ف وعلى أن ضياه مستعاد من الشمس وضياؤك عارية عند جميع الخلق : فكم بين المعير والمستعير والمتبين والمتعير وبين العالم وما " لا حس فيه ا فلا (الت الأرض بك مشرقة " والدنيا معمورة ويجالس الحير مأهولة ونسيم الهوا، طبباً و تراب الأرض عبقاً ا

118_إن تفتَّيتَ فالرشاقة والِلح وإن تنسَّكتَ فالرهبانيَّة والإخلاص وإن ترزنت فقه للأنُ ذو المَضَبات ما يتحاحل (1) وطِباعك _ جعلت فداك _ طباع الحر "إلّا أنها حرام وأنت حلال (٢) ، وجوهرك جوهر الذهب إلّا أنك روح كما أنت ؟ وقد حويت خصال الياقوت إلّا ما زادك الله عليه ؟ وأخذت

۱) س: فان ؛ ف و م س : وان .

٣) ف وم وس: الحزر والمد .

٣) س: وما ؛ ف و م: ومن .

اب: فلا ؛ ف و م و س : ولا .

ه) س: شرقة؛ ف و م: شرفة .

٦) اقتباس من بيت للفرردق [من الكامل]:

فارفع بكفك إن اردت ساءها ﴿ شلان ذا الهضبات ما يتحلحل ٧) كذا في ب؛ ف و م و س : الا انك حلال كلك .

خصال المشتري إلّا ما فضّلك الله به ؛ وجمتَ خِلال اللَّهِ إلّا ما خُصِصتَ به دونه؛ فلك من كلّ شي و صَفو تُه و لُباأَبه و شَرَفُه و بَهاؤه ا وهل يضرُ القمرَ أنباحُ الكلاب ('' وهل يزعزع النخلة سُقوط البَعوضة عليها ؟

88

اقله ؛ وقد ذهب الناس في المزاح الفقد بقي أكثر ُه ومضى أقله ؛ وقد ذهب الناس في المزاح إلى معان أمتضادة وسلكوا منه في طُرُق مختلفة ؛ فزعم بعضُهم أن جميع المزاح خير ُ من جميع الجلد ؟ وزعم آخرون أن الحيد والشر عليها مقسومان وأن الحمد والذم بينها نِصفان ؟ وسنأتي على جُمَل (*) هذه الأقاويل ، ثم نذكر ما نقول ، إن شا الله .

117 _ فأمّا المحامي على الهزل والمفضّل للمزح ، فإنه قال:

«أول ما أذكر من خصال الهزل ومن فضائل المزح أنّه دليل
على حُسن الحال وفراغ البال،وأنّ الجِلدّ لا يكون إلّا من فضل
حاجة (') والمزح لا يكون إلّا من فضل غِنَّ ('')، وأنّ الجِلدّ
نَصَب ('') والمزح جَمام ، والجَدّ مَنْفضة والمزح عَبَّة ، وصاحب المزح في رَخا ('') إلى أن يخرج الجَدّ في بلا ماكان فيه وصاحب المزح في رَخا ('') إلى أن يخرج

و) ب: الكلاب؛ ف و م و س: الكلب؛ انظر الحيوان ج و ص: ١٢.

٣) ف و م : مان ؛ س : مذاهب .
 ٣) سقط من س .

u) ظوف وم: حاجة ؛ س: الماجة .

ه) ظوف و م : غنى ؟ س : النني .

۹) ف وم و س : غضب .

٧) س : رُخاء ؛ ظ و ف و م : رجاء ، ويسح الوجهان .

كتاب التربيع والتدوير – •

منه والجدّ مؤلم ورتبا عرّضك لأشدّ منه والمزح مُلِـذّ وربّا عرّضك لأشدّ منه والمزح مُلِـذً وربّا عرّضك لأشدّ بنا التعريض للخير والشرّ وبايّنة بتعجيل الحير دون الشرّ وإنّا تشاغلَ الناس ليفرغوا وجدّوا ليهزلوا كما تذلّلوا ليعزّوا وكدّوا ليستريجوا .

السديق ، فالجدّ داعية إلى المؤاح إنّا صار مَعيباً والهزلُ مذموماً لأنّ صاحبه لا يكون إلّا معرَّضاً لمجاوزة القدر ويخاطراً بمودة السديق ، فالجدّ داعية إلى الإفراط كا أن المزاح داعية إلى مجاوزة القدر ؟ والتجاوز للحدّ ("قاطع بين الفريقين "في جميع النوعين : فقد ساواه المزاح فيا هو له وباينه فيا ليس له ؟ وإن كان المزت قبيحاً لأنه يُورث الجد فأقبح من المزح ما صير المرت قبيحاً ؟ وإذا صار المزح قبيحاً "لأن الذي بعدة الجد ولم يصر الجد قبيحاً لأن الذي بعدة الجد في هذا الوزن أقبح من المرح وكان المزح على هذا التقدير أحسن من الجد، لأن ما جعل الشيء قبيحاً أقبح من الشيء تبيحاً الشيء حسناً أن ما جعل الشيء حسناً أن ما جعل الشيء حسناً أحسن من المدة الشيء حسناً

11۸ _ وأما الذي عدّلَ بينها وانه زعم أنّ المزح في موضعه كالجدّ في موضعه كالجدّ في موضعه كالجدّ في موضعه كالجدّ في موضع وقد ولكل شيء موضع وليس شيء يصلح في كلّ موضع وقد

١) س: للحد؛ ف و م: للحق .

٣) طوف وم وس: القريتين.

۲۰) ف وموس: قال.

قسم الله الخير ('' على المعدلة وأجرى جميع الأمور إلى غاية المصلحة وقسط أجزاء المنوبة على العزيمة والرُّخصة وعلى الإعلان والتقيَّة: فأمر بالمداراة كما أمر بالمباداة وجوز المماريض كما أمر بالإفصاح وسوع في المباح كما شدّد ('' في المفروض وجعل المباح جماماً للقلوب وراحة للأبدان وعوناً على معاودة الأعمال ، فصار الإطلاق كالحظر ('' والصبر كالشكر .

119 _ "وليس للإنسان من الحيرة (") في النب كر شي الآ وله في النبيان مثله ، ولا في الفطنة شي الآ وله في الغفلة مثله ، ولا في السرا أ شي الآ وله في الفطنة شي الآ وله أو المرا مثله ؛ ولو لم يرزق الله البياة البياة العوام وانتقض أمر الحواص ؛ ولو ذكر الإنسان كل ما أنسية لشقي ولوجد في كل شي الانتكث (") ؛ وقد يكون الذكر للهلكة سُلما كما يكون النسيان للسلامة سبباً ؛ وسبيل المناح والجد كسبيل المنع والبذل وعلى ذلك مَجْرَى جميع المقاض والبسط ".

• ۱۲ _ فهذا وما قبلَه جُمَل أقاويل القوم ؛ ونحن نعوذ بالله أَن نَجعل المزح : أَن نَجعل المزح :

۱) س: المير؛ ف وم: الميرة.

٣) س: شدّد ؛ ف و م : سدّد .

٣) س: كالحظر ! ف وم : كالحطة

١٠) كذا في جميم النسخ والاصح : المعير .

اس: لاتكث إن وم: لاتكب .

خير من بعض الجدّوعامة الجدّخير من عامة المزح؛ والحقّ أن يُنضَح عن بعض المزح وُيُحِتَجَّ لجمور الجدّ؛ وكيف لنا بذَمّ جميع المزح مع ما نحن ذاكرون ؟ قال الشاعر [من الطويل] :

وذو باطل إن شئت أَلْماكَ باطِلْهُ (۱)

وقال آخر [من الطويل] :

أَخُو الْجِلَّةِ إِنْ يَجِدِدْ فَمَا مِن وَتِيرَةٍ ۞ لَدَّيْهِ وَإِنْ يَهْزِلْ يُمَلِّلُكَ بَاطِلُهُ (''

ا ۱۲۱ _ وإن كانوا قد تسمّوا بعا بِس وعبّاس وشتيم وكالح وقاطِب وَحَرْب و ُمرَّة وصَخْر وحَنْظَلَة وحزن '' وُحْجر وقِرْد وخزير ' فقد تسمّوا بالضحّاك والبطّال وبسّام وهزّال ونشيط ؛ وقد مزح رسول الله _ صلّمَم _ ولا يقال: «كان فيه مُزاح »، وكذلك لا يقال: « مَزَّاح »؛ وكذلك الأثمّة ومَن هزل في بعض الحالات من أهل الجلم والوَقاد ؛ فما '' رُوي عنه صلّمَم _ قو له : « يا أبا مَمَير ما فعل النَّمَير ؟ » '' وقو لُه : « لا تدخل الجنّة عَجوز ا » '' وقو لُه : « يا سُلَمَ . ' فعوز ا » '' . ' . فقولُه : « يا أبا وقو لُه : « الله المناس به ناس به

۱۲۲ _ وقد كان على _ رضّه _ يمزح ؛ وقال نُمَر « إنّا إذا

البيت لرينب بنت الطثرية وصدره: اذا حد عند الجد أرضاك حده؛ الطر ديوان الماني للمسكري ج 1 ص ٥٧ .

الم نجد هذا البيت في مراحمنا .

٣) س: وحزن؛ ف و م: وحزين.

a) س: ٤٤ ف وم: أنا .

انظر السمرة دي ص ١١٠

٣) انظر المستطرف ج ٢ ص ٢٠٩

٧) ف وم: عينه ؟ س: عييه .

A) انظر المشطرف ج ۲ ص ۲۰۹

خلونا كُتَا كأحدكم "(" وقد كان عمر عَبوساً قَطوباً ؛ وقد كان زياد ، مع كلوحه و قُطوبه ، يمازح أهلَه في الحَلا ، كما يجدّ في الملا ؛ وكان الحَجَاج ، مع عُتُو ، وطفيانه و تمرُّده وشِدة سلطانه ، يمازح أزواجه و يُرقص صبيانه ، وقال له قائل : « أيمازح " الأمير أهله ؟ _ فقال : والله أن تَرَوني إلّا شيطاناً " اوالله ، لَر "بما رأيتني وأنا" أقبِل رَجل إحداهن ! " (" فقد ذكرنا خير العالمين وجِلةً من خيار المسلمين وجبارًا عنيدًا وكافرًا لعيناً .

الشهولة وفرع من فروع الطّلاقة ؟ وقد أثانا رسول الله _ الشهولة وفرع من فروع الطّلاقة ؟ وقد أثانا رسول الله _ صَلَمَم _ بالحنفية السَّمَحة ولم يأتِنا بالانقباض والقَسَوة ا * وقد أرزًا (١٠ بالقراء ولم يأتِنا بالانقباض والمَسْوة ا * وقد أمرنًا (١٠ بالقراء والبَشر عند التلاقي ، وأمرنًا (١٠ بالقراؤد (١٠ والتصافح والتهادي ؛ وقالوا : « وكان رسول الله _ صَلَمَم _ يضحك تبسَّماً » ، وقالوا : « وكان لا يستغرب (١٠ ضحكاً » ؛ وقال : « هذه أيّامُ أكّل وشرب الفقوا (١٠٠) على صاحبكم » ، وقال : « هذه أيّامُ أكّل وشرب

اعطر العقد الفريدج ٣ ص ٧٦

٣) س: ايمازح ؛ ف و م : اغا يمازح .

٣) اظر سورة النساء آية ١١٧

اف وم: وانا ؛ س: وانی .

ا لم نجد مذا القول في مراجعنا .

٣) س: وقد امرنا ؛ ف و م : وام. .

٧) س: وامرنا ؛ ف و م : وام. .

۵) ظ: بالتراور؛ ف و م و س: بالتوادد .

۹) ف و م و س : يستنرق .

١٠) ف وم وس: دفتوا.

و تمثُّل »؛ وسمع جواريَ تضرِب الكَبَر عند عائشة فلم يُنكره (''؛ وضعك من قِيافة نُجزِّز الْمُسْلِيِّ والأعرابي صاحب المَسَل '''.

88

المنازح ورة بالنسيان ورة بالاتكال على عفوك وعلى مرة بالمزح ورة بالنسيان ورة بالاتكال على عفوك وعلى ما هو أولى بك على أني لم أرد بجزاحك إلا ضحك سنك ؟ انظر هل هرمت إلا في طاعتك وهل أخلقني إلا مماناة خدمتك ا وفي الجلة ، إنا لو تمقدنا ثم أصررنا ثم أنكرنا ، لكان في فضلك ما يتغمدنا وفي كرمك ما يوجب التفافل عنا ؟ فكيف وإنما سهونا ثم تذكرنا ثم اعتذرنا ثم أطنبنا ا فإن تقبل ، فحظك أصبت ولنفسك نظرت وإن لم تقبل فاجه جهدك ثم اجه جهدك ولا أبقى الله عليك إن أبقيت ولا عفا عنك إن عفوت ا وأقول كما قال أخو بني مِنتَر [من الوافر] :

فَ ا بُقِيَا عَلِيَّ تَرَكُمُهانِي ﴿ وَلَكِن خِفْتُهَا صَرَةَ النِّبَالِ (''

الله الله الله رميتني ببَجِيلة لارمينك بكنانة ولله الله الله رميتني ببَجِيلة لارمينك بكنانة ولله نعط بن علي لا نهص بأحمد بن خَلَف وبإسماعيل ابن علي والله صُلت علي بسلمان بن وَهب لا دمن ك بالحسن بن وَهب والله يهت علي بمنادمة جَمْفر الخياط لا تيهن عليك

١) س: ينكره ؛ ف و م : بنكر .

٧) ط: الرحال ؛ ف و م و س: الدحال ؛ ولعل المهواب ما اثمت ؛ انظر المحاسن
 الليبقى ص ١٤٤

البیت للمین المنفري ؛ راحع الحیواں ج ۱ ص ۲۰۱ و ۲۱۱ و ج ۱ ص ۲۱۱

[بمجالسة] (''وَهْب الدَلَال او أَنَا أَرَى لَكُ أَن تقبل العافية وترغب الى الله تعالى في طول السَّلامة ؛ واحذر البَغْيَ فإن مَسْرَحَه ('' وَخَيْم ' واتّقِ الظُّلْمَ فإن مَرعاه وبيل او إيّاك أَن تتعرض لجرير إذا هجا وللفرزدق إذا فخر ولهر ثَنَة إذا دبر ولتَّيْس بن زُهَير إذا مَكر ('' وللأغلب إذا كر ولطاهر إذا صال اومن عرف قدرَه ('' عرف قدر خضيه ' ومَن جل قدر نفسه لم يعرف قدر غيره .

الآ _ وقد رعيتُ لك حقّ نبيذك وحسن شرابك _ وأن كان فوق المبنوق ودونه بيضُ الأنوق (وحقّ وتيائك _ وان بعثتَ به خالصاً ا _ وعليك بالجادة (فانه خير لك ودع _ الثبيّات (فانه أمثل بك () فأنت _ والله _ يا أخي ، تعلم علم الاضطراد وعلم الاختياد وعلم الاختياد والكه علم وأظهر حزماً والطف كيداً وأكثر علماً وأوزن حِلماً

الل الصواب ما أثنت؛ ف و م : يحسة ؛ س : بحسة .

٣) ف و م و س : مصرعه ؛ قال قيس بن رهير: البني مرثمه وخيم ؛ انظر ان هشام
 ١٨١

٣) س: مكر ؛ ف و م : ماكر .

انظر امثال الميداني ج ٣ ص ١٣١

انظر امثال الميداني ج و ص ٢٧٤ و ٢٧٥

٦) ف و ب : بالحادة ؟ م : بالجدة ؛ س : بالجد .

٧) ب: سات الطريق ؛ س : البيات ؛ ف و م : البنيات ؛ راجع فهرس اللغة .

٨) س: بك ؛ ف وم: لك .

٩) ف و م و س : الاخباد .

¹⁰⁾ كذا في ب ؟ ف و م و س : أنى اشد منك عنلا الح

وأخف روحاً وأكرم عيناً وأقلَ عيباً ('' وأحسن ''' قداً وأحسن '' وأنصع طرفاً ''' وأنصع طرفاً ''' وأكثر مِلحاً وأحسن بياناً وأجهر جهارة وأحسن إشارة ' منك '' .

۱۲۷ _ وأنت رجل تشدو من العلم وتنتف'' من الأخبار وتموّه نفسك وتغرّ من قدرك وتتهيّأ بالثياب وتتنبّل بالمراكب وتتحبّب بحسن اللقاء: ليس عندك إلاذلك! فلم تراحم البحار بالجداول والأجسام بالأعراض وما لا يتناهى بألجز الذي لا يتجزّأ!

17۸ _ فأمّا البادّ والقامة ، فمَن يعدّل بين القناة والكُرة وَمَن يَمثّل بين القناة والكُرة وَمَن يَمثّل بين النخلة والدكّان وبين رَحَى الطحان وسيف يمان ؟ وإنما يكون التمثيل بين أتمّ الحيرين وأنقص الشريّن وبين المتقادبين دون المتفاوتين ؟ فأمّا الحلّ والعسل والحماة والجبل والشمّ والغذا والفقر والغينى ، فهذا ما لا يخطى فيه الجس .

والحطأ ثلاث:خطأ الحِسِّ (′′) وخطأ الوهم وخطأ الرأي؟

۱) ب: عيبا ؛ ف و م و س : غشا .

٣) ف و م : واحسن ؛ س : واحل .

۳) زیادة س عن ب .

ه) ف و م : طرفا ؛ س : ظرفا .

٠) ب: لم اد . . . منك .

٦) س: وُنتف؛ ف و م: وتنفق.

٧) ف وس الحراء : الحسن .

كُلُّ ذلك سبيله التنبيه والتذكير والتقويم والتأنيب؛ والعَنْدُ نوعُ واحد وسبيله القمع والحظر'' والضرب والقتل؛ أوَّل ذلك أن يُبهرِجَه'' صاحبُ الحكمة ولا يطمعَه في وعظ ولا مجالسة.

179 _ وقد رأيتُ مَن يُعاند الحقّ إذا كانت المعرف أنه استنباطاً ، ولم أَدَ مَن يُعاند الحقّ إذا كانت المعرفة به عِياناً ؛ وأنت لا ترضى بجحد العيان حتى تدعو إليه ولا ترضى بالدُّعا ، إليه حتى تعادي فيه ولا ترضى بالمداوة فيه حتى تكون لك فيه الرئاسة ولا ترضى بالرئاسة دون السابقة ، ولا بالطارف دون التالد ولا بالتالد دون الأعراق التي تسري والمواليد التي تنعي ولا ترضى أن تكون أوّلا حتى تكون آخرًا ولا بالمداراة دون المباداة ولا بالجدال دون القيتال وحتى ترى أنّ التقية حرام وأنّ التقصير كفر ا

الله المنت وحتى لو كنت إمام الرافضة المتلت في طرفة ولو تُتلت في طرفة الملكت الأمة لأنك رجل لا عقب لك والإمامة البوم لا تصلح في الإخوة ولو صلحت في الإخوة كانت تصلح في ابن العم وفي المناه وقي هذا القياس إنها بعد أعوام لا تصلح لا تصلح إلا في الولد وفي هذا القياس إنها بعد أعوام لا تصلح الله بيقا الإمام نفسه إلى آخر الأبد وهذا هو عِلة أصحاب المناسخة (") وأنت رافضي ولم يكن هذا عندك ا فأهد إلى" الآن

اس: والحظر؛ ف وم: والحسر.

٣) يبهرحه على ما جاء في نسخة مخطوطة ؛ ف و م و س : صحره ؛ الضمير عائد إلى
 صاحب العبد .

٣) ظوفوم: المناسخة ؛ س: التناسخ .

يه) س: إلى ؛ ف وم: لي .

من خالص التوتيا، كما أهديتُ إليك '' باب التناسخ ا المجالا _ وأنت ترى القتل في حقّ الماندة شهادة وترى أنْ مُباينة المُنصِفين في نعظيم العنود سعادة وأنّ الرئاسة في دَفع الحقائق مَرْتَبة وأن الإقرار بما يظهر للعيون صَعة وأنّ الشُهرة بالمبالغة رفعة ؟ أظهرُ القوم عندكُ مُجَّةً أدفعُهم صوتاً ؟ وأخلقُهم للتوبة أصلبُهم وجهاً وأحسنُهم تقيّةً أقلُهم تحرجاً '''؟

وأخلقهم للتوبة أصابُهم وجاً، وأحسنُهم تقيّة أقلَّهم تحرجاً '''، وأخلقهم للتوبة أصابُهم وجاً، وأحسنُهم تقيّة أنستى المتهور ''' وأكلف بالجوح وتُصافي الوقاح؛ والأديب عندك مَن عابَ '' أحاديث الجلسا، واعترض على نوادر الإخوان وغمزَ في قَفا الحاديث الجلسا، واعترض على نوادر الإخوان وغمزَ في قَفا النديم ونصب للعالم وأبغض العاقل واستثقل الظريف وحسد على كل نعمة وأنكر كل حقيقة.

المجلت فداك ا إنما أخرجك من شي الى شي وأورد عليك الباب بعد الباب الأن مِن شأن الناس مَلالة الكثير والورد عليك الباب وإن كثرت محاسنه وجمّت فوائده وإنما أردت أن يكون استطرافك المتالي () قبل ان ينقضي استطرافك الماضي الأنك متى كنت الشي منتظراً وله متوقّعاً كان أحظى الماضي الأنك متى كنت الشي منتظراً وله متوقّعاً كان أحظى الماضي المناسب وأشهى الما يهدي اليك (1) وكل منتظر معظم

١) س: اليك ؛ ف و م: لك .

٣) ف و م : تمرحا ؛ س : حرحا .

٣) س: كُدا؟ ف و م: تسف المهود .

١٤) س: عاب؛ في وم : يعيب .

ه) ف و م : للتالي ؛ س : للآتي .
 ٦) س : إليك ؛ ف و م : طيك .

وكلّ مأمول مكرّم ؛كلّ (۱) ذلك رغبة في الفائدة وصَبابِةً بالعلم وكَلَفاً بالاقتباس وشُعًا على نصيبي منك وصَنّا على نصيبي منك وصَنّا على أوَّمِله عندك ومُداراة لطباعك واستزادةً من نَشاطـك ولانك على كلّ حال بِشر ولانك متناهي القوّة مديّر ا

الكذّابين ممّن قد كان ترشّح المتنبُّر ومَن لِم يُظهر دعوته الكذّابين ممّن قد كان ترشّح المتنبُّر ومَن لِم يُظهر دعوته ومَن دعا واجتهد ومَن أُجيب ومِن لم يُجِب؛ وصِف لي أبواب مَصايدهم وأجناس كيدهم وحيلهم ؛ وعن اعتادهم على المواطأة وعن تقدينهم في المُحبّة (") وعمّن ذهب في طريق المحبد (") وعن أصحاب الزجر والتنجيم وعن أصحاب الزجر والتنجيم وعن أصحاب الاسترحام (؟) وعن إظهار الزهد وتحريم الاستمتاع (") ومن إظهار الزهد وتحريم الاستمتاع (") ومن الفقد من الشّبَه (قال المُحبُب المُحبّد ومَن الشّبة (").

فَتُل فِي شيث بن آدم ﴿ وقــل فِي زَرَادُشْت ﴿ وَفِي مَانِي وفِي فو ُلس ﴿ وَفِيهَا ادّعَى لَمْرْقُس وَمَتَّى ولوقا ويوحَنَّا .

١٣٤ _ وخبرني عن الأسود النسي ومُسَيْلِتَ الحَنْفِي وطُلَيْحة الأسدي وبنت عُفْدان وربيي (؟) وأميّة بن أبي

١) س: كل؛ ف و م: وكل.

٧) س: الحجة ؛ ف و م: الحي .

٣) فُ وَ مَ وَ سَ : التَّهُمُ ؛ وَفِي السَّخَةُ المُخطوطةُ : العهر .

لا س : الاستمتاع ؛ ف و م : الاستاع .

ه) ف و م و س : الشبهة .

الصَّلَت ، وما قِصَّة الطائرين الأخضرين ، وماكان شأن الرَّمَاح ، وخبِرني عن سَلَامة (''بن جَنْدَل ، وما قال الهند في نُزول البُد ، وقصة ابن دَيْصان ، وما قول عَبَدة الكِيان وعُبَّاد قوة الهَيُولَى وأصحاب البَيْضة ومَن عَبَدَ النجوم وثبَّتَ لها الحِس والعلم والنفع والضر ؟

١٣٥ _ ومَن جعل كلّ داع. إلى الله بالصواب والعدل وصلة الرحم ونفي الجمل نبياً ومن أنكر أصلَ النبوة البّة ؟ وما تقول في حَنظَلَة بن صفوان وخالد بن سِنان ؟ وقل في الذي آثاه الله آياتِه فانسلخ منها .

الله وهل بجوز أن يكفُر نبي أو يُشرِك أو يضلَ بعد هدايته ويصبرَ عدوًا بعد ولايته ويدلُ الله على كذبه كا دل على صدف ؟ وكيف صار النبي عندكم يعصي ولا يخطى ؟ وكيف ساغ ذلك في جميع النبين وأمكن في جميع المرسلين _ على كثرة عدد النبيين والمرسلين _ ولم يُحْرِز ذلك في إمام واحد _ مع قلة عدد الأقمة مذكانوا _ ؟

الله الحارث وتهود والمنطقة المنطقة المنطق

ا ف و م : سلامة ؛ س : سلمى .

٧) كذا ولمل الصواب: أنه يموز .

والشاذّ والرجل النادر ؟

۱۳۸ _ ولم كان لجميع أهل الأديان مملكة وملوك إلّا الزنادقة ؟ ولم قَتَلَهم جميع الأمم السالفة ؟ ولم قضيت بهذا وقد رأينا المَزْدَكِيَّة '' والدِيناوريّة والتُّهُزُّغْزِيَّة ؟ فإن قلت : « لأن مَن لم يكن من دينه القِتال في ولا مِن غريزته البأس''، فهو مسلوب أو مستَرَق » فما بال الوم تمنع أن تُسترق وأن تُسلَب وليس من دينهم قِتال ولا جِدال ولا مكافحة '' ولا دَفع ؟

المجال عبد الله بن هلال الحيري عبد الله بن هلال الحيري عبد الله بن هلال الحيري عبد الله بن الله بن عبد الله بن كان يقع منها صالح المديري ؟ وأبن كان يقع منها صالح المديري ؟ وأبن عبد الوادث من المحجمي وأبن كان أبو منصور في المخاريق من جرمي (" وأبن بابويه (" من خسر خسره (" وأبن قشة اليهودي من كشة ؟ وما فصل ما بين الحاني والعراف ؟ وأبن كان عربي سلمة من سطيح الذّني ؟ وأبن كان المؤني المن المناق الأنبق الأسدي من دياح بن كهيلة (") ؟ وأبن كاهنة ("سعد هذّيم (")

ا ظوف وموس: المعدقية .

٣) كدا في س ؛ ف و م : والياس من غريزنه .

٣) ف وم وس; مكافاة.

كذا في الحيوان ؛ ف و م و س : كردباش .

أو حرمى ؛ انظر الفهرس .

۳) ف و م و س : بانومه ؛ انظر النهرس .
 ۷) ف و م و س : حسده .

۷) ف و م و س . ۸) انظر القهرس .

۹) ظوف و م و س : کاهن .

١٠) س: مذع ؛ ف وم و س: مذعة .

من ُحلَيْسِ الْخطَّاطِ ؟

• 18 _ وحدِّنني عن ساحرة حَفْصَة وساحرة عائشة: أقتلتاهما'' بإقرار منها أم بمعرفة منها بكيفيَّة السِّخر ؟ وحدَّنني عن صاحب بُخْدَب بن زُهيْر: أبإقرار '' قَتَلَهُ أم عن معرفة منه بمعنى السحر ؟ وهل ثبت _ جعلت فداك _ أن النبي _ صلَّمَم _ سُحِرَ في جفَ طَلْمَة ووُضع تحت راعوفة البيْر أم لا ؟

181 _ وخبرني ما النيرنجات (؟) (أ) وما البارباي (الكرويات وما المناول (الكرويات وما المخواتيم وما المناول (الكرويات والسعي والأمر الذي كان في خاتم سليان وما السكينة التي كانت في التابوت: فقد اختلف المفسرون فيها وزعموا أنها كانت رأس هِرَ ؟ وما سفسف ياسينية (؟) وما الفتل (؟) وما التوجيه ؟ وخبرني ما تأويل الزمرزمة ، وما فعل المال الذي مَن أخذ منه ندم ومن لم يأخذ منه ندم ؛ وخبرني عن (الكليل في الوهم القديم .

الشِّعر الذي يـ جعلت فداكـــ عن قولك في الشِّعر الذي يُ نُنشده في المّنام ممّا لم نسمع بأجودَ منه في اليّقظة ، وعن الشّعر الذي نخترعه عن مناقلة الكلام وموازنة الأمور وحال النوم وحال

٤) س: اقتلتاهما ؛ ف و م : أقتلناهما .

۲) ف و م و س ; باقراد .

۳) ف و م و س : البحر ماى .

كدا 'وفي الحيوان : الناديس .

ف و م و س : الكروريات .

٦) ف و م و س : المناديل .

٧) سقط من س .

ولا يجري الآفة والنقص وصاحبُه مغمور أو(١) شبسه بالمغمور عليه قلم ولا يُلام ولا يُشكر ؟

١٤٣ _ ولمَ صرنا نتذكَّر الشيَّ الْمهمَ فلا نقدر عليه حتى ندعه ؟ فأبسنا منه أجمَ ما نكون أنفُسا وأحسنَ ما نكون تَذَكُّوا ، ثمَّ معارضنا ﴿ وَيَخْطُرُ عَلَى بِالنَّا فِي حَالَ سَهَرِ أَوْ فِي حَالَ نُومٌ ، أُغنَى " ما نكون عنه وأقلُ ما نكون احتفالًا به ؟ ولمَ صرنا ننسى من القصيدة بيتاً أو آية من جميع السورة أو كلمــة من جميع كلام الخطبة ؟

١٤٤ _ * وَلَمَ صَارَ البُّلغُمُ بِالبِّاءِ ۚ أُولَى مَنْهُ بِالتَّاءُ ؟ وَلَمَّ كانت المرة السودا. بالجيم أولى منها بالحا. ؟ وكذلك القلب المانع من الحفظ، وهل نُدُّ للحقيقة (٢) من خصائص أسباب وأعيان عِلَل ؟ وإلَّا فقد يجوز أن تُنسى هذه القصيدة بَدَلَ تلك؟ ولمَ صار بعضُ الناس أحفظ للنَّسَب وبعضُهم أحفظ للإسناد وبعضهم أحفظ للماني وبعضهم أحفظ للألفاظ ؟ ولمَ صرنا لا ننسى السباحــة وبالا كتساب عرفناها ، والعادة أن المكتسب قد يُنسى و يجهل وأن الضَّروريات لا نُجَهل ؟

١٤٥ _ وقل لي لمَ لمُ تَضر ب السَّامِريِّ ولمُ تُعِضُ ماني وُ تَحِشُه ولمَ لَمْ تَبَرُنُ فِي وجه فِرْعَوْن ؟ أَمُ (١) إِن الطبيعــة التي

۱) نف وم وس: أم.

۳) نف وم وس: وأغنى .

٣) لعل الصواب: الحافظة .

ى¢) س: ام؛ ف و م: اما .

هيبتك من هشام بن خَلَف بن قوالة (۱) الكِناني حين بال (۱) على رأس النَّمان _ وأنت رجل يَان _ ، هي التي منعتٰ ك من أن تبزُق في وجه فرعون وأنت سمعته يقول : ﴿ وما رَبُّ العالَمِينَ ؟ ﴾ (۱) ؟ ولم أزعم أنك رجل يمان لو لادة لك في قَعْطان: كيف ، وأنت أقدمُ من قحطان ومَعد بن عدنان ومِن القرون التي خبَّر اللهُ عن كثرتها وعن آبائها وأجدادها اولكت عنهم بالهوَى والنَّصرة ولأنهم كانوا لك أحشاماً وصنيعة .

187 _ وقل لمَ صار جميع الحيوان يسبَح إلَّا الإنسان والقِرد والعقرب والفَرَس الأعسر ·

وأيُّ شيء عندك في آصف وفي سِفْر آدم وفي جراب موسى وفي درسب^(۱) وفي شلنة(؟) ^(*) وفي كتاب الأسما· وفي قولهم : « دعا فلان باسم الله الأعظم » ؟ وما تقول في ابن عَقيب^(۱) وفي أشجَّ المعتر (؟) ^(*) وفي شُعَيْب وصالح وفي السُّفياني وفي الأصفر القحطاني ؟

١٤٧ _ وخبرني _ جعلت فداك _ مذكم صُنع (١٤٧

ا) كدا 'وفي الحيوان ج يا ص ٢٧٥ : خلف بن بوالة .

٧) ف وم وس: قال.

٣) سودة الشعراء ' آية ٢٢

الله كذا .

ا كدا في المخطوطة .

ا کدا ،

٧) ف و س و م : ين عرو .

۸) ف وم وس: مبتدت.

الهسميرج(١) وَمَن صاحب خطوط الهند وأين كتبَ قومُ صنعة السند هند والأركند وحساب كالاسفر () ، ومذكم عمل باب الجمع (٢) ومذكم عل الأرثم اطيقي ومَن سمّى الجبر بالجبر والجذر لَمَالَجَذَر والنشاذر بِالنشاذر (١٠ ؟ والأكْدَريَّة : مِن أيَّ شيء اشتُقَّتْ ؟ وما تأويلُ [الغُبار ؟] * وما تأويل الْجِمَل ؟

١٤٨ _ وَمَن أُوَّلُ مَن عدَّ إلى عشرة ﴿ وَجِعَلَ العشرة مُنتِهِيُّ وغاية ، ثم ضاعَفها وجعل غايات الأعداد عشر العشرات وعشرات عشرات العشرات ألدًا ، ثم كسر على العشرة بما دون أعدادها ، لأن الأصابع عشرة ؟ وكيف لم يجعل الغاية ما له نصف و تُلك ورُم وسُدس وثُمن ؟ أم رأى أنّ التضعيف أسدًا لا يكون إلا للعشرات فقد نجده في عشر العشرات ؟ أم القول الأوَّل: الأشياء . کلها عشہ ات ؟

189 _ ولست أعرف _ حملت فداله _ قو له: « إن الإنسان عشرة أشيا · » ، كما لم أعرف قول الفَزادي : « إن العقل كُري » ؟ وقد علمتُ أن القلب كريّ وأن الرأس الذي جمع الحواسُّ كريّ ؟ فأمَّا العلم والقول وما أشبهها ﴿ فَإِنَّا لَا نَعْرُفُ هَذُهُ الْأُمُورُ إِلَّا عَلَى خلاف الأجرام الموصولة والمقطوعة ا

¹⁾ ف و م و س : المسمرح .

۲) کذا ،

٣) ف و م و س : الجامع . ۵۰ ف و م و س : بالبارود .

فوموس: الدحال.

كتاب التربيع والتدوير – ٦

• 10 _ وقد شدوت من الموسيقي ولم أبلغ منه شهوتي: فخيرني أبن كان أقليد ومير سطوس من فيشاغورس وأبن تلامذته وهلا قدّمتم أقليدس مع صنعة البرابط والمعازف ؟ وأبن أرشجانس (١) من مورسطوس ؟ وابن ريوشث (١) من فهلود (١) ولم قتله وهو فوقه في الإطراب والصنعة وفي الرواية والرئاسة ؟ ولم عفا سابور (١) عن قتله بعد إقراده بقتله وبعد أن سُحِب إلى الفِيلة وعزم على إمضاء الحكم ؟

101 _ وأين كانت هِند (°) وفَرْنَتَا (') والجرادتين ؟ وأين (') ظَنبية (۱) والرباب من السَّرَادِن (') والمهراس ؟ وأين حَبَابة وسَلامة صاحبتا (۱۰) يزيد من (۱۱) عَزَة [الَّذِلاء] وجَيلة (۱۱) الحدباء) وأين جميلة (۱۱) من الميلاء ؟

وخبِرني عن غِنا الرَّ كُبانيَة للمُصْطَلِق : آخذته منه الركبانُ أم للركبان ؟ وهل رجعه بخُسر المصطلق ؟ وزعمتَ أن الأهزاج

۱) ف و م و س : ارشحاس .

٣) كدا ؛ انظر العهرس .

٣) ف و م و س : فلهوذ .

لا) كدا في جميع العسح والصوات : كرى .

ه) ف وموسّ : مر .

٦) س: وفرتنا ؛ ف و م : وحرتبا .

۷) ف وم وس: وابو .

۷) ف وم و س : وابو . ۸) ف وم و س : طبية .

٩) ط: السرادم ؛ ف و م و س: السردان .

¹⁰⁾ ف و م و س : من صاحبتي .

۱۱) فوم وس: واين.

۹۲) ف و م و س : من حميلة .

١٣) ف و م : حينة ؛ س : حيية .

لَيَمَن وأن النَّصْب للفتيان (؟) ('' ، فَلِمَن السِّناد ؟ فَخَبِر فِي أَيْنَ كَانُ ضُبَيْس بن حَرام من المصطلق بن سعيدة .

107 _ ولم جعل المعلّم النّغم يعدّ لليونان ''ستَ عشرة نَغَمة: الأنه لم يُدرك أكثر منها أم لأنه ليس في الحلقة إلا ما أدرك ؟ ولم جعل الرُّعب '' للسودا والحزن البلغم والجرأة المصفرا والسرور للدم ؟ ولم قسم '' الأوتار علي ذلك ، فجعل الزير الصفرا والمَثنى للدم والمَثلَث البلغم والبّم السودا ؛ وقال: الزير اطيف ناري خفيف والمثنى هوائي بين طبيعة النار '' وهو دون النار في الحقة ، والمثنى ضفاً وزن الزير ، وفي المثنى ضفاً وزن الزير ، وفي الممّ تلاثة أضعاف ؟

۱۹۳ _ ولم زعم أن من اللُّعون ما يُقلق ويُفرق ، فإن زيد فيه نَقَضَ وإن قوي قَتَل ؟ وأنَّ فيها ما يُغيَر ، فإن زيد فيه غشى وإن (أ) قوي أَجمد وإن (أ) قوى قَتَل ، فجمل لحناً مطلقاً يقتل بالإجاد ؟ ولم وصف اللُّعون بالإجاد والإذابة (*) كما قوصف السمومُ القاتلة ؟

١٥٤ _ وخبرني عن صنيعة البَرْبَط: أَلِلَمَكُ (١) أَم لرفائيل (؟)

ا) كدا في المخطوطة ؛ ف و م و س : للقينات .

٧) كذا في ف و م و س و في المحطوطة : بعد اليوناني ؛ اطر الفهرس تمت معلم .

٣) س: الرءب؛ ف و م: الرغب.

۱۰) ف وم و س : فر .

العل الناسخ أسقط: وبين طبيعة الهواء.

٣) س: وان ؛ ف و م : فان .

٧) ف و م و س : والإضاعة .

اف و م و س : للمك .

أم لأقليدس ؟ وما تقول في قولهم : إنّ لَككاً عمل المُود على صورة فَخذ ابنه:ساقها وقَدَمها وأصابعها وإنه جعل الصدر الفخذ والساق الأبريق والقَدَم المشط والأصابع المُسلاويَ والأوثار العَصَب والمُروق ؟

100 __ جعلتُ فداكُ كيف حِفظك لكتاب كارنامك'' وقد خَبْرِني بعض المتكلمين أنه رأى بسيراف تجوسيًّا يحفظه وهو في ألف جلد بخط مُقارِب ؟ وكيف حِفظك لكتاب الطرف'' وهل لفِيتَ واضعَه أيَّامَ أدخلك بلادَ الروم نزولُ عُطارد ؟

107 _ وخيرني عن أسراد الهند: ألِرجل بعينه أم لشُورى؟ ولم زعموا أن العقوق يُودِث البَرَص وهذا مماً لا يُعرَف في الطبّ ؟ ومَن صاحب كليلة ودِمنة ؟ ومَن صاحب كليلة ودِمنة ؟ ومَن واضعُ الكُو كلة ؟ ومَن صنع '' القلعة ؟ ولم صاد الهندي والرومي لا يحفلان بالسِّندي في حال الأسر ويرغبان عنه في حال القتال ؟

10V _ وقد اختلفوا علينا في النمال السنديّة : فزعم قومُ أن صاحب كتاب الباه كان قصيرًا مُنكَرًا ﴿ وَكَانَ بِالنساء مستهيّرًا ﴾ وأنه احتال بها لجسمه حتى وَصَلَها برجله ليكونَ (الله يُغَنُهُا ذائدًا في طوله ؟ فلما طالت الأيّام ومضت الدهور ، ظنّ مَن لا علم له أنها

۱) ف وموس: کاوزید.

لا نعرف هذا الكتاب .

۳) ف وم وس: طبع.

اس: ليكون ؛ ف و م : لتكون .

الْتُخذت للزينة أو لضربٍ من المَرْفِق.

10۸ _ وقال آخرون ، بل ائتخذت للمقارب ليلا وللطين نهارًا ؛ فلما طال عليها الدهر نُسِيَ السبب ؛ وذلك أنّ أكثر الرداغ لا تستغرق (''ثِغَنَها ، وإبرة العقرب لا تكاد تجاوزها _ وقال آخرون : بل إنّما اتخذتها ('' ملوكما لمكان أصواتها وصريرها ، استشذاناً على أزواجها وأمهات أولادها وعلى جميع محادمها ، لحالات يكن عليها وأمود يكن فيها ، فصاد صرير ها تدنّياً واستئذاناً .

١٥٩ _ وزعم إسماعيل بن علي :

أنّك أنت الذي كنتَ أمرت بالِّخاذها وأشرتَ بصنعها ، وأنك تكتُم السرّ الذي فيها ا

وأنك الذي عامتهم مَضْغَ ''التانَبُول ودبغَ تحمير الأسنان وتطييب النَّكُهُة وأكل السُّمُد لِمَا أنت أعلم به والتصندُلَ لِمَا لا يجوز المكاتبة [فيه]''

۱٦٠ ــ وأنك أوّل من احتبى هناك واستاك وفرَّق شمره وعلم الخضاب أهله !

وكيف وقد زعمتَ أن الاحتباء إنما صار فيهم وفي العرب لأنّ نازلة المُمُد والصحاري وسُكّان الفيافي والبراري وكلَّ مَن ليس لشياله مِرْفَقة ولا لظهره مِسْنَدة ولا لفَخِذه جُنّة ، لا بدّ

١) س: تستعرق؛ ف و م: تستغرف .

٣) س: اتخذتها ؛ ف و م : اخذتها .

۳) ف و م و س : مضع .

٧) زيادة س .

أن يشتكي ظهرَه إذا طال انتصابه وكثر جلوسه ، ومَن احتاج احتالَ ومن استفى تبلّد ؛ فأخرجت لهم الحبكة للحبوة حتى قامت لهم مكان المتكا والمِسْنَد ؛ فقد قال لك كِسْرَى : « فما بال التُرك والحزر وجميع أهل الصحارى والعُمد لا يعرفون الاحتبا ، والحاجة ، واحدة والعقول سليمة ؟ » ؛ فلم أمسكت يومشذ عن الجواب : ألانه استفهم استفهام الراد أو نفست به على من شهد ذلك المشهد ؛

171 _ وأنا _ جملت فداك _ أعلم أني أسمع ولا أعقل كيفية البَصر ؛ ولا أعقل كيفية البَصر ؛ ولا أعقل كيفية البَصر ؛ ولا أحدى أمعدن العقل الدِّماغ في والقلب بأبه وطريقه ، كما أن معدن اللون جميع النفس والعين بأبه وطريقه ، أم معدن العقل القلب دون الدماغ ، أو لعلمها موصولان غير مقطوعين ؛ وقد اعتل قوم للدماغ بإن جميع الحواس في الرأس ؛ واعتل قوم بالحِس وبما يجدون في قلوبهم من الرُّعب (1) والاضطراب وغير ذلك ؛ فكيف القول فيه ؛ وعلام عزمت منه ؟

177 _ وكيف مارت النار تبتدئ "من جهة [...؟...]" وان كان يعرف الله فكيف عرفه: أباضطرار أم باكتساب ؟ " وهو ملك سبأ، وهو ملك موضع ملكة سبأ، وهو ملك وهو ملك المناه الم

١) س: الرعب؛ ف وم: الرغب.

٢) ف و م و س : صار النار يندئ .

٣) سقطت جملة او اكثر .

لا يلوح أن هذه الحملة وقت في عبرموضها أو أحا قليل من كثير قد أسقطه الناسخ الطر المفرة المرموقة ١٢٤

وشأنه (۱۱ عظيم والجن له مسخّرة والطير له يُردُد والربحُ له أداة ؟ وكيف جهل يوسفُ مكان أبيه وحاله في الحزن عليه حاله وهو ملكُ نبي ؟ وكيف جهل أبوه مكانة وهو نبي وليس أنبهُ من نبي ، وملك هذا بالشام والآخر بمصر ؟ وما تقول في أهل النيسه وعن تردُّدهم أربعين عاماً في مكان واحد وعقولُهم معهم ، وإنما بجولون ليقفوا على الطريق ؟ فكيف أضل الجميعُ الطريق مع ارتفاع الذكر وشِدة الطاّب ؟

178 _ وَخَبِرْنِي عَنَ كَلَامَ عَيْسَى فِي بَطِنَ أُمَّهُ ثُمْ فِي المهدَ وَعَنَ عَقَلَ يَجَيَى فِي حَالَ الصِبَا : أكانا في حَالَمَها بينطقان بما أيا لا يعلمان أم ينطقان بما يعلمان ؟ وكيف علما : أبتجربة واستنباط وعن تَمَامُ أَداةً وكمال آلة أم من طريق الإلحام والإخراج من العادة ؟

170 _ وقد تعجب ناس من إطالتي ومن كثرة مسألتي ، وتحجي من تعجبهم أشد والذي كان من إنكارهم (" أعظم ؟ ولو دغبوا في العلم دغبتي ودأوا فيه مشل دأيي وكانوا قرؤوا كتابي إليك في شبيبتي وأيام شباب دغبتي ، لاستقلوا من إذلك ما استكثروا ولاستقصروا (" منه ما استطالوا ؟ فإن أذنت لي أظهرتُه وإن تجيد على أعلنتُه .

ومي طكة وشاخا .

٣) ف و مّ : يتطلقان ما ؟ س : يُتعقلان ما .

٣) س: انكارم ؛ ف و م : افكارم .

٤) ف و س : ولاستنصروا ؛ م : ولا استنصروا .

المجالا وستقول (''): «ما دعاك إلى التنويه بذكري وتعريف الناس مكاني ، وقد تعرف حِشْتَي وانقباضي ونفودي ('') واستيحاشي ؟ " ، ولولا أنك _ جعلت فداك _ مسؤول في كل زمان والغاية في كل دهر ، لما أفردتُك ('' بهذا الكتاب ولما أطمعت نفسي في الجواب ؛ ولكنك قد كنت أذنت في مثلها لحرمس ثم لإفلاطون ثم لأرسطاطاليس ، ثم أَجْبْتَ مَعْبَد أَلْجَني وغيلان الدَمَشْقي وعمرو بن عُبَيْد وواصِل بن عَطا، وابراهيم بن سَبّار وعلي بن خالد الأشواري ؛ فترية كقك والناشئ تحت جَناحك أحق بذلك وأولى ، وقد كان بجب أن تكون على ذلك أحرَص به وأعنى .

17V _ وخبرني عن المراني وكيف صارت ترى الوجوه ويُبصَر فيها الخلق، وكذلك كل أملسَ صَقيل وصاف ساكن كالسيف والوذيلة والقوارير والماء الراكد، حتى الحبرالبر أق والحدقة المغربة _ السودا و إذا كان الناظر فيها أسود _ ؟ وكيف صار الماء الجاري والنار الملتهة " والشمس ذات الشّماع لا تقبل الصورة ولا يثبت فيها الحلق ؟

١٦٨ _ وعن قول مَن زعم أن ليس في القمر مَعْق ثابت

وم: وستقول؛ س: وسنقول .

٧) س: نفوري؛ ف و م: نفردي .

۳) ف و م و س ; نفردنك .

ع) موس: الملتهبة ؛ ف: المتلهبة .

ولا كُند جامد ولا سَواد واكد ، وإنّما ذلك شي ترآهُ الناس فيه إذ (أ) كان أملسَ صقيلًا ، بمقابلة الأرض وما فيها ، كما يرى مَن قابلَ الحدقة صورة إنسان وليس هناك صورة ، وإنما هوشي ، يوجد عند المقابلة ؛ ولمّ صار بعض المراثي أيري الوجه والقفا ويري الرأس منكّساً ؟ ولم كنت لا تجد كتاب الستور والمطارح فيها أندًا إلّا مقاوباً ؟

179 _ وما تلك الصورة الثابت في المرآة: أَعرَضُ أَم جوهر أَم شي أَنَّ وحقيقة أَم تخييل ؟ والذي ترى أهو وجهك أو غير وجهك ؟ فإن كان عَرضاً ، فا الذي ولّده وما الذي أو جَبه ، والوجه لم يُماسه ولم يعمل فيه ؟ وهل أبطلت تلك الصورةُ المريئة صورة مكانها في المرآة ، ولم ، وأنت لست تراه في نفس صفيحة المرآة ، ولم ، وكأنك تراها في هوا، خلف جوفها ؟

المِرَآة ؟ فإن لم يكن أبطل ذلك اللون الذي هو في مثال لونك لون المِرَآة ؟ فإن لم يكن أبطله فهناك إذًا صورتان في جسم واحد أو لونان في جوهر واحد ؟ وإن كان قد أبطل لون الحديد وكيف أبطله من غير أن يكون عَمِلَ فيه ؟ وكيف يعمل فيه وحَيِّزُه غير حيّزه وهو لا نماس ولا متصل ولا مصادم ؟ وسوا و ذكرنا صفيحة الحديد أم ما خلقها من الهوا وما فدّامها من الفرجة كل ذلك جسم ذو لون ؟ فإن اعتللت بالشّعاع الفاصل ؟ والشعاع أ

و) س: اذ؛ ف وم: إذا ،

٧) ف وم: شيء ؛ س: أي شيء ٠

٣) س : في حال واحد ؛ ف و م : في حال .

يخالف في الجلسّ ، كذلك الحسّاس ('' وكذلك المحسوس ؛ وكيف نرى المخالف وكيف ، والشعساع لون وبياض والنفس الحسّاسة لا تدرك بشي من الحواسّ ('' ؟

1**٧١** _ وما الفرق بين الأثعبان^{(٬٬} والامدّان^{(٬٬} و[خبرني] عن فصل^{(٬٬} ما بين ^{*}السكون والطفرة^{(٬٬} .

۱۷۲ __ وخبرني عن القرنسطون : كيف أخرج أحدُ رأسيه ثلاثانة رطل __ زاد ذلك أم نقص __ ، ووزنُ جميمه ثلاثون رطلًا __ زاد ذلك أم (") نقص __ ؟

وما تقول في السَّراب؟ وما تقول في الصَّدَى (^) ؟ وما تقول في الصَّدَى (^) ؟ وما تقول في القَوْس ؟ وما تقول في طريقة المُخْرة ، وفي طريقـة المُخْرة ، وهل ذلك وكيف اختلفتا ، والهوا ، واحد وما يقابلها واحد ؟ وهل ذلك اللون حقيقة أم تخييل ؟

القول عن لون ذَنَب الطاووس ما هو: أتقول بأنه لا حقيقة له وإنما يتلون بقد المقابلة ، أم تقول إن هناك لوناً بعينه والباقي تخييل ؛ وما تقول في عُس الما ، : كيف

العل الصواب: الحاس.

٧) و العبارة عموض .

٣) س: الاثنبان؛ ف وم: الاسمبان.

ه) ف و م و س : والاحللان ؛ راجع فهرس اللمة .

ه) ف وم و س ; قول .

٩) ف وم وس : السبون والحفرة .

٧) س:أم؛ ف وم:أو.

۸) س: الصدى ؛ ف و م: الصدا .

اشتد صوئه بلا باب ، والصوت لا بدّ لـ ه من هوا وإذا اشتدّ فلا بدّ له من باب ؟ وما تقول (أ في خَضَر السّاء : أهو خضر جَلدها كا نقول (أ أ م ذلك لحرّ الهوا كا يقول خصمنًا ؟

1V8 _ وهل ترغم أن الأفلاك ذات لون ؟ فإن كان لها لون ؟ فقد احتملت جميع الأشكال وهذا خلاف ما يقولون ؟ وإن لم تكن ذات لون فالساء إذا غير الفلك ، فهذا هذا ؟ ونقول أيضاً : إن كنّا لا نرى القرى المستطيلة البنيان (١٠ المختلفة [الشكل] من البعد إلّا مستديرة ، فلعلّ الشمس مُصلّبة والكواكب مربّعة ا

الله والجزر: أمِن مَلَك يضع رِجلًا ويرفع رجلًا إن كان كذلك فلمل مديّر الفلك مَلَك ولمل ويرفع رجلًا والمؤد والمؤد والمخدصوت رُجْو مَلَك افتَدَع الفلسفة ونأخذ بقول الجاعة ، أم نزعم أن الملة والجزر من نفس الجواذب إذا جذب [القمر ؟] وإذا دفع (١٠) و وما تقول في قول مَن زعم أن القمر ماني وأشبه الكوا كب بطبيعة النار ، فإنما يكون الجزر والمدّ على مقادير جذبه للها وإرساله له ؟ ذلك معروف في منازل وجاربه ، بعرف ذلك أهل الجزر والمد وجاربه ، بعرف ذلك أهل الجزر والمد وجاربه ، بعرف ذلك أهل الجزر والمد .

١٧٦ _ خبِّرني كيف صارت القيافة في النِّسبة وفي الما٠

۱) ف وم: تقول؛ : نقول،

۲) ف و م : نقول ؛ س : ثقول .

ص) ف و م: والبنيان ؛ س : البنيان .

يه) ف و م و س : زقم .

والجو والتربة وليست القيافة تكلفاً وصنعة ولا عُرفت بالاستنتاط والفكرة فتكون لمن تعلم دون مَن لم يتعلم و نَحِدُها أن في بني مُدَلِج مَمْ في خاص من خَفَم أن وكذلك خزاعة وهي في في بني أَسَد أقل وليس هولا ولأب ولا يجمعهم بَلد وليس فيا بين البلدين قافة وهي أن فيهم على هذه الصفة .

۱۷۷ _ و كيف لم يختلفوا في لُنتهم: فينطق بعضهم بالزنجية وبعضهم بالنجية وبعضهم بالنارسية ؟ فإن قلت : * فإن فيهم المنجم والشاعر والبكي والغرير (أعنه الشاعر _ وإن كان القريض عليه أسهل وهو على القوافي أقدر _ فإنه يتروَّى الشعر ويصنعه ويتفرد له ويفكّر فيه [... ؟ ...] (أو كيف صار به إنسان يعيش حيث تعيش النار ويموت حيث تموت النار يساب علم ذلك في الجباب وفي الغيران (أو م صار يُبصر النجوم من قعر البثر العميقة ولا يبصرها أبدًا إلّا والجو خالص الظامة ؟

و) س: نحدها ؛ ف و م: تجدها .

٧) م و س : حثم ؛ ف : حشم .

٣) س ; وهي ؛ ف و م ; وهل .

ع) ف و م وس : فارقهم ؛ وقد اثبت ما في المحطوطة .

ه) ف و م : العرير ؛ س : العرير وفي العبارة سقطات وعموص .

٦) سفطت حملة او أكثر .

٧) حا. في الحيوان ح ه ص ١ ١ ما يلي : قال : واغا قصيت لها بالغرابة [الغرابة بين النار والانسان] لاني وحدت الانسان يحيا وسيش في حيث تحيا النار ونميش وقد تدخل مار في مض المطامير والجباب والممارات والممادن ' فتجدها متى مانت هناك علمنا ان الانسان متى صار في ذلك المرضم مات .

۸) ف وم وس: وهو .

1۷۸ _ وخبرني عن الظلام : أَجِسَمُ موجود عند زوال الضو الم تأويل قولنا «ظلام» إنما زيد به دفع الضو ؟ فإن كان الظلام معنى القبراه انقمع في الأرض وكن عند انبساط الضو وردع الشعاع الم الأرض قُرْصُ للظلام كما أنّ عين الشمس قُرْصُ للظلام كما أنّ عين الشمس قُرْصُ للضيا ؟ وإن كان قائماً فكيف لم يتنافيا ؟ وإن كان الأمر تداخلا فكيف لم نخط المي مَنظ الأعين ؟ ولو كان الأمر كذلك فنحن إذا لم نَرَ ضيا قط ولا ظلاماً .

1۷۹ _ وخيرني _ جعلتُ فداك _ لم زعمتَ أن الجِسَ للمَصَب، وأنَّ الشرَّ عَصَبُ جَامد، وأنَّ الرَّبَ لا حسَّ لها، وأنَّ من أدام سَفَّ اللَّبان لم يؤلمه المؤلم وألذَّه المُلِذَ ؟ وكيف يَلَذَّ مَن لا يألم ؟ ولو جاز ذلك لَعَرَفَ الصوابَ مَن يجهل الخطأ ولعرف الصدق من يجهل الخطأ ولعرف الصدق من يجهل الكذب ا

88

ا) سقطت من هنا جملة ؛ ولمل الجاحظ يتحدث عن البقر ثم عن الثطب أو المترذ .

٧) الضمير عائد الى الثعلب او المترز وهو ذكر الارنب؛ انظر الحيوان ج ٦ ص
 ٢ و ٢٠٥٦ .

كانت علائق أجواف السَّبُع أفرادًا إلّا الكُلية ؟ وزعمتَ أنك تعرف في الخفّاش سبعين أعجوبة ونحن لا نعرف إلّا سبماً وأنك تعرف في الذّهب مائة خصلة كريمة والناسُ لا يعرفون إلّا عشرًا ؟ وأنك تعرف في البعير ألف دا ودوا والأعراب لا تدّعي إلّا مائة دا ويغير (١) دوا .

88

البيان أن يكون سِحرًا »، وقال رسول الله _ صلّمَم _ : "كاد" البيان أن يكون سِحرًا »، وقال : " إن من البيان لَسحرًا » " وقال عجيب وقال عمر بن عبد العزيز ، وسمع رجلًا يتكلّم بكلام بليغ عجيب لطيف رقيق : « هذا _ والله _ السّحرُ الحلل ا » (") وقال الناس لذي المكر والجلاب قولذي الرّفق والتأتي (") : « ما هو إلّا ساحر ا » و «قد سحر بكلامه » ؛ وقالوا للمرأة : « ساحرةُ العينين » ؛ وقد ذكر الله السّحرة في القرآن وأخبر عن هاروت وماروت وخبر عن ﴿ النّفَالَات في المُقَدِ ﴾ (") ؛ وقال الناس : « لهو أقبح من السحر » إذا أرادوا نفس المني المشبّه به والمني المحمول عليه والسحر نفسه وما الذي اشتُقت منه هذه الأمثال .

١٨٣ _ ولم تجدهم_ أبقاك الله _ سمُّوا كُمَّان العرب سَحَرَةً

۱) ف وموس: عير .

۲) موس کاد ؛ ف : کأن .

٣) اطر امثال الميداني ج ١ ص ١٠ .

١٠٠ الطر البيان والتبين ج ١ ص ٢١٢ الخ .

ف و م : والتاني ؛ س : والتاتي .

٩) سورة الغلق آية ٠٠

ولا العرّاف ساحرًا ولا الحازي ولا صاحب الطّرق ولا من كان معه رَبِّي ولا من ادَّعى تابعة من لدُن عمرو بن لُحَيّ إلى يومنا هذا ؟ وما قاله [الساحر] (() إذا عقد عقدًا أو دفن صورة بالأندلس لرُجل بفرغانة وإذا صور شمتين (() وخرَطَها على مِثال إنسانين ودفنها وخبًا مكانها وقابَلَ بين وجوهها تقابَلًا بالمودة) وإن دابَرَ بينها تدابَرا بالمداوة (())

۱۸٤ _ وقل لي مَن يتولى هذا له ومَن يقوم له ب ومَن يتوم له ب ومَن يتطوع به عليه ؟ فإن قلت : «الشيطان » فلمَ فعل هذا له ؟ وأوّلُ شيطنته أن لا يُطيع من هو فوقه ؟ فإن قلت : «بالعزائم التي لا تُدفع » فقد عزم الله عليه بالقرآن والتوراة والإنجيل ، فلم يجده يحفِل بذلك ولا يرى له قدرًا ولا يكترث له ولا يراه سدباً .

1۸٥ _ وأخيرني ما هذه العزيمة التي إذا سمع بها أجاب وإذا ظهرت له أناب ؟ ومن أبن عرف الإنسانُ هذه العزيمة ومن أبن وقع عليها ومن له بها ؟ أهو صَنَها أمضيت له ؟ فإن يكن الشيطان هو الذي ابتدأه بها ؟ فقد ابتدأه إذًا بتعريف العزيمة قبل أن يعزم عليه ، وقد تطوّع بأعظم الأمور : فما الذي يُحوجه إلى العزيمة في أصغرها ١

١٨٦ _ فقُل في هــذا ؛ وإن زعمتَ أن العازم صاحبُه دون

۱) زیادة س.

٧) س: شمعتين ؛ ف و م : شمعين .

٣) س: بالمداوة ؛ ف وم : بالمودة .

الشيطان؛ والعازم مُسلِم؛ وإن كان مسلماً _ ولذلك أجاب العزيمة وعظم الإخلاف _ فلم يختِل له الأصحاء ويقتُل المرضى، ولمَ يُحبِّب ويبغض، ولمَ يفرِق بين المر، وأهله وبين الولد البار وأمّه، ولمَ يجتلب العفائف إلى الزُّناة، ولم يعدنِب ويقتل وهذا متناقض ؟

وهل تفهم ('' الضبع قولهم : ﴿ خَامِرِي أُمَّ عَامِرِ ا ﴾'' ؛ وما بال الظّني لا يدخل كِناسه إلّا مستديرًا ؛ وهل يجوز قولُهم في نوم الذّئب ؛ قال الشاعر [من الطويل] :

يَنامُ بإحدى مُقْلَتَيْه ويَتَقِي الْمَنايَا بِأَخْرَى فَهُوَ يَقْظَانُ هَاجِعُ (`` ولمَ نامت الأرنب مفتوحةَ العينين؟ ولمَ أكلَ الذّئبُ صاحبَه إذا رأى به دَماً؟

۱۸۸ _ وما بال الجن والثيران ٢٠٠ وما بال الشياطين

انظر امثال الميداني ج ١ ص ٥٠٩ . .

٣) انظر امثال الميداني ح 1 ص ١٢٢ و٠٩٠ .

البيت للكميت (الطّر الحيوان ج ١ ص ١٩٨) ؛ فهو :
 كما خامرت في حصنها ام عام لذى الحبل حتى عالى أوس هيالها

۷۰) ف وم وس: يفهم.

الطر امثال الميداني ح ؛ ص ٢٤٨ .

انظر غاد القلوب ص ٢١٦ : . . ويتفي باخرى المنايا فهو يقظان نائم .

٧) س: والثيران؛ ف و م: والنيران

والورشان'' ؟ وهل في الحيّات''جنان ؟ وما معني قولهم : «كأنما كُسرَ فَجُيِر » ؟ وما تأويل الحديث : « يُؤخّذ للجمّاء'' من القَرْناء'' ويُكَلّف أن يعقد بين شعيرتين'' » ؟ ولم زعمت أن عمر نوح أطوَل الأعمار ، مع قولك إن جميع الأنبياء قد حذّرت من الدّجال وإن الدّجال إنسان ؟

88

المجمال المجموعة المجموعة المجموعة المجموعة المجموعة المجلوبة الم

88

• 19 __ وقد بقيت لي عليك مسائل وهي خاتمة هذا الكتاب ومنتهَى المسائل ؟ أيُّهما أحسن : قول بُقراط مفسِّرًا : « العمر قصير

۱) س: والورشان ؟ ف و م : والورثان .

٣) س : الحيات ؛ ف و م : الجنات .

٣) موس: للجاء ؛ ف: للحاء .

ه) م و س : القرناء ؛ ف : الغزناء .

ن : شعيرتين ؟ ف و م : شعيرين ولعل الصواب : الشعريين .

٦) س: بالبداء ؛ ف وم : بالنداء .

٧) ف و م و س : انتكر منعك .

كتاب التربيع والتدوير – ٢

والصناعة طويلة والزمان حديد ('' والتجربة خطر ('' والقضاء عسر »'' ' ' ، أم قول إفلاطون ' بجملا : « لولا أن في قولي أني لا أعلم تثبيتاً لا ني أعلم ' لقلت ' إني لا أعلم » ' أم قواضع أرشجانس ' ' حيث يقول : « ليس معي من فضيلة العلوم إلاعلمي بأني لست ' بعالم » ؟ فانظر في آخر هولا • ثم انظر في قول ديمقراط : « عالم 'مما يد خير ' من شخاهل منصف ' ' » وفي قول تلميذه الأول : « الجاهل لا يكون منافيداً » رئيسفاً والعالم لا يكون مما ينداً وقد يكون الجاهل ('' مما ينداً».

191 _ ثم انظر في قول ريسموس '' : « لولا العَمَل لم 'يطلَب عِلْم ، ولولا العَمَل لم 'يطلَب عِلْم ، ولولا العلم لم يطلب عمل ، ولَأَن أَدَعَ الحَقَّ جِهَلَا بِه أَحبُّ إلَي من أَن أَدَعه زُهدا فيه ، وإن كان الجهل لا يكون إلّا من نُقصان في أَلَهُ الحسن '' ، فإن المعاندة كِن زيادة في آلة الشرّ ، ولأن أترك جميع الحير أُحبُّ إلي من أن أفعل بعض الشرّ » ؛ ثم انظر في قول تومقر اط ''' : « العلم روح والعمل بدن ، والعلم أصل والعمل

۱) ف وم وس: حديد ،

٣) ف و م و س : حطأ .

٣) اظر البعقوبي ج 1 ص ٧ ا والشهرستاني ح ٣ ص ١٦ .

اف و م و س : الشحاس .

ف و م و س : عالم منصف حاهل ؛ راجع اليعفوني ج ، ص ١٢٥ والشهرستاني
 ج ٣ ص ٢٠٠٠

٦) ف وم و س: العالم

٧) س: ريسموس؛ ف و م: دسموس والصواب التام: زُسيموس؛ راجع الفهرس مادة Zosime.

٨) س: في ؛ ف و م: س .

٩) فوموس: الحس.

أكذا في جميع النسخ والنول معزو الى اوشهنج فيرسائل البلغاء ص ٤٢١ والى ابن
 المقفع في نفس الكتاب ص ١٤٦ .

فرع ، والعلم وال والعمل مولود ، وكان العمل لمكان العلم ولم يكن العلم لمكان العمل ، فالسبب الجالب خير من السبب المجلوب ، والغالب خير من المغلوب » وانظر في قول فليميون (۱۱): « العلم كان من العمل والعمل غاية ، والعلم رائد والعمل مرشد (۱۱) ».

197 _ ثم انظر في قول أرسطاط اليس: « ليس طَلَبي العلمَ طَمَعاً في بلوغ قاصِيته ولا سبيلًا إلى غايت ، ولكن التاسَ " ما لا يسوغ " جهله ولا يحسن بالعاقل خلافه» ؛ ثم انظر في قول [...] " : « قد عرفتُ الأرثماطيقي وأتقنت " معرفة الموسيقي وعرفتُ المساحة ، فلم يبقَ إلا العلم " الإلهي ومعرفة الموسلاح () » ؛ ثم انظر في قول مورسطوس : « عرفتُ أكثر المقصور " وأقل ما يوقف عليه من المبسوط ، وقليل الكثير كثير وكثيرُ القليل قليل " " وبدأت بما حاشا له أن يكون مبسوطاً ومرغوباً به أن يكون مقصوراً ، وهو معرفة الواحد مبسوطاً ومرغوباً به أن يكون مقصوراً ، وهو معرفة الواحد

ا ف و م ; فليميون ؛ س ; اقليميوں .

۲) س: مرشد؛ ف و م: مرسل .

٣) ف و م : الناس ؛ س : التمس .

١٤) ظوف وم وس: يسم.

ه) ف و م و س : قوله ؛ فقد سقط اسم الفائل و هو فيا يظهر اقليدس .

۹) ف و م و س : وایقنت .

٧) ف وموس: علم.

٨) س: الاصلاح؛ ظوف وم: الاصطلاح.

٩) ف وم: التَّصور؛ س: المقصود.

وم: قليل؛ س: كثير.

الذي منه كان أوّل الأعداد وإليه يكون مَعادي(١) ».

197 _ ثم انظر في قول افليمون: «ما أقبل منفعة كثير المعرفة مع شرف الطبيعة واقتصاد الشهوة! »؛ ثم انظر في قول تلميذه الأول: «غلبة الطبيعة تُبطِل المعرفة وتُنسي العاقبة ، ولو كانت المعرفة ثابتة لكانت هي الغالبة »؛ ثم انظر في قول تلميذه الثاني : «ليس بعلم ما كان مغلوباً وليس بفهم ما كان مغمورًا ، بل لا يكون مغلوباً إلا بالنقص والخبال ولا مغمورًا إلا بالغلبة والانتقاض ».

198 _ ثم انظر في قول ما سَرَجِس : " من قصر عن طلب العلم لرغبة أو رهبة أو منافسة أو شهوة 'كان حظّه من الرهبة ('') ومن طلب من الرغبة وحظّه من الرهبة على مقدار حقّ الرهبة ('') ومن طلب العلم لكرم العلم والتمسه لفضل الاستبانة 'كان حظّه منه بقدر كرمه وقدره وانتفاعه به على حسب استحقاقه في نفسه".

88

190 _ وقد اختلفوا في العقل بأكثر من اختلافهم في العلم؟ فنعني من ذكره لك غموضُه عليك واستتارُه عنك ؟ وعلمتُ أني لا أقدر أن أُصوره لك دون دهر طويل ، ولا أَضمَنك (** معناه دون تربيب (**) كثير .

8

سفطت الجملة من س .

٧) يلوح جلياً ان هذه الحملة غير نامة ومم ذلك فالمني واضح .

٣) س: اضمنك ؛ ف و م : اضمك . آ

١٤) س: تربيب؛ ف وم: ترنيب.

197 _ هذا الكتاب مرض مع ما فيه من الأخلاط من أشكال وأضداد ومن الجدّ والهزل ومن الحظر "والإطلاق ومن الاستئناف والقطع ومن التحفُّظ والتضييع ومن التثبيت والتهاون ، إذا أديد به تقريع معجب أو تكشيف بموّم أو امتحانَ مشكِل أو تخجيل وقاح أو قَعْ ممار أو ممازحة ظريف أو مُسافلة عالم أو مدارسة حافظ أو تنبيهاً على الطريق أو تجديداً للذهن .

19V _ والعقل _ جعلتُ فداك _ أطوَلُ رَقْدَةً من العين وأحوَّ بُل التعمَّد وأسرعُ إلى وأحوَّ بُل التعمَّد وأسرعُ إلى التغمَّد وأسرعُ إلى التغمَّد وأسرعُ إلى التغمَّد وأسرعُ بلى التغمَّد وأدواؤه ("أقتلُ وأطباؤه أقال وعلاُجه أعضلُ ؟ فن تدارَكه قبل التفاقم أدرك أكثرَ حاجته ، ومن رامه بعد التفاقم لم يُدرك شيئاً من حاجته ، ومِن أكبر ("أسباب العلم كثرة ألكواطر ؟ ثم معرفةُ وجوه المطالب .

19.٨ _ ثم في الخواطر ' الفت والسمين والفاسد والصحيح والمسرع إليك والبطي * عنك والدقيق الـذي لا يكاد يفهم والجليل الذي لا يلقى الفهم ؛ ثم هي على طبقاتها في التقديم والتأخير وعلى منازلها في التبائن والتمييز .

وللمطالب () طُرُق وللدَك الحقائق أبواب: فَــن أخطأها (•)

١) س: المظر؛ ف و م: الحطة .

٧) س: وادواژه ؛ ظ و ف و م : وداوه .

٣) س: أكبر؛ ف و م: أكثر .

١٠) ف وموس: والطالب.

اخطأها ؛ ف و م : أخطأ .

وانتظر('' كان أسوأ حالًا تمــن لم 'يخطِّلها ولم ينتظر .

وعلى قدر صعّة العقل يصحّ الخاطر، وعلى قدر التفرُّغ * يكون التنبه ('').

هذه جماع هذا الباب وجهورُه وأقسامُه و'جملتُه .

المجام من أنفع أسبابه "ألجفظ أياً قد حصل والتقييد المود والانتظاد أياً يَرِدْ ؛ وألا تخلى " نفسك من الفكرة إلا بقدر جمام الطبيعة ؛ وأن تعلم أن مكان الدرس من الحفظ ككان الحفظ من العلم ؛ وأن تعرف فصل ما بين طلب العلم للمنافسة والشهوة " وبين طلبه للرغبة والرهبة ؛ وأن تعلم أن العلم لا يجود بمكنونه ولا يسمح بسر و و مخزونه إلا يكن رغب فيه لكرم عنصره وفضًله لحقيقة جوهره ورفَعَه عن التكسب وصانه عن التبديل ؛ وأنه لا يعطيك خالص المحبة ؛ وكان يقال : « مَن شاب شِيب له » .

• ٢٠٠ وخصلة ينبغي أن تعرفها وتصطنعها وتتذكّرها وتَقِفَ عندها : وهي أن تبدأ من العلوم بألهم ؟ وأن تختار من صوفه ما أنت له أنشَط والطبيعة به أعنى ؟ فإنّ التّبول على قدر النّشاط والبلوغ فيه على قدر العناية .

ثم من أفضل (^(۱) أسبابه ^(۱) تخليص أخلاطه وتمييز

۱) س: وانتظر ؛ ف و م : فانظر .
 ۱۵ من : ک ن الت ، ک نا د نه ، ک ، الد .:

٧) س: يكون النبه ؛ ظ و ف : يكون البينة ؛ م : نكون البينة .
 ٣) الضمير عائد الى العلم .

فوم: والشهوة؛ س: والشهرة.

٦) س: أفضل؛ ف و م: حلص؛ ولعل الصواب: اخلص.

أجناسه والمعرفة بأقداره عنى تُعطيَ كلَّ معنَّى حقَّه من التقريب والرِفعة وقسطَه من الإبعاد والضَّعة ، وحتى لا تتشاغل إلا بالسمين الثمين الثمين وبالخطير النفيس ولا تُلقِيَ (١) إلّا الغث الخسيس والحقير السخيف.

(۱۰۱ _ فإنك ، متى كنت كذلك ، لم تميز فصل (۱۰ صابين النظر أن والكيس كل الكيس النظر أن والكيس كل الكيس والحذق كل الحذق أن لا تمجل ولا تبطئ ، وأن تعلم أن السرعة غير المَجَلة ، وأن تعلم أن الأناة خلاف الإبطا ، وأن تكون على يقين من دَرَكِ الحق إذا وفَيْتَه شرطَه (۱۱ ، وعلى ثقة من ثواب النظر إذا أعطيتَه حقّه ،

**

٢٠٢ _ هذه جملة العذر في هذه الرسالة وجملة الحبّة فيا قدّمنا من الافتنان والإطالة ؛ فإن كنّا أصبنا فالصواب أردنا وإلى غايته أجرينا ؛ وإن كنا قد أخطأنا فا ذلك عن فسادٍ في الضمير ولا عن قلة الاحتفال بالتقصير ، ولعلّ طبيعة خانت أو لعلّ علّة حدثت أو لعلّ سهوا اعترض أو لعلّ شفلًا منع .

۲۰۳ _ خفّض عليك _ أيها السامع _ فإن الخطأ كثير غامر ومُسْتَول غالب والصواب قليل خاص ومقموع مستخف وقرّجه اللائمة إلى أهلها وألزِمها مَن هو أحقّ بها ؟

١) س: تلتى؛ ف و م: تبتى.

۲) ف وموس: فضل.

r) س: فرق؛ ف و م: صرف.

٧٠) س: شرطه ؛ ف و م : بشرطه .

فإنهم كثير ومكانهم مشهور ا

٢٠٤ _ كنت أتعجب من كل فعل خرج من العادة ، فلما خرجت الأفعال بأسرها من العادة صارت بأسرها عَجَباً فبدخول كلها في باب التعجب خرجت بأجمها من باب العجب وقد ذكر الله تعالى التعجب في كتابه ، وقد تعجب رسول الله _ صلَّمَ م في زمانه ، وفي الناس يومند الناقص والوافر والمشوب والحالص والمستقيم والمعوج ، قال الله _ تبادل وتعالى _ لنبيه : ﴿ وَإِنْ تَمْجَب فَمَجَب قَوْ لُهُم ﴾ (١) ، وقال : ﴿ بَلْ عَحِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴾ (١) .

۲۰۵ _ واعلم أنه لم يبق من المتعجّب الفاتك^(۲) إلّا نصيب اللسان ولا من المستميع الفاتك^(۱) إلّا حصّة السمع ؟ وأمّا القلوب فخاوية قاسية وراكدة جامدة : لا تسمع داعيا ولا تجيب سائلًا ؟ قد أغفلها سو العادة واستولى عليها سلطان السَّكرة

فَدَعُ عنك ما لستَ منه وفإن فيما أورده عليك شغلًا وهمَّا داخلًا.

٢٠٦ _ اعلم أن الله تعالى قد مسخ الدنيا بجذافيرها وسلخها من جميع معانيها ؟ ولو مسخها كما مسخ بعض المشركين قِرَدةً أو كما مسخ بعض المشركين أمورها وكما مسخ بعض الأمم خنازير ؟ لكان قد بقي بعض أمورها وحُمِس عليها بعض أعراضها ؟ كبقية ما مع القرد في ظاهره مِن شَبه الاَدمي وبقية ما مع الخنزير في باطنه من شبه البَشَري؟ لكنه _

ا سورة الرعد 'آية . .

٧) سورة العافات ، آبة ١٣٠ .

٣) ف و م : الفائك ؛ س : القائل .

ع) ف وم : الفاتك ؛ س : الفائل .

جلّ ذكره_مسخ الدنيا مسخـاً متنبّعاً ومستقصّى مستفرغاً ، فبين حاليْها (١) جميع التضادّ وبين مَعْنَيْها (٢) غاية الجلاف .

٣٠٧ _ فالصواب اليوم غريب وصاحبُه بجهول؛ فالمَجَب مَّن يُصيب وهو مغمور ويقول وهو ممنوع ا فإن صرتَ عوناً عليه مع الزمان قتلته وإن أمسكتَ عنه فقد رفدتُه ؛ ولسنا زيد منك النُّصرة ولا المَّمونة ولا التأنيس ولا التعزيّة ؛ وكيف أطلُبُ منك ما قد انقطع سببُه واجتُث أصله ؟ وقد كان يقال : « مَن طلب عيباً (") وجده » ، هذا في الدهر الصالح دون الفاسد ؛ فإن أنصفتَ فقد أغربتَ وإن جُرتَ فلم تَمدُ ما عله الزمان ا

وهب اللهُ لنا ولك (° الإنصاف وأعاذَنا وإيَاك (° من الظُّلم ا

والحديثة كما هو أهله (۲) وهو حسبُنــا ونِعْمَ الوكيل والْمين (۱٬۰۰۰)

تمت الرسالة

¥

ه و م و س : حاليها .

٧) ف و م : معنيها ؛ س : معنيها .

٣) كان يَقَال : مَن طلب شيئًا وحده ؛ راحم امثال الميداني ج ٣ ص ٢٧٦ .

ا عربت ؛ ف و م : أعنت .

و) س : ولك ؛ ف و م : ولكم .

٣) س: واياك ، ف و م : واياكم .

٧) س: ولا حول ولا قوة الايه .

۸) سقط من س ,

GLOSSAIRE

130: éternité sans fin mais non pas sans commencement,

(50) 1 * (5) 41 *

passim: terme interrogatif

130: eternite sais in mais non pas sais commencement,	(3) 4(1
v. E.I., s.v., I, 3; — المَدَا passim : jamais	
158: dard (du scorpion).	* ايزة (۱)
17, 40, 56 : chameaux	* إيل (3)
402, 48, 50, 1632: père; 72, 176: ancêtre éponyme;	* أَبْ ﴿ [10]
60, 145: ancêtres.	
33, 83: refuser; ابت ننسى غير ك je me refuse [à m'adresser	(2) _d1 *
à tout] autre que toi,	
90: • —: aller vers; على ج., 115: énumérer; • •,	• اتَى - (4)
1232: apporter qc. à qn.	•
92: bienfaisance.	إنّيان (1) العَميلِ
135: donner qc à qn.; au passif, 15,58: recevoir qc.	• vv آگی مد (3)
7: influence sur	* أَثُو (1) على
2: préférer	v آرُ (1)
26: préférence pour (respect de)	إيثار (1)
2,20: péché	• إثبر (2)
462: cau salée, v. Şahāh, s.v.	• أجاء (2)
18: quelqu'un; 18, 34, 83 (nég.): personne; 122, 172:	* أحد (6)
l'un de ; (1) إخدى 122: l'une de.	
52, 126: frère, ami; 120: possesseur de; 124: frère des	(9) ≠1 *
fils de = membre de la tribu de; pl. إَخْرَة 1302: frè	res
(réels); إخْوان (34, 131: amis.	
114: prendre qc.; ب, 19, 53: prendre qc.; من,	* أَخَذَ - (13)
32, 66, 1412, 188: prendre à qn. ou de qc.; • -, 151	: prendre qc. à qn.;
ب من, 99: prendre qc. à 'qn.; 41: se diriger vers;	, 175: faire sien,
adopter (une opinion); عن, 98: suivre les leçons	: 104 مأخوذ من ; de
emprunté à.	
157, 1582: adopter puis fabriquer qc.	vm اتَّخَذَ ه (3)
78, 159: adoption, fabrication.	ائِساد (2)
passim: autre; fém. أَخْرَى ; 45: dernière (opp. à مَارَال).	• آخُو (15)
129: dernier (opp. à كَرْ); subs. 105, 130: fin,	آخرُ (3)
75: mettre en arrière (opp. à 🔊).	n أَخْرُ (1)
	.,,

198: fait de mettre en arrière (opp. à تقدير).	تأخير (1)
3, 105: culture intellectuelle; pl. آداب 3: éléments de la	ادَب (3)
culture; v. Nallino, 7 sqq.	
131: homme cultivé	دىب (1)
73, 94, 105: éducation (en corrél. avec تترير)	п تادیب (3)
206: être humain	• آدَئ (۱)
34. accomplissement	* إداء (1)
163: instrument, 164 instr. de réflexion, faculté	(2) إداة
passim: car, puisque, lorsque	* إد (7)
passim. lorsque	إِذًا (65)
passim: donc	اَذًا (5)
533: oreille	☀ أَذ′ن (3)
J, 165 autoriser qn.; 3 J, 166: donner à	• أَذِنَ _ (2)
qn. une autorisation à propos de	
1582 fait de demander l'autorisation [d'entrer]	x اسٹِرنڈان (2)
79: éprouver un dommage à cause de	* v تأزمی ب (1)
100 fin, intelligent	• اریب (۱)
41. Dozy fournit les traductions suivantes homard,	• إرْيَالُة (١)
grosse écrevisse de mer, langouste, squille et crabe; Ste	INGASS, S.v. arbayān,
donne: a sea-locust = squille ou sauterelle de mer. L'éd. d	u K al-hayawān, IV,
102, l'identific au gunbari qui est une grosse crevette ou	une langoustine. Il
s'agit donc, probablement, soit de ce crustacé, soit du	crabe, «C'était, dit
Ğāніz (Нау., I, 144 = 297; cf. Івп Qut., Muht., 9,364)	, une couturière qui
volait du fil (sulūk), elle fut métamorphosée, mais on lu	ıı laıssa quelques fi ls
pour qu'ils demeurent comme un signe distinctif et une s	narque du genre de
larcın qu'elle commettait».	
147, 192 · calcul théorique ou spéculatif qui s'appuie	* أرتماطيتي (2)
essentiellement sur les livres 7-9 d'Euclide; v. E I., s.v. ha	
37: ère, point de départ d'une ère (• n تأريح جات (l
passim: terre (2	 أرض ج أرضون (9
54: terrestre	ارصيّ (1)
41 termite. D'après Abū Bakr b. 'Abd Allāh al-Muzanī	* أَرَصة (l)
(apud Hay., VII, 81 = 254; Timār, 404, Damîrî, s.v. س	ce sont des (دائة الأر
termites qui ont mangé la «feuille» (saḥīfa) sur laquell	e les païens avaient
inscrit le pacte conclu contre le Prophète, mais en respec	ctant seul le nom de
l'Envoyé de Dieu. Ce sont également des termites qu	u ont annoncé aux
démons la mort de Salomon (Qazwini, 377); q.v. ועלرص	. دائة
147; v. infra سندهند	 الأركثد (1)
69, 180, 187. hase (parfois lièvre, qui se dit خزز). Les	• ارنب (3)

prétendues menstrues de la hase sont souvent signalées (Hay, III, 166 = 529; Damiri, s.v.: quatre femelles ont des menstrues: la femme, l'hyène, la chauve-souris et la hase; cf. Qazwini, 331; WZKM, VIII, 70). En ce qui concerne les osselets ($ka^{i}b$) de hase, ils mettent à l'abri des envoûtements

```
et du mauvais œil car les ğinn-s s'en éloignent à cause des particularités
  physiques et physiologiques de cet animal (Damīrī, s.v.; Hay., VI, 118 =
  357; Reste2, 143; WZKM, VIII, 70); une femme qui porte sur elle une patte
  de hase ne peut pas concevoir (QAZWINĪ, 332; BERTHELOT, III, 152).
  Sur la croyance au fait que le lièvre dort les yeux ouverts, v. Hay., III,
   126 = 406; Damiri, s.v.
                                                                    (2) Image:
. فرادي et رفطي , 73,78: lion; v
156: captivité. C'est peut-être une allusion au proverbe:
                                                                    انىر (1)
  (MAID., II, 113) parce qu'en captivité, le plus humble
  Sindien prétend être un prince.

 اضط لاب (1)

78: astrolabe. Les divers types de cet instrument ont été
  étudiés par Nallino dans E.I., s.v., I, 508-510. Il semble que les Arabes
  aient, de bonne heure, essayé d'expliquer le mot comme « les lignes » (إسطر)
  d'un nommé Lāb (Maf., 233).
                                                           * أضل ح أصول (12)
bassim: origine, base, principe, racine; 191: opp. à , i.
53, 79, 1872: manger
                                                                 (4) _ 151 •
123, 159: fait de manger
                                                                       (2) كال
                                                                   (138) 🖍 🔸
passım.
4: s'habituer à, se familiariser avec
                                                                * أَلْفَ _ ه (1)
28: composer (le discours), agencer (les mots)
                                                                   n أَلْفَ هِ (1)
104: ordonnance, agencement
                                                                       تألف (1)
97; accord (opp. à اختلاف)
                                                                  viii וידוע (1)
179: souffrir
                                                                  * أله _ (1)
: douloureux, pénible نراي 179; faire souffrir; 116, 179
                                                                   ıv آلرَ ه (3)
                                                                   * الْهِي (I)
théologie عد -- 192
bassim: Dieu
                                                                       الله (53)
                                                                       اللهُدُ (1)
7: mon Dieu!
                                                                   • إلى (103)
bassim.
passim: ou bien.
                                                                   (82) *
passim: quant à
                                                                    (19) 👸 🔸
5: soit . . . soit

    إلىّا . . . وإلىّا (1)

40, 41, 50, 66, 164, 186: mère; 8. femelle capable de
                                                                   (10)
  procréer (avec نحل ; pl. أنهات الأولاد 158: concubines qui ont donné un en-
  fant à leur maître; أمر اليماء 23: pie-mère; صبع v أمر عامر .
passim: nation, peuple.
                                                                   أثمة به أمر (7)
. رفص . 50, 57, 80, 121, 1302, 1362: imām; v

 (9) إمام ح إنية (9)

130: imāmat; sur sa nécessité, v. Ibn Bābawaih, 116
                                                                       إمامة (1)
                                                            * أم جأمور (22)
passim: chose, objet (terme vague);
  10, 46, 72, 99, 158 : état, situation.
1183, 1232, 159: ordonner qc.
                                                               * أَمَرَ ـُـ ب (6)
                                                                      أنمر (1)
اله : ordre, commandement (opp. à اله)
122: gouverneur militaire
                                                                       أمير (1)
```

69: la consultation du sort par les flèches (استقمام) avait lieu

آمر (1)

x استئناف (1)

devant une idole (c'est un cas de transition de la divination par le sort à la divination par révélation); on tirait au sort au moyen de flèches sans pointe au nombre de 2 (oui ou non) ou de 3: ordre (الآخر)), défense (الماهي), expectative (الماهي) qui fournissaient une indication sur la condute à tenir; ce procédé correspond à peu près à la bélomancie ou rhabdomancie des Grees. On connaît l'épisode célèbre où l'on voit Imru' l-Qais brisant ses flèches et les jetant à la face de l'idole Dū l-Halaşa parce que le nāhī était sorti à trois reprises quand le poète s'apprétait à venger la mort de son père. V. Hay., III, 136-440; Caussin, II, 310; Ibn Hišām, 56; Ezéchiel, XXI, 26; Reste², 132; Lenormant, Divination, 19; Doutté, 127-128, 373-374.

```
98: espérer qc.
                                                               (1) a = 156 *
                                                                        (2) Joh
88,91: espoir espérance
                                                                      مأمول (1)
132: chose espérée, espoir
132; espérer qc.
                                                                    11 زمر ه (1)
                                                                    v تَأْمُل م (2)
104, 110: considérer, contempler qc.
32, 104: examen, contemplation
                                                                       تأثمل (2)
8,88. être à l'abri de, en sécurité contre, ne pas risquer qu.
                                                                (2) - - 5-1
882: sécurité
                                                                         (2)
                                                                     ٧١ آمن (2)
73: avoir la foi, être mu'min; ...., 89: mettre
  on, à l'abri de.
5: foi
                                                                       إيمان (1)
                                                                     ان (99)
passim: si (potentiel)
                                                                         (1) 31
122: négation
                                                                         (51) 31
passım.
                                                                       إنَّها (20)
bassım.
passim.
                                                                     (91) 11 *
                                                                        (102) 1
bassim.
92 : comment t'est-il possible de; d'où te viendrait le pouvoir de u (1)
passım.
                                                                      (10) UI
bassim.
                                                                        إنتَ (39)
                                                                  n • الت (1)
34: réprimander
34, 95, 128: réprimande.
                                                                       تَأْسِب (3)
502 : femelle ; كنان 23 : testicules
                                                                      • أنتي (3)
bassim: homme
                                                                   • إنيان (15)
passim: gens; 25, 31: les hommes (opp. à منه); 9, 181:
                                                                        تاس (28)
   les autres, autrus; 40, 48, 49, 61, 75, 104, 132 : les hommes.
                                                                         إلى (1)
67: humains
100 : femmes
                                                                        (1) ·Li
 ارحشة a : sociabilité (opp. à رحشة).
                                                                         أئس (1)
                                                                     п تأنيس (1)
207 : familiarité
 103 : nez
                                                                     * إنس (1)
98 : éprouver un sentiment de honte, se sentir humilié
                                                                   (1) - 111 *
```

196 : retour au sujet, reprise du sujet

126 : buse. On dit en proverbe : دونه بيض الأنوق	\ئوق (1)	*
أعز من بيض الأنوق ou أبعد من بيص الانوق وأبعد من مناط العيوق et		
WZKM, VIII, 68; Şahāh, s.v.; Tımār, 390, 525; D.		
III, 163 = 521) pour toute chose introuvable car l'oiseau		
dans des lieux inaccessibles — ou bien est un mâle qui p		
pond pas (Timār, 390). Hay., I, 111 = 235, précise que tou		
les immondices (عدرة) est appelé anūq, mais que ce mot s'a		
cialement à la buse (rahama).	ppiique pius sp	,c-
· · ·		
108: élégant	ıv 'مُواْلِق (1)	
101: les autres humains	ועיות (1)	
46: récipient (v. الم. الم.	(1) · · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	٠
201: calme, absence de précipitation (جابطاء)	(1) \$01	
182: état de ce qui est douceureux ou mielleux,	تَأْنَ ِ (1)	v
douceur plus ou moins affectée		
72, 13, 43, 92, 112, 121, 138, 160: les gens	المحل ہے ون (20)	•
de, les possesseurs de; 175 : spécialistes; 203 : ceux qui n	néritent; 64, 16	0 :
habitants; 32, 43, 1222, 186: famille et, plus spécialemen	it, femme(s); 9	0:
capable; 207: méritant		
113: fréquenté	رل (1)	
passim: ou, ou bien	(78)	*
انقص 🗲 (نقص 142: Infirmité (ج	(1) To T	*
passim: premier, ancien; début	اؤل مر أولى (16)	*
129: au début	(1)	ازء
164: instrument (خاة 🗲 إداة); 1912: organe	(3) ガイ	•
141, 1472, 178, 188: explication, interprétation	أويل (5)	j 11
62: ceux-là	أولالك (1)	*
130: maintenant	الآن (1)	*
42: allusion au nom du chacal (ווי דנט); Damīrī, s.v.,	آوَی (۱)	٠
explique qu'il est ainsi appelé parce qu'il se joint (الله عليه والمعارفة)	à ses congénè	res
quand il les entend, mais Timār, 211, signale que Si est	un animal ima	ıgi-
naire; v. aussi ȚAB./zot., II, 231.		
passim: quel?	(33) يَ	•
passim: lequel?	(6)	أيما
105, 203: particule du vocatif	(2)	أيُها
17: signe, point de repère; 135, 143;	آينہ ات (3)	•
signe; verset du Coran.		
passim: également	إيضًا (3)	•
passim: où?; 447, 639, 70, etc., نهند : quelle différer	nce (61) 🐼	*
(dans le temps, l'espace, la situation, le mérite, etc.) y a-t	-il	
entre et		
passim; 8, 712: garde-toi de.	(৪) নর্টা	•

ب

passim. (392) ب

144: la lettre : «si vous voulez savoir quelles natures renferme (1) - b • une chose et ce qu'elle contient de chaleur, de froid, d'humidité et de sécheresse, vous vous reportez au nom que la conjonction des astres a fourni le jour de sa naissance et vous voyez ensuite [dans le tableau ci-dessous] ce que ses lettres donnent de rangs, de degrés, de minutes, de secondes, de tierces, de quartes et de quintes: vous connaîtrez alors ce que cette chose renferme de chaleur, de froid, de sécheresse et d'humidité (K. al-mauvāzīn de Ğābir ibn Hayyān, apud Berthelot, III, 139 sqq.)

	1	sécheresse bile noire سوداء		chaleur bile jaune صغراء	natures طبائع
ابجد	د	ح		1	مرتبة = rang
هورح طبکل	ح ا	ر <u>۱</u>	و ي	۵ ا	درجة = درجة (= 1/10 de rang) (= 1/10 de rang) (= دنية = 1/10 de rang)
میسع فصنر	ع	س	U	١	(= 1/10 de degré) seconde == ثانة (== 1/10 de minute) tucrce == تانة
فصتر	ر	ق ا	ص	ف ا	(= 1/10 de seconde)
شتخ	Ė	ث	ت	ش	quarte == رابعة (= 1/10 de tierce)
ذضطغ	ع	ط	ص	ذ	quinte = حالة (= 1/10 de quarte)

IBN HALDŪN, Muq., 440 et 463, fournit le même tableau, avec quelques variantes, dans son chapitre sur la sīmiyā' (v. E.I., s v.). On trouvera dans Berthelor, III, 159 sqq, le moyen de calculer exactement les composantes du corps d'après la place respective des lettres du mot obtenu, et les calculs auxquels il faut se livrer dans le cas où les lettres ne fournissent pas tous les éléments actifs (chaleur et froid) ou passifs (humidité et sécheresse).

* بارياى (?) نيرنجات .v 141: v

157: Kītāb al-bāh (ou al-bā'; sur ces mots, v. Ṣahāh, s.v). Il (1) الماء s'agit d'un livre indien (Bītūvi, Āṭār, 331, en signale un d'un auteur manichéen; cf. Kæsslær, Mani, 242), relatif au mariage ou, plus précisément, au coît. Hay., VII, 12 = 29, fournit les précisions suivantes: والهند تر ابقي والهند تر ابقي والله ختان الشاء والرجال ودعاهر إل ذلك تستهم في ابول حط الباء! المار يقي والله ختان الشاء والرجال ودعاهر إل ذلك تستهم في توفير حط الباء المار المار المار على المارة المارة والمارة والمارة

37: il est intéressant de constater que Gahiz connaissait ce ياورات (1) mot que les premiers mathématiciens arabes venaient d'emprunter à l'Inde; il s'agit de Bhūri que Bīrūnī, India, 83, transcrit et qui désigne, sauf erreur, l'unité du 19ème ordre, soit 1018. Dans Hay., I, 24 = 46, on lit : ولولا خطوط الهند لضاء من الحساب الكثير والدسيط ولبطلت معرفة التضاعيف ولمدموا الإحاطة بالماورات وباورات الباورات ولو أحركوا ذلك لما أحركوه إلا بعد أن تغلط المؤونة... — Ce passage est reproduit dans Timār, 439, mais avec تنور (pour تنور) et cette glose: التنور مقدار من مقادير الهند يجمع الآلاف الكثيرة — On signalera - المكنان = الكثير الدي لا يكون : (Ray., VI, 71 = 230) - المكنان = الكثير الدي الا يكون فرقه عدد

68, 140, 177: puits 57, 138; mal

بٹر ہے آبار (3) (2)

135: absolument, radicalement passim: mer; v. Bunţus

البطة (1) يَخْر ج إبحار (11)

42: marin

ىخرى (1)

نبرنجات .v : 141

يحر باي (?) et () نار ناي (?)

49: «Les jeunes chamelles arabes saillies par des étalons à deux bosses du Kirman ou d'autres provinces du Hurasan donnent naissanre aux espèces nommées جنازة et جنازة. Il n'y a jamais d'accouplement entre un chameau et une chamelle نحق et les meilleurs produits de cette espèce sont dus au croisement du gros chameau à deux bosses avec les seunes chamelles d'Arabie» (Mas'ūdi, III, 4-5). Baihaqi, 110, précise que les accouplés ne sont pas viables; de même les produits d'étalons arabes et de chamelles بغت ont une très laide apparence. Le collectif est بُدُت ; le singulatif بُدُت a un pl. بَدُت – V. aussi Ḥay, I, 63 = 138, VII, 50 = 169; Damiri, s.v.; Qazwini, 403.

112: vapeur 33: être avare de

يُغار (1) * نَوْلَ كُ بُ (1)

13: avarice passim

ئىش (1) * لا بُدُّ (4)

46, 70, 134: ce mot désigne soit une pagode, soit une idole, (3) 1 soit le Bouddha; v. E.I., s.v., I, 788-9. Il paraît désigner (§ 134) le premier et Kuvéra. صنر v. صنر et Kuvéra.

1,14: côté intérieur de la cuisse; v. Şaḥāḥ, s.v.

باد (2)

192, 200: commencer par qc.

بَدَا ــ ب (2)

46: début, commencement; v. صنر

بَد (1)

162: commencer, prendre naissance; ب ن - , 1852: fournir viii اگدا (4) qc. à qn. de sa propre initiative, proprio motu; ... -, 189: commencer par qc. 46: commencement, naissance. التداء (1)

* بَدْرِ (1)

112: pleine lune 9, 15, 54, 108: extraordinaire, curieux par sa nouveauté

• بَدِيم (5)

(نادر ≠ (غریب); 67: extraordinaire (غریب).

43: les quarante badal qui occupent la 5ème place dans بَدَل ج أيدال (1)

la hiérarchie des saints et ont leur siège en Syrie; v. E.I., s.v., I, 68-69, La présente notation de ce mot a une certaine valeur chronologique; v. رفص. 342, 144: au lieu de, à la place de ندَل (3) 28, 106, 189: remplacer qc. (ع) par qc. (a) x استندل (3) 23, 46, 48, 53, 62, 112, 118, 191; corps ندَن ج أبدان (8) 93: spontanéité, mode de pensée non discursif; نديه (108) et تداهة (1) فكرة (82) en sont synonymes (opp. à بَدِيهَة). 28, 112: apparaître; 111: sortir (3) ئدا ئے (3) 74, 189 changement d'un décret divin antérieur; v. وفيا ندًا (2) 113: caprices, fantaisies يَدُوَات (1) 118, 129: franchise sans ménagement, avec une nuance m أساداة (2) d'incorrection (opp. à مداراة). 94: franc jusqu'à l'incorrection ساد (1) 4: montrer, faire apparaître ıv اَندَى (1) 4: nomade; للحاصر والبادي urbi et orbi * باد (1) 96, 118, 119, 189: fait d'accorder qc. (opp à مرم) تذل (4) v تَندُّل (1) 99: vulgarité 62. mettre qu. à contribution pour son profit personnel; vm انتكل ه (1) n. verb. نتدال : 83. (2) 50 186: qui éprouve de la piété fihale; 187, qui éprouve de l'amour maternel (opp. à عاق). ازار (1) 99: justes, bons, pieux * تزاً (1) 42: continent 42: terrestre رَيْ (1) 160. désert آوَيَّة مِ أَ وَارِي (1) 180. extérieur (opp. à المجة). On ne voit pas clairement ce que (1) ئالى (1) désigne العلم الحوالى ; العلم العراني paraît désigner la science des organes internes, mais le sens exact de ces deux mots demeure obscur. On signaleja également leur emploi en alchimie (Filrist, 354, 359: عمال رابية et براسات et عمال رابية: 355: Gabir ibn Hayyan a écrit un كناب الملاغر الحواسة (malgam = μή) αγμα = amalgame) et un کتاب اللاغ الدانية das Buch von den inneren (- ausseren) Metalverquickungen). (1) 311; 28: innocence 79: guérir (1) [2] IV رَ نط ج رَ انظ (2) 150, 154: barbiton; v. E.I., s.v. m'zaf, III, 600 a. Cet instrument était connu chez les Persans sous le nom de barbūd (Christensen, 484) que Mafātīh, 238 explique par barbat = مدر البط (id. dans ĞawāLiQi, 30). D'après Qazwini, 373, le premier à s'en servir fut un nommé Murra

75: endroit désert
(1) אָרָי *
69: animal ou oiseau qui passe devant un homme, de droite à (1) אָרָי *
gauche; c'est généralement un mauvais présage, quoique les habitants de
la Tihāma en tirent bon augure; v. Hay., III, 135 = 438; Mas'ūvi, III,

ibn al-Ḥārit qui vivait au temps de Salomon; v. Lamak.

28: dans l'exp. يد اليقيي: la fraîcheur, la joie de la conviction.

n تباریخ (1)

x استَبْرَدَ لا (1)

* نزد (1)

Einleitung, 163. 106: violents accès de la passion

33: juger froid, sans intérêt

112: vêtement, voile	* يُزد (1)
47, 103: grêlons	* يَرَد (2)
163: messager	 * بُرید ہیرُ'د (۱)
103: singulatıı de يُرَدِيّ : papyrus, jonc; on désigne ainsi une jambe fine et blanche; v. Dozy, s.v.	• يُرِيَّة (1)
33: rivaliser avec qn.	• m بارز ۱ (1)
156: lèpre tuberculeuse (J.A., 1931, p. 311, n. 1); c'est la réunion du nabid et du lait qui la provoque (Samarqandi,	* يَرَص (1)
22: puces	 أرّاغيث (1)
167: brillant	* يُراق (1)
103: aiguière; 154: manche d'un instrument de musique;	• از چو. (2)
Mas'ūbi, VIII, 89, l'appelle an mais Maf., 239, précise	
manche (عند) du luth, avec tous les appareils qu'il porte.	4
69: voile. Nous n'avons trouvé aucune précision sur la pratiqu	• ئۇغر(1) e
à laquelle l'auteur fait allusion.	(-)
68, 86: bénédiction; pouvoir surnaturel, v. E.I., s.v., I, 670;	• زَكة (2)
Westermarck, 111-177; Doutté, 260 sqq.	(,
24: que Dieu bénisse	m مارك الله في (1)
-	 پُرهان به رَاهِينُ (
1452: cracher	بر ڪان تي روسي ر * ترکن نے (2)
96, 119: l'exp. التمص والسط tırée de Coran, II, 246: «Allah referme ou rouvre [Sa main]», désigne le pouvoir d'ouvi	
sa main, c'est-à-dire lelibre-arbitre dans la distribution; sui	
bast désigne la détente, la joie, qabd la contraction, le r	
	-
même. Chez les mystiques, ces mots correspondent à la desolatio; v. E.I., s.v. kabd, II, 630.	consolano et a la
	n+if (1) -1.*:
1: étendue, grandeur; allusion ironique au verset II, 248 rel à Saul.	ئطة (1) atif
15: le mètre basit.	نَسِيط (1)
1922: opp. à متصور. Ces deux mots, que l'on pourrait tradu	
par «développé» et «résumé», paraissent désigner	
culture générale (مبسوط) et les connaissances spécialisées	-
ressort d'un passage de Hay., I, 40 = 80, où ils qualifient	
178: expansion	vii الْبِساط (1)
121: souriant (employé comme prénom)	* بَـُامِ (1)
96, 123: sourire	v تَبَشْہِ (2)
89, 123: gaîté; 132: gai.	• باگر (3)
133: annonciations, prédictions, prophéties	پھر (3) بشارات (1)
proposition proposition	(-) -)

```
206: humain

    بَغِري (1)

 * نَصَر ﴿ إَبْصَادِ (2)

161: vue (sens); 99: regard
                                                                         انفي (1)
180: plus perspicace
                                                                       ıv أَنْضَمَ (4)
161, 167, 1772: voir, être doué de la vue
                                                                          انمر (۱)
34: clairvoyant
                                                                    x استِنصار (1)
3: observation, examen impartial (opp. à اعترام).
                                                                   * نَوِائِ عَنِ (2)
88, 198: lent à venir, tardif
                                                                       • انطأ (2)
201: agir avec lenteur, lambiner; ... -, 36: être lent à venir,
  arriver tard.
                                                                          (I) idi
201: lenteur (≠ 501)
ار ملة 11, 91, 189: faux (opp. à عن ; 96, 1203: futilité (opp à عند)
                                                                       باطل (7)
                                                                          تطَّال (1)
121: futile (prénom).
                                                                       IV أنطن (7)
44, 169, 1704, 193: supprimer, abolir
28: superficiel (opp. à محق.).
                                                                          المنطل (1)
                                                               تَطْن ح تُطوب (6)
1, 103: ventre; 48, 164: entrailles maternelles; de là
  génération; 46, 61: intérieur, sein (de la terre)
206: intérieur (du corps), (opp à اطاهر)
                                                                           باطي (1)
1262: envoyer qc.
                                                                  * نَمَتَ ـُ ب (2)
                                                                        • تند (8)
passim: ensuite
bassun: après
                                                                           تَعْدُ (28)
                                                                        من النّصب (1)
174, de loin
23, 27, 32, 462, 85, 111, 126 · éloigné; 57: invraisemblable
                                                                          نبىد (9)
                                                                     ıv أنعَدَ لا (1)
189: éloigner, réprouver
200: fait d'éloigner, de rejeter, de ne pas s'intéresser à
                                                                           (1) July
6, 180, 181: chameau
                                                                       تمر (3)
                                                                      تغص (33)
bassım.
22, 23; singulatif تئرصة 114: moustique, moucheron
                                                                     تموصُ (3)
22: définition donnée par Ilay., I, 14 = 28 المعات كل ما عطر من
                                                                       * ثفات (1)
   : الطور سنُعًا كان أو نهيمة إذا لر يكن من دوات السلاح والمغالب المقَّفة كالنسور والرحم والغربان
   v. aussi Maid., I, 12; Timār, 354.
58: haine
                                                                       * ئغص (1)
                                                                          مُنقطة (1)
(محلة 116: mépris (opp. à محلة)
186: Inspirer à qn. (إلى) de la haine, du mépris pour (ه),
                                                                    H بَغُضَ ه إِلَى (1)
   (opp. à بينه ).
27, 131: haīr
                                                                     IV أَنْفُصَ لا (2)
49, 562: mulet. D'après TAB./zor., I, 101, le premier
                                                                 نَفْل ج بغال (3)
   qui fit saillir une jument par un ane fut Tahmurat (= Kayumart, q.v.).
   La longévité du mulet, souvent signalée (p. ex. Hay., VII, 68 = 221) est
   attribuée à sa continence. Quant à la stérilité de la mule, elle est discutée
   car certains prétendent (Qazwini, 318) qu'elle est féconde, mais trop
   étroite pour mettre un petit au monde sans succomber; c'est pourquoi elle
   est cousue (پجملرنها مکترية) afin qu'elle ne soit pas saillie.
                                                                        • بَقَىٰ (1)
125: injustice, oppression
```

	٠.
98: injuste	ياغ (1)
	* ُ vín يَثْنَغَى (؟
56: bovins	● بَكْرِ (1)
107, 115, 190, 192, 205, 206: rester, demeurer, durer	• بَتِي ـُــ (6)
9, 52 ² , 54, 56 ² , 72: vie, existence; 130: survie; 55: persistano	
sur طال الله بالله الله على 'Askarī, Dīwān al-ma'ānī, II, 222.	. ,,
99: survivance; 2062: vestige	بَقِيْة (3)
173: reste	ياتر (1)
124: dans le vers: فما بقيا عني ْ زكتماني: ce n'est pas par désir de me conserver en vie que vous m'avez épargné; (v. infra القير).	بُقيا على (l)
passim: dans l'exp. ঝ এছা : que Dieu te conserve en vie, qu'Il	ıv اِنْجَى (11)
prolonge ton existence; 1242 dans l'exp. الله عليك إن أبقيت	
soit pas miséricordieux envers toi si tu l'es [envers moi]; cette e	
quand qn. a proféré des menaces, avec le sens suivant: si, aprè	
tu te montres indulgent, tu ne mérites aucune pitié de la par	t de Dieu, car
ton indulgence sera dictée par un autre sentiment (la peu	r par ex.); ıl
existe une exp. voisine: ne sois indulgent qu'envers toi-même	e, c'est-à-dire:
je me soucie peu de tes menaces: لا تُبق ِ إِلَّا على نفسك - v. Maid.,	II, 185, 189;
Şaḥāḥ, s. v.	
94: première faute, peccadille	* نِكْر (1)
96: pleurs, larmes	• نکا (۱)
106: en larmes	(1) ગાં
177: pleureur, qui pleure beaucoup (Şahāḥ, s.v.), mais il est	بَكِئُ (1)
possible que ce mot désigne ici autre chose. On le retrouve o	lans le <i>Muḥtār</i>
de Berlin (5032, fo 21 b, 1. 13) dans une phrase où, au deme	urant, il faut
ر المعاند وغمر العاسد واضطرُ العبي إلى معرفته : الدكي peut-être lire	فإنّ فَضْلَه قد قهر
والبكي إلى حسن وصفه	
passim: mais, au contraire, etc.	• بَلِ (16)
173: sans	• بِلَا (۱)
38: et nom verbal تَتَنْبُلُ 48: confusion (des langues)	• تَتَلْبَلَ (2)
176 ² : pays	(2) 🍇 •
243: la Terre	بِلادُ اللهِ (3)
160: devenir stupide	(l) كَيْلُدُ (l)
	• ۱۷ إنكسَ (1)
	• VIII ایکلم ه
	· iki •
192: fait d'atteindre; 200: réussite	بُلوءِ (2)
28: éloquence; v. E.I., s.v., I, 625	بَلاغة (1)
98, 111, 182: éloquent	تَكِيمُ (3)
131: exagération 98: chercher à atteindre	m تحبالغة (1) بدقتان د (1)
	v تَبَلَّمُ م (l) • نَنْ (3)
144, 1522: (du grec φλίγμα) phlegme ou pituite (lymphe), l'une des quatre humeurs cardinales du corps dans la médecine l	• بَلْقَير (3) منافعين
des deser numeras cardinates da corbs data la medecine i	nppocrauque.

La prédominance de l'une des quatre humeurs produisait l'un des quatre tempéraments (ou crases ou complexions) (en ar. مراج مه امزجة) qui correspondaient aux quatre éléments et étaient en rapport avec les saisons :

- 1) sang (دم) = air humidité joie printemps.
- 2) bile jaune (منه) = feu chaleur colère été.
- pituite (مائد) = cau froid flegme hiver.
- 4) atrabile (موداء) = terre sécheresse mélancolie automne
- v. Mourad, 142; 7.A., 1931, 331; Tiğan, 4.

55, 88, 116 malheur

(3) •¥ú * 94: malheur; 69 au pl., dans l'exp. البلايا واله لايا est une نك (2)

chamelle attachée à la tombe de son maître, sans nourriture, pour qu'elle meure et lui serve de monture le jour de la Résurrection. On découpait un coussinet (ولية جروايا) ou une housse (ولية جروايا) avec laquelle on lui recouvrait la tête; de là l'exp البلايا على الولايا ou encore v. Mas'ūdī, V, 326, 500; Maid , I, 115; Sahāh, s.v., كالبلايا رووسُها في الرلايا

IBN QUT, Muht., 136; E.I., s.v., I, 635

71: éprouver, soumettre à une épreuve (1) اختر د (1)

1523: la plus grosse corde d'un instrument, basse * ز" (3)

اني (3) 3, 154: fils; المرّ , 130. cousin 49. poisson d'eau douce qui doit être le barbeau, pl פום; ئتِي (1)

. شبوط .v

♦ تتى ً (3) 633: construire

51: bâtiment, 51, 84. construction ساء (3)

نسان (2) 51, 174: construction

174: bâtiments أمان (1)

مَنهوت (1) 106: hébété, accablé

55: se réjouir de نهجَ ـ ب (1) 31: heauté تفخة (١)

108: beau, harmonieux نهج (1)

17: milieu, centre نهرة (1)

128: considérer comme de mauvais aloi, comme négligeable ا تَهْرَجَ لا (1)

105: inconnu, obscur • ١٧ مُنِهَم (1)

12: obscurité, équivoque x استِنهام (1)

(مستملق ≠) 12, 67: inconnu, obscur منتنه (2)

91, 114: éclat تها∙ (2)

103, 1092: magnifique. (3)

passim: porte; 1732: orifice, 12, 130, 1322, 198: cha-ناب ۽ إبواب (24)

pitre; 133: catégorie; 84, 87, 2042 · domaine. 1182: permis, licite 'مساح (2)

116, 143: esprit; 782, 82, 138, 160, 187, 1882: 30 L: qu'a-t-il (10) じょ

à, pour, avec ?; de là: pourquoi, pour quelle raison? بال نے (1) 145: uriner; v. Hıšam ıbn Halaf,

62, 35, 68: urine, action d'uriner, miction. Le chameau est prover-(4) J'ú bial et l'on dit: منان من الول البعير « plus en arrière que l'urine du chameau»; cette particularité est expliquée de la façon suivante: Abraham portait sur son dos un chameau et un homme qu'il avait molesté; chemin faisant l'animal eut envie d'uriner et un ange dévia son organe vers l'arrière afin qu'Abraham ne fût pas souillé (Massé, 187) — Il est déconseillé d'uriner dans un terrier (نق) car on risque d'être atteint par des serpents ou des insectes, et surtout par des ginn-s (Samarqandi, 99; q.v. Sa'd).

```
يَانُ (2)
292: Saule (hyberanthera Morunga); v. HUART, 'Uššāq, 85
75: passer la nuit
                                                                   بات 📜 (1)
                                                                  يَئْت ہو كبوت (4)
60, 61; maison, demeure; 6, 143; vers (en poésie).
                                                                    بادَ = (۱)
47: cesser, disparaître
79: napellus thora, espèce d'aconit. « Ce poison vient de l'Inde,
                                                                     ست. (1)
  des montagnes des Turcs et du Tibet; on le trouve ordinairement dans l'épi
  de la renoncule; il est de trois espèces et possède des propriétés remarqua-
  bles » (Mas'ūdī, VIII, 111-112); c'est une création d'Ahriman (Casar-
  TELLI, 57).
                                                                  * ناص: - (1)
73: pondre
                                                                        نياص (4)
78, 112, 121, 170: blanc, blancheur
126: œufs; singulatif : دحاجة : 46, v. دحاجة ; 134: allusion probable
                                                                         نيص (3)
  au mythe cosmogonique de l'œuf d'où sortent les mondes et les êtres (œuf
  d'or du monde contenant Brahma), mais l'on peut aussi songer à l'œuf
  d'Orphée, à celui d'Osiris et à l'œuf philosophique (v. Berthelot, Alch.
  grees, Introduction, 214).
167: blanc, clair.
                                                                        انيَصُ (1)
48: devenir blanc
                                                                     (1) انص (x
50: vendre
                                                                    * ناءَ ِ (l)
28, 30: se distinguer
                                                                    (2) ' إن '
111: mode d'expression; 126, 1822: éloquence
                                                                         نيان (4)
102, 103, 108: clair, explicite
                                                                          رَان (3)
98: preuve, argument
                                                                          ىيّة (1)
bassim: entre
                                                                         نَيْنَ (59)
131: se distinguer de أماينة 116, 117; n. verbal
                                                                     111 بايخ ۶ (3)
31: distinguer
                                                                    (1) ¥ 561 iv
2: action de faire étalage de
                                                                      إبانة عن (1)
113: qui voit clairement les choses (opp. à متحار ).
                                                                      v 'مَثَنَانِ (1)
19; n. verbal تبائي 198: s'écarter de la norme
                                                                      νι تبايَن (2)
```

6, 105, 194: fait de trouver clair, compréhension, intelligence

de qc.

x استبانة (3)

(1) • 0

تابوت (1)

. v. supra . u.

ت

141: arche d'alliance ou arche sainte, coffre dans lequel les

```
. سكنة . Hébreux gardaient les Tables de la Loi; v.
159: bétel; v. Steingass, s v. tāmbūl.
                                                                     (1) しばに
57: suivre, obéir à
                                                                    أَسِمْ `_ (1)
183: génie familier et tout particulièrement inspirateur du poète;
                                                                         تابعة (1)
  c'est de là qu'IBN SUHAID a tiré le titre de sa Risalot at-tawabi wa-z-zawabi.
  V. Hay., VI, 69 = 225; WZKM, VII, 183; E.I., s.v. karin, II, 808.
70: personnage accompagné d'une tābi'a.
                                                                        مَثْنُوءِ (1)
8: acquiescement (opp. à حلاف)
                                                                      m أمتانعة (1)
206: suivi, approfondi
                                                                      v مَثَتَم (1)
89: continu
                                                                     vı 'مثتابم (1)
88: commerce
                                                                    مَثْمَر (1)
                                                                     * تَحْتَ (2)
bassim: sous
                                                                     ر اب (3)
23, 39, 113: terre, poussière
176: terre, terroir (substrat)
                                                                          (1) 37;
5, 44, 96, 97, 191: abandonner, délaisser; 66, 124: laisser
                                                                  (7) a 235
32, 892, 105, 107: abandon
                                                                          (5) 4;
59: surmenage
                                                                 ١٧ إنّماب (1)
192: pousser à la perfection la connaissance de
                                                                 الْقُنَ م (1) الْقُنَ م (1)
رقى .v
                                                                      تَالِد (3)
9, 1292: acquis par héritage (opp. à طارف)
                                                                       تِنْكُ (4)
1502, 180, 190, 1932 . disciple
                                                      تلمد ح تلامد وتلامده (6)
(ماص à عاص) 132: suivant, futur
                                                                      تال (۱)
                                                                     * ئر (۱)
48: être achevé
86, 98, 100, 112, 164: perfection
                                                                         تمام (5)
1, 26, 99, 105a, 128: complet, parfait
                                                                          تاتر (5)
9: parachever
                                                                        rv آڙ' (1)
69, 102: amulette; v. E. I., s. v. hamā'ıl, II, 258-9;

    ثميمة ج تَمَائِر ' (2)

  GOLDZIHER, Muh. St., I, 34.
30: dattes
                                                                           ئن (۱)
78: dragon (et aussi constellation du dragon, v. E.I., s.v.,
  IV, 824) L'auteur songe au cyclone dont il donne une interprétation
  physique (Hay., IV, 51 = 154, VII, 33 = 106), mais les auteurs arabes
  voient dans le tinnin un animal dont ils fournissent une description précise.
  حيوان عظيم الخالة هائل المنظر طويل الجَّة عريضها كبير الرأس: Ainsi Qazwīnī, 130
  يرَّاق العينين واسم الله والجوف كثير الأسنان يهلم مهن الحبوان كثيرًا يخافه حبوان البر
   L'interprétation de Gahiz est cependant signalée par le même auteur.
  (126-7) et, notamment, par Mas'ūpī, I, 263 sqq., qui fournit les explications
```

94, 107, 131 : repentir, résipiscence (3) تَوْنِهَ \$ 32, 126, 130 : tutie; v. Hay., V, 107 = 350 (3) المنطقة \$ 50, 109, 110 : couronne, dradème (3) تَوْمَ تَلِيعِهِ لَا يُعْتَلِيمِهِ \$ 2: jeté à corps perdu dans (1) مُتَتَالِيمِ فِي اللهِ كَانِيةِ كَانِهِ كَانِهُ كَانِهِ كَانِهُ كَانِهِ كَانِهُ كَانِهُ كَانِهُ كَانِهِ كَانِهِ كَانِهِ كَانِهِ كَانِهُ كَانِهِ كَانِهُ كَانِ

الثبه (1)

.

163: Le Désert de l'Égarement; v. E.I., s.v., IV, 802-3.

107: être ferme; 140: être sûr, établi; 167: se fixer	ثنتَ '_ (3)	•
13, 93, 193: sûr, bien établı; 112, 168: fixe; 169: fixé.	بت (6)	
59: établır; 61, 134: attribuer qc. à	ُ لَئْتَ (3)	
59: confirmation; 196: fait d'établir, de considérer comme sû	يت (3) ۲;	تغي
190: تبيت sûrement		-
17, 98: prouver, établir	(2) اتت ه	١v
107: examen approfond: (?)	تنطتُ (1)	v
157, 158: épaisseur	ثِخَن (2)	•
171: liquide, qui coule; v. Lisan, s.v.; Muhassas, IX, 150.	أتُعُبان (1)	*
4, 111: marche, région frontière	(2) گفر	*
86: éducation (donnée à qn.)	π تَقْفِيف (1)	*
131: n. verbal استثنال 132: trouver qn. ennuyeux, fâcheux (x استَّقُلَ لا (2	•
44: dans l'expr. אלי געוט «survivre trois jours (nuits)»; ср.	أ لات (1)	٠
Ibn Qut., Ma'ārīf, 79, 1. 11.		
148: tiers	(1)	لك
1523: 3ème corde d'un luth	آث (3)	مَثْلَ
28: neige; figt: joie, baume	ٹنج (۱)	*
passim: ensuite	ار (42)	•
30: fruits; singulatif گَرَة 2: figt: conséquence	ئَبَر (2)	•

126 · détours d'un sentier de montagne ; Timar, 221, donne

148: huitième

200: précieux

18, 24 · louange

193: deuxième

1523: 2ème corde d'un luth

* في (1)

* ئين (1)

(2)・レラ *

• تان_د (1)

مَثْنَى (3)

(ا) أنيات

الطريق l'expression اله pourtant dans le chapitre des	suis» ألو م الجادة ودء بنمات
la grand'route et abandonne les chemins difficiles»	
14 ployer, se courber	งน انْخَنَى (1)
23, 127: vêtement	 أوْن بِهِ ثِياب (2)
88, 95, 201 récompence (opp. à عتاب)	أ واب (3)
118. récompense	ٱمَفُورَية (1)
188 taureau. On prétend que les démons empêchent	* أور بر تران (2)
taureaux de boire et les éloignent de l'eau afin qu	e les vaches s'abstiennent
de s'abreuver et périssent; ce sont en effet les	mâles qui, d'ordinaire,
ر الله : donnent l'exemple (Hay., I, 10 = 19) 73	on ne voit pas exac: تو
tement ce que l'auteur désigne ainsi. Peut-être	fart-il allusion au bœuf
primordial des Mazdéens d'où sont issus les a	nımaux et les plantes (v.
Casartelli, 111-112); on peut encore songer à l	a cosmogonie adoptée par
les Musulmans d'après Wahb ibn Munabbih,	la Terre, semblable à un
bateau, était portée sur les épaules d'un ange; c	-
pas fixes, Dieu créa un rocher puis, ce dernier n	•
avec 4000 year, 4000 oreilles, 4000 nez, bouches	•
ans de marche entre deux de ses pieds; comme	•
fixe, Dieu créa le poisson qui supporte le tout (l	•
Quas, 10-11, ajoute l'eau et enfin l'air sous le pois	
le taureau étant nommé ar-Rayyan; v aussi Ma	
L'expression tūr-əllāh figure cependant dans un	texte marocam (Colin,
Chrestomathie, 4).	
_	
5	
26. sang-froid	 خاش رابط (۱) محت ح جاب (۱)
177. citerne, puits	* مجت ۽ جاب (1)
122: remettre un os brisé	• 'جَتَر'' ـُــ (1)
1472: algèbre, v. E.I., s.v., I, 1016-17. méthode de équations du 1er et du 2e degré.	solution des (2) بَنْبَر
122: tyran	َجِبَار (1)
passim. montagne	🍨 َجَبَل ۾ ِجِبال (8)
13: pusillanimité	* 'جبَن (1)
103: front	* حميين (1)
207: extirper, déraciner	• vIII اجئٹ (1)

111	
129: négation	* جود (1)
98: négateur	جاحد (1)
v. index des noms propres	• 'جعاف
47: emporter qc. (torrent)	IV [جمنت ب (1)
116, 119, 120, 122 : être sérieux	* کود - (4)
passim: sérieux (opp. à مزه et مزل)	جد (28)
36: sérieux (adj.)	ِ جاد (1) ا
60, 145: ancêtre	* نجد + آجداد (2)
55, 62: état de neuf	* جدة (2)
196: renouvellement	п تَعْديد (۱)
126: route large et droite	* جادّة (1)
76: ce mot désigne l'écume et les impuretés qui se dé	• • • •
à la surface du vin non couvert; pour Šibli, 78, c'	
qui sert de boisson aux ginn-s; dans Hay., I, 146	
boisson des ginn-s, mais le mot n'est pas expliqué	
une plante yéménite qui passe pour couper la soif	
use n'a pas besoin de boire (Ṣaḥāḥ, s.v.), on peut	
ğinn-s n'est autre que cette plante.	1
29: « une tournure de bride », i.e., bien tournée (grace	• تحد ل عنان (1) (euse
comme le sont les rênes finement travaillées; cp. نام	•
gracieuse; v. <i>Hay.</i> , VI, 82 = 262.	,
5: discuter, disputer	m جادل (1)
104, 129, 138: discussion	جدال (3)
127: ruisseau	* تجداؤل م حداول (1)
175: attirer	* حَدَن _ (۱)
175: attraction	َجدْ ں (1)
101: contradicteur, adversaire	جادب (1)
175: forces attractives	ُجُو َ اُدِبُ (1)
10: discuter avec qn. (non sans animosité)	m حَاذَبَ لا (1)
22, 28: discussion, querelle (opp. à مو ادعة)	'محادَنة (3)
11, 72: discuter en employant des arguments opposés	νι تُحَاذُب (1) ٬ تحادُب (1)
1472: racine carrée; v. E.I., s.v. hisāb, II, 335b	* حدر (2)
60: racine, tronc	* حدم - أحدام (١)
42: ce mot semble désigner l'anguille (RESCHER, Voc.,	
anguille; WZKM, VIII, 59: Aale; STEINGASS, S.V	: the sheat-fish, an eel).
وماهي et la fait naître d'un مارماهي et la fait naître d'un	
mais la croyance générale est que c'est un homme	
précise: un Juif) qui a été métamorphosé (Hay., I,	
22: petit scorpion très dangereux qui existe au Hūzist	
pour expliquer son nom, on ajoute qu'il traîne l	
muchablement dies annual 16 6 150 D	. 77 1 111 1

Rescher, O.M., I, 207.
180: ruminer (1) **J* '1 VIII **

probablement d'un emprunt; v. Maf., 158; Damini, s.v.; Hay., à l'index;

```
• 'ج'أة (1)
الله . 152: audace (v. بلم )
892 : avoir une attitude hardie, cavalière à l'égard de qu.
                                                                  viii اجتراع (2)
146: v. Mūsā
                                                                     ج ال (Ī)
                                                        II تُجْرِية ج تُحارِبُ (3)
146, 164, 190: expérience
34: faire avaler qc. à qn.
                                                                II جَوْءَ ه لا (1)
41: faute (v. درغة)
                                                            اج ام ج اجرام (1)
149: corps
                                                              چرام ہے اجرام (1)
61. sarcophage
                                                             'جران ہو 'حروں (1)
12, 45, 83, 102, 105, 142 courir; couler, avoir lieu
                                                                    کچ کی <del>-</del> (6)
80: cours (d'un fleuve)
                                                                         جرية (1)
167: courante (cau)
                                                                           جار (1)
9, 32, 119, 175 endroit où court, où coule qc.
                                                                 مَجْرَى م مَجارِ (4)
11, 33, concurrence
                                                                    III أمجار أق (2)
98 · concurrent
                                                                          المجار (1)
10. faire courir; 118: diriger; 202: se diriger (figt)
                                                                      1۷ آجر کا (3)
                                                            جاريَة ۾ حوار (1)
123: femme esclave
18, 101, 1042, 118: partie; partie du corps;
                                                             * نجز - اجراد (6)
   l'atome. الح · الدي لا يتم أ . 127
مد .v. مد
                                                                      (2)
952. déception, tristesse (opp. à سرور )
95. abondant, substantiel
                                                                     (1) الم الحد الم
                                                                      آجـَد (2)
19, 59: corps
1, 23, 61<sup>2</sup>, 157 corps humain; 127, 170<sup>2</sup>, 178 . corps (9) جنب جا جاء
   الجسر: المحتمر : Pour les Mu'tazılıtes (Maf, 23) عرص et opp. à حوهر
   من الجواهر طولا وعرصا وعمقا: والعرص: أحوال الجواهر كالحركة في المتحرك والساص في
  ، الايبص والسواد في الاسود
                                                              حَمْدُ الاطراف (1)
1: qui a les mains épaisses et courtes
                                                             حَمَّا: - ه ه (47)
bassim: faire qc. de. avec qc.; donner à qc. telle
   destination, telle interprétation ; عنات فداك puissé-je te servir de rançon ;
   cette expression qui conserve encore sa valeur (v. notamment Jaussen, Moab.
   361) semble, chez Gāhiz, une simple formule de politesse, avec le sens de:
   s'il te plaît, je te prie, excuse-moi ; v. 'Askari, Dīuān al-ma'ānī, II, 222.
اطلعة . 140: spathe (v. طلعة )
                                                                       'جعت (1)
73: «tradition secrète, corps de connaissances ésotériques,
                                                                      آجف (1)
   religieuses et politiques, comprenant toutes choses jusqu'à la fin du monde »
   dont les descendants de 'Alî étaient censés être en possession ; v. E. I., s.v.,
   I, 1022-23.

    1, 15: hypocondre

                                                               كفير حراجمان (1)
32: paupière
                                                              * vr تُحَافِى عن (1)
94: négliger qc., ne pas s'en occuper
                                                                      َجلٌ (3)
18, 24: نازه —; 206: نازه —: que Sa louange soit auguste
122: élite
                                                                           جلة (1)
96, 198: transcendant; inaccessible (opp. à دفيق); 100: أحل :
                                                                         (3) <sup>'</sup>جليل
   plus auguste
```

191: efficiente (cause) opp. à مجار س	
186: attirer qn. vers	viii اختلت لا إلى
22: robustesse	* -جلد (۱)
173: firmament	* خلد (1) * چند (1)
155: tome, volume	
97: donner audience à	 * تجلس - لو (1)
108: manière de s'asseoir	ِجلْــة (1)
160: station, position assise	'جلوس (1)
14: assis	جالس (1)
87, 131: compagnon	َجليس ۾ 'جلساء (2)
61, 113: lieu de réunion, réunion	مُجْلِس ح مجالسٌ (2)
125, 128: compagnie, société, commerce	III 'مجالسة (2)
132; être abondant	* خو ئے (1)
116, 118, 199: jachère; de là: repos, délassement, quiét	
188: qui n'a pas de cornes (opp. à قرناء)	* خياء (1)
131: récalcitrant	* کمبرج (I)
48: inertie, mais cette leçon a paru irrecevable	* 'حبوس (1) * 'جبود
106, 168, 179, 205: figé	حامد (4)
106, 153: figer, épaissir	(2) جَهَد (V
1532; fait de figer; v. إداية	إحماد (2)
	* حاموس س کو امیس (1)
152, 28, 72, 88, 114, 149, 176: réunir, rassembler;	* جَمِرَ ـُـ (9)
110: prendre une vue d'ensemble, faire une synthèse.	
78: fait de réunir	خنم (1)
175: masse orthodoxe qui n'a pas accès aux spéculation	رجماعة (l) ons
des philosophes	
147: on ne sait s'il s'agit d'une mosquée ou s'il convie	nt au (1) جامع
contraire de lire : addition	
26, 143: impassible	جامِم (2)
passim: totalité, tout; 79, 187: 🛶 à la fois, ensemble,	tous deux (32)
198: vue d'ensemble, synthèse	جماء (1)
32: cost	III جماء (1)
42: être réuni, rassemblé	VIII احشمر (1)
64: fait d'être réuni	احتماء (1)
6: chameau	* تَجِيلُ (1)
52, 1002, 112: beauté	* تجمال
14, 98, 100, 101, 104, 1102, 111 : beau ; 92 : le bien	· جميل (9)
552: rendre beau, embellir	(2) جَنْلَ (1
12, 81, 103, 115, 1203, 124, 198, 2022: ensemble;	• 'جنَّلة ۾ 'جمل (12)
104: phrase, argument	
147: mode de représentation des nombres par les lettre	'جہّل ou 'جہّل (1)
de l'alphabet; v. E.I., s.v. hisāb, II, 335 a.	.,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,
190: qui résume	IV ئىچىل (1)

120, 198: ensemble, totalité	 جنهور (2)
160: protection	• 'جانة (1)
242, 43, 104, 121 : paradis	* خلة (5)
41, 67, 76, 163, 188: génie; sıngulatif مِنْ 77	• جن (5)
29: génie ; pl. جناد 188	جانً (1)
48: possédé, fou	مَهْنُونَ (1)
32: côté, flanc	* كَجْب (1)
36: flanc	جالِب (1)
63; sud	کھنوب (1)
50, 166: aile	* تجناء (2)
12, 86, 133, 200 : genre, v. E.I., s.v., I, 1077-8. Les cinq	* جنس (4)
termes généraux de la logique sont: le genre (حسى),	l'espèce (لوء), la
différence (مصل), le propre ou accident permanent	
commun (عَرَص) ; v. Mas'ūdī, IV, 67, Maf, 141-2.	
352, commettre une faute au détriment de	 جَنَ – على (2)
1242 · s'efforcer	 جَنَّ على (2) جَهَدَ ـــ (2)
1242. effort; 82, 93. application (opp. à عمو)	حهد (4)
4 le possible; 106. accablé	مَجهود (2)
33. publiquement, à haute voix	• تجهرًا (1)
126 · qui a une voix sonore et claire	رَا) مَهِير (1)
126: voix sonore et claire	· جهارة (1)
79: la phrase: ولر کان معصه سر بجار ومعصه سر جهار justifie	جهار (1)
la lecture حهار (et non حهار) et semble devoir être tradui	te par : « pourquoi
certains poissons sont-ils mortels, alors que d'autres in	
aucun des deux mots en cause ne figure dans les dict. av	
passim: ignorer	* تجهل تــ (15)
passim: ignorance	َجَهْلِ (10)
passim: ignorant	جامِل (5)
12: ignoré, inconnu; 207: méconnu	مَخهول (2)
33: juger qn. ignorant	x استَجْهَلَ لا (1)
14, 45, 160, 166: réponse	 * تجوّاب (4)
76: bruit, nouvelle qui court	جالِية ۾ جوالِث (1)
75, 185, 205: répondre favorablement aux sollicitations de;	الجاب لا (7)
166, 186: répondre à, passif أجب 1332: être écouté	
satisfaction,	,
33, 95, 199. être généreux de	* جادَ ـُ ب (3)
13, 92: générosité	·جود (2)
9, 86, 108: beauté, excellence	ر. نجردة (3)
35, 93, 105 ^a , 142 : beau	رَجَيْد (4) مَجِيْد (4)
36, 207: s'éloigner de la bonne voie (opp. à اهتدى),	 جار (2)
être injuste (opp. à إنصد).	·-/ 3·
25: iniquité	'جور (1)
9: voisinage	• π جوار (1)
	,

	2),
12, 47, 1362, 137, 144, 179: être possible; 19, 159, 187: être	* جازَ ئــ (12)
permis; 37, 111: dépasser	. ,
54: passage; 59: vraisemblance	· جَوَاز (2)
118: permettre	n جُوزُ (1)
13, 194, 86, 113, 158 : dépasser	III جاور (8)
84, 1172: dépassement	مجاوزة (3)
105: exagération (?)	v
86: dépasser	vı تُجانَرَ (1)
117: dépassement	تَجارُز (1)
83: considérer qc. comme licite, se permettre qc.	برو رد) x استجاز (1)
17, 30, 169: intérieur, creux	* جونف (3)
163: tourner en rond	مجوف (٥) * جال <u>'' (</u> 1)
	بان ـــ (۱) * جوکر ہو کیواہر
cf. Maf., 23 et supra	جو هر حو جو ارهر
	• خو (2)
73, 176: atmosphère 180: intérieur; v. ال	-
	َجَوُّالِيَّ (1) * الساس (2)
48: venir; ب –, 36: apporter	* جاء (2) (1)
109: cou	* حدد (1) * حير (1)
144: la lettre 🛩 ; v. • և	ت حبير (1)
_	
7	
(
144: la lettre - ; v b	(1) -1> *
	(1) ٠١٠ * (1) ځټ (1)
144: la lettre - ; v b	
144: la lettre +; vb 30: graines	* تحت (۱)
144: la lettre +; v. · b 30: graines 23: le fond du cœur	* كحتّ (1) كَمِنَّةُ القَلْب (1)
144: la lettre +; v. · b 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour	* تحت (1) تحقة القلف (1) * تحت (1) مُحِكَة (6)
144: la lettre = ; v. · u 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié	* تحت (1) تحتة القلف (1) * نحت (1)
144: la lettre - ; v b 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 191 ² : préféré, préférable	* حت (1) حقة القلد (1) * مت (1) مَحْمَة (6) أحد إلى (4) العد (2)
144: la lettre - ; v b 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amité 25, 57, 912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour	* حت (1) حدّ القل (1) * مت (1) مَحَدَ (6) أحدُ إلى (4) أحدُ إلى (2) تخبيب (1)
144: la lettre - ; v. · b 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amuté 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer	* حَن (1) حَدُّ القَلْ (1) * حَدُّ (1) مَمْنَة (6) (4) اتَمْنُ إلى (4) تخبيد (1) تخبيد (1) (2)
144: la lettre - ; v. · b 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique	(1) حَدَّ (1) النَّلُ (1) حَدُّ (1) النَّلُ (1) مَدَّ (6) مَدَّ (6) النَّلُ (1) النَّلُ (1) النَّلُ (2) تُخْبِد (1) النَّلُ (2) النَّلُ (2) النَّلُ (2) النَّلُ (1) (1) النَّلُ (2) تُخْبِد (1) النَّلُ (2) تُخْبِد (1) النَّلُ (2) النَّلُ (1) النَّلُ (2) النَّلُ (1) النَّلُلُلِ (1) النَّلُلُلُ (1) النَّلُلُلُ (1) النَّلُ (1) النَّ
144: la lettre -; v. · b 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre	(1) حت (1) رحت (1) رحت القلد (1) محمة (6) رحت (1) رحت (2) تقييد (1) رحت (2) تقييد (2) تقييد (1) رحت (2) تقييد (1) رحت (2) رحت (1) رحت
144: la lettre -; vb 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 191 ² : préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être,	(1) حَدَّ (1) النَّلُ (1) حَدُّ (1) النَّلُ (1) مَدَّ (6) مَدَّ (6) النَّلُ (1) النَّلُ (1) النَّلُ (2) تُخْبِد (1) النَّلُ (2) النَّلُ (2) النَّلُ (2) النَّلُ (1) (1) النَّلُ (2) تُخْبِد (1) النَّلُ (2) تُخْبِد (1) النَّلُ (2) النَّلُ (1) النَّلُ (2) النَّلُ (1) النَّلُلُلِ (1) النَّلُلُلُ (1) النَّلُلُلُ (1) النَّلُ (1) النَّ
144: la lettre ج; v. الله 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 191 ² : préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être, de les écrire (opp. à الرتجال).	(1) حَدِّ (1) مَتْ الْقَلْدِ (1) مَتْ الْقَلْدِ (1) مَتْ اللهِ (4) مَتْ اللهِ (2) مَتْ اللهِ (1) مِتْ اللهِ (1
144: la lettre - ; v. ال 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être, de les écrire (opp. à الرتبال). 73: outarde. Il est probable que l'auteur fait allusion ici	(1) حت (1) منه القلد (1) منه القلد (1) منه القلد (4) منه القلد (2) منه التحقيق (2) منه التحقيق (1) منه التحقي
144: la lettre ج ; v. ال 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être, de les écrire (opp. à الرتبال). 73: outarde. Il est probable que l'auteur fait allusion ici à la défense de l'outarde qui, 'malgré sa faiblesse, est ce	(1) حَدَّ الْقَلْدَ (1) حَدُّ الْقَلْد (1) حَدُّ الْقَلْد (1) مَدُّ الْحَدُّ (4) مَدُّ الْحَدُّ (4) مَدُّ الْحَدُّ (1) مَدُّ الْحَدُّ (1) مَدُّ الْحَدُّ (1) مَدُّ الله (1) مُدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مِدُالِكُونُ (1) مِدُالِكُونُ (1) pable de résuter
144: la lettre - ; v. ال 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amité 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être, de les écrire (opp. à الرقبال). 73: outarde. Il est probable que l'auteur fait allusion ici à la défense de l'outarde qui, 'malgré sa faiblesse, est cau sacre (عَدْ) dont elle colle les ailes en lui jetant sa fier	(1) حَدَّ الْقَلْدَ (1) حَدُّ الْقَلْد (1) حَدُّ الْقَلْد (1) مَدُّ الْحَدُّ (4) مَدُّ الْحَدُّ (4) مَدُّ الْحَدُّ (1) مَدُّ الْحَدُّ (1) مَدُّ الْحَدُّ (1) مَدُّ الله (1) مُدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مَدُّ الله (1) مِدُالِكُونُ (1) مِدُالِكُونُ (1) pable de résuter
144: la lettre - ; v. ال عند 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être, de les écrire (opp. à العند المنابقة المنابقة عند المنابقة المناب	(1) حَتْ اللَّهُ اللْمُنْ اللَّهُ اللللْمُلْلِمُ الللِّهُ الللَّهُ اللَّهُ ال
144: la lettre - ; v. ال 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 127, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être, de les écrire (opp. à الرتبال). 73: outarde. Il est probable que l'auteur fait allusion ici à la défense de l'outarde qui, 'malgré sa faiblesse, est cau sacre (غذ) dont elle colle les ailes en lui jetant sa fier 19 = 60; Timār, 382-3. 38: retenir prisonnier; je, 206: maintenir	(1) حَتْ اللَّهُ (1) حَتْ اللَّهُ (1) حَتْ اللَّهُ (1) مَتْ اللَّهُ (1) مَتْ اللَّهُ (2) تَتْ اللَّهُ (1) حَتْ اللَّهُ (2) حَتْ اللَّهُ (2) حَتْ اللَّهُ (3) حَتْ اللَّهُ (4) حَتْ اللَّهُ (4) حَتْ اللَّهُ (4) حَتْ اللَّهُ (5) حَتْ اللْلِهُ (5) حَتْ اللَّهُ (5) حَتْ اللْلُهُ (5) حَتْ اللْلُهُ (5) حَتْ اللَّهُ (5) حَتْ اللْلُهُ (5) حَتْ اللَّهُ (5) حَتْ اللَّهُ (
144: la lettre - ; v. ال عند 30: graines 23: le fond du cœur 106: amour 7, 34, 95, 116, 124, 199: amutié 25, 57, 1912: préféré, préférable 102, 186: inspirer de l'amour 102: fait d'inspirer de l'amour 27, 91: aimer 127: se rendre aimable, sympathique 167: encre 109: fait, pour un poète, de préparer ses vers et, peut-être, de les écrire (opp. à العند المنابقة المنابقة عند المنابقة المناب	(1) حَتْ اللَّهُ اللْمُنْ اللَّهُ اللللْمُلْلِمُ الللِّهُ الللَّهُ اللَّهُ ال

42: allusion au caméléon appelé حين غربي أ. On ne connaît pas l'étymologie de ce nom que Damiri, s.v., rapporte au la Hay., I, 66 = 145 précise qu'il s'agit de la femelle (aussi 206 et 196 sqq. où est donnée une liste de noms de ce geni	•رىا); v. Tımār,
31: donner qc. à qn.	* تحبا ئے 8 ب (I)
	حب _ اب (۱) * خوَه (۱)
160: manière de disposer les pans du vêtement pour soutenir les reins.	
1603: rouler les pans du vêtement de manière (2) وتباء qu'ils soutiennent les reins	viii احْجَبَق (l et (l)
passim.	* خُق (27)
8: pèlermage	* حَدِيثُ (1)
2, 12, 26, 28, 67, 97 : certitude appuyée par des preuves	• نجمة (12) • نجمة (12)
(opp. à نخسة); 26, 74, 98, 131, 133 preuve, argument, 202 : excuse, prétexte.	
97: vaincu, confondu par un argument	مَحْدِدِ ح (1)
, , ,	
	vm اختجار ب (7)
en faveur de (ال) , على ب , 1132 fournir un argument cor	
97. qui présente une argumentation	مُحْتَجَ (1)
67, 97, 111 argumentation	احتِحاح (3)
. 3	* viii اختَحَت (1)
103: sourcil	حارِحت (1)
106: cloîtrée	مَحْدُونة (1)
121: employé comme prénom	• محفر (1)
22, 39, 78; pierre; 47. des pierres	* حِمارة (4)
32: orbite de l'œil	مَحْجَر ج مَعاحرٌ (1)
122, 334, 67, 84, 863 · limite; 14, 103: tranchant (13)	* تحدّ 🖛 محدود
170 ² : fer	حديد (2)
190: violent, pémble (?)	حدید (۱)
78: forgeron	حَدَّاد (1)
32: devenir bossu (1	* XII احدَّرْدَّ (ا
39, 202: se produire, prendre naissance	* حَدَّتَ 'ــ (2)
48: contingent	حادِت (l)
188: tradition prophétique; 108, 111. propos, conversation	حدیت (3)
1: récent; 36: jeune	حديث (2)
9, 90 ² : renommée	أحدُولُن (3)
131: propos	أحاديتُ (أ)
38, 73, 1402: rapporter des traditions	11 تحدث (4)
55: créer	IV أُحدَّت (1)
71: créé, non-éternel (opp. à قدير)	مُعَدَّت (1)
69: fait de laisser tomber (un vêtement)	• حنر (۱)
1673, 168: prunelle	* حَدَقَة (4)
982: chanter en poussant son bétail devant soi	* حداث (2)
125: se méfier de, prendre garde à	• حنيزَ تـ ه (۱)
	-

179

188: mettre qn. en garde contre (1) مُعَلِّرٌ لا مِن اللهِ
* بِعَدْافِيرها (2) (2) 201: la suprême habileté (1) ألوندُن كُلُّ الوندُن كُلُّ الوندُن كُلُّ الوندُن (3) (22, 102, 105: libre, noble (3) (2)
* اُلِيدَاتَ كَلُّ الْهِدَاتَ لِلَّ الْهِدَاتِ (1) 201: la suprême habileté (22, 102, 105: libre, noble (3) * مُورِّ بِهِ اَمُو الرَّ (3)
22, 102, 105 : libre, noble (3) مُورَّ بِهِ أَحْرِ الرَّ (3)
172: cholour /1\ *
عَرَانُ م حَرَى (1) خَرَانُ م حَرَى (1) خَرَانُ م
8: guerre déclarée ; 121: employé comme prénom (2) حرب *
104: mihrāb de la mosquée (1) مِعْرابِ *
131: abstention (1) تَعَرُّم (1 v • أَعَرُ عَرِ
89: prudence (1) تَحْرُلُو v *
166: plus désireux, plus soucieux de (1) *
* خرق م أحروف (1) * عرق م أحروف الله عرف م أحروف الله عرف م أحروف الله عرف الله عرف الله عرف الله على
42: brûler qc. (1) اُحْرَقَ ه (1) v *
اخار ق (1) اختر ق (1) اختنى vm
puis nous avons découvert, dans le Kitāb al-Anwā' d'Ibn Qutaiba (éd. Hami-
dullah-Pellat, à paraître § 143), le mot احتراق s'appliquant, avec le même
sens, à Mercure; nous ne savons cependant pas s'ilfaut le lire avec - ou avec
43, 64, 108 : mouvement (opp. à حَرَكة (3)
* خرّام (1) 129: allicite
90 ² , 94: intégrité (protection ou respect dû à qn.) (3) خرمة
95: privation (1) حرمان
158: femmes (1) ماره الله الله الله الله الله الله الله ا
123: interdire (1) حواهر 11
133: interdiction (1) قَمْرِير
المحرّر (1) معلى x (1) معلى 137: v.
27: entaille. C'est une parodie du proverbe إنك لتكثر العر (١)
« tu multiplies les entailles sans atteindre l'articulation »,
employé pour celui qui fait tous ses efforts mais ne réussit pas; v. MAID., I, 59.
126: fermeté (۱) تحواهر الله عنواها الله الله الله الله الله الله الله
106, 152, 163: chagrin, tristesse (3) خون *
121: triste (employé comme prénom). (1) خزین
70, 139, 183: ce mot, qui correspond à l'hébreu hōzd, (3) عان *
a presque la même signification que kāhin (v. E.I., II, 666 a), mais il désigne
plus spécialement celui qui devine d'après les membres et les traits du visage.
اً (10) عَلَى الْحَامِ 13, 17, 113, 1282, 134, 161, 170, 1792: sens,
faculté de percevoir
حاسّة به حواس (5) 162, 149, 161, 170: sens, organe des sens
أحــاًس (2) عــاًس (2) حــاًس
تمشوس (1) المشوس (1) المشوس
1: juger, croire (1) - مَسَبَ •
على تحسّب (2) على تحسّب على تحسّب (2) على تحسّب (2)
37: nombre; 1472: comput; — يو 62: cn raison de, (4) حساب
en proportion de,

100: considéré grâce à sa valeur personnelle	حبيث (1)
3, 92, 24, 131: envier qc. à qn.	* تَحَدُّ لِـ لا على (5)
9, 10, 13, 98: envie	حَمَدُ (4)
26: envieux	تحبُودُ (1)
10: fourbues (bêtes), (opp. à روائر)	 خواسر (1)
9, 19, 91, 110, 192 · être bon, beau	* تحسُنَ سُ (5)
passim: bonté, beauté	'حشن (31)
passim: bon, beau	تحدَثُ (26)
25, 109: belle femme	حسقاء (2)
132: beautés	محايسنُ (1)
189: bien savoir qc.	١٧ أَحْسَنَ ه (1)
41, 88, 99 · bonté, bienveillance, bienfaisance	إحسان (3)
17: grossir (partie du corps), au point de modifier les proportions habituelles	* X السيختيّ (1)
145 · entourage, suite	* أحشام (1)
166. timidité	* حِدْمة (i)
106: entrailles	* حف (۱)
58: qualification donnée par les mu'tazilites à la généralit des orthodoxes attachés à la tradition, v. E I, s v , II,	
32: bord	حایثیّة ہو حواش (1)
192. [il est] loin de	حات إن (1)
30, 205 : part, lot	* حضة (2)
101: mettre dans une situation génante (2)	• تحصر ﴿ (١)
67: retenu, connu	مَجْصور (1)
199: se produre	* تحصّل '- (1)
16: obtenir qc	II حَصْلَ م (1)
28. qui parle peu et dit beaucoup (opp محطل ه)	مُحَصِّل (1)
22; singulatif خصاة 128 petits cailloux	* حَصَّى (2)
62 être présent à l'esprit de	* خطر نے ۽ (1)
33 présence	حفيرة (أ)
93. présence	ر. محصور (۱)
4: sédentaire, citadin; 61: présent à l'esprit, immédiat	حاصر (2)
9, 124, 1943: fortune, heureux sort, lot	(5) L
اطلاق 18, 123, 196: prohibition (opp à إطلاق)	 * حطر (3)
132: plus estimé	* أحلَى (1)
49: sabot, animaux à sabots non sendus	* حافِر (1)
9, 20, 27, 197: protéger, 155. savoir que de mémoire	* حَفَظَ _ ١٠ هـ (5)
1552: fait de savoir de mémoire, 144, 1993 mémoire,	
144, 196: qui retient	(5) <u>ha</u> la-
67: retenu, su	مَخْفُوظُ (1)
84, 892, 196: réserve, précaution	v تَحَفَظ (4)
156, 184: se préoccuper de	* خَلَلَ - ب (2)
33: assemblée	مَحْقِل مِ مُحافِلُ (1)
112: plénitude; , 143, 202: som, attention	vm احتال (3)

passim: vérité, réalité; 19, 272, 86, 200, 202: dû;	* حق (27)
1262, 194: droit, part; 11, 189: vrai; 53, 91: véritable; 1	18: place veritable;
— يا 131: au titre de.	(15)
passim: vérité, réalité, existence réelle	حقىقە بېر حقائق (15)
46, 72, 108, 166, 203: plus digne, plus méritant	أحقُّ (5)
34, 105a: réalisation	11 تَعْقِس (2)
101: bien établi	مُحَقِّق (1)
3, 5, 28: qui va au fond des choses	١٧ مُحِقّ (3)
90: mériter	x اسْتَحق (1)
194: mérite	استِحقاق (1)
37: siècles	* أحقاب (1)
88: hair secrètement	* تحقد بـ (1)
88, 91: haine secrète	حقد (2)
200: méprisable, insignifiant	* حقير (1)
20: qui se frotte à	* v 'شَحَكِكُ ں (1)
25: décider par qc. en faveur de, prouver	 حکم الر ب (۱)
150: sentence; 14, 16, 202: jugement; 98: pouvoir; 34: con nation; 18: [Jugement par la force de	
82, 97, 128, 199: sagesse; 56: philosophie; 8: savoir, scien	حکمه (7) ce
Dans l'usage des savants, ce mot désigne « le perfection	
maine par l'emprunt des sciences spéculatives et l'acqu	isition de l'habitude
complète de faire des actes excellents»; v. E I., s.v., II,	
20: jugement humain	'حکومه (۱)
33: haut personnage	حاکیر ہے 'حکام (1)
10: discuter avec qn.	ااا حاكم ً لا (1)
2, 87: discussion	معاكمة (2)
73: connaître à fond qc.; 105: instruire	الحكم ه (2)
102: agir arbitrairement envers	v تَحَكَّم على (1)
91: s'en rapporter à l'arbitrage de	۷۱ تحاکیم إلی (1)
96: fait de s'en remettre au jugement de	تحاكم (1)
105: ressembler à, se rapprocher de; عن —, 57. rapporter qc. d'après qn.	* حکی - ه (2)
114, 182: heite	* كلال (2)
137: qualification des tribus arabes qui ne respectaient	ıv مُحِل (1) pas
l'intégrité de la Mekke, ni la trêve des mois sacrés ;	Hay., VII, 66-216:
ه لا يرى للحرم ولا للشهر حرمة : طيء كلها وخشير كلها وكثير من	المحلوث من العرب ممين كالأ
v. أمعر م L'opposé est ، أحداء قصاعة ويشكر والعارث بن كعب ses autres acceptions de ces deux mois.	
53: juger licite	x اسْتَحَارٌ ه (1)
امِدَاد 171: terme énigmatique, que nous avons préféré lire المدّاد	
qui croupit (Muhassas, IX, 154).	- 1-20/C
114: être ébranlé	* تَحَلَّحُلَ (1)
103: course de chevaux, et plus particulièrement, peloton	
152: cercle permettant, au moyen d'une rotation, de déter les mètres prosodiques (= دائرة المحتف).	

```
حله (3)
113, 121, 126: ensemble de qualités (dignité, mansuétude, calme,
  libéralité, etc.)
                                                               حلم ہے حکماء (3)
7, 20, 100: pondéré, digne, indulgent
                                                                    • 'حلير (2)
26, 100: rêve, songe (trompeur; v. Doutté, 399)
                                                                   حلاوة (1)
100 · douceur, agrément
                                                                        'حلر (1)
101: doux, agréable
سلب , 69: v. عطلة 206 parure de femme (opp. à عطلة ), 69: v.
                                                                   حمام (2)
49, 56: pigeon; v. E.I., s v., II, 259-60
77: v. طن ت ; 41: colombe de Noé qui rapporta une branche d'oli-
                                                                      حمامة (2)
  vier annoncant la fin du Déluge; v Hay., I, 145=298, IV, 65 = 197; VII, 17
  =47, Timār, 367; IBN Qur., Muht., 172; Kisā'i, Qişas, 98
                                                                  • تحبد _ (6)
82: louer (Dieu); 52, 92, 962 adresser des éloges, louer
  (opp. à حم).
12, 108, 111, 115, 207; louange, éloge; سحمد الله 18, 58, 65. grâces
                                                                       حد (8)
  à Dieu, heureusement
                                                                   تعمود (1)
* 'خيره (1)
105 · louable
172. couleur rouge
                                                                   إحمرُ (2)
11 تخمير (1)
كىرىت 73: rouge, v كىرىت
159 gencive
                                                     حمار ح تعمير واحير (2)
56: âne; 53 ال حد onagre
137. qualification des habitants du haram de la Mekke; v E I,
  s.v. hums, II, 356.
                                                                   • خنص (1)
77, genre de plante amère et salsugineuse qu'aiment les
  chameaux; v. H_{ay}, III, 81 = 260.
110: porter qc ; 100. porter (femme), على جَمَلَ مِهِ مِي , 342· porter, (4)
  pousser qn. à
182, attribué
                                                                      مَحْمِولُ (1)
66. endurer; 174. supporter
                                                                  (2) اختمال (VIII
94 patience
                                                                      (1) احتمال
                                                                    حنية (1)
32. régime alimentaire
116 défenseur, avocat de
                                                                ш محايم عي (1)
75: on n'est guère d'accord sur la catégorie de ğum-s designée
  par ce mot; les uns lui donnent le sens de «chiens des ğinn-s» (qui est aussi
  l'appellation des poètes), mais d'une façon générale, il passe pour désigner
  une variété inférieure de démons; v. Hay., VII, 52=177; Šibl.I, 6, FREYTAG,
  Einleitung, 166
37: couleuvre
                                                           حَنَتُ ء إحاش (1)
                                                                   خَطَلَة (1)
121: coloquinte (employé comme prénom)
                                                                 العَنفثة (1)
123: la religion primitive, essentielle, créée des le principe,
  par la suite, la religion d'Abraham, puis l'Islam; الشيحة — est le hanifisme
  doux et libéral, par opposition à l'ascétisme; v. E.I., s.v., II, 274-6.
23: courbure, cyphose
                                                                * vn أنجاء (1)
                                                           'حوت ہے حستان (3)
43, 77, 180: poisson
```

160, 1972: besoin; إلى —, 97: besoin de

27, 33: vivant

serpents (Hay., IV, 52-157)

```
أحدَجُ إلى (3)
12, 26, 197; qui a plus besoin de
21, 185; inspirer à qu, le besoin de, réduire qu, à
                                                              IV أحرية لا إلى (2)
18, 81, 102, 160: avoir besom de (opp. à بنية عن 18, 81, 102, 160: ما
                                                               VIII احتاج إلى (4)
9, 31: qualité des yeux où le blanc et le noir sont très tranchés
                                                                   حور (2)
108: dialogue
                                                               III أمحاورة (1)
1702: espace occupé par un corps
                                                                    حَوْد (2)
40: animaux fabuleux qui seraient issus d'un croisement de
                                                                   'حوش (1)
  chamelles communes avec les étalons des gun-s (Mas'ūpī, III, 291; Damīrī,
  s.v.; Maid., I, 365; Freytag, Einleitung, 169; WZKM, VII, 239). Voici ce
  qu'en dit Ğāhız, Hay., I, 70-1=154: «On prétend que parmi les chameaux, il
  existe une espèce sauvage... qui habite le pays de Wabar [q.v.] .. Il arrive
  que pour une cause quelconque, un de ces chameaux sorte de son désert
  et s'attaque au premier troupeau venu de chameaux communs: on dit que
  les méhara sont produits par cet accouplement. D'autres disent que les
  chameaux sauvages sont les hūs; ce sont les survivants des chameaux de Wabār,
  Quand Dieu extermina ce peuple..., ses chameaux demeurèrent sur place,
  dans des contrées dont aucun humain ne s'approche; lorsque quelque mau-
  vais sujet [chassé de sa tribu] ou quelque voyageur égaré échoue dans cette
  région, les ginn-s lui jettent de la terre au visage et, s'il insiste, le rendent fou.
  Ces hūš ont sailli de chamelles du 'Uman et il en est résulté les méhara et
  les 'asĕadıyya que l'on appelle dahabıyya»
bassim: état, situation
                                                           • حال ہے حالات (26)
                                                                    11 حول (1)
80: détourner
100: passer d'un état à un autre
                                                                   (1) July 1V
54: absurde (subst.)
                                                                       (1) 36
12, 13, 189; impossible, absurde
                                                                       المحال (3)
70: métamorphose
                                                                    v تَحَوَّل (1)
46: se changer en (ه); 100: changer, varier, الى --, 78. se
                                                                   x استَحالَ (3)
  transformer en (v. Berthelot, III, 201).
114: renfermer, contenir
                                                                 حوى - (1)
passim: où; lorsque
                                                                   كنت (7)
592: embarras, perplexité
                                                                   خنر َة (2)
113: embarrassé, perplexe
                                                                   ٧ مخيمةر (1)
51: verbe dénominatif formé sur le nom de la ville d'al-Hira, (1) خار II
  avec le sens de: construire, fonder (cette ville); cp. كؤف الكوفة et مشر البصرة
180: avoir des menstrues (v. إرنب)
                                                                 حاض 🖳 (1)
12, 26, 133: ruse, expédient
                                                             حملة به حمّل (3)
157: trouver un moyen, un expédient; 160: être industrieux,
                                                                 vnı احتال (2)
  ingénieux
bassim: au moment où
                                                                   حين (5)
                                                                   حياة (1)
95: vie
```

22, 49, 53, 77, 103, 188: serpent Il y a des démons parmi les

ر - أحيا (2)

30, 53, 146: animaux 105: pudeur 8: avoir honte	کیّوان (3) * کیّاه (1) * استخی (1)
خ	
183. cacher	(1) 🞏 II •
77: plus malın, plus méchant	* (خَيَت (۱)
76. nouvelle, 59, 722, 814, 83, 127. tradition (* حَارُ ح إحمار (10
passim: renseigner sur, rapporter des traditions (profancs) sur	ıt حَثْرَة عن (56)
182 fournir des renseignements sur	V ∫حار ً لا عن (1)
ا téméraire, «casse-cou» (opp. à متوق	 * حوط (1)
193: vice, défaut	* حال (1)
186 déranger le cerveau	II خَتْلَ (1)
32, 103, 1412; sceau, bague, cachet, talisman sur une (1	
bague, q v Sulaiman et v E I, s v, khātim, II, 981-84,	v aussi Sprenger,
الحر العروف السمعة الممصله التي لا تستعل في الكبانة Dict , I, 454	الغوانير هي عبد اهل
يحروف إحرى وهي: ا د د ر ر و لا : هكدا في نعص رسائل العفر	•
190 conclusion	حاتِمه (۱)
196. fait de couvrir de honte, de confondre	n * تُحصل (1)
87 trompene	* حدو (1)
133. umposture	حدِيعة - حداثم (1)
85 séduction, tromperie	VIII احدِاءِ (1)
124. service	* خِدمة (1)
11 abandon récipioque	* vı ټاد'ل (1)
36 tomber en poussière	* خَرْ- (۱)
64, 75° désert inhabité, ruines	• خراب (2)
passum: sortir	* خَوَرَءَ ^ (10)
105a, 108 élocution	مَغْرِ = (2)
132 fane sortir; 160 dévoiler, 172 peser	1۷ أحرَّحُ (3)
164. accomplissement d'un acte extraordinaire	إحراء (1)
104. faue apparaîtie	x استغرح (1)
183 façonner	* خَرَطَ _ (1)
96. tournure	خَرْط (1)
142: inventer	• VIII اْحَثْرُ ءَ (1)
26, 36 radoter	* تحریف ـــ (2)
36. radotage	خَرَف (1)
189: récit fabuleux, fable. Ḥurāfa serait le nom d'un 'U qui aurait raconté ce qu'il avait vu chez le ˈguna-s (Hay, r 202)	
I, 203). 106: déchirure	 * حَواق به الخروق (1)
133, 139. imposture, mensonge impudent	مِفْراق ج مفاريقُ (2)
100, 100. mipoture, menoringe impatem	(-)

00.11	43
29: bambou	* خوروان (1) * معادران
41: se séparer. La tradition, basée sur une étymologie	* v تغزءَ (1)
populaire de Huzā'a (= morceau), veut que cette tribu s	e soit séparce en
plusieurs fractions (Mas'ūnī, III, 387 sq.)	
199: caché, secret	* مُغْزون (1)
200: négligeable, sans ıntérêt	* خَيِيس (1)
151: perte, dommage	* تختر (1)
10: plus désavantageux	اُخ َدُ (1)
43: fait d'être englouts, pour un pays dont Dieu a voulu	* خنف (1)
punir les habitants (notamment Sodome et Gomorrhe).	
77: bois. Le texte portait a mais il faut évidemment lire ave	* حَفَّبُ (1) ٥
RESCHER - Alors que d'après la Genèse, l'Arche était e	n cèdre, les tra-
ditions islamiques veulent que Noé l'ait construite avec le bo	
qu'il avait planté et qui avait mis 40 ans à pousser (v. Sn	DERSKY, 26; TAB./
Zor., I, 108).	
98: se sentir humilié	* خَشَمَ ـُـ (1)
332: rudoyer, traiter avec rudesse	≉ π خاشَنَ ۲۵ (2)
26, 101, 114: attribuer particulièrement qc. à qn.	* خَصْ ئِلا ب (3)
9, 144: particularités	حصائص (2)
48: particularité	حاضَّة (1)
203; particulier; 137, 176 individu ou groupement particulie	حاص (3) cr
20, 119: mmorité	خَوَاصٌ (2)
11, 15: flanc, hanche; v. Huarr, 'Ochchâq, 87	* حاصرة (2)
110 · bâton que le prédicateur tient à la main	منصره (1)
28, 35, 1142, 116, 181, 200: propriété, proposition, cas, (7 condition	* حُصَّلة م حِتمال (
26, 82, 125, 173. adversaire; 98 rival	* خضر (5)
7, 82: litige, discussion	حصومة (2)
56: cunuques	* حضاله (1)
160: teinture (pour le corps, les cheveux ou la baibe)	* حصاب (1)
1732: couleur verte (pour le bleu du ciel)	* خَضُرُ (2)
172: couleur verte; 32: vert, verdure. Il est recommandé, pou	, , ,
conserver sa vue, de souvent porter les yeux sur du vert (Ha	
SAMARQANDI, 92). MAID., II, 417 cite ces paroles attribu	
النظر في الخصرة بمريد في المصر والنظر إلى المرأة العسناء كدلك	
134: vert (v. طائر)	أخصّر (1)
100: le ciel	القضراء (1)
25, 99: soumssion	العصرات (1) * أحضوء (2)
103: tracer, dessiner	* خَطْ شُـ (1)
عطوط الهند ; 110: ligne; 35, 111², 155: écriture, calligraphie	نط ء تطوط (7)
علوط الهد : 37, 147: il semble qu'il s'agisse des chiffres indiens (v. sup	
11, 17, 84 ² , 88, 96, 128 ⁴ , 179, 203: erreur (opp. à مواك	
	* خطأ (12)
v. <i>E.I.</i> , s.v., II, 972-4).	

```
51: pécheur (q.v. Nimrūd)
                                                                        خاط 1 (1)
16, 128, 1362: se tromper, commettre une erreur; 86, 1982, 202.
                                                                     rv إخطأ (10)
  manquer, passer à côté de; 4 ---, 892: commettre une faute au détriment de.
                                                                    (1) 244 *
143: sermon

    خطر نـ على (1)

143: se présenter (à l'esprit)
3, 197, 1982: idée (qui se présente à l'esprit)
                                                               حاطر ہے خواطر (4)
190: danger
                                                                         خطر (1)
200: important, grave
                                                                       خطر (1)
117: engager dangereusement qc.
                                                                  mr خاطَر ب (1)
2: fait de passer, de marcher rapidement
                                                                   • خط نة (1)
                                                                     * خطار (1)
7: bayard
28: bavard, qui tient des propos futiles (opp à محضل ).
                                                                     IV مُغطِل (1)
282: être léger
                                                                   (2) - ---- *
1522: légèreté
                                                                         (2)
23, 126: léger; 152. vif, allegro
                                                                        خنيف (3)
33: dédaigner
                                                                    x استُخَفّ (1)
                                                                      مُسْتَخَمَ (1)
203: dédaigné
49: pied de l'autruche ou du chameau et animaux de cette espèce (1) 🕳 🍨
73, 181. chauve-souris. Sur sa ponte, v. infra, زوس ' sur son

    خقات (2)

  origine (créće par Jésus), v. TAB /Zot., I, 42; sur ses rapports avec Salomon
  et l'origine de ses mamelles, v. Massé, 190 Ses sept particularités sont sans
  doute les suivantes (Hay, III, 166=522). 1) elle fuit les cîmes des monta-
  gnes, les déserts, les palmiers, les hautes branches, les arbres touffus, les creux
  des rochers, les îles; 2) elle ne recherche que les maisons; 3) dans les maisons,
  elle recherche le point le plus élevé, les puits, les endroits les moins passants;
  4) elle vit longtemps; 5) même vieille, elle conserve une bonne vue; 6) elle
  supporte de rester sans manger; 7) malgré l'âge, elle engraisse et grossit. V.
  aussi Oazwini, 359.
26: basse (voix)
                                                                     * خافص (1)
                                                                 п خَيِّصْ علك (1)
203: parle plus bas
59: palpitation
                                                                     (I) Tie *
                                                                         حايق (1)
106: pantelant
                                                                   حَمِي ٓ ـ ٓ (2)
67, 86: être caché, secret
                                                                         حَفِي (4)
12, 25, 27, 101: caché, secret (opp. أطاهر له )
27: cacher qc.
                                                                    v أَخْرَ ه (1)
128: vinaugre
                                                                      غل (1)
86: vice, défaut
                                                                      * خَلَل (1)
                                                                      خلة (1)
85: amitié
                                                                * خَلْد مِ خِلال (2)
28, 114: qualité, propriété, disposition
                                                                     * خلابة (1)
182: séduction, tromperie
9, 67, 100, 112, 126, 130, 177, 1992, 204: pur, sans mélange
                                                                   خالص (10)
```

(مشوب ct مجز و پ (opp. à)

200: épuration 25, 94, 114: sincérité π تَغْلِيص (1)

(3) إخلاص (x

25, 94, 114; sincérité	IV إخلاص (3)	
85: interpénétration	• خَلْط (1)	
43: métis, mêlés; 196, 200: éléments mêlés	خَلْط ۾ أخلاط (3)	
23: plus sympathique	اُخْلَطُ ب (1)	
84, 102: pénétrer intimement qc.	π خالط م (2)	
99: successeur; 35: compensation	* خَلَفٌ (2)	
169, 170: derrière	خَلْفَ (2)	
6 ² : v. ابول	اخلت (2)	
6: contredire qn. (L'exp. שונה לבלנ est attribuée à al-Ḥuṭai'a,	m خالَفَ لا (4)	
MAID., I, 243); 80, 170: contrarier; 3 -, 79: avoir une influ	uence néfaste sur	
22, 62, 8, 192: contradiction; 28: opp. à وفاق ; 206: opposition		
85: contraste; 35, 72, 92, 149, 174, 201: contraire; 34, 124		
rier; 6: esprit de contradiction		
170: opposé	III مُخالِف (l)	
186: corruption, manque de loyauté	ıv [خلاف (1)	
11, 16, 141, 195: être en désaccord (opp. à اتنق); 492: être	viii اختَلَتَ (8)	
d'espèce différente; 172 être différent; على في , 157 : fo		
explications divergentes sur	•	
14, 16, 83, 97, 195: désaccord, divergence	اختلاف (5)	
115, 174: différent	رُمُونَّدُلِف (2) مُونِّدُلِف (2)	
47, 50, 67, 110, 111. créer	* خَلُق مُ (5)	
18, 42, 54, 73, 84, 113; création, créature; 108. corps;	خلق ہے أحلاق (5)	
1672: aspect physique	(-)	
87, 93, 105 ² : caractère; 94: morale	ُحلُق ہے احلاق (5)	
44: forme extérieure	خلقة برحلق (1)	
30, 67, 78: naturel (opp. à مصنوء	مىغلوق (3)	
131: plus digne de, plus apte à	أحاقُ ب (1)	
62: s'user	 خُلق بُ (1) 	
55: usure	محلوقة (l) محلوقة (ا	
124: user	ıv أُخْلَقَ (1)	
75: magie blanche; v. Doutré, 98 sqq. Après avoir proposé	• خَاتَطِيرِ (1)	
d'expliquer hantagēra «magie blanche» par φυλακτήρια «forn	. ,	
(Tanger, 286), W. MARÇAIS aborde le problème posé par le		
tion de ختطير qui désigne une opération magique, et corrige		
gestion dans le J.A. (1913, 201-3); il propose, à juste tit		
représentant de γαρακτήρ qui avait couramment le sens de «		
Il est intéressant de noter que des propriétaires de ménag		
le nom de خاتماری à certains monstres (Hay., VI, 9=28).		
122: être dans l'intimité	♦ ځلا ئـ (1)	
122: intimité (opp. à %); 64: état de désert	كلا∙ (2)	
30: laisser libre; 199: laisser vide; 343: épargner	(5) i n	
52: laisser vide	(1) Ji iv	
	(-/ g-) · ·	

خر	كتاب التربيم والتدوير	154
112. sentir mauvais, se corro 55, 114: vin	mpre (viande)	* خرْ ئِرُ (1) * خبر (2)
105: pénétrer antimement; 18	7: se cacher (se dit de	 ا حاكر (2)
l'hyène). Le chasseur dit à	Phyène: «cache-tor, Umm Amir	; il peut alors
• ·	i serrer la gueule et les pattes et	l'emporter; v.
Timār, 321; MAID., I, 248	; <i>Ṣahāh</i> , s.v.	
1: qui a le ventre plat		* أخبَص (1)
10: inconnu, obscur		* حايل (1)
	rve des chameaux, s'applique auss	• •
•	une inflammation des muqueuses	
	ui peut devemr grave (v Sahāh, s v	
paraît dans un vers de Nat 274; Lisān, XVI, 301 etc.).	nga Ğa'dī (apud <i>Mu'ammarīn</i> , 72	, Averlissement,
ن أدمارُ المُثنان	فيَن يحرصُ على كِتَدِي فإنى ﴿ مِن الْعَنْمَا	
	an-Nābigah al-Ğa'dī, Rome, 1953	, 716 a adopté
أمن يك سائلًا عن بإني la leçon	•	•
	ait simplement utilisé ce mot poi	ir la rime, mais
les lexicographes l'explique	ent en disant, les uns, que l'année	où une épidé-
mie meurtrière de <i>Hunān</i> s	e fit sentir sert de point de repère p	our la datation
des faits; les autres, que l'	année du Hunān a été ainsi appel	će parce qu'au
cours d'une guerre, une homme aurait dit aux fils de 'Amir ibn Sa'sa'a:		
	avec vos sabres» (Avertissement,	274). Sur cette
question, voir RSO, 1934,		
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	r. Sur sa création, v مِسه, (4)	
	e avec le corps humain, on notera	
de porcs peuvent être greff	is sur des hommes (Hay , IV, 34	
	ice du scarabée est proverbiale,	* 'خْنسَا؛ (3)
v. Hay, à l'index, Timār,	345	
76: étrangleur, v. Garīd		* حايق (1)
106: jeune fille aux formes g	racieuscs	* خَوْد (1)
2: bavardage	-4	 خوص (1) شرت (2)
65, 84, 124° avoir peur de, r	-	• حاف ــ (3) - • • (4)
90, 91, 95, 107 peur, crainte 24: apeuré	•	حوف (4) حارف (1)
84: redoutable		تارین (۱) کیڈوف (1)
202: trahır	•	حدوث (ء) * حانَ ـُــ (1)
32: affaiblissement (injures d	lu temos)	v تَغَوَّد (1)
205. vide		* حاد (1)
passim. bien, avantage; meill	99 اخار ،122 حار 199	• خَيْرُ (23)
105a; choisir		٧ تَغَيَّرُ (1)
107: choix		تَعَيِّر (1)
83, 200: choısır		vm اختار (2)
12, 26, 105, 113, 126: choix	, libre-arbitre	اخِيار ۾ ات (5)

56, 68: chevaux حيل (2) 68: grain de beauté, naevus. On en trouvera une longue حال ہے خیلان (1) explication, accompagnée des indications qu'on peut en tirer dans Pseudo-ĞAHIZ, Bāb al-'urāfa. 169, 172, 173: illusion (opp. à عليلة) * II گفسار (3) 110: s'enorgueillir vur احتال (1) * دَسِ (۱) 58: reptation; ici: fait de se traîner 65: la Bête de l'Apocalypse. Le point de départ est fourni par دالَّهُ الأرْس (1) Coran, XXVII, 84: «Nous ferons pour eux sortir de terre une Bête qui leur parlera...». Là-dessous se sont greffées de multiples légendes que l'on trouvera chez les commentateurs ainsi que dans Kisā'ī, Qişaş, 295; Timār, 403; Qur-TUBI, 183-5; MAODISI, II, 173 sqq.; SAMAROANDI, 73-4, etc. 132, 175; régent * ۱۱ مُدثر (2) 125: tourner le dos دَرَ ـُـ (1) 183: mettre dos à dos III دائر س (1) 6, 105a: reculer, s'en aller, tourner le dos (2) إذار (2) ∨ו דֿدוּر (1) 183: se tourner le dos est le seul animal qui, par prudence, طئ est le seul animal qui, par prudence, x مُنتدرًا (1) entre dans son gîte à reculons; Hay., VI, 91, 96-281, 295 159: tannage دَثم (۱) 46, 56; poule(s). L'auteur fait sans doute allusion au ذجام اع ذجاحة (2) problème éternel ainsi posé dans la Risālat al-qiyān (éd. Finkel, 55): إن الله وه لا معاله راحمة إلى أصولها والأعجار راحمة بصدرها والموالي تسم لأوليائها وأمور العالم ممزوجة بالمثاكلة ومنفردة بالمصادّة وبعصها عاء لنعص كالفنت علته السحاب والسيحاب علته الماء والرطوبة " وكالم علنه الزرء والررء علته العب والدجاجة علته السصة والسصة علنها الدجاحة والانسان علته الانساب الح * دَخَلَ ـُـ (4) 55, 86, 121, 187: entrer 204: entrée **ذحول** (1) 23, 205. entrant, pénétrant داخِل (2) 26, 67: défectueux (opp. à سال) ا المداعد (2) 22: entrée آمد حل (1) 94: pénétrer an. m داخل لا (1) 13, 88, 155: faire entrer, introduire ıv [لأحَلَ a (4) 178: s'interpénétrer νι تُدَاخَلَ (1) 29, 114: perle(s) * ذر et ذرة (2) 112: de perle **کری (1)** 61: escalier ذرّے (1)

× استدراب (1)

85: séduction progressive

4	
199: étude	• دَرْس (1)
196: étude en commun	m مدارسة (1)
198, 201: fait d'atteindre	* دَرِك (2)
37, 1522, 170, 1972: atteindre, saisir, percevoir; 107 vivre ass	rv (رو (7) عا
longtemps pour connaître qu.	.,
17, 32: fait de percevoir, d'apercevoir	إذراك (2)
197 · réparer (une erreur, etc.)	עו לבונצי (1)
20, 65, 104, 1103, 1112, 161: savoir	• دَرَى (9)
8: user de ménagements et de dissimulation	• m داری (1)
118, 129, 132 · dissimulation, ménagements (opp à مادلة)	مداراة (3)
32 remettre, donner en cachette qc. à qn.	• دَسَّ مُ عالى (1)
85 badınage	* زعانة (1)
23: sorte d'insectes (1) ئ	* دُعُوم ۔ دُعامِی
205 appeler, 133: faire de la propagande, , 146. appe-	
ler par (un nom); J -, 106: prier pour, J -, 22, 21, 10	
inciter, pousser à	
52 invocation; 129; incitation	رُعا ، (2)
133. cause, affaire	دُعْوَة (l)
16, 34· prétention	دُغُوری (2) دُغُوری (2)
59, 88, 89, 1172; cause, motif, mobile	داعية بردواء (5)
14, 13, 20, 62, 133, 181, 183: prétendre	vm الأنه (10)
2. prétention	الأعا- (1)
175, 184 · repousser, refuter	• دَمَ (2)
131, 138, 178 · sujet, réfutation, répulsion	دَام (3)
1832: enterrer	• دَارَ: (2)
61 · sépulture, tombeau	کنٹین ہے تمداؤنُ (1)
22, 32, 53, 105*: fin, mince; 96, 198: subtil, délicat	• د لاق (6)
101. subtilité, détail	دَقيقة مِ دَفَائِقُ (1)
17: rendre délicat	ادل (۱)
128 · estrade	• ځان (1)
61, 136 ² : prouver	* دل نے علی (3)
59, 81. signe, témoignage	(2) ชีข์ รู
12, 13, 25, 54, 59, 61, 672, 103, 116: indice, signe, preuve,	دَلِيل _ دَلائل (11/
94: guide (conduisant à)	-/ G # 05
104. Damascains	• د کلیشه د (۱)
69, 792, 102, 1522, 187: sang. On croyait généralement que	
le sang des rois était un spécifique contre la rage (Hay, 1	
Reste ² , 139-140, 162; Dourré, 85), ainsi que contre la fol	
II, 34).	· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·
125: détrure	• دُنُو ً _ ' (1)
1613: cerveau	* دام (3)
130: se rapprocher de	• دَنَا مُن (1)
80, 111: plus proche; fém. 🛁 67, 113, 206². monde	ادن (6) ادن (6)
ov, 111. pice produc; tem. @3 07, 113, 200 Monde	(4) 331

322, الدهر ; 157: siècles كمر , 166, 195, 207: époque, temps; pl

46. 1373: matérialistes qui rejettent la foi en un seul dieu,

158: fait de s'approcher peu à peu

55, 56, 712, 102, 158; le temps

v تَدَنِّ (1)

* دُهر (12)

دَم ي يدم يّة (4)

```
la création et les enseignements de la religion, et professent que le temps
   n'a pas de commencement; v. E.I., s.v., I, 917-8.
                                                                     v تُدَمِّر (1)
 137: embrasser la doctrine des dahriyya
29: dīnār, monnaie d'or pesant légalement 4 g. 25; v. هرقا
                                                                    دیار (۱)
                                                                     دا: (4)
88, 1812, 197; mal, maladie
                                                                   * دارَ ـُـ (2)
64: tourner: 84: rouler (conversation)
43, 56: maison
                                                                   دار ـ دُور (2)
29: halo
                                                                        دارة (1)
68: il ne s'agit pas des circonvolutions, mais des cercles et des épis
                                                                       دواز' (1)
  formés par les cheveux; on en tire des indications sur le caractère de l'individu;
  v. Pseudo-Ğānız, Bāb al-'irāfa, 17 sqq.
303: forme arrondie
                                                                     ת בֿרנע (3)
1, 302: rond, arrondi
                                                                       مدرور (3)
15, 31: rondeur
                                                                   x استداده (2)
29, 174; rond, arrondi
                                                                      (2) منتدير
                                                                  دَرْله بِدُول (1)
64: cours du temps
80: faire passer qc d'un état à un autre (?)
                                                                  v أدالَ من (1)
73: ce mot, également cité dans Hay., I, 89=189, VII, 53=

    دُوَالْمای (1)

   178, désigne, pour Ğāhız, un être hybridé, produit de plantes et d'animaux.
  STEINGASS, 539-40, s.v. duwāl-pāy: «Slender and limber-legged man; name
  of a people in India, said to have legs thin and ductile, like leathern straps;
  they pretend to be lame, and importune travellers to carry them on their
  backs, when they strangle them by a twist of their legs; a thug; a bugbear»
  - Dèvalpa est un dive, un un vieillard qui se tient au bord de la route et
  gémit. A tout passant, il adresse cette demande: «Prends-moi sur tes épaules».
  Si quelqu'un le prend, trois mètres de jambes semblables à des serpents
  sortent subitement du ventre de Dèvalpa et s'enroulent autour du porteur;
  tout en l'emprisonnant solidement, il lui donne cet ordre: «Travaille pour
  moi». Pour se débarrasser de lui, il faut l'énivrer (Massé, 353).
101. 107: durer
                                                                  * داد (2)
89: persistance
                                                                       دُوام (1)
89, 1122: constant
                                                                        دائم (3)
179: faire durer
                                                                    vi إدام (1)
passim
                                                                   ذونَ (29)
1812: remède
                                                                    (2) 455 *
91: soigner, assouvir
                                                                    п دازی (1)
41, 68: coq. Le coq blanc à crête fendue (زَن v. Hay., II, 94=
                                                                    ديك (2)
  259) passe pour être l'incarnation d'un ange (c'est un coq blanc que Dieu
  avant envoyé pour indiquer à Adam les heures de la Prière; Kish'i, Qişaş, 66);
```

dans une maison, il empêche Satan d'entrer car celui-ci a une grande haine contre lui (on accuse cependant de zandaqa, des gens qui possèdent un coq blanc); si on tue un coq de ce genre, la maison est en proie à tous les malheurs (v Hay., II, 75-207; 94-:259; QAZWĪNĪ, 360, MASLL, 351).

7, 25, 72, 138³ religion

* دِي ﴿ أَذِيانَ (6)

ذ

* دُوم دات (12) bassım. الَّدِي مِ الَّجِي (83) bassım. دلك et كدلك (76) ودك (1) كدا (8) bassım. [الدئاب] عبد احتماعها لا يمور أحد . 49, 1873 loup; v Qazwīni, 339 دئب (4) مها إد لا يأمن على نعسه ممها : وإدا نامت واحهت نعصها نعصاً حتى قالوا: يمام بإحدى عمده : v aussi Hay, VII, 19-63 et passim; حراحة إكلت المقمة Tımār, 312. * ڏان (1) 42 mouche Une aile de la mouche apporte douleur, l'autre guérison; quand elle tombe dans un aliment, il faut enfoncer l'aile de guérison (Massé, 203). Cette croyance s'appuie sur un hadīt que les sunnites jugent authentique (IBN Our, Muht, 10, 289; BOKHĀRI, IV, 456-7), alors que les mu'tazılıtes le rejettent (v. Hay., III, 97-313) ıv أَدْتَا: (1) 102 faner, flétrir • ذر (1) 23. petits fourmis rouges (1) 3631 * 26. aussi soumis que ذكرَ ثه (16) 12, 59, 60, 110, 115, 116, 122, 170, 132, 204 citer, mentionnei, indiquer, parler de, rapporto ; 1042, 119, 120 se rappeler qe, songer à, passif, 6, 91 être renommé, réputé 96, 166, 195 mention, 10, 953, 98, renomnée, réputation, 163 ڊگر (11) prière (3), 1192, mémoire (opp. à una) 7, 86 renommé, célèbre مد کور (2) 128: rappel # تُدُكير (1) v بدرُ (3) 124: se rappeler, s'apercevoir, 143, 200 faire effort pour se souvenir de 143: effort de mémoire تدخ (1) 50, 75: mâle د کر (2) دكى (1) دُلُّ - (2) 101 · sagace, pénétrant (ع: 4 \$28, 55. être humilié (opp à ع) 116: s'humilier v تَدَاَّلَ (1) 184, 92, 962, 97 blamer ذائر ئے (8) 12, 115, 120 · blame (3) ~~ 117 blámable مَدْموم (1) 173: queue كك (1) 89, 90, 94 · faute * دَنْب (3)

```
(1) آذلت (1)
91: pécher, commettre des fautes
55, 78, 103, 114, 181: or
                                                                                                                                     ذَهَ (5)
دَهُ يَ اللهِ 162: partir, disparaître, être perdu; 133: suivre une voie; ره ي الله عنه 162: من ي الله الله عنه الله عنه الله الله عنه ال
    89: emporter, supprimer; 31: emporter, accaparer, monopoliser; 31:
    être partisan d'une doctrine; 115: avoir une opinion, 52: rechercher, voul
                                                                                                                        اب (1)
مَدْمَب ہے مَداعب (6)
82: départ
24: endroit où aller; 4, 20, 105: conduite; 14: doctrine;
    92: tendance
                                                                                                                                    IV أَدْمَت (1)
7: faire partir, supprimer
                                                                                                                        * دمر - اذمان (6)
16, 17, 20, 112, 128, 196; esprit, raison
1532: au propre, fusion, liquéfaction; Ğāḥiz précise (Ḥay., IV, (2) וְבּוֹשׁ iv
    44=126) que les poisons agissent sur le sang טעכבוב פועבום et cette classifi-
    cation correspond à celle qui a été adoptée par Maimonide (Poisons, 9) lequel
    distingue des poisons chauds (qui provoquent sans doute la fièvre) et des
    poisons froids (qui déterminent la sensation d'un froid vif).
                                                                                                                                     • رأس (14)
passim: tête, extrémité
1292, 131, 150: commandement
                                                                                                                                            رئاسة (4)
 179, 180: poumon
                                                                                                                                         رئة (2)
passim: voir; 4, 125: juger opportun; 165: avoir une opinion
                                                                                                                               رای یری (56)
     sur; (أي --, 53 apprécier, juger bon; 25, 1312, 178, 1842; juger
6, 8, 53, 57, 108, 128, 165: opinion
                                                                                                                                                 رأيُ (7)
 104: vue
                                                                                                                                              (زۇية (1)
68: vision, rêve. Sur l'onéiromancie, v. Doutté, 395 sqq.
                                                                                                                                               (1) (1)
31: spectacle

 أى (1)

 167, 168, 1693, 170; miroir, On peut en voir une théorie dans
                                                                                                                                  م آة م م اه (6)
     QAZWĪNĪ, 95-97; sur la crainte des primitifs à se regarder dans un miroir, v.
     Doutré, 387. Les questions de Ğāḥiz sont provoquées par l'ignorance du
     phénomène de la réflexion
 1682: montrer, laisser voir
                                                                                                                                          IV أرى (2)
 68, 70, 183: génie familier, sorte de python; Hay., VI, 62=203:
                                                                                                                                        رَئِي (3)
     إدا إلم الدق إسانًا وتعطُّف علمه وخاره بمعض الأخمار ووحد حسَّه ورأى خباله ' فإداكان عندهم
     . V. aussi Freytag, Einleitung, 167; WZKM, كدلك قالم ا: مع فلان رني من الجن
     VII, 184; E.I., s.v. kāhin, II, 655.

 (6) رئي (2) رئيا (6)

 passim.
 145: Seigneur. C'est une allusion à Coran, XXVI, 9 sqq. où Pha-
                                                                                                                                          رَتُ (1)
     raon demande à Moise (vt. 22): «Qu'est-ce que le Seigneur des Mondes?».
```

151: viole; v. E.I., s.v., III, 1159-62, art. de H.G. FARMER, qui (1) ביט (1) signale que nous avons ici la première attestation de ce mot; q.v. Ta'iyya

(1) 分計 *

88: plus avantageux, plus rémunérateur

زيص	בור וענוגע נובגנו	155
آبر .v و69		 ٧ مُثَرَبْص (1)
ہر .v. 26: v		• دا <u>بط (أ)</u>
	_*	• رئاء (۱)
56: campeme	nt .	
148; quart	. No	ريم (1) د م
•	aille moyenne (homme)	مُرْبُوءِ (5)
	rée. Dans la magie, la science du turbi' «quadi	
•	retrouver les objets perdus (Doutte, 268-9),	mais it ne s'agit ici
-	opposition au taduir	40\ 6.4
1, 30, 174: ca		نمرتم (3) هم سر درون
166: produit o		(1) t _e j n *
55: être supér		۱۷ اَرْبَي عي (1)
		* ِ مُركَّنة ﴿ مَراتِبِ (3)
195: hiérarchi	ie e	ı زُحيب (l)
	z, s v. en donne la définition «Mariage de	• رَتَــة (۱)
branches, n	œuds de branches, pratique observée par le	s Arabes paiens qui
	n ce que, au moment de faire un voyage, ils	
branches d'a	arbres par leurs bouts, et, sı, à leur retour, ıls	trouvaient les bran-
ches dans	le même état, ils en tiraient l'augure que	leurs femmes leur
	es fidèles pendant leur absence, en trouvant le	
	nt pour trahis». Sur la persistance de cet us	
	Samarqandi, 110, signale qu'on désigne sou	
fil que le P	rophète s'attachait au doigt quant il voulait se	e souvenir de qc., v.
aussı <i>Hay.</i> ,]	III, 136== 44 0	
34 être comp	atissant envers	• رقي آ لو (1)
93. qui a plus	de poids, prépondérant	* ارْجُعُ (1)
98: poème su	r le mètre rağaz	* رُخَزِ (l)
24. poète de	_	راجز (۱)
الى :8, 72	revenir à, remonter à,, 151 entraîner,	(3) آ (A) •
provoquer		
74: parousie o	de l'imam caché	رُجْعة (1)
32: faure reve	nur, récupérer	 استرتجع (1)
55: fiente		* رَ-ِس (1) * رَجْنة (1)
43: cataclysme	e; v. Coran, VII, 76, 89, 154, XXIX, 36	* رُجْنة (1)
passim: homm	le .	 رئجل ہے رجال (19)
23, 122, 157,	1752: jambe, pied	رجل (5)
	i. Il s'agit de la lapidation des démons qui e	
de saısır les	secrets de la Cohorte suprême; v. Coran, XX	XVII, 8, LXVII, 5.
37: lapidé, m	audıt (Iblis)	رَجير (1)
11, 33 ² , 65: e	spérer	* زيا _ (4)
32: souhaiter		II رَ عِي (1)
35: accorder s	sa miséricorde à	* رَحْمَ ً ؛ (1)
8: mséricorde	e; 82: grāce; 107: clémence	ر حمة (3)
18: Dieu		الرَّحيانُ (1)

	-	
133: si la leçon est bonne, il doit s'agir d'une retraite et	استرخام (1)	x
de prières		
130: liens du sang (1)	رَجِمُ ﴿ أَرْحَامُ	•
128: meule	رَحَق (1)	•
118: dérogation, en cas de certains empêchements, à l'obser-	رُ'خصة (l)	*
vation de la loi (v. عزيمة).		
78: marbre	رُخام (l)	٠
116: détente, bonheur (opp. à אַלי)	رّحا• (l)	*
8, 184: rejeter, 98: nier; J 5, 4: remettre qn. (à sa place)	رَدُ _ (5)	٠
ه م, 132: procurer un avantage, un bénéfice à qn.		
59: rejet	(1)	55.
160: qui nie	(I) <u>1</u>	
12, 88, 96: plus profitable à, plus avantageux pour	ع (3)	
163: allées et venues à la recherche du bon chemin	. تىرى تَرَدُّد (1)	-
19: pire (pour زارد)	اردی (۱) اردی (۱)	
69: vêtement. Nous n'avons trouvé aucun renseignement sur la	ردا. (1)	
pratique à laquelle l'auteur fait allusion	(-) 1-2	
178: fait de repousser	رَدء (۱)	
158: boue épaisse	ردء (۱) رداء (۱)	
_	رداء (۱) الردم (۱)	
76: q.v. Tamim ad-Dārī		
29: droit ou redressé, se dit des lances. Le mot est rapporté à	رُدَيْنِيَ (1)	`-
une nommée Rudaina dont le métier consistait à redresser	r les lances (٠);
v. Şaḥāh, s.v.		_
	رَرُقَ ـُـ لا (
114: adopter une attitude grave	v تَرَرُّنَ (1)	
16: solide	داسِیج (۱)	
	رَ سول اقته (4)	
202: épître	(1) おに	
ا حدث (opp. à حدث)	إرسال (1)	íV
102: libre; pl. مرسلون 1362: Envoyés	سل (3)	نرز
133: être formé pour, en vue de	٧ تَرَثُّتُحَ لِ (1)	*
1, 18, 114; sveltesse, élégance	رَشاقة (3)	*
14, 15, 101, 108: svelte, élégant	يق (4)	رَشَ
191: guidé	مُرْشَد (1)	*
72: sanction	۱۷ إراصاد (1)	٠
96: gravité	رَصانة (?)	
1295: être satisfait de; 33, 122: agréer	رَضِيَ _َ بِ (7)	•
25, 95: satisfaction	نَى (2)	رظ
196: satisfaisant	أمرض (1)	
39: mou	رَظُّ (۱)	
1722: livre (poids)	رَطُلُ (2)	
152, 161: frayeur	رُغب (2)	
49: produit du croisement de pigeons ramiers et domestiques;		٠
لتلوير ١٠	كتاب التربيع وا	

- v. Hay., à l'index; 'Iqd (éd. 1940), VII, 265 et corriger; pour Kīsā'i, Qiṣaṣ, tous les pigeons راجي descendent de la colombe qui se plaignit à Salomon de ne pas avoir de petits; Salomon lui passa la main sur la ventre et elle se mit à pondre.
- 175: tonnerre. V. dans R. Basset, 1001 Contes, II, 461, une parole (1) **
 attribuée à Ibn 'Abbās: l'éclair, ce sont les traits dans les mains des anges,
 avec lesquels ils frappent les nuages; le tonnerre, c'est le nom de l'ange qui
 pousse les nuages; la voix du tonnerre, ce sont les grondements de l'ange.
- 47: saugnement de nez, hémorragie nasale (v. Rlacher, Voc.). (1) לפוט Ce mal, envoyé par Dieu, entre dans les légendes relatives à l'Arabic ancienne: au temps des Gurhum, il tue 200 000 personnes (Iklii, VIII, 193); les Gassanides qui avaient conquis la Mekke en mouraient tous (ibid., 280); lorsque les Kināna s'établirent à la Mekke, ils ne cessèrent d'en être les victimes, le dernier notable quiraîste qui en mourut fut Hisām ibn al-Mugīra (Hag. VI, 45=150), les habitants de la l'ihāma en subirent deux épidémies meuritières (ibid., IV, 5=14), v. aussi Maid, sub المحقق من أو فلمنان المحقق المحقق
- 140· pierre placée au fond (ou en haut) du puits et servant de (1) اراعو (1) عن عن المعادد (1) عن المعادد (1)

126: observer (un devoir)

• رُغی ـــُ (۱)

75: observation

III أمر أعاد (1)

125: pâturage

أمرعتى (١)

- رُغْمة (7) عن , 132, 1652, 1942, 199 goût pour عن , 132, 1652, 1942, 199

192: qu'on souhaiterait de voir (faire telle chose)

مرعوث به آن (1)

16: par force

ا مازغر (1)

207 · secourir

(1) s = 35; *

189: šī'ısme extrémiste

* رَأْمِي (1)

130 (pl. (וְשֵּבֵּה 66): šī'ite extrémiste Le correspondant de Ğāhız étant (נְשֵּבָּה rāfidite, on trouve dans le texte quelques allusions à la doctrine de ces šī'ites, notamment à l'interprétation allegorique (§ 14), aux ibdal (§ 43), à la 'anga' (§§ 50, 73), à la métempsychose (§ 74), etc Ces notations appellent quelques remarques. L'observation plaisante de Čāhiz (§ 130) sur la dévolution de l'imanat en ligne directe (depuis Hasan et Husain, les collatéraux sont exclus de la succession, v. Ibis Bābawaiti, Ikmāl, 231) aboutit à la nécessité de la survie de l'imām et au tanāsuḥ: elle fait figure de prophétie pursque l'année même de la mort de Ğāhiz (255 = 868-69) naissait le 12º imām, Muhammad ibn al-Hasan al-'Askarī qui devait clore la descendance de 'Alī et devenir le mahāt. A cette question du mahāt se rattache celle de la durée de la vie humaine, puisqu'il convenait pour les šī'ites de justifier la gaba et le retour de l'imām par des exemples historiques d'exceptionnelle longévité; cela explique l'importance des ouvrages et des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle de la vier humana que des ouvrages et des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al carte des ouvrages et des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al carte des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al carte des cartes des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al carte des cartes des cartes des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al cartes des cartes des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al cartes de la carte des cartes des chapitres consacrés aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al cartes de la carte des cartes des cartes des cartes des cartes aux Mu'ammau in (v. Got pzuiue, l'ancelle al cartes des cartes al cartes des cartes des cartes des cartes des cartes des cartes de

Abhandl., II, pp. LXII sqq.; Mustatraf, II, 44; IBN BABAWAIH, 288 sqq.) et l'insistance de Gahiz à mettre en doute la macrobie de ces personnages (§§ 52 sqg.); à cette question, s'ajoutera celle des faux macrobites qui forgeront des traditions (v. Goldziher, Muh. St., II, 171 sqq.) et contre lesquels 'Asoalānī devra encore écrire un ouvrage (v. Lisān al-mīzān, I, 146).

En ce qui concerne le bada' (§§ 74, 189) ou entrée en scène de nouvelles circonstances qui provoquent le changement d'un décret divin antérieur, dans la doctrine des Kaisāmyya, GOLDZIHER (E.I., s.v., I, 561-2) écrit: «Au IIIe s. de l'H., le bada' semble, à cause des difficultés qu'il soulève et qui ne peuvent être résolues qu'à force de subtilité, avoir été du nombre des questions destinées à éprouver la sagacité et l'habileté des théologiens: c'est du moins ce qu'il est permis de conclure» de la présente notation de Ğāhiz; ce détail confirme l'intérêt de notre texte, mais il ne semble pas qu'on puisse en tirer une conclusion aussi précise car Ahmad ıbn 'Abd al-Wahhāb n'était certainement pas un théologien.

On retiendra enfin qu'au § 73 sont indiqués les signes du retour de l'imâm;

```
à ce propos, Ğāhiz (Hay., V, 76=237) reproduit les vers suivants de Ma'dan
  aš-Šumaitī:
           في رمان تبيض فيه الخفافي شُ ولُسقَى سُلافةَ العِريالِ
ويُقير المصغورُ بِسلما مع الأنم م وتعهى الدنائ لعرَ الشِخالِ
  يتول: إذا طهر الإمام فآية دلك أن تدمن الخنافيش - وهي :qu'il commente ainsi
                       اليوم تلد - وتحلّ لما الخمر وتسالم الحياتُ العصافيرَ والدَّنابُ السخالَ
                                                                       * رَافِرَ _ (5)
553, 175: lever, élever; ه عن , 199: placer qc. au-dessus de
13, 131, 200: élévation
                                                                              رفسة (3)
1, 82, 90, 93, 95, 131: haut, élevé
                                                                               رَفيم (6)
                                                                      vin ارتكم إلى (1)
91: porter le débat devant, en appeler à
16, 163: hauteur, élévation
                                                                              ارتِماء (2)
123: être bon, aimable envers
                                                                     * رَفَقَ ئِـ (1) على
182: douceur
                                                                              رفق (۱)
157: confort
                                                                             مَرْفِق (1)
160: accoudoir
                                                                              مرافقة (1)
                                                                            v زُرُقِقَ (1)
26: être bienveillant, faire effort pour l'être
                                                                          * رَقِّ (1)
28: être fin
32: finesse
                                                                               رقة (1)
102, 103, 105a, 182: délicat, subtil
                                                                              رَقبيق (4)
1382: réduire en esclavage

 * x اشترق (2)

197: repos, sommeil
                                                                          * رَقْدة (1)
122: faire sauter (un enfant)
                                                                        * n رَقُصَ (1)
                                                                          * راكِب (1)
14: à cheval
                                                                   مَرْكَب ج مَراكِبُ (1)
127: équipage
111: étriers
                                                                              ركاب (1)
                                                                       رکان ct رکانی
نصب .v. 151, 156
1072: faire subir qc. h qn.
                                                                       n رگب ک س (2)
```

9, 18, 30, 48, 54, 101: complexion; 104: disposition, ordone	تزکیب (7) nance
167, 205: en repos, immobile	• راکِد (2)
53: éléments constitutifs, constitution	* زځن ۽ ارکان (1)
29, 30, 61, 110: lance	* رامح بريمام (4)
49: jument de race commune; v. Ğawāliqi, 72	• رَمَكة (1)
23, 37: sable	🕈 رَمْل (2)
1252: lancer qc. () à qn. ()	* رَمَى ⁻ لا ب (2)
ارخت (opp. à رخت (opp. à رخت)	• رَهُمَة (3)
89: effrayer	vv أَرْهُبُ (1)
114: vie, conduite, attitude monacale	• رُهَائِيَّة (1)
40: clan	• رخط (l)
105: affiner	• ١٧ أرْهُونَ (1)
654, 102, 114, 126, 191: âme, esprit	* رُوح م أرواء (8)
112. spirituel	رُوحاني (1)
163: vent; 41: odeur	ريم (2)
118: repos	راحة (1)
116: se reposer; بالي -, 60· se reposer sur, م -, 112· être	X استرابوً (4)
déhvré de	
29: myrte	رَيْمات (1)
191: éclaireur	• رائِد (1)
passim: se diriger vers, vouloir, rechercher, désigner	• vv أرادَ (10)
26: volonté	ارادة (1)
27: néophyte	* رَيْضِ (1)
10: chevaux de pure race; v Sahāh, s v	• روائم (1)
27 plaire à	• راق <u>′</u> ۶ (1)
108, 197: vouloir, rechercher	* راء _ (2)
156: byzantin	* روميّ (2)
61, 121: rapporter (une tradition)	• رَوَى (2)
83, 150. transmission (des traditions)	رواية (2)
59: rapporteur, transmetteur	راد سروداه (1)
107: examen attentif, mûre réflexion	رَفِيَة (1)
177: être imprégné de	v زُرُوٰی ھ (1)
79. chamois, il mange des serpents (Hay., IV, 55-166)	 أُرُويَ (أ)
792: salive	* ريق (2)

73: Psaumes de David	* رُثر (1)
61: fers de lance	* ارخة (١)
782: verre; v. Mas'ūdī, II, 407; Maid., II, 314-15	• رُجاہِ (2)
49: esturgeon (?), v. شبوط	* ژنجر (1)

- 68, 133: ornithomancie et, plus précisément, divination d'après (2) בֹּיבָּע (l'envol des oiseaux (opp. à שָׁשָּׁ divination d'après la façon dont les oiseaux se posent); v. Doutté, 361.
- 107, 175: réprimande, semonce (2) زجر
- 127: confondre (?), mettre dans le même sac (?)
- 49: girafe. Cet animal d'aspect curieux donne lieu aux suppositions les plus diverses; seul Mas'ūpī, III, 3, signale que certains voient dans
 la girafe une espèce indépendante ou une variété du chameau; pour les autres,
 elle est le produit d'une hybridation entre:
 - un chameau et une panthère (Hav., VII, 75=241; Mas'ūdī, III, 3).
 - une chamelle et une panthère mâle (c'est l'opinion personnelle de Ğāḥiz, Hav., VII, 75=241).
 - une hyène mâle, une chamelle + un oryx mâle ou femelle (QAZWiNĪ, 403; 'Iqd, (éd. 1940), VII, 265; MAID., I, 365; BAIHAQĪ, 110): une chamelle saillie par une hyène mâle (dīb) produit un animal intermédiaire entre l'hyène et le chameau; le croisement de cet animal avec un oryx mâle (resp. femelle) produit la girafe.
- produit la girafe 73: bleu (1) 574 12: méoris رزاية (1) 185: mépriser ١٧ أرزى على (5) 114: ébranler (1) 66 زَعَرَ ـُـ (30) bassim: dire, déclarer, opiner, prétendre 46: (eau) douce et limpide (1) Jý', (1) 77, 43: tremblement de terre 16: bride رمام (1) 141: «murmuration», marmottage des Mazdéens en accomplis-(1) أمركة (1) sant leurs ablutions ou en mangeant; v. Christensen, 121, 433; Steingass, s.v. رَكَن مِ أَزْمان (2) 32, 44: temps, époque 21, 38, 102, 166, 190, 204, 2072; temps, époque رَ ما د (8) (1) تعتار رُنحيّ (2) 48: nègre; 127 الرنطة la langue des Zanğ 186: adultère, débauché ران ہراناۃ (1) 52, 71: faire peu de cas de رَ هِدَ _ في (2) 191; indifférence; 133: ascétisme ر'اهد (2) 6: plus fier, faraud; v. MAID., I, 340 ارْ َهِي (1) 121, 122, 158; époux, épouse (3) - 10'61 - (3) 24, 90, 113: cesser (3) こづけ 178: cessation (1) iel 58, 66, 114: ajouter; 71: croître, augmenter; 3 -, 53, 1042, رادَ ٦ (13) 1532, 157: augmenter; على إن —, 70: faire autre chose que; من تقص —, 1722: approximativement 2: provisions, ressources رادُ (۱)

زيادة (5)

v تزيد (۱)

52, 80: augmentation; 54, 108, 191: excès

84: amplification d'un récit

```
132, fait de chercher à augmenter
                                                                  (1) استرادة (1)
123: fait de se rendre visite
                                                                          ئر اور
1524 chanterelle. Mas'ūpī, II, 321, explique que les savants
  grecs ont gradué les 4 cordes musicales d'après le rapport des 4 humeurs
  primordiales:
                      الزير
                              répond à la bile jaune
                              répond au sang
                      المثي
                     المثلث
                              répond à la lymphe
                      الد
                              répond à l'atrabile
95, 98: beauté (opp. à شين ), ornement
                                                                    * ري (2)
                                                                        رية (١)
157 parure
passim particule du futur
                                                                     * س (3)
مَنْ (particulièrement la boisson ou la nourriture que laisse (1)
  un animal), v. Mafātīh, 10 Les restes des souris provoquent l'oubli (Hay., V,
  84 - 269)
                                                             * سَأَلَ _ لا عد (8)
42, 72, 782, 166, 189, 205 interroger qn. sur qc
72 guestion
                                                                       (1) 115
                                                              منألة م مسائل (9)
83, 165 interrogation, 4, 14, 46, 66, 189, 1902 question
                                                                   m 'ساءلة (1)
196, interrogation
passim: cause, raison
                                                           * سَنَت ہے (شیاب (26)
                                                                    11 'مئٹ (2)
12, 67: causé
                                                                 • سَنح _ (1)
146: nager
                                                                       ساحة (1)
144: nage
93, 94: gloire à

    شیحان (2)

                                                                    11 كئيس (1)
41: fait de dire مسجاد الله, de proclamer la gloire de Dieu
1: fait d'avoir les cheveux non crépus
                                                                   * سَاطة (1)
58: devancer

 سَتَق ½ (1)

129: priorité, antériorité
                                                                        سائلة (١)
                                                                    * سيل (8)
41 chemin (q.v. Ibn Bid), 4, 88 conduite, 1192, 1282, 192
  voie, moyen
17 voyageur
                                                                        سابل (1)
                                                                  * سُتہ ً (2)
27: voiler; 91: être indulgent
72: indulgence, 168 rideau, tenture
                                                                 ستر ہے شتور (2)
27. voilé
                                                                      منتور (۱)
                                                               viii استِتارُ عن (1)
195: état de ce qui est mystérieux, sybillin, maccessible
82: se prosterner
                                                                  * سجَدَ يُـ (2)
 104: mosquée (sur la mosquée de Damas) jugée par Gāhiz, v. Hay., (1) مَنْهِد
   1, 29=56).
47: pierres ressemblant à des blocs d'argile cutte ou desséchée;
                                                                    * ستجل (1)
   v. E.I., s.v., IV, 419
```

23: nuages 182: séduire; 140: ensorceler. La tradition rapporte que phète fut ensorcelé par un Juif nommé Labid ibn a (un peigne et des peignures [בَשْلِمَة وَ مِنْ اللهُ عَلَيْهِ اللهُ عَلَيْهِ اللهُ عَلَيْهِ اللهُ	II-A'şam et que le charme spathe de palmier mâle û Arwān à Médine; c'est d, le Prophète sentait une mplètement libéré du lien sqq. qui signale le sceptifigure dans Bokhari, IV,
et le texte de Gähiz reproduit à ce propos.	400
106, 140 ² , 182 ³ , 183 ² : séduisant, ensorcelant,	ساحر م ساحرة بوسَمَرة (8)
sorcier, magicien	40.5.5.4
204: se moquer, se gousser	* سَخِرَ _ (1)
163. soumis à un travail forcé, à la corvée	* ۱۱ مُسَخِّر (1)
10: s'initier, s'emporter	* سُخِط _ (۱)
84: être minime, faible, de peu d'importance	* سؤْمَ ـُـ (1)
96: faiblesse	شخف (۱)
200: faible, de peu d'importance	سَخم (۱)
84: fermeture	* سَدَ (۱)
105: justesse, droiture	* تَـُدِيد (١)
148: 1/6	* سُدُس (۱)
passim: secret, mystère; 68: اسرار الكف lignes de la	* يسر - أشرار (6)
main, chiromancie, 156: اسرار الهد les secrets de l'I	nde, les Livres sacrés de
l'Inde, les Védas	
112: dernière nuit du mois lunaire	* رَسَرآز (1)
95, 102, 152 · joie (opp. à جزء)	*
119. heureuse fortune (opp. à اصر)	یسرآاء (l)
172: mırage	* شراب (1)
125: pâturage	* مُسْرَ = (۱)
201: rapidité	* شرعة (1)
28, 48, 88, 96, 197: rapidité	سريم (5)
23, 198: arriver rapidement à	١٧ أُسْرَءَ إلى (2)
13: prodigalité	* سَرَف (1)
36, 60: exagérer, être excessif (opp. à اقتصد)	IV (شرَفَ (2)
104: plagić	* مُنہروق (۱)
129: circuler, se propager	* سُرَى = (1)
112: favorable, bénéfique (opp. à بحس)	* سَنْد (I)
112: état de ce qui est bénéfique; 131: bonheur	سَمادة (2)
36: aider	ш ساتعدَ (1)
34: aide, défenseur	مُساعِد (1)
159: souchet odorant	* شفد (۱)

- 40, 70; être fabulcux; voici, pour Čahiz (Hay., VI, 48= (2) سملاة به سُمال * a différence qui existe entre la goule et la st'lāt: فالمول اسهر لكل شيء من الجن يعرص للسُّفَّار ويتلوّن في ضروب الصور والشاب دكرًا كان أو أنفي إلا أن إكتر كلامهم عز v. aussi ; أنه أنقى . · · والسعلاة اسم الواحدة من نساء الجن إذا لر 'تتغوّل لتفاتن السفّار Mas'ūdī, III, 318; Qazwini, 309, 310; Damiri, s.v., WZKM, VII, 179, VIII, 64-65. La croyance aux rapports sexuels entre humains et génics est fort répandue chez les Arabes qui possèdent de nombreuses traditions à ce suiet: on en trouvera quelques-unes dans Hay., I, 85=186, VI, 60-61=196 sqq., 49=161-2; Baihaoi, 108 sqq.; Šibli, passim. Parmi les produits les plus célèbres d'un croisement de cet ordre, on cite la reine de Saba' (Bilqīs) et Alexandre (q.v.).
- 141: ce mot, qui désigne une course, un effort, apparaît dans l'expression السعى تشكري (d'un vers cité dans Hay, VI, 72=233); si notre interprétation est exacte, Kuvéra (v. Kuwair) étant poité à dos d'homme il s'agit d'une sorte de procession

```
179: absorption d'un médicament sec
                                                                     سَعة (١)
                                                             * سَفْح بُوسُوم (۱)
39: pied d'une montagne
                                                                m سفاد (3)
49, 562, saillie, accomplement (v. Hay, I, 63=137)
                                                                سف آذَ مر (1)
146: Le Livre d'Adam; q.v. Adam
38, 77: l'Arche de Noé, elle resta dans l'eau 150 jours (IBN QUT., (2) الثنينة •
  Ma'ārif, 11) ou six mois, de ragab à dū l-higga (Kisk'i, Qişaş, 97); cp. Tīgan, 24:
  40 ans ou 40 jours
96: stupidité
                                                                     * سَفَه (1)
                                                                 سَفيه _ سُفَها ( [ )
20: stupide, idiot
                                                                  سَقَط ن (2)
122: tomber (se poser)
114: chute (fait de se poser)
                                                                       شقرط (١)
                                                                     ئفر (١)
67: maladie, infirmité (opp à مينة )
                                                                   شفال (١)
71. [que Dieu] donne la pluie [aux champs de]
                                                                   سَخْرة (1)
205: ivresse
4, 160: habitant
                                                             ساکن ہے سُکاں (2)
26, 167: calme; الى --, 95: confiant en
                                                                        ساکن (3)
                                                                       شکر د (2)
64, 171: immobilité
56: habiter avec
                                                                   * ساكن لا (1)
141: présence divine; c'est une allusion à Coran, II, 249 et
                                                                   سَكسة (١)
  autres versets; v. E.I., s.v., IV, 81. Certains commentateurs prétendent qu'il
```

y avait dans l'Arche Sainte (tābūt) une tête de chat (Ḥay., V, 104=342). * سَلَبِ أَ (2) 1382: piller, arracher de vive force 206: dépouiller de * سَلَحَ مُ ه من (1)

135: se défaire de. C'est une allusion à Coran, VII, 174: «Com- (1) انسَلَحَ من (1) vii munique-leur l'histoire de celui à qui Nous donnâmes Nos signes et qui s'en défit, de sorte que, pris à sa suite par le Démon, il fut parmi les Errants». Il s'agıraıt soıt de Balaam, soıt d'Umayya ıbn Abī ş-Salt dont Gāhız vient précisément de parler (§ 134); v. R. BASSET, 1001 Contes, III, 205-207

	(O) 1 . A
122, 205: autorité, empire, domination	* شلطان (2)
69: v. استمطار	* سُلَم (1) * سُلَم (1)
57: devancier, ancien	* سَلَف (1)
138: ancien	سالف (۱)
115: suivre (un chemin)	* سَلَكَ ئِـ (1)
105*; chemin	مُسْلَكُ (۱)
86: échapper à	* سَلِمَ _َ من (۱)
123: salut	سَلام (1)
88, 95, 119, 125: salut, vie sauve (opp. à ملكة)	سلامة (4)
67: sain, intact	سالِہ (1)
112, 160: sain, intact; 69: par antiphrase et euphémisme	سَلم (3) (كا
mordu par un serpent; v. Sahāh : (ثغاء لو الله ما لسلامة – على الطيرة	, s.v.; Tımār, 510;
Hay., IV, 82=247 et 84=253. La victime ne doit pas dorm	ır pour éviter que
le venin se répande dans son corps; aussi lui suspend-on de	s bijoux de femme
qui produsent un cliquetis et l'empêchent de dormir; c'e	est le meilleur re-
mède à employer.	
163: accorder, acquiescer; 123: accorder le salut; 4, 97	ıı سَلْمَ (5) :
sauver qn. de	```
25, 91, 99: acquiescement	ئندر (3)
10: vivre en paix avec qn., Hay., V, 108=355: ان یکو ن کل	III سائر که (1)
رَصَ لَلْآخَرُ بِخَيْرِ وَلَا شَرُّ بَعَدَ إِنْ يُكُونَ كُلُّ مُنْهِمًا مَقْرَنَا لِصَاحْبُهُ	
122, 186 ² : Musulman	٧٧ نمنير (3)
20: qui cherche à vivre en paix	v 'مُثْمَلُمُ (۱)
11: vivre en paix	(1) July VI
119: échelle	* سُلَّهُ (۱)
422, 794, 102, 128, 153: poison, venin (opp. à شفاء ct	1,, -
ا عدا). Hay., II, 86=237, cite des hommes dont la mors	
Voici, d'autre part, l'opinion d'an-Nazzām sur la façon d	
ن سر الأقمى متيما [كدا] في بدن الأمي ليس يقتل :(Hay, V, 8=21)	
ع مر وارتمی تعلیه از ندایا یو بمناه وارعلی نیس بیشن بیشن دارد. ا سرّ فیه لر یکتل ولر یتلف وازما یتلف الأندان اللق فمها سموم ممموعة	
عليها سر الأقمى عاون السرُّ الكامن دلك السرُّ الممنوء على ماسعه فإدا رال	
عبيها شهر الاقلى عاون السهر الحامن ذلك السهر المعموع على مائعه فإذا زون ان المسهوش عند ألي اسحق إنها كمان اكتر ما أثلقه السهر الذي معه	
ان المهوس عبد إي استحق إليا 100 الله الشير الذي معه 23 laideur (opp. à ملاحة	المام تلك المدن . وحد * سَماجة (1)
	• • •
199; se défaire de qc. d'un cœur léger	* سهَحَ _َ ب (1)
123; libéral	(1)
25: esprit conciliant, accommodant	سَماح (1)
96: douceur, libéralité	u أسميح (1)
92: bonté et douceur	III 'مسا مَحة (1)
49: produit du croisement du loup et de l'hyène (v. صبر)	* سِنم (۱)
passim: entendre; 57: écouter, obéir; 83: écouter qn., être son	* سور _ (20)
élève; —, 185: entendre; 52, 62: entendre parler de	
27, 28, 161, 205: ouie, orcilles	سنم (4)
81: audition; 3, 83: étude directe avec un maître; سَبَاءَ 105; oui-dire	سَماء (4) par

28, 105, 203: auditeur	سايم (3)
31: ce qu'on entend	مَسْمَم (۱)
87: injures proférées à l'endroit de qu.	IV إنسماء (1)
205: auditeur	VIII 'منتوم (1)
16, 61: hauteur	• سند (2)
180: poisson	* ستكة (1)
17: devenir gras	• سَونَ ــَ (۱)
61: état de ce qui est gras	سِمَن (1)
198, 200: gras, consistant (opp. à غت à)	سَوين (2)
98 · s'élever vers	* سيا ـُـ إلى (1)
passim. ciel	سباء پرسَبَوات (5)
45, 47: céleste	سَهاوي (2)
3, 133, 100, 106: nom; 3: titre d'un livre; 146 إلاعظر '	* اشر جأنسا (9) . اسرُ الله
le Grand Nom de Dieu. La connaissance du Grai	nd Nom permet d'accomplir
des miracles et c'est grâce à elle que Salomon put	asservir les démons (Fihrist,
309), c'est le seul nom ignoré sur les 40.000 qu	e porte Dieu; pour le con-
naître, il faut brûler un Coran. il n'en reste que e	e nom; ou encore, compter
les mots du Coran en ordre contrarié (en accoupl	ant le premier au dernier):
le dernier mot qui reste, au milieu, est le Grand	Nom (Massé, 296). Si l'on
fait une invocation en le prononçant, tous les v	œux sont exaucés. V. dans
'Iqd, II, 145 sqq., quelques hypothèses sur le Gra	nd Nom; v aussi Dussaud,
on ne sait à و الأنساء : Nosatris, 60 n. 2 — 146	quel livre l'auteur fait allu-
sion, mais il s'agit probablement d'un livre de ma	agie
147, 183: nommer, appeler	11 سَنْي (2)
43, 1212: se nommer, s'appeler. Hay, I, 158 = 324,	v تَسَعُّى (v) agnale le choix
que faisaient les anciens Arabes de prénoms béné	fiques.
1, 36. âge	• سِنْ (2)
38 plus Agé	• يسن (2) إَسَنُ (1)
84, 106, 124, 159: dent	 بسن ج أسناه (4)
69: animal qui passe de gauche à droite, v. Mas'uni	
326; FREYTAG, Einleitung, 163; Reste ² , 202 (opp.	(بار م 🛦
سم الكثير النمات :151: mode musical; 'Iqd, VII, 28	* يساد (1) الثقبل التر-
٧. س	
1602: dossier	* مشئد (۱) ، مستدة (۱)
57: appuyer une opinion, une parole, sur	١٧ إنسنَدَ إلى (١)
144: chaîne de transmetteurs	أنساد (1)
38: écriture primitive de Ḥimyar; v. Mas'ūdi, II,	421, Caussin, I, (1) مئند
78-79, 291-3; mais ce mot désigne aussi les hiéro	glyphes, v. Iklīl, VIII, 140-2
et la longue note de l'éd., 248-50; Wiet, Murtad	i, 85.
156, 157: du Sind	• سِنديّ (2)
147: Siddhanta. Avertissement, 293-4: chez les India	ens, « le (1) التِنْد هِنْد •
Sindhind [= Siècle des Siècles] est le livre qui	
connaissances sur les sphères, les étoiles, l'arithm	

de la science du monde. Ptolémée s'en est servi en le comparant aux observations d'Hipparque et à ses propres observations. Les Indiens ont tiré le livre de l'Ardjabahez [système d'Aryabhatta (المرحة)]; v. Reinaud, Inde, 321-2] du livre du Sindhind, l'Ardjabahez étant la millième partie du Sindhind, et le livre de l'Arkend [Ahargana, système de Brahma Gupta, v. Reinaud, vibid.] du livre de l'Ardjabahez». La siddhanta avait été traduite en arabe, en 154=770-1, par Muhammad ibn Ibrāhīm al-Fazārī qui l'appela le Grand Sindhind; al-Ḥwārizmī en donna ensuite deux éd.; v. E.I., I, 506a, II, 966a.

سند

42, 56, 68; chat, D'après la légende, comme les rats سئور به سنازیر (3) incommodaient les passagers de l'Arche, Noé passa la main sur le front du lion qui éternua, projetant un couple de chats; c'est pourquoi cet animal ressemble au lion (Qazwini, 341; Timār, 30; IBN Qur., Muht., 9, 364; R. BASSET, 1001 Contes, III, 27 et bibliog. citée; TAB./ZOT., I, 112). Hay., IV, 99 = 298, rapporte que d'après Zoroastre, la souris est une création de Dieu, le chat une création de Satan (Ahriman), et il réfute cette opinion. De plus, on prétend que celui qui mange la chair d'un chat noir n'a plus à craindre la magie (Hay., II, 75=207) et que la rate (thâl) d'un chat noir, accrochée à une femme qui a ses menstrues, les arrête (Qazwīnī, 341). Mais en Peise, (Massé, 359), quand on tourmente un chat noir, ou risque d'avoir affaire, sous cette apparence, à son propre hemzād (génie né en même temps que l'homme pour lui tenir compagnie) et de se nuire ainsi à soi-même. Suivant d'autres, un chat noir est un ğınn malfaisant (cp. Šiblī, 22), qu'il faut saluer quand il entre de nuit dans une chambre. Sur les chats employés pour obtenir la pluie ou brûlés comme sorcières, v. Rameau d'or, 67, 613.

172: bosse	* سَام (2)
37: année	* سَنة 🛖 بِسون (1)
91: grandeur	* سَماء (1)
143: état de veille	* سَهَر (1)
106: en état de veille	ساهر (1)
28: être facile	* سَهُنَ ئِهُ (1)
123: facilité	شهولة (1)
108, 177: facile	سَهٰل (2)
102: faciliter, rendre agréable	п سَهْلَ (1)
96, 102: simplicité, facilité	تَسْهِمل (2)
19, 99: part	* سَهٰم (2)
124: commettre une faute par inadvertance	* سُها <u>^ (</u> (1)
2, 90, 202: faute commise par inadvertance (opp. à عبد ك	سهٰر (3)
7, 18, 205: mal, mauvais	 شوء (3)
198: pire	إنسوَأ (1)
91: faire mal, être méchant	اساء (1)
87, 88: méchanceté	إساءة (2)
32, 78, 178: noır, noirceur	· • سَواد (3)
68, 73, 167: noir	اسوَدُ (3)

سَوده (2)

1522; atrabile. La tristesse et la crainte y prennent leur source

(Mas'ūdī, III, 361).

(MAS'UDI, 111, 301).	
48: devenir noir	ix انسوَد" (1)
93: haut personnage	 سُنید ہے سادۃ (1)
91: grandeur, élévation	سُردَد (۱)
51: rempart	* شور (۱)
143: sourate	شُورة (1)
110: fouet	• سَوط (۱)
136: être possible	* ساءَ ′_ (1)
118: permettre	u سومُ في (1)
69: épizootie (v. فتى*)	* سُوَاف (1)
30: être lassé libre d'agir	* سوّم (۱)
50, 852: conduire, entraîner	* ساق^ (3) * ساق^ (3)
88: conducteur, promoteur	سائِق (۱)
160: se curer les dents	* VIII استاك (1)
170: que ou que, cela revient au même	 * سوًا ٤٠٠٠ أمر (1)
117. être égal à (opp. à بَو); ب خ ب , 72: mettic qn. sur le	III ساوی ه (2)
même plan que	
48: identique	νι 'مثسارِه (1)
passim: autre	* سِرَى (8) * سيرة (1) * سُيْف بِ سيوف (6)
113: course (de la lune)	* سيرة (١)
passun: sabre	* سيف بو سيوف (6)
47, 103: inondation; 38: القرم —. inondation que provrupture de la digue (عرم) de Ma'rib (v. Coran, XXXIV, 111, 302 sqq.).	
ش	
112: tirer mauvais augure de	* vı الثامر ب (1)
412, 112, 134: fait, nature; 48, 163: situation, puissance; 8	
ıl est dans sa nature de	(-)
98: fait de devancer, de rivaliser	(1) the *
1, 62, 165: jeunesse	* شأرُ (1) * شَباب (3)
165: jeunesse	شيبة (1)
49: alose. Certains considèrent que le شبوط est le produit	
et ننى et وخبر (Hay) دنى et دخبر et دخبر (Hay)	
=369; VI, 6=18).	, -,, .,
47, 48, 206 ² : ressemblance	* شَهُ (4)
67: pseudo	ينه (۱)
2, 12, 26, 28, 67, 97: chose douteuse, doute (opp. à حجة	
soupçon; 133: ressemblance	,, , , , , , , , , , , , , , , , , , ,
11, 21: semblables	أغياه (2)
,	(-)

passim: semblable, ressemblant à 112, 182: comparer, assimiler qc. à 112, 182: comparer, assimiler qc. à 1189: anthropomorphisme (1) الشية (1) التية (1) التي
189; anthropomorphisme 149: ressembler à 149: ressembler à 16: querelle 17: querelle 18: par avarice de 18: tere altéré (couleur) 197: aiguisage; 189: insistance importune 39: remplur 15, 233, 32, 100: personne physique (opp. à الله الله الله الله الله الله الله ال
149: ressembler à (ا) النجاء (اا) العالم ال
121: renfrogué 96: querelle 96: querelle 132: par avarice de 112: être altéré (couleur) 197: aiguisage; 189: insistance importune 197: aiguisage; 189: insistance importune 198: remplur 15, 233, 32, 100: personne physique (opp. à شَوَدَ وَ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$ \$
96: querelle 132: par avarice de 112: être altéré (couleur) 197: aiguisage; 189: insistance importune 198: remplur 15, 232, 32, 100: personne physique (opp. à الله الله الله الله الله الله الله ال
132: par avarice de 112: être altéré (couleur) 197: aiguisage; 189: insistance importune 29: remplur 15, 232, 32, 100: personne physique (opp. à الله الله الله الله الله الله الله ال
112: être altéré (couleur) 197: aiguisage; 189: insistance importune 39: remplur 15, 232, 32, 100: personne physique (opp. à الله الله الله الله الله الله الله ال
112: être altéré (couleur) 197: aiguisage; 189: insistance importune 39: remplur 15, 232, 32, 100: personne physique (opp. à الله الله الله الله الله الله الله ال
39: remplur 15, 23², 32, 100: personne physique (opp. à الله الله الله الله الله الله الله ال
15, 233, 32, 100: personne physique (opp. à الله الله الله الله الله الله الله ال
22, 53: robustesse; 122: dureté; 163: intensité; 95: violence 2, 22, 85, 131: intense; 32, 95: sévère; 126: ferme; 26, 93, 102, 165: (12) violent; 116: pénible 118: se montrer sévère en qc. (1) المُنْدُ الله الله الله الله الله الله الله الل
2, 22, 85, 131: intense; 32, 95: sévère; 126: ferme; 26, 93, 102, 165: (12) نفيد violent; 116: pénible 118: se montrer sévère en qc. (1) نفيد الله الله الله الله الله الله الله الل
violent; 116: pénible 118: se montrer sévère en qc. 1732: devenir intense (2) عَشَا لَا الْمَا الْمَاكِّةُ اللهِ اللهُ الل
118: se montrer sévère en qc. (1) عَنْدُ اللهِ الهُ الهُ الهُ الهُ الهُ الهُ الهُ الهُ
173 ² : devenir intense (2) عند ١٤٠٠ ١٤٠ ١٤٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠ ١٤٠٠ ١٤٠ ١
173 ² : devenir intense (2) عند ١٤٠٠ ١٤٠ ١٤٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠٠ ١٤٠ ١٤٠٠ ١٤٠ ١
137: exceptionnel 8, 52, 115, 116², 128, 191²: mal; 179: impression de mal; 27: pire (10) فيرارة (10) فيرارة (11) أيرارة (11) والمنازة في المنازة في المن
137: exceptionnel 8, 52, 115, 116², 128, 191²: mal; 179: impression de mal; 27: pire (10) فيرارة (10) فيرارة (11) أيرارة (11) والمنازة في المنازة في المن
24: étincelle (1) شرارة ال (1) شرابة ال (1)
123: fait de boire (1) گُرَرُ و (2) الروان (2) دراب (3) دراب (4) دراب (3) دراب (3) دراب (4) دراب (4) دراب (5) دراب (5) دراب (4) دراب (5)
102, 126: boisson, vin 201: condition 201: condition 201: condition 202: condition 203: خبرطا (1) المحلود (1) الم
201: condition (1) شريطة الله يحراط (1) و فيريط بها الله و الله يحراط (1) و الله يح
28: condition (1) غيريطة (1) 95, 114, 193: noblesse (3) غيريطة (1) 95, 114, 193: noblesse (3) غيريطة (1) و غيريك (1) 25, 114, 193: noble (5) غيريك ﴿ الله الله الله الله الله الله الله ال
95, 114, 193: noblesse 61, 90, 98², 108: noble 133: brillant, éclatant 5: associé; 89: complice 10: عُرِينُ * الْمُحِرِّقِ (الله الله الله الله الله الله الله ال
13: brillant, éclatant (1) المُحْرِين اللهِ اله
133: brillant, éclatant (1) مُشْرِقُ آلا وَ اللهِ الل
5: associé; 89: complice (2) مُرِيك * 30: être l'associé de; 116: être l'égal de (2) الشراك الله 117, 136: donner à Dieu un associé (2) مثر الله الأرك الالله 206: associateur (1) مثر الله الله 26, 28: amphibologique (2) مثر الله الله مُثراك الله 25: se quereller avec qn., manifester de la méchanceté; v. Lisăn qui le rapporte à شراك الله عنون علا الله الله الله الله الله الله الله
30: être l'associé de; 116: être l'égal de (2) التراك الله 117, 136: donner à Dieu un associé (2) المراك الاله 117 المراك الاله 206: associateur (1) مالمر ك الله 26, 28: amphibologique (2) مالمراك الله أنه أنه أنه الله 25: se quereller avec qn., manifester de la méchanceté; v. Lisăn qui le rapporte à الله الله 25 الله 117 ا
71, 136: donner à Dieu un associé (2) الْعَرِكُ الآ 206: associateur (1) مُشْرِكُ (2) 26, 28: amphibologique (2) مُشْرِكُ (2) 52: se quereller avec qn., manifester de la méchanceté; v. (2) الشَّارُةُ اللهِ اله
عشر ك (1) مغر ك (26, 28: amphibologique (2) مغر ك الله مغر ك (25, 28: amphibologique (2) مغر ك الله منازى و (2) المنازى و (2) الله الله الله الله الله الله الله الل
26, 28: amphibologique (2) نَفْتُرُكُ (2) 52: se quereller avec qn., manifester de la méchanceté; v. (2) الله الله الله الله الله الله الله الل
52: se quereller avec qn., manifester de la méchanceté; v. (2) الله عارى الله عند الله الله الله الله الله الله الله الل
يشر Lisan qui le rapporte à شر
• • •
162: partie maitré
10 partie, motte
156: jeu d'échecs (sanscrit). D'ordinaire, l'invention du jeu (1) عطرنج *
d'échecs est attribué à Şişah, pour le roi Balhīt ou Šibrām; v. R. Basser,
1001 Contes, II, 412; Mas'ūdī, I, 159; Rescher, Qaljūbi, nº 169
* نشاء (5) 167, 170³, 170: rayon(s)
73: défilé, chemin de montagne (v. Rescher, Voc.) (1) فنب •
1232: branche (2) الشفية بير الشفية (2) الشفية بير الشفية المساء
139: prestidigitation; Dourré, 345: magie blanche (۱) عند *
* سُعر (1) *

188: grain d'orge	* تشويرة (1)
Nous ne connaissons pas l'expression à laquelle l'a	
Peut-être faut-il lire الفِدْرِيَّانِ c.à.d.: aš-Šī'rā al-'abūr	
al-ġumaṣā' (= Procyon) qui étaient sœurs de Suha	aıl (Canope); quand
celui-cı descendit vers le Sud, al-cabūr le suivit, mais l'	autre resta à sa place,
au Nord-Est de la voie lactée (voir IBN QUIAIBA, K. al-a	<i>mwā</i> ', éd. Hamıdullah-
Pellat, § 57).	
passim: poésie	 شفر ج آشمار (8)
passim: poète	شاعر ہے 'شقرا؛ (13)
61: sommets	• شَنف (۱)
106: tison	* 'شفاة (1)
112. incandescence	* اشتِمال (۱)
131: fait de susciter des désaccords	* تَشْفُ (أَ)
26 enclin à la dispute, «bagarreur»	v مُثَعَقِف (l)
107, 202, 205 occupation, préoccupation	 مشقّل (3)
116, 200. travailler à, s'occuper exclusivement de	vɪ تعافَلُ سُ (2)
107 fait de s'occuper exclusivement de	بَشَاكِلُ بُ (1)
32. cıls	* (أَتَفَارِ (lُ)
9, 34, 90 · intercéder en faveur de	• شَغَرَ _ في ou ل (3)
34. intercesseur	شاهِم (أ)
95; intercesseur	شَفِيم (1)
95. accompagner, doubler	الأَشْفَرُ (1)
84: redouter qc.	* IV أَشْفُقَ من (1)
91. apaser	 شقی (1) شقی (1)
812 · satisfaction (de l'esprit)	يشفاء (2)
111: satisfaisant	شامرِ (l)
28, 83. être satisfait par	v تَغُفُى ب (2)
64. hémisphère, 73. ğınn dont la moitié du corps avait	
humaine (v Hay., I, 87-189, VI, 63-206, Mas'ūni,	
53, Šiblī, 18; WZKM, VII, 180)	
69. action de déchirer	شق (1)
9: frère	خَيْسَقُ (1)
99. fait d'articuler clairement	n تَفْتيق الكلام (1)
36: s'ouvrir	νπ انفَق (1)
147, 182 tirer, dériver	vm (شتَقُ (2)
106, 119. être malheureux à cause de	* خفی _ ب (2)
18, 65: douter, concever un doute sur	* خَكَ مُ فِي (2)
26, 59, 105. doute	خَك (3)
142. louer	* شکّر نے (۱)
12, 90, 912, 94, 99: éloge; 17: remerciement, 118 op	• • • • • • • • • • • • • • • • • • • •
55, 59: reconnaissant	شاكِر (2)
9: Iouable	مَلْكُورُ (١)
72 ressemblance, 96, 103, 174, 196 forme, genre	* شَكْلُ وَإِشْكَالُ (5)
, , , , , , , , , , , , , , , , , , , ,	

110: plus convenable	اشكان (١)
313: coquetterie dans l'œil	شكلة (3)
31: qui a une coquetterie dans l'œil	أَشْكُلُ بِ شَكْلِ (١)
86: être compliqué	انگل (۱)
27, 32, 105: compliqué; 196: qui fait des embarras	مُفْكِل (4)
106: se plaindre de	* شَكا يُــه (1)
160: avoir mal à	viii اشْتَكَى ھ (1)
passim: soleil	* شَبْس (6)
186: bloc de cire	* شَهْمة (l)
80, 160: côté gauche; nord	* بشمال (2)
85: honte, déshonneur	* شَنار (۱)
64: comète, météore; v. Coran, LXXII, 8.	* بشهاب به نشهُب (1)
160: assister à; 33: témoigner; ل –, 25: témoigner en	* شودَ _ ه (3)
faveur de	
131: martyre; على —, 59: témoignage contre	شهادة (2)
argume : خُواهد .témoin; 132, 54, 61, 62 : pl : شهود .argume	mt, preuve (6) شاهِد
160: scène	مَطْهَد (1)
20: fait de chercher un argument	x استشهاد (۱)
58, 131: publicité, renommée	* الشهرة (2)
100, 203: célèbre, bien connu; communément admis	مُطْهور (2)
150, 193, 194, 199: désir, caprice	 * شُهُوة (4)
132: plus agréable, plus désirable	الشْهَى (اً)
9, 204: impur, mêlé (opp. à صاب ct خالص)	* مشوب (2)
66: consultation	* مَشُورة (۱)
156: Conseil, assemblée consultative	شورک (اً)
57, 159: faire un signe; conseiller	rv أهارَ (2)
122, 81, 99, 108, 1112, 126: geste (opp. à لنط)	إشارة (8)
17: fait de rôtir	* شَوْي (۱)
116, 120: vouloir	(2) <u> ، الله</u> •
passim: chose; v. Mafātīh, 22	(54)
1992: devenir blancs (cheveux)	* يَنِيءَ (54) * شان — (2)
35: canitie, cheveux blancs	شَيْبِ (اً)
36, 37: vieillard	* شَيْح ۚ ج مُشيوخ (2)
70, 76, 122, 188: démon; sur ceux des poètes, v. Hay.,	* تشطان به شیاطین (4)
VI, 69=225	() -1, /
184: qualité de démon	شيطنة (1)
50: partisans, suite	* شيعة (١)
112: notoire, célèbre	شائِر (ًا)
95: laideur (opp. à رين)	* شَيْن (1)
111	(1)

ص

82: déverser	* صَبِّ ئے (۱)
132: par amour pour	* صَالةً ب (1)
38, 97, 1062, 1102: devenir	 اضبَح (6)
17, 90, 118: patience	* صَار (3)
4: patience	VII ^I اصطِبار (۱)
1, 148, 1542: doigt	* إضمَ به أصامُ (4)
782: teindre	* صَنَرَ `` (2)
782: pouvoir être teint. Ğāhiz parle de cette question dans	vii انْصَنَمُ (2) son
Kıtāb al-ma'ādın aujourd'hui perdu; v. Hay, I, 3=6 A	
Noire que les Musulmans doivent de nouveau rendre	
Muht, 369, s'étonne que les mu'tazilites, à qui cette cr	
n'aient pas songé que: سم ولا ينصم والساس ينصم والساس ينصم والساس	
164. enfance	* صا (۱)
48, 50, 122. enfant	صَيْ َ۔ صِنْان (3)
81, 107, 198. être sain	* صد ا
53, 67, 198: bonne santé, bon état	* صَّۃ (3) صِدَّة (3)
33, 69, 76, 186 sain, en bonne santé, 12, 189, 198 sain,	صديد براصعاء (10)
non altéré, possible; 16, 108, 133 authentique	() 0.0515 12.00
101. confirmé	II مُصَحِّد (1)
8 faire route en compagnie de	المصعدرات
	صيت _ ، صُونية (۱)
85: compagne	
1 , , , ,	صاحب ہو اصحاب (34)
propriétaire, auteur, inventeur, pratiquant, l'intéressé;	
	* صَحْرا؛ به صحاری (!
3 qui n'a que des connaissances livresques	* صُغْنِيَ (1) * صَغْر (1)
121. rocher; employé comme prénom	* صادر (۱)
28, 105a: postrine; figt. esprit; 154. corps d'un instru-	 صدر ﴿ صدر ﴿ (3)
ment de musique (v. Mas'ūdi, VIII, 89)	
11 · origines, tenants (opp à موارد)	مَصادِرُ (1)
106: qui a mal à la tête	 مُضدوء (1)
35, 60: dire vrai	* صَدَقَ _ (2)
20, 34, 47, 99, 119, 136, 179. sincérité, franchise; 57. vérie	صِدْق (8) dıque
7: sincère	صَدوق (1)
13, 100: sincère	صادِق (2)
7, 41, 78: amitié	صَدانة ِ (3)
5, 87, 117: ami sincère	صَديق (3)
20: ajouter foi aux paroles de qn. à propos de	١١ صَدِّقَ لا على (1)
75: assentiment intime	نَصْديق (1)
170: incident (rayon) (?)	* III أمصادم (l)
172: écho	* صَدَى (١)
	· ·

1582: crissement	• صري (2)
124: persister, insister, récidiver	* ۱۷ أصر" (l)
94: qui persiste, récidiviste	نوسر (1) م
96: pur	* ضراء (۱)
124. fait de traverser la cible de part en part	* صُرَد (۱)
41: sorte d'oiseau qui fut le premier à jeûner (Damiri, s.v.) et	
à obéir à Dieu (Hay., IV, 96=288); aussi ne doit-on pas le	tuer (Ḥay., III,
165=526); v. aussi Freytag, Einleitung, 160	
76: terrasser	• صَرَءَ _ (۱)
70: épilepsie; v. WZKM, VII, 243 sq.	صرءُ السيطان (1)
119: purement	* صرفا (۱)
113: fait d'agır à sa guise	٧ تُضَرُف (١)
94: dureté	* صُر د (1)
95: bridon; de là sévérité (?)	صريعة (1)
66: foudre. On prétend que certains sabres étaient fondus par	* صاعقة (1)
la foudre, notamment celui qui est appelé samsama (Hay., V	7, 30—87)
passim. petit	* صَعِير (7)
94: être indulgent envers	 * صَفَحَ ـ عن (1)
92, 95 · indulgence; عَرَنَ صَفَعَا عن 31 : faire table rase de, ne pas compte de	صَنْح (3) s tenir
119: pur	صَلْح (۱)
4: yısage, face	* صَلْحا (l)
123: échange de poignées de main	vı تُصاؤِيہ (l)
29, 169, 170: face, surface, plaque	صَنىحة (3)
1522: bile jaune	* صَغْر ١١ (2)
112: påleur	صُنار (l)
 contrat; v. Maid., I, 262; Pesle, Le Contrat de Safqa au Mai Rabat, 1932 	roc, (1) مُنْقَة *
114: ce qu'il y a de plus pur dans qc.	* صَفْوة (1)
9, 167. pur	صافر (2)
131: accorder une affection sincère à	III صافی ته (1)
167, 168: poli (miroir, surface)	* صَعَل (2)
48: slave	
22: dureté	* صَثْلَقِ (l) * صَلانة (l)
22, 131: plus dur	إضلب (2)
174: en forme de croix	* مُصَلَّبُ (١)
118, 1305: convenir	* صَلْحَ نِـ (6)
207: vertueux	صالح (l)
118: utilité, avantage, bien	مَصْلَحة (١)
322: réparer	IV أضلح (2)
192: morale (?)	إضلاء (1)
passim	* صَلَمَ (5)
104: salle de Prière	مُصَلَّىٰ (أَ)

لى ١٠/ كتاب التربيع والتدوير – ١١

* صنت (2)

8, 100: silence, mutisme

```
20: taciturne
                                                                       صاحت (1)
                                                                    1٧ مُضنت (1)
 100: solide, sans fissure

    تصندل (۱)

 159: usage du bois de santal (comme aphrodisiaque)
59, 67, 1072, 147, 177, 1812: fane, fabriquer, composer, traiter
                                                                   صم __ (8)
 159: fabrication
                                                                         صَنْم (۱)
 104: art, architecture; 78, 154: fabrication; 176: métier qui
                                                                        صنعة (8)
  s'apprend, 64, 68, 147, 150 · œuvie (masc.), ak himie
9, 190; métier, profession, apprentissage
                                                                       صناعة (2)
9, 145, bonne action, créature (partisan)
                                                                       (2) i
30, 67: produit artificiel (opp. à مقدق); ما بان يا بان المخدود ، 10: béneficiane
                                                                      مصبوء (٦)
  d'un bienfait
                                                                VIII اضطم ه (I)
200, mettre en prauque, pratiquer
                                                                      اضطباء (1)
98. bienfaisance
2, 200. branche, discipline; 12, 47: espèce (v. حسر)
                                                           * صنع براضاف (١)
                                                             * ضر - اضام (i)
46; idole. Sur l'origine des idoles, v. Birtini, India, 5%;
  R. Basser, 1001 Contes, III, 86-88; Coran, LXXI, 20 sqq. qui les fait remonter
  à l'époque de Noé D'apres Tab./Zor., I, 63 sqq., Djemshid donna à chacun
  de ses heutenants des effigies de lui-même en or, en argent et en pierres pré-
  cicuses. Après la mort de ceux qui les détenaient, ces figures furent adorces par
  des hommes qui leur donnérent les noms de leurs propriétaires; c'est ainsi que
  s'expliquent les noms de Yagūt, Suwā', etc. (Cependant, selon Kisā'ī, Oisus, 82,
  les descendants de Cain adoraient les effigies des cinq enfants de Cain: Wudd,
  Suwā', Yagūt, Ya'ūq et Nasr). Ensuite, d'après Ibn Hišān, 51, 'Anir ibn
  Luhayy modifia la religion d'Ismă'îl et introduisit à la Mekke le culte de
  Hubal. On trouvera des listes d'idoles, avec l'indication des groupements qui
  les adoraient, dans IBN Hišām, 52 sqq.; Ya'QŪBĪ, Historiae, 1, 295-6, Mafātīh,
  31; Restel, etc.
passum: justesse, vérité (opp. à أخطأ )
                                                                  * صُواب (11)
                                                                    * (مأت (7)
passim: atteindre le but, voir juste, réaliser
                                                                    صوات (۱)
26, 158, 1732, 1752; vorx, bruit, son
13: la trompe dans laquelle on soufflera le jour de la Résurrec-
                                                                    الطبر (1)
  tion; v. Goran, VI, 73, XX, 102, XXVIII, 89, LXVIII, 18; une description
  en est donnée par Quarusi, 49
passim: forme, image, apparence
                                                                   صُبرة (13)
67, 183, 195; représenter, concevoir, faconner
                                                                   ۱۱ صَوْرَ (3)
1252: attaquer qn. avec impétuosité
                                                               صال <u>'</u>عل (2)
91: impétuosité, énergie
                                                                       (1)
                                                            صانَ يُـ 8 عن (1)
199: mettre qn. à l'abri de
58, 102: protection, soins
                                                                        (2)
27: crier (fig.)
                                                                  مائر (1)
133: pièges
                                                                   مَعابدُ (1)
مار - (50) passim: devenir, être, exister (équivaut à عاد employé comme auxi-
```

haire, mais implique un changement, un devenir); 94: se mettre à; 44, 49, 160, 1772: se produire; ال براء , 25, 42, 94: s'engager dans une voie, en arriver à, se transformer en; حب بالم 136: comment se fait-il que?

117: faire devenir, rendre

(اکتباب له opp)

II صار (۱)

ض

112 · faible * ضَدر (١) 42, 492, 53, 187: lézard, uromastyx. On dit en proverbe: (5) مُعَتَّ عَضَاب 🍨 عبر من صنا (car le lézard est censé vivre plus de 100 ans; MAID., I. 512) et que Main, I, 509, explique en disant que le lézard mange ses petits quand ils éclosent parce qu'il croit que c'est quelque animal qui vient prendre les œufs; mais IBN Qu'r., Muht., 10, 362 précise, le lézard était un Juif désobéissant envers ses parents (36) qui fut métamorphosé; cependant, ajoute-t-il, on dit عق من ضبً parce qu'il mange ses petits quand il a faim; v. aussi Massé, 200-1. 🝨 مَشَر (4) . 1872: hyène. Une certaine amitié existe entre le loup et l'hyène. il en résulte un produit appelé qui n'est jamais malade et ne meurt pas de mort naturelle. Dans ce croisement, si le mâle est l'hyène, le petit est e سمر ; sı c'est le loup qui est le mâle, le produit s'appelle عسار (v. Bai-HAQI, 109; QAZWINI, 342, 343, 403; MAID, I, 365; Hay, à l'index; Douté 79; Massi, 205). 59. ennu, lassitude صحر (۱) (1) اصطحر (1) 14. se coucher * صَحِك _ (3) 88, 1232; rue صحك (4) 33, 84, 96, 123: (le) rue ضاحك (١) 106: neur صعَّاك (1) 121: employé comme prénom 9, 61, 62; grosscur * ضغر (3) 79, 98, 196; contraire صد ج إضداد (3) νι ثصاد (1) 206: opposition, contraste (2) arale (2) 54, 115: en contraste, contradictoire 54, 79, 98, 114; nuire à • ضر نه (4) 22: dommage طرز (1) صر (2) 112, 134: malfaisance, maléfique 22: nusible فار (1) 119: mauvaise fortune (opp. à -اسرًا) ضر١٠ (١) 97: nécessité ضروره (1) 144: connaissances nécessaires, innées ضروریات (۱) 352: obliger qu. à viii اضطر د إلى (2) 12, 26, 113, 126: obligation, nécessité; 162: nécessité, innéité **(خطرار (5)**

14F C 100 ' 11 ' 12 13 14 15 -	/5\
ب; منح : 145: frapper; 123: jouer d'un instrument; 31: v. ب	
19: prendre; ضرب به الأمثال — 112: être proverbial, se	
178: coups; 156: sorte, espèce	ضَرْب (2) مثر سردان
114: d'un scul coup	صرانة واحدة (1)
23: être troublé, agité	viii اضطرَب (1)
161: trouble, inquiétude	اضطراب (۱)
7: inciter, exciter à	* ١١ ضَرْى على (1)
1523. double	* صف - اصاف (3)
148: fait de doubler	۱۱ تُضعف (۱)
148: doubler	۱۱۱ صانحت (1)
108: redoublement	۷۱ تصاعب (۱)
41 grenoulle. Ce batracien passe pour craindre Dieu et	* صِنْدِء ﴿ صِعَادَةُ (l)
ا y a à son sujet un hadī! لا تعنلوا الصعادء فإن نقتهن تسبح	
V, 155=536); v. aussi Damīrī, s v , Westermarck, 29), etc. Sur la vocali-
v. LANDBERG, Primeurs, 4.	
136: s'égarer, être dans l'erreur	* صل (1)
17: égaré, crrant	صال (۱)
55, 163 · perdre	١٧ أصَلُ (2)
2. fait de ne pas trouver qc.	إضلال (١)
202 · conscience	* صُدر (۱)
195 faire entrer qc. dans	* الصَّرُ لا ه (1)
132. par avarice pour	* صَاً بُ (١)
10. déprimer, faire périr de langueur	* ١٧ اضي لا (١)
1783: lumière	* صَوْ (3)
113 ² , 178 ² : lumière	صماء (1)
103: plus lumineux	أضوأ (1)
52: plus mince, plus chétif	المور (د) * إضوى (1)
196· gaspillage (opp كرمية)	* II تَصْبِير (۱)
51, 90: ajouter à	* IV أصاب إلى (2)
61: étroitesse	* ضق (1) * ضق
87: d'esprit étroit	جيسق (1) صَيِّقُ العَطْنِ (1)
16: déshonneur	صيق العظم (1) * صير (1)
10. desnoment	٠ صير (١)

ط

أكأس (1) كأس (2) كأس (1) كأس (1) كأس (1) كأس (1) كأس (1) كأس (1) كاس (1)

32: impression d'un cachet; 92: tempérament, caractère, naturel; (8) مُقَدْر (92, 103, 113, 1142, 132: naturel

passim: nature, caractère, naturel	طَىيعة (12)
67, 198: classes	 * طَلَقات (2)
180: rate. Ğāнız écrit à се propos (<i>Hay.</i> , VI, 150=441)	 • ملحال (1)
لا طحال له إلا ما أرى في كتاب الخبل لأني عبيدة والموادر لابي العَسَن	وليس عندي في الغر س أنه ا
Cf. 'Iqd, IV, 256 الأخفش وفي شِعر المِشْر بم المعتمر ا	
128: meunier	* طخان (۱)
150: musique	* IV إظراب (1)
42: plante qui vit sur l'arbre appelé رطى; v. Maid., I, 4	 * طَراثِيتُ (1)
107: jeter à terre	• طَرَحَ _ (1)
168: pièce d'ameublement disposée sur le sol, ma- telas, sofa	مطرَح ہے مطارِحُ (1)
1, 26, 106, 108, 126. main, origine (de l'individu)	 طَرَف به أطراف (5)
1302: clin d'œil	* طرّفة (2)
155: non identifié	* كتاب الطرف (?)
111: cheval de race	* طرف (۱)
9, 129: récent, acquis (opp à おじ)	طارِف (2)
1322: fait de trouver intéressant; intérêt	x اسْتِطْراف (2)
183: pessomancie. Van Vloten (WZKM, VII, 184), tr	* طَرْق (1) aduit
par Linienziehen im Sande; dans Qazwini, 268, le	
ce qu'on lui demande en tirant simplement augure d	
de lui, mais Hay., V, 168=580, précise: رب بالحصى دهو	
من فمال الحزوة والمالنين . Agānī, XIV, 99, donne la m	
FREYTAG, Einleitung, 158	•
passim: voie, route	طریق ہے ظُرُق (13)
1722: une des bandes de l'arc-en-cicl	طَرياته (2)
46: marteau. Serait-ce une allusion à la théorie pythagor	مِطْرَقة (1) rıcienne
d'après laquelle la hauteur du son est proportionnelle	au poids du marteau
qui frappe l'enclume?	
842: frapper à la porte de qn.	11 طرُقَ ل (2)
10: fait de baisser les yeux, la tête; de là: tristesse	IV إطراق (1)
43, 76: nourriture	* طَعام (2)
108: attaque, critique contre	* طَلْمُن على (1)
122: tyrannie	 أطلقهان (1)
171: c'est probablement ainsi qu'il faut lire (au lieu de 3	
s'agit de la théorie mu'tazilite de la mutation par saut	
par les points intermédiaires; v. Hay., IV, 69=208, V,	7 = 20; Mafātīh, 23-4,
GARDET-ANAWATI, 186.	
56, 1912, 1942, 207: rechercher;, 207: demander	
passim: recherche	طَلْب (6)
24: poursuivi	مَطْنُوبِ (1)
197, 198: question, problème	مَطْلَب مِ مَطَا لِبُ (2)
75: talisman. D'après IBN HALDŪN, Muqaddima, 434, il	
trois sortes de magiciens: a) ceux qui peuvent opérer sa	ins le secours d'aucun

passé.

appareil (سعر); b) ceux qui opèrent en se servant d'un instrument ou d'un élément extérieur ; conjonctions astrales, nombres, etc. طلبهات ; c) les illusionnistes qui exercent une influence sur l'imagination d'autrui 140. spathe du palmier طلعة (1) 55 · lever (de la lune) 'اللوء (1) 68: examen vm اظلاء في (1) 123: assance, relâchement, liberté (1) all * 118, 196: liberté laissée à qn (opp à عطر) rv (شلاق (2) 102, 153; absolu, scul (2) مُعْلَقُ (2) 75. nom syriaque désignant les démons de Salomon; َ لَمُوْ لَقَ حِ طُوَ الْقُ (1) v. WZKM, VII. 235-6 مطهوره به مطامور (1) 61: silo basum avou l'ambition, la prétention de طیم _فی (7) 33, 72, 192 désir, ambition طَبَع - اظهاء (3) 98 · ambitieux طامم (1) 10, 128, 166 donner à qui l'envie de, lui laisser l'espoir de ١٧ إظمَعَ في (3) 105a · nom verbal du précédent المهاء (١) 33. d'une santé enviable (ou qui donne un espoir de guérison), المطلع (1) (opp. à مولس ; د f *Hay* , V, 37=111. 28 jour tranquillement de * اظماً ان (1) الأس (1) 124. être prolixe 99, 1082 · prolivité إ**نل**باب (3) 103: pur (religiousement) طاعر (1) 70, 94, 113, 124. obéissance, soumission طاعة (4) 184: obéir à gn. ١٧ أطاءَ ٥ (١) 184, 185: consentir librement v تطوع (2) 1032: pouvoir x استطاء (2) الطّوفات (1) 38: Le Déluge On trouvera un résumé succinct de cet événement dans Mas'ūnī, I, 74-76 (1) Tilb 29. bouquet أما المرب - 77- mettre un collier à; Hay, III, 60=195-6 II مَلُوْق ة (1) والأعراب والشمراء فقد اطبقوا على إن العبامة هي التي كانت دليل نوم ورانده وهي التي إستحملت [- طلت 'حملاً وهو الأحر والأحرة] عليه الطوق الذي في عدّها وعد ذلك إعطاها اله تلك الحلة ومنحها تلك الزينة بدُّعاء نوح كمر حين رجنت إليه ومنها من الكرُّم ما منها وفي رحلمها من الطين والعمأة ما برحليها فمُوَّصت من دلك الطير حصاب الرحلين ومن حسن الدلاله والطاعة طوق السنق. Passage reproduit dans Timār, 367-8; v aussi TAB /Zot, I, 112-3 4, 23, 30, 53, 157, 158, 160 être long; durer longtemps (7) ご ひゅ * passum. longueur, taille d'un homme, longue durée; 61. tout en طُد ل (45) s'arrêtant devant le témoignage du Coran sur la haute stature des 'Adites, Gâhiz révoque en doute la théorie selon laquelle le monde n'a cessé de décroître par suite de la décroissance de la matière qui a entraîné la dégénérescence des corps et la diminution de la durée de la vie. Après lui, Mas'ūpi, III, 376 sqq, reprend les arguments tirés de l'observation des vestiges du

passim: long; de haute taille; 15: nom d'un mètre poétique	لمويل ۾ طِوال (22)
30: allongement	II تَطُويل (1)
30: allongé	مطوَّل (1)
332: se prétendre aussi (ou plus) grand que qn.	III طاقل د (2)
8, 52 ² : prolonger	(3) Jell (V
165, 202: prolixité	إطالة (2)
165: trouver long;, 37: tirer gloire de la longueur de qc	x استَطالَ (2) (?)
174: allongé	مُستَطِيل (1)
41: rouler, avec le sens donné en magie au فَيْ الْأَرْص : pouvoir	* طوئ (1) de
se transporter à de grandes distances en un clin d'œil (v. Dou	
C'est une étymologie populaire du nom de la tribu des l'	Fayyı': forcer les
étapes	
9, 95: bonne odeur; bonne (renommée)	* طِلب (2)
105, 108, 113: parfumé, bon	طَيْب (3)
159: fait de parfumer	II تَطْيِيب
12 ² : voler, s'envoler	* طار = (2)
22, 31, 47, 163: oiseaux	طنير (4)
68: ornithomancie et, plus précisément: mauvais présage	طِبَرة (1)
134: les deux oiseaux verts, on ne sait à qui l'auteur fait	
allusion; cependant Gabriel a deux ailes vertes (Kissi, Qi	
d'oiseau vert est donné à un certain nombre de saints;	v W. Marçais,
Tanger, 166, n 4 et références citées	-
39, 73, 158. argıle, boue	* طير (3)
105: nature	* طِين (3) طِلمة (1)
105: nature	طِسهٔ (۱)
•	طِسهٔ (۱)
اطل 105: nature	طِيبة (1)
ظ	
ظر 187: gazelle	* مَلنَّى (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, Dandy	* طَتي (1) * ظَريد (2)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que	* طَتِي (1) * ظَرِيف (2) III طارَف لا (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, Dandy 33: se croire plus spirituel que 50: abriter	* مَلتي (1) * مَلريب (2) III طارف لا (1) * طل = (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, Dandy 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre	 مائي (1) غاريه (2) الله (1) طاق لا (1) طاق (1) طاق (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, Dandy 33: se croire plus spirituel que 50: abriter	 فلتي (1) غلريد (2) الله III طل - (1) طل (2) إطل (2) الا (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu	 ملتي (1) خلريه (2) الله التي الله ملل (1) ملل (2) إخل (1) بطلة (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qu.	* مَلْتِي (1) * غریب (2) * مائر – (1) سائر (2) مائر (1) * مِلْتُد (1) * مِلْتُد (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qn. passim: injustice	* مَلْتِي (1) * غَرِيه (2) * طرق - (1) • طرق - (1) بِيلاً (2) * إطلاق (1) * مِلْلَة (1) * مَلْلُر - لا (2)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qu.	* طَني (1) * ظريف (2) • طرق - III • طرق - (1) مِلا (2) • ظلف (1) • ظلم - لا (2) • ظلم - لا (2) طلل م - لا (3)
187: gazelle 131, 196: sprituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qn. \$\rho assim: injustice 93: tyran 1785: obscurité	* مَلْنِي (1) * غَرِيه (2) * غَرِيه (2) • طل
187: gazelle 131, 196: sprituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qn. passim: injustice 93: tyran 1785: obscurité 55, 177: ombre, obscurité	* مَلْنِي (1) * مَرْيِه (2) * مَرْيِه (2) * طل ۱۱۲ (1) مِلْن (2) * مِلْلَهُ (1) مَلْمُ (1) مُلْمُ (7) مُلْمُ (7) ملام (5) (2)
187: gazelle 131, 196: sprituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qn. \$\rho assim: injustice 93: tyran 1785: obscurité	ف طلي (1) ف غريه (2) ف غريه (2) سل ۱۱۲ سل ۱۲ سل (2) ف نواله (1) ف غلا - 8 ف غلا - 8 فلا - 8 فلا به (2) فلا به و خلاق (1) ملا به و خلاق (1) ملا به و خلاق (2) ملا به و خلاق (2) ملا به رقان (2) ملام (5) مطابة (2) تظائم من (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qn. passim: injustice 93: tyran 1785: obscurité 55, 177: ombre, obscurité 18: se plaindre, avoir à se plaindre de 73: avoir soif	* مَلْتِي (1) * مُلْرِي (2) * مُلْرِي (2) * طلق — III (1) * إلى (1) * مِلْلَدُ (1) * مُلْلُدُ – لا (2) * مُلْلُدُ – لا (2) * مُلْلُدُ – الله (5) * مُلْلُدُ (5) * مُلْلُدُ (2) * مُلْلُدُ (5) * مُلْلُدُ (5) * مُلْلُدُ (2) * مُلْلُدُ (2) * مُلْلُدُ (2) * مُلْلُدُ (1) * مُلْمِدُ (1)
187: gazelle 131, 196: spirituel, fin, DANDY 33: se croire plus spirituel que 50: abriter 100, 112: ombre 100: étendre son ombre sur, recouvrir 49: animaux à sabot fendu 12, 189: être injuste envers qn. passim: injustice 93: tyran 1789: obscurité 55, 177: ombre, obscurité 18: se plaindre, avoir à se plaindre de	ف طلي (1) ف غريه (2) ف غريه (2) سل ۱۱۲ سل ۱۲ سل (2) ف نواله (1) ف غلا - 8 ف غلا - 8 فلا - 8 فلا به (2) فلا به و خلاق (1) ملا به و خلاق (1) ملا به و خلاق (2) ملا به و خلاق (2) ملا به رقان (2) ملام (5) مطابة (2) تظائم من (1)

خلهو	داب الربيم والتدري	1 10
passim: app	arent, évident; extérieur	طايعر (16)
	; 100, 106. على ظهرها sur la terre	طَهُرَ (9)
	, 165: mettre en évidence, montrer, manifester	١٧ أَطْهَرُ (4)
	ue ostensible	إطهار (1)
155. pratiq	uc oscisiose	(1) 145
	۶	
36 : jouer, s	se montrer frivole	* غَتَ ـُ (١)
•		* عاده - ات (2
119: homn	•	اعدا ب عاد (۱)
134 ² . ador		عادا ـ عاد وعَدَد
52. dévotio		تَعَنُّد (1)
	leure (femme)	* ءَار کی (1)
		* viii اعتدار (3
		* عالس * عُنُوس *
	xhale un parfum, odorant	* عَبِق (1)
61. seul		* عتب (۱)
93, 95. ré	primande	* عَثْثُ (2)
95 réprin		۱۱۱ عتاب (1)
		* عَنىق بَهِ عَتَاقَ (
	sans être chassés (aigles, faucons, sacres, etc.), v. Ti	
122: super		* عَبُو (1)
•	l'exp. عثر باسيه: prononcer le nom de qn. quand on	
	faux-pas, ou peut-être plutôt: prononcer involonta	
de gn.		
108, 2042.	s'étonner	• عَمتَ _ (3)
17, 31, 10	4, 2043, 207: étonnement	عَحَ (7)
181: merv	reilie	أغمونه (1)
104. merv	veilles	تعمائث (۱)
28, 78, 10	0, 182 admurable	عجب (4)
33 · étonne	er qu par, porter qu à s'étonner de	۱۱ ُعَجْبُ لا من (1)
196 vani	teux, fat	١٧ نمنيق (1)
165², 204²	² étonnement	v تَعَمَّب (4)
205. éton	né	'مَتَمَيِّتُ (1)
2: fait de	partir rapidement, dérobade (nous avons néanmo	* عمار (1) nns
conserv	é la leçon المجز)	
2, 86, 92	, 99. incapacité (opp. à ساد ; faiblesse, impuissanc	* عقر (4)
(opp. à	. آدرة).	
32, 106, 1	21 · vieille femme	عجور (3)
201: se pi	resser, se hâter, 88 être prompt (à la colère)	🍝 عِحلَ 🕳 (2)
201: préc	apitation	عَهَلة (1)

116: fait d'amener à bref délai	II تُعجل (1)
بل, 36: arriver rapidement à; عن, 107: presser qn.	IV (عَجَلَ (2)
et l'empêcher de	
177: homme d'une trempe peu commune	* نُمْجَهِ (۱)
3, 35, 373, 99, 148: compter, énumérer, considérer comme	(7) _ 3 = *
23, 105a2, 1362, 1482, 192: nombre, grand nombre	عَدُد رِ أعداد (8)
6, 88 ² : préparer	ا عد (3)
90, 101, 135: justice, stricte justice; juste	* عدل (3)
117: avec justice, équité	على السياة (1)
118, 128: considérer comme égaux	ıı عدالَ بين (2)
192, 101: juste proportion	تَنديل (3)
57: considéré comme juste et digne de foi	المَعَدُّل (1)
182 : être équilibré, proportionné	viii اغتدل (2)
183, 522, 97: équilibre, juste proportion	اعتدال (6)
12: moyen	ثمنتدل (2)
61 · vieux, ancien, antique; v Ṣahāh, s.v.; Hay., VI, 24=80	 عد ُولى (1)
1613: origine, siège	* مَعْدِد (3)
207: dépasser qc.	* عدا _ ه (۱)
35, 136: ennemi	عد (2)
41, 129, 183: inimitié, hostilité Sur l'hostilité du chien et du c	عدادة (3) hat,
to although the abusel or March 1979, our cells do not	
du chien et du chacal, v. Massé, 187-8; sur celle du con	rbeau et de l'âne,
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII	,
	,
du hibou et du corbeau, etc., v. Hay., III, 156=498, VII SARTELLI, 118	,
du hibou et du corbeau, etc , v. Hap., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable	i, 32-97, eje , Ca-
du hibou et du corbeau, etc , v. Hap., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à	آ, 32-97, etc., Ca- اا عادى في او إلى (2)
du hibou et du corbeau, etc , v. Hap., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable	آ, 32-97, وإذ , CA- ا عادى في الا إلى (2) * عسُنَ ـُــ (1)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hap., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46 ² : [eau] douce; 105 ^a : agréable	1, 32-97, ctc , Ca- 111 عادى في او إلى (2) * عدن ـــــــ (1) عدب (3)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hap., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105ª: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser	(4, 32-97, etc., CA- ا عادی فی اد إلی (2) ا عادی (1) عدن (3) • عدان (1) ا عدان (3) • عدان (2)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hap., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostihté à 28: être agréable 462: [eau] douce; 105a: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter	(4, 32-97, c)c , CA- الا عادی فی اد إلی (2) الا عشن نے (1) عَدْب (3) الا عشن (3) الا عشن (3)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hap., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105ª: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à مارم à)	(4, 32-97, cpc , CA- الا عادی فی او إلی (2) * عدم بُن بُر (1) عدب (3) * عدر (2) * عدر (2) عدر (2)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hap., III, 156=498, VII sartelli, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105²: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à مرح à) 124²: s'excuser de	(4, 32-97, cpc , CA- ا عادی فی او إلی (2) * عدات (1) عداب (3) * عداب (1) ا عداب (3) * عدر (2)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hap., III, 156=498, VII sartelli, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 462: [eau] douce; 1052: agréable 82: châtment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusel (opp. à مرح في) 1242: s'excuser de 182. fait de s'excuser	(3, 32-97, ctc. , CA- الله عادی فی او إلی (2) اله عدات ئے (1) اله عدات (1) اله عدات (3) اله عدات (2) اله عدار (1) اله عدار (1) اله عدار (2) اله عدار (1) اله عدار (2) اله عدار (2) اله عدار (3) اله عدار (2)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105²: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à مرح **excusable (opp. à **excusable (op	(4, 32-97, etc., CA- (5) عادی ای اد إلی (2) (6) عدن (1) (7) عدن (8) (8) عدر (9) (9) عدر (1) (1) عدر (2) (2) عدر (1) (3) عدر (2) (4) عدر (1) (5) عدر (1) (6) عدر (1) (7) عدر (1) (8) عدر (1) (9) عدر (1) (1) عدر (1) (2) عدر (1)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII sartelli, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105ª: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à مارم أه الأعلاق	(4, 32-97, etc., CA- (5) عادی ای اد إلی (2) (6) عدن (1) (7) عدن (1) (8) عدر (2) (9) عدر (2) (1) عدر (2) (2) عدر (1) (3) عدر (2) (4) عدر (2) (5) عدر (1) (6) عدر (1) (7) عدر (2) (8) عدر (1) (9) عدر (1) (1) عدر (2) (2) عدر (2)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hap., III, 156=498, VII sartelli, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105ª: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à مور م أو excusable (opp. à مور م fait de s'excuser 69: gale. Pour guérir un chameau galeux, où faisait des caut risations à un animal sain, Hap., I, 9=16 reproduit le vers	(4, 32-97, ctc , CA- (5) عادی فی او إلی (2) (6) عدات (1) (7) عدات (2) (8) عدات (2) (9) عدات (2) (2) عدر (2) مدور (1) المعادر (2) المعادر (2) المعادر (3) المعادر (4) المعادر (5) المعادر (6) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII sartelli, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105°: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à مور م أور عند secusable (opp. à مور م أور عند أور عند المنافذة المنافذة عند عند المنافذة المنافذة المنافذة عند المنافذة المنافذة المنافذة عند المنافذة المنافذة المناف	(4, 32-97, ctc , CA- (5) عادی فی او إلی (2) (6) عدات (1) (7) عدات (2) (8) عدات (2) (9) عدات (2) (2) عدر (2) مدور (1) المعادر (2) المعادر (2) المعادر (3) المعادر (4) المعادر (5) المعادر (6) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1) المعادر (1)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostihté à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105°: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à منره) 124²: s'excuser de 18². fait de s'excuser 69: gale. Pour guérir un chameau galeux, où faisait des caut risations à un animal sain, Hay., I, 9=16 reproduit le vers [المراكز السليم ليدفعه عن السليم في السليم ا	(4, 32-97, ctc , CA- الله عادى في او إلى (2) اله عدس ـُــ (1) اله عدس ـُــ (1) اله عدس ـُــ (2) اله عدر - (2) اله عدر (1) اله عدر (1) اله عدر (2) اله عدر (1) اله عدر (2) اله عدر (1)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105°: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à منوم) 124²: s'excuser de 18². fait de s'excuser 69: gale. Pour guérir un chameau galeux, où faisait des caut risations à un animal sain, Hay., I, 9=16 reproduit le vers (18²- l'all l'a	(1, 32-97, cyc, , CA- (2) عدى في او إلى (2) (3) عدار (1) (4) عدار (2) (5) عدار (2) (6) عدار (2) (7) عدار (2) مدور (1) مدور (1) اعتدار (2) (2) عرار (2) (3) عدار (2) (4) عدار (2) (5) عدار (1) (6) اعتدار (2) (7) عدار (1) (8) عدار (1) (9) عدار (1) (1) عدار (1) (2) عدار (1) (3) عدار (1) (4) عدار (1) (5) عدار (1) (6) عدار (1)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 462: [eau] douce; 105a: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à ماره) 1244: s'excuser de 182. fait de s'excuser 69: gale. Pour guérir un chameau galeux, où faisait des caut risations à un animal sain, Hay., I, 9=16 reproduit le vers (182. fait de s'excuser de (183) أو المورد الأراه و (الأراه و (الأراه و (الأراه و (الأراه و (الأراه و (الله عليه المورد كووا السليم ليدفعه عن السليم في أسلوم المورد المور	(1, 32-97, etc., CA- (2) عادی ای اد إلی (2) (3) عدات (1) (4) عدات (2) (5) عدات (2) (6) عدات (2) (7) عدات (2) (8) عدات (1) (9) عدات (2) (1) عدات (2) (2) عدات (2) (3) عدات (2) (4) عدات (2) (5) عدات (1) (6) (1) عدات (1) (7) عدات (1) (8) عدات (1) (9) عدات (1) (1) عدات (1) (1) عدات (1) (2) عدات (1) (3) عدات (1) (4) عدات (1)
du hibou et du corbeau, etc, v. Hay., III, 156=498, VII SARTELLI, 118 5, 129: manifester de l'hostilité à 28: être agréable 46²: [eau] douce; 105°: agréable 82: châtiment, tourment 88, 106, 186: châtier, tourmenter 36, 72: excuser 88, 202: excuse 97: excusable (opp. à منوم) 124²: s'excuser de 18². fait de s'excuser 69: gale. Pour guérir un chameau galeux, où faisait des caut risations à un animal sain, Hay., I, 9=16 reproduit le vers (18²- l'all l'a	(1, 32-97, cyc, , CA- (2) عدى في او إلى (2) (3) عدار (1) (4) عدار (2) (5) عدار (2) (6) عدار (2) (7) عدار (2) مدور (1) مدور (1) اعتدار (2) (2) عرار (2) (3) عدار (2) (4) عدار (2) (5) عدار (1) (6) اعتدار (2) (7) عدار (1) (8) عدار (1) (9) عدار (1) (1) عدار (1) (2) عدار (1) (3) عدار (1) (4) عدار (1) (5) عدار (1) (6) عدار (1)

v. Hay., à l'index

34: exposer qn. à	* عَرَضَ ﴿ لا (1)
passum: largeur	عُرْض (25)
14, 29: large; 242: large et vaste; par عرص les Arabes et	عُریص (4) ntendent
aussi bien la longueur que la largeur; v. Timār, 406	
127, 1692, 206: accident	عُرَص ہو اُعواص (4)
103: dents que l'on montre en riant	عوارص (1)
118: allusion voilée (opp. à إفصاء); v Maid , I, 16,	مغراص ہو معاریص (۱)
Samarqandi, 107-8	
15: mètres (en poésie)	أعاديص (1)
1162, 117 · exposer	II عَرُّصَ (3)
116. fait d'exposer	تَعْرِيصَ (1)
143: se présenter à	III عارَضَ لا (1)
25: confrontation, comparaison	المعارَصة ب (1)
94 · éloignement, aversion	١٧]عراص (1)
20, 125 s'exposer à	∨ تعرُّصَ ل (2)
20, 59, 913; fait de s'exposer, de risquer	تعرص (5)
202 se présenter, 131. s'opposer	viii أغرض (2)
2: opposition, esprit de contradiction	اعتراص (۱)
passm: savoir, connaître, reconnaître, distinguer	• عرف – (63)
passim. connaissance	مَسْرِ فَةَ (16)
36. reconnu (pertinent)	تمنروف (1)
70, 139, 183 · voyant qui sait découvrir les choses cachées	
(v E I, s v, I, 466); il est inférieur au kāhin (Hay, VI,	
équivalent au nāšīd (Reste ² , 206-7); v aussi Mas'ūdī, II	
184; IBN HALD., Prol., 1, 218, 223	1, 002, 772,111, 711,
4, 12: faire connaître qc. à qn.	11 عرث لا ه (2)
89, 166, 185: action de faire connaître	تَمْرِيفِ (3)
44: se connaître, se reconnaître mutuellement	تبریت ر∜) ۷۱ تمارَفُ (1)
	• • •
9, 32, 93, 102, 105 ² , 129, 154: veine, racine, origine (8)	•
38: v. سبل	* عرم(1) * عُراءُ(1)
107: désert	
112, mettre nu	۱۷)غرک (۱)
10, 92, 112 ² : atteindre qn. (maladie)	• VIII اغترک (4)
5, 8, 28, 116. être puissant	• عر• (4) • عر• (4)
55, 95: puissance, honneur	عر (2)
18: par la force de	يمِز (1) تراك
58: puissance	عزة (1)
70: sifflement des gun-s; v. Hay, VI, 53=172, 77=148,	
Abi Hadid, III, 445; Jaussen, Moab, 320; Goldz	IHFR, Abhandlungen, I,
210; Freytag, Einleitung, 169	
150. instrument à cordes ouvertes et plus spécialement h	مِعْزَف مِ معازِف , arpe
v. <i>E.I.</i> , s.v.	
189: mu'tazilisme	• vm اعتدال (1)

20: décision; 118: exigences strictes de la loi, «abstraction (9) عزيمة جوالير ا

ع: د (4)

* 'عضو - اعضاء (2)

incantations

20, 26, 98, 107; décision, esprit de décision

16, 101: membre, organe (des sens)

faite de tous les obstacles qui pourraient valablement s'opposer à son obser-	
vation. Le corrélatif est la ruhsa, adoucissement conse	nti par le législateur»
(E.I., s.v., I, 550); 70, 184, 1854, 186: incantation, application de formules	
magiques; Hay., IV, 61=185 en donne une définition.	Šiblī, 99, explique sé-
rieusement que les démons obéissent à ces pratiques p	arce qu'elles sont pour
eux une sorte de رشوة	
1862: qui pratique des opérations magiques	عارم (2)
3: décision arrêtée, idée préconçue	viii اعترار (1)
207: consolation	* π تُخزِيَة (۱)
173: gobelet; v. Rescher, Voc , s.v. C'est probablement u	ne allu- (1) *
sion à la cyathomancie ou divination au moyen d'un	gobelet rempli d'eau,
d'où sortent des sons confus que le devin interprète;	
tion, 80.	
190: critique, difficile	* عَبِر (1)
146: ce doit être un cheval qui a des poils blancs	* اغْبَرُ (1)
123, 128: miel. Baihaqī, 644, rapporte une histoire où il	
tion d'une jarre de miel offerte au Prophète, mais qu	
ment obligé de payer; c'est peut-être à cet incident qu	
69: ascleptas gigantea (MAs'ūdī, VIII, 329); v. استبطار . Lc	
Arabes qui s'absentaient de leur domicile liaient enser	
'ušar; à leur retour, ils étaient assurés de la fidélité de l	eur femme s'ils retrou-
vaient les branches encore liées (QAZWĪNÎ, 222-3); v.	
14813, 149: dix, dizame. A propos de la numération dé-	·
cimale, cf. Birūni, India, 83: الحساب هو تناسب عقوده	
» إلا ووا عدها عشر واحد التي سدها وعشرة أضماف واحد القرقبلها	
43, 95; famille, clan	* عشره به عشائر (2)
131: aimer	* عَتق _ (۱)
252: s'éprendre de	v تَمَدُّنَ (2)
792, 154, 1792; nerfs	* عَضَب (5)
110: turban en forme de bandeau	عصانة (۱)
62: époque	عضر (۱)
562: passereau. La courte durée de son existence est	* 'عضمور ہے عصابیر' (2)
due à la fréquence de son سناد. On dit d'ailleurs en p	اسند من عصفور .roverbe
(v. Hay., VII, 68=221; Timār, 388).	
1362: désobéir	* عضى - (2)
124: désobéissance, péché (opp. à طاعة).	مَنْصِيَة (1)
اًمضّ . 145∶ v. اًمضّ	* أعص (1)
107: plus difficile	/1\ /. * *6 . •

32 ² : parfumeur	 عطار (2)
106: absence, chez une femme, de toute parure	(1) 716 *
87: figt: esprit	• عطن (1)
95: don	* عطية بر عطايا (1)
passim: donner, attribuer; passif: recevoir	ıv أعطى (11)
56, 98: s'adonner à	vı تماطَى ه (2)
186: être gros, important	* عَظْمُ نُـ (1)
61, 90 ² : grosseur	عطم (3)
64: importance, grandeur	عظامة (1)
passim: grand, gros, important; 85: pl. grands personnages	عظیر ۔ 'عظما؛ (9)
90: grossir qc.	اا عَظْرَ ه (1)
94, 131: respect, glorification, apologie	تَعْظِيرِ (2)
132: glorifié, grossi	مَنظر (1)
16 importer, revêtir une grande importance aux yeux de	VI تماطّ کا (l)
passim. Os	* عظم م عطام (8)
41 · sorte de lézard. D'après les Mazdéens, quand Ahriman	• عظاية (1) eut
distribué les poisons à divers animaux, la 'izāya arriva	a avec beaucoup de
retard (تقريطها في الإنطاء) et ne put en avoir, v dans Huy.	, VI, 156-7==459-60
ce qu'en dit Gahiz; v. aussi IBN QUT., Muht, 10.	
186 femmes honnêtes et chastes	* عَفَائِفُ (1)
90, 94, 1242, 150: pardonner qc. à qn	 عنا ½ عن (5)
892, 90, 912, 95, 96, 124: pardon; 82, 93: spontanéite (opp	
125 paix, santé	عابيَّة (1)
71: pardonner	ااا عافي (1)
156 · désobéissance envers les parents (v. Rescher, Voc, s	* 'عھرق (1) v).
187: v. صت	اعقُ (1)
37: aigles noirs qui vivent très longtemps et mangent	* معتاب ہے عقماں (1)
leurs petits (Hay, III, 167=532, VII, 14=37)	
95, 130: postérité; — يا 104: après, à la suite de	* عب (3)
11, 105, 107, 193: conséquence	عاقمہ ہ عواقت (4)
95: châtiment	'عقونة (l)
26, 90: châtier	III عادت لا (2)
passim: châtiment	ِعقاب (10)
183. faire un nœud; 188: lier; 96: attacher une grande i tance (?)	* عَثَرَ = (3)
182: nœud (v. ວຢູ່ໃນ)	عَدْدة _ عَدد (١)
1112: difficulté à s'exprimer, bégaiement	عقد (2)
38: lié à, compagnon de	عقيد (1)
107: croyance	عقيدة (1)
27: complication	π تَعْقِيد (۱)
25: esprit compliqué, rigide (opp. à سباح)	v تَعَلِّدُ (l)
83: croire à (des dogmes religieux)	viii اعْطَقُدُ (1)
12 ² ; comme un dogme	مُعْتَقَدًا (3)
	() , , , , , , , , , , , , , , , , , ,

	طرب
22, 78, 79, 146, 1582: scorpion	• غذر بي عدار ب (6)
8, 1612: comprendre	 (3) - عَدَلَ - (3)
passim: raison, esprit, cerveau	عَقْل ۖ "عَظُولُ (14)
76, 108, 131, 192: sage, raisonnable	عاقل به عَلَلاه (4)
12: raisonné, conclu par la raison (opp. à موهوم)	مَنْتُولُ (1)
33: prétendre avoir autant (ou plus) de raison que qn.	m عاقل تا (1)
50: stérile	* عقد (1)
passim: cause, raison, motif causal, argument	 علتہ علل (12)
101: alléguer des motifs	v تَعَانَ (ا)
1612, 170: chercher des arguments en faveur de	viii اعترات ل (3)
182, 20, 67: recherche des causes, explication	اعتبلال (4)
120: distraire	(l) jle n *
123: distraction	ى تَسَالُ (1) v تَسَالُ (1)
98: ergoter	* vi عالَحَ بالخَمة (1)
53, 197: régime alimentaire, traitement	علا۔ (2)
181: Dozy, s.v., donne: « tendons qui attachent la têt	, , , ,
l'homme à son corps », mais il s'agit sans doute ici	
sont comme suspendus à l'intérieur du corps	
110: porter qc. suspendu	11 عَلْقَ (1)
69, 102: fait de suspendre, suspension	تَمْدَقُ (2) `
3, 53: s'attacher, être attaché, lié à qc.	٧ تَعَلَّقُ مِن ٠٠٠يسَفَ (2)
passim: savoir, apprendre, comprendre; passif, 128: passif, 128: passif, 128: passif, 128: passif, 128: passif, 128: passim: savoir, apprendre	
passim: science, connaissance	علر (49)
26: docte, savant	علیم (1)
passim: savant	عالم بـ علماء (15)
60: drapeau; 212: célébrité	عَلَم مِ أَعْلام (3)
672: marque	علامة (2)
67: connu	مَعْلُومِ (1)
160: enseigner	اا عَلْمَ (1)
111: enseignement	دُّملِيم (I)
28, 152: maître. Au § 152, on voit mal à qui s'appliqu	
S'il désigne un musicien grec ainsi que le laisse suppo	
adoptée par Van Vloten, le nombre 16, cité aussitôt	•
nombre, qui est celui des mètres arabes, inviterait au	
l'auteur fait allusion à al-Halil b. Ahmad; il faudrai	
du ms. بعد اليوناني et faire de ce Yūnānī le sujet du	verbe de la phrase sui-
vante. Le problème reste posé.	/E) - 9-E
25 ² : 73, 176 ² : apprendre	v قَعَلْمَ (5) اعترار (۱)
28: élève	اُمْتَعَلِّمِ (1) الله عالم معالم معالم عالم الله
	* عالم سرون et عوالم (5) * بندائشات (1)
165: manifester publiquement	• v أعانَ (1) اعد: (1)
118: fait de manifester publiquement	إعلان (1) • حَادِثُ (1)
112: être sur qc., le recouvrir	* عَلا يُـهِ (1)

passim.	كوبي (225)
39: sommets	أعال _{هِ} (1)
46: enclume; v. مطرقة	* علاة (1)
32, 34: oncle paternel	* تَعْرُ (2)
562: être général à, englober	غر نه (2)
12, 20, 95, 119, 1202 · ensemble, généralité; plèbe, vulgum peci	عائمة بـ عُوامُ (6) 21
110. turban	عِمامة (1)
1: jambe	* عِماد (I)
1602. puher de la tente et, par ext., tente; v IBN QUT, Šter, 14	عَبُود ہے تعبُد (2) ا
133, s'appuyer sur	viii اعتَهُدَ على (1)
88, 90 préméditation (opp à)	* عَنْد (2)
94, 124 préméditer qu, faire qu de propos délibéré	v لَمَيْدَ ه (2)
	* أعبر سوأ عباد (4
16, 96 par ma vic	اَمَنْدِ بِي (2)
60: tribu	عبارة ب عبايرا (1)
113: habité	مُنْمُور (۱)
70 g'nie familier de la maison, au service d'un homme (cp	عامِر ہے عمار (1)
lares et pénates), v Hay, IV, 61-184, WZKM, VII, 236	.,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,,
77. plus habité	اعتر ^د (1)
47 · peupler; 552 faire vivre longtemps	π عُمْر (3)
59 macrobite La recherche des traditions relatives aux p	
nages célèbres par leur longévité semble avoir été influenc	
du Mahdî (v. IBN BĀBAWAH, Ikmāl, 288 sqq), Ğāhız fat	allusion aux tradi-
tions réunies peu après lui par Sigistânî (v. Goi dzihî r. A	bhandlungen)
177: profond	* عَسة. (1)
177: profond 1472, 154. faire, construire, inventer; ye, 474, 79, 169,	* عَدْدُ _ (11)
1702: avoir une action sur	(/ = 0-
118 occupation, travail; 78: fabrication, 88, 93, 95 action,	عَمَل ١٥٠ (15)
influence; 19110 pratique, pragmatisme	, , , , , ,
27. aveugle, obscurcir	* تا عَثَى (1)
passim	* عر (168)
110: rênes; v Ja-	* عاد (1)
101: fait d'observer ou de questionner pour découvrir des	• v تَقْتُ (1)
défauts, des fautes	•
passim	* حد (47)
2, 13, 131 intransigence, entêtement	* أعبود (3)
122: intransigeant	عيد (أ)
1292: résister à (la vérité, l'évidence)	m عائد ه (2)
2, 131, 191 entêtement, obstination	ممالدة (3)
18, 28, 1903: entêté, entier, obstiné, buté	مُعالِد (5)
32, 112, 199 substance (équivalent de حوهر)	• خضر (3)
	* مختل ﴿ أَعْنَاقَ (5)
50, 73: oiseau fabuleux qui tient autant du griffon que	 عُقة، أَشْرِيو (2)

du phénix (E.I., s.v.). Des traditions que nous possédons, il ressort que la crovance en l'existence de la 'anga' est ancienne chez les Arabes et l'on sait que les Anciens situaient le phénix dans les déserts d'Arabie. Avec l'Islam, la 'anga' reçoit une définitive consécration dans une tradition rapportée par Ibn 'Abbās (Mas'ūpī, IV, 19 sqq.); «Le Prophète nous dit un jour: Dans les premiers âges du monde, Dieu créa un oiseau d'une beauté merveilleuse et lui donna toutes les perfections en partage; un visage semblable à celui de l'homme, un plumage resplendissant des plus riches couleurs; chacun de ses quatre membres était pourvu d'ailes, ses deux mains étaient armées de serres et l'extrémité de son bec était solide comme celui de l'aigle. Dieu créa une femelle à l'image du mâle et donna à ce couple le nom de 'anqā'. Puis il révéla ces paroles à Moïse fils de 'Imrān; «J'ai donné la vie à un oiseau d'une forme admirable, j'ai créé le mâle et la femelle; je leur ai livré pour se nourrir les animaux sauvages de Jérusalem et je veux établir des rapports de familiarité entre toi et ces deux oiseaux, comme preuve de la suprématie que je t'ai accordée parmi les enfants d'Israel». De ces deux oiscaux sortit une lignée nombreuse. Ensuite. Moise et les Israélites furent conduits par Dieu dans le désert de l'Égarement et y demeurèrent quarante ans. Après la mort de Moise, d'Aaron et de tous les Israélites qui avaient accompagné Moise, au nombre de 600.000, leur postérité resta dans le désert jusqu'à ce que Dieu leur permît d'en sortir sous la conduite de Josué, fils de Nūn, le disciple de Moise et l'héritier de sa mission. Ce fut alors que la race des 'anga' abandonna ce pays pour le Nedid, le Hediaz et le pays de Qais 'Ailan où ils dévoraient les enfants, les bêtes sauvages et les bestiaux. Enfin, dans la période de temps qui sépare Jésus de Mahomet, un prophète nommé Halid ibn Sınan [q.v.; d'après Oazwini, 367, c'est Hanzala (q.v.) qui obtient l'éloignement des 'anga' au delà de l'équateur] paru parmi la tribu de 'Abs et, touché de la douleur des habitants, dont les enfants étaient décimés par ces 'anga', il supplia Dieu d'anéantir cette race d'oiseaux. Alors Dieu les fit périr».

On ne sait pas à quelle époque ce récit a été forgé, mais la cioyance en l'existence de la 'anqā' ne disparut point; de nombreux auteurs en fournissent des descriptions (notamment les Iḥwān aṣ-Ṣafā', II, 190-1) et seul Gāḥiz affirme que la 'anqā' appartient à la catégorie de ce dont on parle sans jamais le voir (cf. Timār, 356-7; Ḥay., VII, 39=121: on dit quand on apprend la mort de qn.: מבּני به في الجرّ عبنا بنرب). Les récits des voyageurs parlant d'énormes oiseaux confirmèrent les Arabes dans leur croyance (par ex., Merveilles de l'Inde, 12-14, 62 sqq.); en outre, c'est sans doute après l'Islam qu'ils entendirent parler, chez les Persans, du simorg que Ğāhiz assimile à la 'anqā' (Ḥay., VII, 39=120 à propos des tapis où cet oiseau est représenté; Sprenger, Dict., II, 1014, marque l'assimilation et ajoute: رافيد المونية كناية عن الهيول الهيول الهيول المهادية كالمهادة المهادة المونية كناية عن الهيول الهيول المهادة المها

L'assimilation de la 'anqā' au sīmorg qui jouait un rôle dans la mythologie (Ta'Alibi/Zot., 69 sqq., 316-8, 366-68) eut pour conséquence qu'au moins

عاريّة (1)

10 أمير (1)

νι تمارُر (1)

x مُشتَعِير (1)

200: soin, envie, plaisir de faire qc.	* عِماية (1)
166, 200: qui a plus de plaisir à	١ عتى (2)
3, 522, 68, 182, 188, 195: sens, signification, 92, 2062 attri	مَدْیُ ہے مَعانِ (33) but,
particularité, privilège, 100, 178: réalité; 48: fait, réalisation, 47, 140 sens	
intime, réalité profonde, 115: conception; 27, 104, 108, 200 idée, pensér,	
273, 282, 59, 964, 105a, 144: fond (opp. à forme ليط)	
62 donner du travail, de la peine à qn.	11 عُق (1)
124. sait de mettre du zèle à	m أمماناه (1)
107 engagement	* عَدْد (۱)
197 fait de prendre soin de qc., 133 lecture douteuse co	v تَعَهُد (1) rigage-
ments (?)	
91 tordre	* ١١ عُوْجُ (١)
23. être tordu	ıx (1) عُوَّجُ (1)
112, 204: tordu, torve	'مغوَج (2)
154 luth; v Lamak	* 'عرد (1)
1, 61, 68: préhistorique; v. 'Ād	* عاديّ (3)
66, 90: recommencer, retourner à	* عد 🚣 (2)
passim habitude, coutume, accoutumance	عاده (12)
192 · heu de retour = l'au-delà	مَعاد (1)
17: habituer qn. à	II َعَوْد لا على (1)
118: reprise	111 مماود. (1)
81: répétition	۱۷ اعادة (1)
4: s'accoutumer à	viii اعتادَ ه (1)
72, 120: chercher refuge en contre	* عادَ ′_ ب من (3)
- من —, 111: forcer qn. à chercher refuge auprès de . من – protéger qn. contre	v آعادَ لا (2) . 207. (2)
28: point faible	* عوره (1)

113: prêt, chose prêtée

54: fait de passer à tour de rôle sur

113: prêteur

113: emprunteur

113: emprunté	نمشتعار (1)
35: compensation	• عوض (1)
1872: prendre une famille à sa charge	* عالَ <u>*</u> (2)
187: famille	عال (1)
44, 130: année	* عام به أعوام (2)
36, 118, 207: aide, partisan, complice, complicité	• عون ہے اعواں (3)
207: aide	مَعونة (1)
207: aide, auxiliaire	10 ميون (1)
37: ånesse sauvage	* عائة (1)
105: incapacité, impuissance	* عالة (1) * عَنِي (1) * عالَ (2) عَنِي (5)
85, 131: dénigrer, critiquer	* عاب (2)
31, 98, 108, 207: défaut; 106: critique	غيب (5)
117: répréhensible	مَعِيب (1)
37, 492: onagre; sur la longévité de cet animal, v. Hay., VI	* عبر (3)
55=184; Massé, 189	
16: critère	* عِيَار (1)
44, 105, 1772: vivre	* عِيَارِ (1) * عَاشَ _ (4)
passim: œil; 98: mauvais œil (v. Dourré, 317 et (24) ون	* عَنِين ہِ اعْنِين et عَيْن
références; Šiblî, 117; Westermarck, 34-75); 126: su	ubstance (origine);
39: source; الشهنس —, 178: le disque du soleil; بقينو 156,	اعیاں .l73. seul; pl
144: mêmes (?)	
18, 20, 812, 93, 97, 1292: examen direct, vision	111 عاد (8)
Ģ	
2: suite, conséquence	 مَعَتْة (1)
147: chiffres indiens; v. E.I., s.v., hisāb, II, 335a.	مسه (۱) * أغبار (1)
105: prospérité, bien-être	* عنطة (1)
2: incapacité de comprendre	* غَاوة عن (1)
33: juger inintelligent	
	x اسْتَقْسَى (1) * غَتْ (2)
198, 200: maigre, sans valeur (opp. à سمير)	عت (۲)

177: inexpérimenté, facile à tromper

(3) غرب (1) (3) **

(3) 41: corbeau. L'expr. ﴿ (4) ﴿ (5) ﴿ (5) ﴿ (6)

9, 12: traîtrise, trahison

49, 128: nourriture (opp. à رُسِرُ) 127: tromper, aveugler

105: être nourri

* عدر (2)

عُدِي (1)
 عداء (2)
 عُرْ * * * (1)

مرز

43	
4, 14: tranchant, sabre	 غو 'ب (2)
9, 15, 54, 79, 100, 207: étrange, étranger, nouveau	* غَرَيب (6)
	غريبة ﴿ عُوالِتُ (1)
27: recherche du mot rare, insolite	π تُقْريب (1)
207: être étrange, insolite	۱۷ أقراب (1)
- ·	X استَفْرَ بَ 0u اشتَا
	* مَثْرِيْسِ (2)
naissance	
7: but, cible	* غرّص (1)
27: noyer	* II غَرَّقَ (1)
16, 158: submerger, s'emparer de la totalité de	x اسْتَفْرَ قَ (2)
83: être épris de	 أغر م أ ب (1)
202, 36: exciter, inspirer le désir de	* IV أغر ك (3)
75: se baigner	* vnı اغتَــَـَلَ (l)
36: tromper	* عَشْ بِ (1)
8, 72, 126: tromperie, fraude	غِمْنُ (3)
153: faire défaillir, s'évanouir	n * عَدِّى (1)
29: branche	* 'عض (1)
8, 87: se mettre en colère	* غصب _ (2)
82, 95: colère	عَصَب (3)
8: accès de colère	عَضْمَة (1)
5, 88: irriter	IV أغضَت ة (2)
91: pardonner	* غَفَر _ (1)
26, 119: mattention (opp. à غطمة)	* عَمْله (2)
3, 67, 97: flèche qui n'est pas marquée et ne rapporte rien	
(dans le jeu du massir); animal qui n'est pas marqué (opp	à موسوم); de là:
homme nul, sans valeur	
205: rendre indifférent	۱۷ أغفَلَ (1)
89: négligence, inattention	إنحمال (1)
20, 26, 94 · être indifférent à, faire semblant de négliger	٧١ تفاقلَ عن (3)
89, 124: mattention, indifférence plus ou moins feinte	تفاقل (2)
8, 24: vaincre	(2)
33, 1932: victoire, prépondérance	غَلَمة (2)
30, 57, 191, 193, 203: prépondérant, primordial	عالِد (5)
191, 193: vaincu	'مغلوب (2)
26: qui cherche à l'emporter	مَنالِب (1)
22, 11: rivalité, fait de chercher mutuellement à	vı تناك (3)
l'emporter	
57: infaillible	* لا يُقلط (1)
88: erreur	غلط (۱)
14, 95: épais, rude	* عَلِيطَ (2)
12: qualité de ce qui est incompréhensible, hermétique	* x استِفلاق (1)
12, 28, 67: incompréhensible, hermétique	مُسْتَقَلَق (3)

• • •	-
29: nuage	* غيامة (1)
124: couvrir, protéger	• v تَنَيْدُ (1)
182, 55: éclipser, effacer	 غَمَر بُ (3)
112: large, plein	غَنْد (1)
32, 27: nigaud	'غنر (3)
58: foule	غمار (1)
203: très abondant	غامِر (1)
1422, 1932, 207: obscur, effacé, inconnu	مَغْمُور (5)
131: faire un signe, un chin d'œil	* غَمَزَ _ (1)
195: état de ce qui est obscur, difficile à saisir	* 'غموص (1)
101: obscur, difficile à atteindre	غامِص (1)
106: œillade, minauderie	* 'غنج (1)
56: moutons	 عقبر (1)
88: butin	أغبيمة (1)
151: chant	* غاء (1)
33, 106: chanter	(2) عَيْن н
ا الله et عامة et عامة et عامة et عامة et عامة	غنی (2)
53, 143: qui peut se passer de	عَيينَ عن (2)
89: enrichir; برعن —, 97: dispenser qn. de	v أَغْنَى (2)
18, 28, 49, 160: pouvoir se passer de	x انستَغْنَى عن (4)
58: fait de se contenter de qc.	استفساء (1)
98: femmes belles et vertueuses	* غَوان (1)
98: assistance, secours	* غِلَاتُ (١)
126: qui a du fond	* تُعيد الغُور (1)
177: caverne	غار ہے غیران (1)
69: incursion ennemie (v. •نة)	* غارة (1)
70: goule. «Une de leurs particularités est leur pouvoir	 غول ج غيلان (1)
de transformation, de métamorphose, pour détourne	
route, les attaquer, les tuer et les dévorer» (E.I., s.v., II	, 175-6); v. aussi Hay,
passim; Mas'ūni, III, 314 sqq.; Qazwīnī, 308; WZKA	
37: fourré	(l) == *
93: absence	* غينة (١)
105a: médire de (?)	vIII اغتاب لا (1)
29, 103; végétation qui suit une chute de pluie	* عَنْث (2)
passim.	* غَيْر (20)
153: changer qc.	n غير (1)
197: changement (subi)	v تَغَيِّر (1)
106: jaloux	* عَيُور ((1)
10, 91, 107: colère, courroux	* غيط (3)
112: nuage	* تغير (1)
passim: but, maximum, perfection	* غلب ات (17)
•	, ,

50, 103, 111: bouche 41, 68: rat, souris; sur les rongeures, v. قرص . D'après certains fa'ra était une meumère qui fut métamorphosée (Hay., I, 14 d'autres, elle était juive et c'est pourquoi elle ne boit pas d'(Inn Qur., Muht., 9); v. infra	H=297); d'après
68: bon augure tiré d'une parole heureuse qu'on entend, v. E. s.v., II, 49-50; Dourré, 363	
60, 84 ² , 187: ouvrir	* فقع _ (4)
84: ouverture	فتْم (۱)
8: échanger ouvertement des opinions	∨ı تناتُہُ (1)
2052: audacieux (?), mais la lecture est incertaine	* فاتِك (2)
141: (lecture douteuse)	• فتل (?)
151; si la lecture est bonne: jeunes gens	• وخياب (1)
1062, 32: jeune fille	فتاة (2) ، فتينة (1)
114: faire le gandin	v تَثَنَّى (1)
20: abominable, excessif	* فاحِتى (1)
8, 56, 73: mâle capable de procréer (فخل ہے فحو انہ (3)
100: sens des paroles	 فغوى (1)
1, 1542, 160: cuisse et jambe	* فيد (4)
125: se glorifier	* فَخُلَ ﴿ فَحُولَة (3) * فَخُوَّى (1) * فَهِد (4) * فَهُد َ ــُ (1)
8, 112: gloire	فغر (2)
109: excellent	فاحِر (1)
101, 102: considérable	* فغر (2)
٧. لحمل	* فِذَى * ۱۷ مُشْرَت (I)
106: blessé (foie); de là qui a des nausées	* ۱۷ نمفرکت (l)
170. vide, espace vide	* فَرْجَة (ا)
37: se réjour de	* فريرً _ ب (1)
181: seul, unique	* فرد - افراد (1)
166: destiner spécialement	۱۷ (فرَ دَ (۱)
100: unique	مُغْرَد (1)
177: se consacrer exclusivement à	v تَّثَرِّدُ لَ (1)
31: posséder tout seul qc.	νπ انْفَرَدَ بُ (1)
وقد علمنا أن الإنسان يغرق : 146, 180 cheval. Hay., VII, 38=119	
الساحة : فأما أُلفرس الأُعَمر والقرد فإنهما يفرقُان الثَّة والمقرب تقومُ وسط إلماء طافية ولا لارقة بالأرس	
61: chevalier	فارس ہے فرساں
177: la langue persane	* الفارسيّة (1)
68, 93: physiognomonie, divination inductive; sur cette scien	
v. Y. Mourad, Physiognomonie	
101, 104: examen minutieux et perspicace	v تَقَرُّس (2)

23: lit	* فِراش (1)
23: papillons	* فراش (1)
118: d'obligation	*
41: excès; v. عظاية	* II تَشْرِيط (1)
18: exagérer	ɪv أَفْرَ طَ فِي (1)
18, 95, 107, 117: excès	إذراط (4)
12, 104: excessif	ممغرط (3)
123, 191: branche, ramification; question d'application	
116: être libre, inoccupé	* فَرَءَ كُ _ (1)
116: liberté d'esprit	فراغ (1)
78: fondu	مَثر ُوءِ (1)
46: verser	ıv اَلْر َغَ (1)
198: fait de s'occuper entièrement de, d'être libre de tou occupation	v تَثرُّغِ (l) te autre
206: exhaustif	x مَـٰـتَفر َءِ (1)
11, 12, 77, 91, 171, 201: la différence entre	* فَرِ تَثُمَا بِينِ (6)
48, 137: fraction; secte	فِر قَهٔ ہے فِر کَ (2)
68: v. دیك	يو ت چيو ر (1) امر ق (1)
110, 153, 160, 186: séparer, détailler	n فر*تَ (4)
103: détails (opp. à جملة)	ثناریق' (1)
12 ² , 31: quitter	ın فارَقَ (3)
137: fractionnement	۰،۰۰۰ کری (۵) ۷ تُفَرِ ^ن ِ ق (۱)
43: dispersé	مَّ مَوْلِ (1) اَهْتَفَرِّ قِي (1)
64: séparation	vııı افتراق (1)
78: (du persan رُوانك) animal imaginaire qui précède le	
avertit en quelque sorte de sa présence; il ressemble à	
mal nommé ونهو qui est censé provenir du croise	
loup (Ğawāliqī, 109); Ğāніz (<i>Hay.</i> , IV, 52=156) ne	
à son existence	tura in the same transfer than
107: disloquer, abolir	* فسَحَ _ (1)
2, 54, 61, 64, 202: état de ce qui est corrompu, corrupti	
(opp. à کون ((-)
13, 19, 189, 198: corrompu (opp. à صحيح)	فاسد (4)
7, 32 ² , 54: corrompre, gâter, endommager	īv (4) الْمُسَدُّ (4)
20: corruption	إلماد (1)
19: s'altérer, se corrompre	VI تَغاسُدُ (1)
81: commentaire	● تَدْــير (l)
141: commentateur	مُمنیِّر (1)
190: détaillé	المَلَّغُرُ (1)
123: action de faire qc. ouvertement, clairement	* الشاء (1)
108: clair, pur (v. E.I., s.v. faṣāha, II, 85)	* فصيح (1)
118: franchise (opp. à مناريص)	* إلصاء (١)
3: séparer (1	* فَصَلَ ۖ بَين ٠٠٠ وبين (

12: séparation (opp. à נסל; v. <i>Bayān</i> , I, 87; Ванаді, 427); у 12, 47, 70, 76, 91, 96, 1392, 199, 201: différence qui existe	
170: [rayon] qui est censé partir de l'œil de celui qui regarde	ناصِل (1) v. unc;
discussion sur ce sujet dans Hay., II, 48=135 sqq.	
27: articulation	مَنْصِل (1)
30: séparé, disjoint (opp. à موصول	π مُفَصَّل (1)
103: argent	* فِصْة (1)
101: faire apparaître les défauts de	* فَصَحَ _ (1)
56: surpasser; ¿ + -, 13², 23: être au delà de, en plus de	* فَصَلَ <u>* (4)</u>
(opp. à قصر عن قصر عن)	(-) = 3
passim. mérite supérieur, supériorité; bonté, excès; reste, s	دست (20) ur-
plus; نفط 12: dans la mesure de	(, 0
28, 98: vertueux; superflu	فاصل (2)
77, 82, 100 ² , 200: supérieur, meilleur	ا نْ صَلُ (5)
passm: vertu, mérite, supériorité	فضلة م فصائل (7)
64, 114, 116, 199. préférer	ال فضَّلَ (4)
37: créateur; v E.I., s.v. fițra, II, 122-3	* فاطِر (1)
36. se fendre	∨ تَمطَّرَ (1) ∨ تَمطَّرَ (1)
26, 119. intelligence, sagacité, perspicacité	• يظنة (2)
passim: faire	* مَثَلُ _َ (12)
passim: acte, action	فعل _ (24) فِعْل ـ أفعال (8)
22, 42, 79 ² : vipère	قِسَل قَوْمِ اللهِ (4)
69: ablation d'un œil. Quand un troupeau atteignait le mi	
les anciens Arabes arrachaient un ceil à l'étalon, ils lui ai	
xième quand ce nombre était dépassé, prétendant que l'ai	
les protégeait du mauvais œil (وين), de l'épizootie ('سوالا	
ennemies (عارة); v. Hay., I, 9=17	or ac, meaning
42: périr	* فَقِدَ (1)
2: perte	وَقِدِونَ (1) وَقَدُونَ (1)
43: s'informer d'un absent, le rechercher	ى تغقد (1)
128: misère; الى, 26: besoin	* فقر (2)
196: qui a plus besoin de (équivaut à احوب إلى)	افتر ُ إِلَى (أ)
18: avoir besoin de (équivaut à احتارال)	viii افتقر إن (1)
18, 1972: gravité et aggravation d'un mal	* VI تَناقُر (3)
8: jurisconsulte	* فقِيه (1)
25: étude, compréhension	v تَنَقُّم (l)
3, 108: réflexion	 عُر (2)
28, 592, 82, 176, 199; réflexion	يخرن (6)
177: réfléchir à	n فكر أ في (1)
93, 105: réflexion	v تَنْكُر (2)
87: plaisanterie, badinage	* مُعَاكِمة (1)
14: ébrécher	• فق ئے (1)
74: (lecture incertaine)	* فلت (?)
•	• • -

49: gros chameaux à deux bosses qu'on fait venir du Sin	id nour (1) 43 4 *
servir d'étalons (Ṣaḥāḥ, s.v.); v. aussi supra بخق ; MA	
265	
175: science grecque	• قائدة (1)
78: philosophe, savant	فضعه (۱) فتلسوف (۱)
24: grain de poivre	* فقلة (1)
passim: sphère céleste, corps céleste	* قلك ﴿ أَوْلاكِ (11)
54: céleste	فلكِئ (1)
6, 146: un tel	* فلان (2)
109: bouche	* در (1)
202: variété dans le discours	• vm افتنان (1)
54, 72: néant; état de ce qui est mortel	* افتيان (1) * فناء (2)
47: détruire	• v اَفْنَىٰ (1)
3, 187, 198: comprendre	* دور _ (3)
16, 32, 98, 193, 198: compréhension, entendement	ننم (5)
160: interroger	x الستَنْفَةِ (1)
160: interrogation	استفهام (1)
52, 92: passer, être perdu;, 37, 58: dépasser; 35: n	• فات ُـ (5) + anquer à
11, 18: différence	vı تَنارُت (2)
101, 128: différent	'م <i>ت</i> َفاوت (2)
98, 99 ² , 111: surpasser	* فَاقَ ئِهُ (4)
100: supérieur	فائِق (1)
passim: au-dessus de	فَوْتُ (6)
111: prononcer, exprimer qc.	* v تَّفَوْهَ ب (1)
passim	* في (552)
95, 1322: avantage, profit, enseignement	* فائدة ﴿ قُوائِدُ (3)
48: se répandre	* x استَفاضَ (1)
1, 16: fait de se répandre; énormité	استيفاضة (2)
15: énorme	مُسْتَفِيص (1)
160: déserts	* فابر (1)
150: éléphant	* فَافِر (1) * يعل ج قِيلَة (1) * فِيالة (1)
6: faiblesse de jugement	* ځالة (1)
*	
٠	

, , , , , , , , , , , , , , , , , , , ,	
103: fine toile de lin fabriquée en Egypte (Ṣahāh, s.v.); ce mot	 ئنلية (1)
désigne aussi un diplois (Dozy, s.v.)	
8, 107, 1242, 125: accepter, recevoir	* قبلَ _ (5)
105*, 200: réception, acceptation	فبول (2)
passim: avant	ئنِنَ (13)
60: tribu	فبيلة ۽ قبائِلُ (1)
122: baiser	ת בָּיֹן (ו)
110: baiser	تَقْبيل (1)
168, 172: faire face à; س -, 183: mettre face à face	III قاتلَ (3)
26, 1682, 173. position en face de	مُق ابَلة (4)
6, 105a: avancer, s'avancer	ıv اقتر (2)
6: fait d'avancer	إقال (١)
183: se faire face (opp à تدار)	νι تُعارِنَ (1)
32 · fait de se tourner vers, de se placer de manière à regarder qu	x اسْتِقْعَال (1) .
78. peut-être s'agit-il du pl de نه robe d'homme ajustée	• افية (1)
à la taille; mais on peut aussi songer à نو cave, voûte.	
passim: tuer; (عند س , 57. savoir parfaitement qc. (cp. Mu-	* فتز ن (24)
TANABBi, avec com. de 'Ukbari, Caire, II, 95 הוב الرمان على	tu connais : رؤ
tout [ce que cache] le destin)	
128, 131, 150 ² meurtre, exécution, mort	فتل (4)
222, 76, 79, 153, 197. qui tue, meurtrier, mortel	قاتِل (6)
69 tućs; v. גערם	قتْلَى (1)
5: combattre	(1) قائل (1)
129, 1382, 156. combat, lutte, discussion	(4) القال
passım	* قد (131)
9, 19, 96, 100, 126 taille, stature	* قد (5)
14, 16, 101: bien fait, de belle stature	مَقْدود (3)
ر با 195: pouvoir; على, 59, 912, 143, 177 pouvoir, être capable de	* قَدَرَ – (6)
passim: valeur, mesure, dimension, mesure, juste milieu;	(38) 4 41 - 16
- يو 22, 19, 1982, 2002, en raison de, en proportion de,	
1942, 199 · en proportion de; 173 · en fonction de	ab 12, 01, 00 ,
47, 91, 92: puissance, force; on dit en proverbe (MAID, I, 253)	ڭدر ة (3)
حير العفو ماكان عن القدرة	
4, 862, 101, 175, 194: mesure, quantité, juste mesure	مقدار به مقادی (6
192: juste mesure, ا عر هدا ا 117: à ce compte-là	n تَعْدي (3)
103, 111, 1542; pied	* قدم (4)
85: précéder	قَدَم َ _ (l)
38, 39, 48, 71, 141, 145: ancien; éternel dans le passé (v. E.I.,	قبرير (6)
kidam, II, 1061-2)	
170: devant	فدار (1)

24, 643, 72, 75, 84, 150, 202: mettre en avant, assigner à qc.	II قَدُّم َ (9)
une plus grande ancienneté; préférer	
198: préséance, fait d'être mis en avant (opp. à تأخير)	تَقْديرِ (1)
902: attitude cavalière, hardiesse	rv إقدام (2)
43, 53, 72: s'avancer vers, être avancé, précéder (avoir été dit)	v تَكَدُّم (3)
133: progression, processus	تَقَدُّم (1)
133; ancien	مُعَقَدَم (1)
32, 46, 62: ancienneté, antiquité	vi تَعَادُم (3)
1: ancien, antique	متقادم (1)
	* قُواريُ [*] (1)
BADRÛN, s.v.	() 43.3
	• IV إقرار
•	* قرًا _ (1)
32, 189: lecture	قرانة (2) قِرانة (2)
182, 184: le Coran	براده (2) الگرآن (2)
•	
82, 111: proche	* قریب (3) که کال
102: rapprocher	n فرَّث (1)
102, 200: rapprochement, fait de faciliter	ئىغرىب (2) ئىدىدىن
	m 'استار ب (1)
(Ṣaḥāh, s.v.)	(1)**
27: rapprocher	۱۷ أَقْرَبَ (1)
	۷۱ نمتتارِب (3
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	viii الْأَثَرَابُ (.
75: eau pure et limpide	* قرام (l)
	* ١٧ أَقْرَحَ (
	* قِرْد ج قِرَدi
V. 7	
	* قَرَ شِطوں (
cription dans E.I., s.v., II, 802-5, art. de WILDEMANN. L'invent	eur de cette
balance, Charistion (Χαριστίων) lui aurait donné son nom	
8: quraisite	 (1) أرشي (1)
	* فرض (3)
v. <i>Ḥay.</i> , V, 7=19-20	
109, 177: poésie	* قريض (2)
112: ronger (1	* قَرَصَ ۖ (ا
68: rongeur. V. Pseudo-Ğāḥiz, Bāb al-'rrāfa, 8-9: دا نقلت الجردون	قرْص (1)
يت رُرًا إو شَعيرا ررق الريادة في ماله وولده ٬ وإن قرضت ثيابه دلَّت نذلك على	إلى مناء رت ال
Un exemple d . إن ينتص من ماله وولده وينبغي قطع ذلك القرص وإصلاحه	
dans Hay., V, 93=303	
66: ferronnière; v. Māriya bint Zālim	* قرط (1)
189, 196: fait de ne pas laisser en repos (2	* π تَغْرِيم (
	• تِرْتِس ou
(-/ 5-65)	

coup (Hay., VII, 43=133)

17: couvert de tudes	* مُقَرَّمَد (1)
145: siècle, âge	• قرن ہو قروں (1)
117: pair, compagnon	قررِين (1)
188: animal pourvu de longues cornes	* قرناء (1)
174: village	* قریة ۔ قُرّی (1)
200: part, lot	* وُسُط (1)
118: distribuer avec justice	* قَـُط (1)
117, 152: répartir	* قَسَرَ - (2)
12, 67, 198: part, partie, fraction	قشير ۽ اُفسام (3)
64, 115: réparti	مَغْسُوم (2)
7, 123: dureté de cœur, cruauté	* فنوة (2)
205: dur	قاس (1)
40, 412, 42, 46, 78, 1342: histoire, explication surnaturelle	
mythologique donnée d'un fait; cf. E I., s.v., II, 1101-4	, , -
55: direction; 88: préméditation; 19, 101: juste milieu, m	• فضد (4) esure
362, 60: tenir un juste milieu	viii اقْتَصَدَ (3)
13: économie; 18, 193: mesure, juste milieu	اقتصاد (3)
143: poème	* قصيدة (1)
•	* قضر کے IIou دمشہ
rester en deçà de, être inférieur à	משת ביייטי וויישה
	(A)
192 ² : v. على ; مسوط —, 9, 28: limité à 2: insuffisance	مَقْصور (4) شد (1)
	قصر (1) إهمر (5)
1, 52, 56 ² , 61: état de ce qui est court, petite taille	
passim: court, de petite taille	
-	قوير ۔ قصار (12)
113: limiter qc. à	II قصر ه على (1)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance	II قضر َ هعلى (1) تَقْصِير (4)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant	II قضر ٔ ه على (1) تَفْصِير (4) مُشَصِّر (2)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance	II قَصْرَ هَ عَلَى (1) تَقْصِير (4) هُمَّصِّر (2) VIII اقتصار (1)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant	II قضر ٔ ه على (1) تَفْصِير (4) مُشَصِّر (2)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. וֹבֹּשׁׁר	II قَصْرَ هَ عَلَى (1) تَقْصِير (4) هُمَّصِّر (2) VIII اقتصار (1)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اقتصاد 165: trouver court, insuffisant	II قضر ً ه على (1) تَقْصِير (4) مُشَصِّر (2) VIII اقتصار (1) X اسْتَصَر ً ه (1)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. آخصاد 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château	II قضر معنى (1) تقصير (4) مشخّر (2) VIII اقتصار (1) x استقضر م (1)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اقتصاد 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum	II قضر معنى (1) تقصير (4) مشور (2) المتا اقتصار (1) المتقضر م (1) • قضر * قصور (4) • قضر * قصور (4)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. המשל בה 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi	II قصر معني (1) ثفصير (4) ثقضير (2) III اقتصار (1) X استقضر م (1) * قصر + قصور (4) اقض (3) اقض (3) اقض (3)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اختصاد 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: أقصيب الغرر	II قَصْرَ هُ عَلَى (1) ثَقْصِرَ (2) نَقْصِرَ (2) IIV التقصَر (1) X استقصَرَ ه (1) قصر ¬ ثصور (4) اقصَر (2) ثقصر م ثصور (4) اقضی (3) ثقصی (1) خقیص (3)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اختصاد 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63²: palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: أقصيب الخرر et ibid., 100-305: المنتخفصيد الشعاد المناس عائر على صورة قصيب الشعاد	II قَصْرَ هُ عَلَى (1) ثَلْصِيرَ (4) نَقْصِرَ (2) نَقْصِرَ (2) IVII اقتصار (1) * قَصْرِ * قُصُورَ (4) * قَصْرِ * قُصُورَ (4) اقتَصْ (3) * تَقْصُ (1) * قَصِينَ (1) * قَصِينَ (2) الْ قَصِينَ (1) الْ قَصِينَ (2) الْ قَصِينَ (1)
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اختصاد 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: أي صورة قصيب الثمان أي صورة المثقب والآخر عصب ولحر	II قَصْرَ هُ عَلَى (1) ثَلْقَصِدِ (4) أَنْقَصِدِ (2) أَنْقَصَدِ (2) الالله القتصار (1) أَقْصَدُمُ هُ (1) أَقْصَدُمُ مُ قُصُودِ (4) أَنْقُصُ (3) أَنْقُصُ (1) أَنْقُصُ اللهِ عَلَى النَّمِلِ المُعْلَى اللهِ عَلَى النَّمِلِ عَلَى النَّمِلُ الْعَلَى عَلَى النَّمِلُ النَّمِلُ عَلَى النَّمِلُ الْعَلَى عَلَى النَّمِلُ عَلَى النَّمِلُ عَلَى النَّمِلُ عَلَى النَّمِلُ الْعَلَى الْعَلَى عَلَى النَّمِلُ الْعَلَى النَّمِلُ الْعَلَى الْعَلَى عَلَى النَّمِلُ الْعَلَى الْعَلَى الْعَلَى النَّمِلُ الْعَلَى الْعَلَيْمِيلُ الْعَلَيْمُ اللَّهِ الْعَلَى الْعِلْمِ الْعَلَى الْعَ
113: limiter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اقتصاد 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: يقصيب الغراب et ibid., 100-305: الله في صورة قصيب الثماب والآخر عصب ولحر	II قَصْرَ هُ عَلَى (1) ثَلْقَصِدِ (4) مُتَّحِدِ (2) مُتَّحِد (2) الاستقصار (1) المُتقصرَ هُ (1) قصار ** قصور (4) المُتقصَ (1) القص (3) المُتقص (1) الأمونة أحد شطريه عظر قصادة (1) قصادة (1) الأمونة أحد شطريه عظر قصادة (1)
113: Immter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. عاصة، 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: من الخملة المركة المنافذة والآخر عصب ولحم ورة المنافذة والآخر عصب ولحم العامدة المنافذة المنافذة والآخر عصب ولحم العامدة المنافذة المناف	II قَصْرَ هُ عَلَى (1) ثَفْصِرَ (2) ثَفْصِرَ (2) invited (1) * تَضَرَ هِ (1) * قَصْرِ * قُصُور (4) * قَصْرِ * قُصُور (4) أقض (3) * قَضِية (1) قضي (1) * قضيي (2) إلا أَصَي النَّمَا فِي وَلِي النَّمَا فِي وَلِي النَّمِا فِي وَلِي النَّمِا فِي وَلَي النَّمِا فَي وَلَي النَّمِي (1)
113: Immter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اقتصاد 165: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: تقصيب الغرل et ibid., 100-305: تقصيب الغمل المنافق فصيب الغمل المنافق المنافق فصيب الغمل المنافق المنافق والآخر عصب ولحم	الا قصر مع الله القصر (4) أشعر (2) أشعر (2) الاستمار (1) الاستهار (1) أشعر (1) أشعر (4) أقصر (3) أقض (3) أقض (3) أقض (1) أقض (2) أقضي (1) أواب الأملاع في الأبورة إحد تطريه عظر (1) أقضان (1) أقضين (1) أقضين (1) أقضين (2)
113: Immter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اشعاد 195: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: من عظر على صورة قصيب الخمات في الخمات المنافقة والآخر عصب ولحم 18: miniceur de la taille 29: à la taille mince بالمنافقة 138: juger, décider, établir; يا سابة 20: de n faveur de contre; ها 88: condamner qn. po	الا قصر معني (1) أغصر (2) أغصر (2) أغصر (2) أغصر (1) المنتصر م (1) قصر به قصر (4) أغص (5) أغص (5) أغص (1) أغص (1) أغص (1) أغص (1) أغص الأمبرة أحد شطريه عظر (1) فضي – قضيت (1) فضي – قضيت (1) فضي – قضيت (5) والمنتص (6) أغص (5) أغص (5) أغص (6) أغص (6) أغص (6) أغص (7) أغص (8) أغص (8) أغص (8) أغص (8) أغص (9) أغص (1) أغص
113: Immter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اختصاد 195: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: من عظر على صورة المنتب والآخر عصب دلجر على صورة المنتب والآخر عصب دلجر 18: minceur de la taille 29: à la taille mince بالمناب 56, 138: juger, décider, établir; يا سرة ومناب المناب 190: destin	(1) قضر معن (1) أشعير (4) أشعير (2) أشعير (2) المنتصر م (1) قضر * قصر (4) أشتص (2) أشتون (3) أشتون (3) أشتون (1) أشعي (2) وإن أسيد (2) وإن أسيد (3) أشيد (4) أشيد (5) وإن أسيد (1) أشيد (5) وإن أشيد (1)
113: Immter qc. à 84, 89, 129, 202: insuffisance 28, 104: insuffisant 193: v. اشعاد 195: trouver court, insuffisant 17, 61, 63 ² : palais, château 192: le point le plus éloigné, limite, maximum 80, 82, 111: plus éloigné, plus profond 206: approfondi 29: baguette; 180: pénis. Hay., VI, 118=356: من عظر على صورة قصيب الخمات في الخمات المنافقة والآخر عصب ولحم 18: miniceur de la taille 29: à la taille mince بالمنافقة 138: juger, décider, établir; يا سابة 20: de n faveur de contre; ها 88: condamner qn. po	الا قصر معني (1) أغصر (2) أغصر (2) أغصر (2) أغصر (1) المنتصر م (1) قصر به قصر (4) أغص (5) أغص (5) أغص (1) أغص (1) أغص (1) أغص (1) أغص الأمبرة أحد شطريه عظر (1) فضي – قضيت (1) فضي – قضيت (1) فضي – قضيت (5) والمنتص (6) أغص (5) أغص (5) أغص (6) أغص (6) أغص (6) أغص (7) أغص (8) أغص (8) أغص (8) أغص (8) أغص (9) أغص (1) أغص

72, 81: fin	انْقِصام (2)
passim: jamais	* قط (7)
96, 122: fait de froncer le visage (opp. à تبسر)	* قطرب (2)
121: employé comme prénom	قاطِب (1)
122: qui a le visage sévère	قطرب (1)
23: gouttes de pluie	* فطر (1)
23, 24, 88, 104, 117: couper; traverser; interrompre, couper	* قطمَ َم (5)
court à; départager; aller à qn. (vêtement)	
196: rupture, cessation (opp. à استشاف)	قَطْم (1)
16, 59: décisif, péremptoire	قاطِم (2)
149, 161: interrompu	َ مَث طوء (2)
104: parties séparées, détails	II مُقَطَّمات (1)
14, 26, 49, 207: se couper, pouvoir être coupé; s'interrompre	vii انْقَطْر (5) e,
cesser; J -, 83: fréquenter	, ,,,
95: interruption	انقطاء (1)
69: qui vient derrière (se dit du gibier) (opp. à نطيح); v.	* قميد (۱)
FREYTAG, Einleitung, 163	(-, -#-
177: fond	* قفر (1)
168: nuque	≖ر (-) * قنات (1)
177: rime	* قافية = قوادر (1)
passim: petit nombre	* وَأَنْ (7) عَلَيْهِ *
passim: rare, peu abondant, une minorité	يل ة (1) علىل (24)
105a: employer peu de	سن (۱۰) ۱۱ قائن (۱)
27: faire peu de	.: کان (۱) ۱۷ }نان (۱)
37, 165: trouver peu abondant	x اشتقل (2)
passim: cœur	ہ استمال (2) • فلب ہے قاوب (16)
44: métamorphose	• قلب ج فاول (10) • قلب (1)
168: à l'envers	حبب (.) مقاوب (1)
44: être bouleversé	سوت (1) انقاب (1)
56: endroit où l'on se retourne, où l'on se meut	طَقَلَب (1)
69: femme dont les enfants ne vivent pas. Les Arabes croier	
pour qu'elle puisse en conserver un en vie, il faut qu'elle r	
d'un noble qui a été tué par traîtrise; v. Lisān et Tāğ,	rad. QLT; FREYTAG
Einleitung, 153	
10: nommer qn. à une charge officielle	ا اللّٰدَة (1)
10: être inquiet, troublé	· وَالِقَ _ (1)
592: inquiétude, peine, ennui	ائق (2)
153: troubler, inquiéter	r ﴿قُلَقِ (1)
103, 110, 1112, 142: calame	ا علر (5)
643: «climat», région	الليم جاقاليمُ (3)
110: bonnet pointu	ا قائسُوة (1)
61: sommet	ا قِنَّة ۽ قِمَر (1)
29, 55, 103, 112 ² , 114, 168, 175: lune	ا قبَر (8)

128, 196: coups légers; fait de dompter	• قيم (2)
203: soumis, dominé	مَقْموء (1)
178: s'introduire furtivement dans	vir انْقَبَرَ فِي (1)
61: lampes de terre	* قنادِيلُ (1)
4, 110: voile	* يساء (2)
25: contentement, sobriété	* إتاعة (1)
57: témoin dont la véracité est satisfaisante	مَقْتَم (1)
79: hérisson. Cet animal mange des serpents (Hay, II, 18 (1)	* قُنْفُد ﴿ قَنَافِدُ
=52); quand il attrape une vipère par la queue, il se met en	boule et tire le
reptile qui ne peut atteindre sa peau pour le mordre (Hay., I'	$\sqrt{55} = 169$
128: roseau, canne, lance	* قناة (1)
88, 94: conducteur; v. E.I., s v., II, 676	• تانِد (2)
172 · arc-en-ciel; v. E.I., s.v., II, 883-4; Qazwinî, 97-8, en donne	• قواس (1)
une explication scientifique	
23. se coucher, s'arquer (dos)	v تَقَوْس (1)
123, 1762: poursuite et interprétation des traces laissées sur le sol,	* قِيادة (3)
ainsi que l'établissement d'une parenté entre les individus d'a	après leur res-
semblance (E.I., s.v., II, 1108-9). Qazwīnī, 265, fournit les d	eux définitions
ci-dessus, tandis que Mas'ūni, III, 333, donne strictement à	le sens قافت ا
de physiognomome; le même auteur, (III, 341), précise que	la divination
(کهانة) est l'apanage des Qaisites, l'ornithomancie (رحر) e	st la spécialité
des Asadītes, la عيافة (q.v رحر) une particularité des Banū	Mudlığ (mais
ıl faut cornger et hre قياق). Mas'ūdī ajoute (III, 342) que le	s tribus qui se
trouvaient dans le voisinage des caux se montrèrent plus habi	les dans la dı-
vination, alors que celles qui vivaient dans de vastes déserts	excellèrent en
qıyāfa .	
176 · qui pratique la qiyāfa	قانِب - قافة (1)
passim. dire; 28, 57, 122, 207: parler; 115, 134, 135, 146, 154,	(169) 土 づぁ 🔹
163, 1724, 1734, 174, 1752: penser, avoir pour opinion,	, 74, 173:
professer une doctrine; في, 133, 135, 186; exposer son opu	nion sur, s'ex-
pliquer sur	
passim: parole, dire, dit, exposé, propos; opinion, doctrine, théori	ةراك (64) e,
pl. de pl. إقارين 16, 83, 115: dires, opinions	
104: propos oiseux	القِسل والقال (1)
35, 96: parole, dire	مَقال (2)
14, 52, 81, 109, 160, 184: être debout, s'occuper de, tenir heu de,	* قام َ نِـ (6)
atteindre	
12, 9, 35, 622, 128: taille, stature	قامة برات (7)
43: la Résurrection	القِيامة (1)
30, 59, 64, 178: existant, solide	قايِر (4)
25, 45, 131, 147, 156, 161: gens, groupe, peuple	قوم (6)
108: stature, taille	قوام (1)
81: place, lieu	مَقام (1)

91: redresser	n قوم َ (1)
33, 72, 86, 94, 128: correction, éducation	تَقُويہُ (5)
43, 60, 75: établir, nommer; dresser, hisser; demeurer, séjourner	اقام (3) نام (3)
204: droit	x مُشكَلِير (1)
1533: devenir plus fort	* قوِيَ _ (3)
10, 22, 38, 62, 113, 132, 134: force; vertu, faculté	قُوْهُ ﴿ يَوْكُ (7)
105a: fort	قوي (1)
199: enregistrement	● ۱۱ تَقیید (۱)
78: bitume	* قار (1)
142, 57, 130: mesure, critère, raisonnement par analogie	* ۱۱۱۱ فاس (4)
106: esclave chanteuse	* قيمة (i)
ا،	

ك

ارتاك (de. Sandūbī, III, 11; éd. 'A. S. Hārūn, III, 14), ce mēme mot est lu كارزند (éd. Sandūbī, III, 11; éd. 'A. S. Hārūn, III, 14), ce mēme mot est lu كارزند الإدامية فارسيتين: «كار » وسناها: الصناعة ...و« واد الآلان والشاء مكون من كلمتين فارسيتين: «كار » وسناها: الصناعة ...و الله المالية والشاء المالية والشاء المالية والشاء المالية والشاء المالية والمالية والشاء المالية المالية والشاء المالية والمالية المالية والمالية والشاء كارنامك المالية والمالية والمالية والمالية والمالية المالية والمالية والمالية والمالية والمالية المالية والمالية والمال

- 77, 110: coupe, verre. Avec ماس «écuelle», ce doit être un jeu (2) خأس (2 de mots qui avait cours à l'époque de Ğāḥiz

123: tambour (1) کَرَد (2) 32, 37: vieillesse (2) تور (2) در (2) تور (2) تور (3)

32, 37: vieillesse
 (2) کیر
 (3) passim: grand, grave
 (4) کیر ہے کیار
 (5) کیر ہے کیار

50, 73: soufre. «Le soufre rouge, qui n'existe presque que d'une (2) בּלְרֵבּי façon légendaire, se trouverait à l'ouest, dans le voisinage de la mer, et serait très rare. C'est pourquoi, pour désigner un homme qui n'a pas son égal, on l'appelle le soufre rouge» (E I., s.v., II, 1047-8, art. de Wiedemann). Effectivement, on dit en proverbe בי الكبرية الأحمرة (MAID., I, 505 qui ajoute que c'est l'or rouge ou un produit inexistant, mais précise (II, 313) que d'après 'Alī ce serait l'or). L'expression الكبرية الأحمرة désigne donc en général «un produit dont on parle, mais qu'on ne voit pas»; elle s'applique pourtant à l'or rouge (ĞAWALIQI, 131) depuis que Ru'ba ibn al-'Ağğâğ a fait cette transposition. Comme Ru'ba paraît être au courant des croyances et des pratiques indigênes dans la région de Başra (q.v. Fiṭaḥl), on peut se demander

mistes. Le Pseudo-Ğāṇiz, Mahāsın, 254, parle d'un chaton de bague en kıbrīt ahmar qui brille dans la nuit; BERTHELOT, III, 30, 38, signale plusieurs traités sur ce produit et l'assimile (III, 209) au mercure oriental; c'est peut-être le sulfure rouge de mercure, le cinabre autrement appelé رنجن * كنر _ (1) 39: remplir de terre, combler * كتَتُ أَدُ (١) 147: écrire كتاب م كثير (12) passim: livre, écriture, lettre, inscription; 61, 204: Coran 86, 159; correspondance III مُكاتَبة (2) * النظ في الأكتاب (1) 68: omoplatoscopie ou scapulomancie, inspection des omoplates des victimes sacrificatoires pour prédire l'avenir; v Doutré, 371 et références; Massé, 239 et n. 2 * كثر نـ (١) 159. cacher, celer * کئان (۱) 112: lin, toile de lin * كَثُرَ مُرْ (2) 132, 160: être nombreux, fréquent passim: grand nombre, abondance كأرة (9) pussum: nombreux, abondant, une majorité; לבע"ו בו 112: souvent, كثير (28) プト 115, 158, 192, 197. la majeure partie, la plupart (1) 流 (1v 7: multiplier, faire beaucoup de 34, 165; multiplier; trouver nombreux, abondant x استَكَثّر (2) 102. collyre * كغل (1) 106 · usage de collyre تخعل (1) * كذ ـُـ (1) 116 peiner (2) 35 59, 92; peine, fatigue 147, nom d'une question juridique difficile dans le droit de أكْدَرِثة (1) succession (cas d'une femme laissant pour héritiers son époux, sa mère, son grand-père, sa sœur germaine ou consanguine). L'origine de cette appellation est très discutée; v. EI, s v., I, 233 * كدت _ (3) 16, 60, 128: mentir, se tromper کدب (3) 61, 136, 179; mensonge, imposture كداب (1) 133: imposteur كدُوب (١) 7: mentcur 5: démentir, traiter de menteur, ne pas crone n کدی تر (1) 62: démenti تخدیب (۱) (1) 4 3 * 125: charger l'ennemi après avoir simulé une retraite * vin اگٹر کے ل (1) 184: faire cas de, se soucier de * كراء - أكرُء (١) 17: la partie la plus mince de la jambe 73: rhinocéros. Čāhiz n'en a jamais vu et n'est pas absolument (1) די كذب * convaincu de son existence, malgré le témoignage d'Aristote et des Indiens (Hay., VII, 40=123-4). Mas'ūpī, I, 387, lui reproche précisément de dire que la femelle porte pendant 7 ans durant lesquels le petit sort du ventre de sa mère pour se nourrir 9, 90, 124, 194, 199: générosité, noblesse * كرّم (5) كرامة (2) 9, 55: générosité, honneurs

passim: noble, généreux, précieux	گريد (10)
132: vanté, glorifié	* نمكزم (۱)
75: se montrer bienveillant, généreux	v کرّم ً (1)
20: qui fait un effort pour paraître généreux, bienveillan	v 'مَتَكَرِّمِ (1) t
30: contraindre qn. à	* IV أَكْرَهُ لا على (1)
92: contraindre qn. à	x اسْتَكْرَهَ لا على (1)
128: sphère, boule	* كرة (١)
1493: sphérique. Birūni, India, 134: يبعث عن العالم (âryabhai	
ريح وهي كلّها مدرّرة وكدلك يتول بسشت (Vasištha) ولات (Lâta)	وينتول انه الأرص والماء والر
الأرص والماء والناز والريح والسماء مستديرة وبراهمهر -Varâha)	
· الظاهرة المحسوسة تشهد لها بالكرية وتنغى عنها سائر الأشكال	(mihira يقول إن الأشيا
Cette notion de sphéricité s'était répandue chez les	Arabes et AL-KINDI,
ا فيه كريّ (Fihrist, 256), avait écrit un ouvrage intitulé فيه كريّ	رسالة في أن العالم وكلّ ما
. Cf. Qazwīnī, 275	
141: traduit par van Vloten (WZKM, VII, 237): «Lo	عَرْ وِيَّات (1) auf der
Kreise», mais ce mot demeure obscur; il est cité parmi le dans Hay., VI, 72=233.	es pratiques magiques
87: laid, dur (de caractère)	* كرّ (1)
199: gagne-pain	* v تَكَشْد (1)
144: acquisition	vm اکتِساب (1)
144: acquis par l'éducation (opp. à ضروري)	مُخْتَسَدُ (١)
188: briser; بو, 148: fractionner (?)	* كنتر 🛨 (2)
14: se briser	vn الْكَهُرَ (1)
68: pierre philosophale	• اکسیر (۱)
112: recouvrir	(l) <u>'</u> 'L' *
4: découvrir	* كَفَعَ _ (1)
196: fait d'obliger qn. à se dévoiler, à se découvrir	π تَكْثِيف (۱)
69: osselet des pieds (v. ارنـ)	* كَمْبِ (1)
4: éloigner, repousser de	* كعة <u>'</u> عن (1)
68: chiromancie إسرار الكن: 110, 166: paume, main	گفت (3)
24: filet de chasseur	(1) 🎉 *
89, 92: sanction (en bien ou en mal)	m مُكافَاة (2)
138: lutte	 س مكافحة (1)
71, 136: commettre un crime d'impiété	* كَفَرَ ـُـ (2)
129: ımpiété	كائم (1)
122: impie	كافير (1)
21: il te suffit de les [connaître, avoir, citer] comme célébrités	 كفاك بهر أعلاما (1)
passim: tout, tous	* كل (57)
18: tous deux, chacun d'eux	کِلَا (۱)
59: fatigue	* گلال (1)
110: bandeau, diadème	* إكليل (1)
56, 114: chien	* كَلْب ج كِلاب (2)
69: mordus par un chien enragé, enragés; v. دم. Les mu't	کَلْبَی(azilites donnent (1

Şahāh, s.v.

une interprétation allégorique de la croyance au remède constitué par le sang des rois, en disant que la colère se calme quand on a tiré vengeance d'un meurtre (Hay., II, 3=7; 113=310; MAID., I, 282-3)

meutic (114)., 11, 5-7, 115-510, MAID., 1, 202-5)	
122: air sombre et austère	* كلو~ (1)
121: employé comme prénom	كالح (1)
9, 83, 131: être épris de	* كلم َ _ ب (3)
132: amour	كلد (1)
2: épris de	كَلِفُ بِ (1)
73: brun, fauve	* أَكُلَفُ (1)
112: peine, fatigue	* گلفة ح گلف (1)
97, 188: imposer une tâche à qn.	n كَلْفَ كَامَ (2)
2, 99, 105, 176: fait de s'imposer une tâche, une peine; affect	v تَكُلُّ (4) atıon
20, 86: affecté	مُتَكلِّد (2)
28, 72, 96, 105°, 142, 143, 164, 1822: langage, parole, conversa	tion, (9) 🔭 🔭
texte	
143: mot	گلِمة (1)
86: conversation	m 'مكالمة (1)
182: parler	v تَكَلَّرُ ں (۱)
155: qui emploie le kalām	م <i>ت</i> کلہ (1)
181. rein	* كلَّية (1)
106, 168 altération du visage (par les soucis)	* کټد (1)
10: rendre triste, altérer le visage	١٧ أَكْمَدُ (١)
86, 100, 108, 112 ³ , 164 · perfection	* كبال (7)
105a, 110: parfait	كامِل (2)
178: se cacher, s'occulter	* كُمَنَ 1ٍ (1)
112: couvrir	(1) 7:55 *
102. fait de garder avec soin (de couver)	(1) 😘
199: caché	مَكْمون (3)
66: trésor	* كذر (1)
187. gîte de gazelle	* كياس (1)
61: église (1)	* كنيسة - كنايس
139: art divinatoire	* كهانة (1)
70, 183: devin, voyant; v. E.L., s.v., II, 665-7	کاهِن ۾ گهان (2)
4, 36, 182: être sur le point de (presque); لا يكاد 158, 198: il ne saurait	* كَادُ _ (5)
13: foyer de forgeron. Le texte portait کر soufflet de forgeron	* گور (۱)
et l'image, quoique grossière, paraissait fort acceptable; co	
de إدحاث , nous avons préfété lire , lous avons préfété lire	
1 TZ TZZ 00 1 1 1 1 C / 1	

de Hay., VI, 32, qui donne à l'expression figurée le sens de «soumettre à une épreuve»

10: mulet bardot, produit par l'accouplement d'un (1) خُودَتُ بِهِ كُو اون (1) *

cheval et d'une ânesse, d'après Mas'ūvi, II, 408; mais cheval de train, produit du croisement d'un cheval arabe et d'une junient non-arabe, d'après

 (2) حَوَاكِث (2) 174, 175: astre, étoile 156: ce doit être l'instrument à «une seule corde, tendue sur une (1) אל יש *

195

passım.

caisse en forme de courge», qui, dans l'Inde, «tient lieu de luth et de sambuque» et que Mas'ūpi, VIII, 92 transcrit كنكلة

* كان ئـ (242) كون (4) 412: existence; 54, 64: génération (opp. à فناد کبان (1) 134: univers (?) bassim: lieu où l'on se tient, endroit, position; all 158, 1912: à مَكان (15)

cause de l'existence de

52: humilité x استكانة (1) 69: cautérisation. C'est pour supprimer la pratique consistant à (1) 5 *

در ينوكل :que le Prophète aurait dit ع:) que le Prophète aurait dit v. IBN Qur., Muht., 423 sqq.

126, 133: ruse کبر v. کبر * الكنس كل الكنس 201: la sagesse parfaite

• كنت (74) passim: comment, comment se fait-il que?

كنت (4) 81, 140, 1612: modahté 81: manière dont est faite une chose ئكئى (1)

68, 78: alchimie. La partie du Fihrist, 351 sqq. relative aux alchi-* كستاء (2) mistes a été traduite par Houdas dans Berthelot, III, 26 sqq.

68: le mot کیموس (κυμός) chyme, est bien connu dans * كنيوس الطنعة (1) le sens de masse alimentaire (Mafātīh, 811). Les Ihwān aş-Safā', d'autre part, إن لكل بوء من السات أصلًا فأصله كيموس ما ولكسموسه مزاح ما · : (4-103) ccrivent لا يتكون من دلك المزام إلا دلك الكيموس ولا يتكون من دلك الكسموس إلا دلك النوء من désignant l'œuvre, l'expression paraît s'appliquer à l'amalgame de base qui sert à réaliser la transmutation

passim (80) J bassim (328) y bassim (29) SV 'حَلَالِيٰ (1) 112: qui brille 31: qui n'est pas noble (opp. à کریے), vil لَئِير ہو إناء (1) 114: ce qu'il y a de plus pur dans qc. (1) لباب 38: rester, demeurer لَبِتَ _ (1) 27: ambigu viii مُؤتبِس (1) 75, 179: encens mâle, oliban. Ğāhiz fait allusion à son emploi لان (2) en magie et non à ses autres usages : blessures et saignements de nez; QAZwini, 228 précise que lorsqu'on en mâche, on obtient un cœur pur, une bonne mémoire et un esprit sain

(347) J

6, 7, 33: insistance	* لَجِه (3)
6: plus insistant, plus « collant »	الم (1)
50: bride	• لِجاء (1)
59, 68: insistance	(2) علماء (2) *
32: être amaigri par la vieillesse	• لجِتَ _ (۱)
105: dérouter qn. par	ו 🕻 אי דער (1) 🔭 🐧 וו 🍅
532, 112: chair, viande	* أخير (3)
1534 son musical, musique; v. Hay., V, 14=41 sur les effets des sons musicaux	• لَغْنَ ءَ لُحود (4)
110: barbe	* احية (1)
5. chercher dispute à qn.	* ۱۱۱۱ لاکحی لا (1)
27: extraire de qc. la partie la plus pure, éclairer (en résumant)	* 11 لَخْصَ (1)
183: depuis	🏓 مىڭشە (1)
120. devant, à la disposition de	* ادى (1)
179: éprouver un plaisir, se délecter	(1) - * 幼 *
116: délicieux (opp à عديد)	لدِ يد (۱)
116, 179. qui fait éprouver un plaisir, agréable, délicieu	
189. fréquentation assidue	أزوم (1)
203: imposer qc. à qn	١٧ أَلْرَمُ هَ لا (1)
242, 38, 43, 1032, 108, 111, 126, 180, 205 langue (13	
organe et idiome), خية, 24, 103 : langue de se	
désigner un pied mignon, une petite botte (Hay, IV,	83=250) ou un fer de
lance (Timār, 339)	
126, 152, 182: subtil	* كطب (3)
101: subtilité	لطنة ح لَطَائِفُ (1)
78: subtilisation	اا تَنْطِع (1)
105: agir avec bonté	rv الطن (1)
87 jouer, s'amuser	* لَمِتَ _ (1)
85 · amusement	لب (1)
61 · heux où l'on se livre à un jeu, stades	مَلاعِتُ (1)
8. biûlure, douleur cuisante	اَسْجَة (1)
passim	* لَعَلُّ (10)
122. maudit	* كَمِين (1)
2, 5, 99. futilité, vanité, irréflexion	* لغو (3)
48 ² , 177: langue	* لُغَة * ات (3)
passim: mot, parole (opp. à إشارة المارة), langage (opp. à مطلة) forme (opp. à معلف)	* أَفْطَ حِ إَلَمَاطُ (13)
8: féconder	(1) عَجُ (1)
55, 155, 198: rencontrer (éprouver)	* أَقِلَى _ (3)
24: rejoindre, rencontrer	m vē (1)
127: rencontre	(1) •□
35, 50, 66, 200: placer, jeter, rejeter	ıv التي (4)
123: rencontre	ντ تلاقب (۱)

passim: mais	• نکين (7)
passim: mais	لكِيْ (5)
passim: pourquoi	(93) 📜 🔹
passim: négation	• لز (102)
passim: lorsque	(7) 😃 📍
110: mèche de cheveux descendant derrière l'oreille	(1) 📫 *
194: rechercher	 VIII الْتَحَسَنُ (1)
101: perspicace, qui a des intuitions justes; v. MAID., I, 35	
11: négation	(Ī) 💥 💌
167: qui lance des flammes	* VIII مُلتَّوب (1)
9, 31: aimer passionnément qc.	* لَوِيجَ لِ (2)
2: épris de	لهِجُ ب (1)
100, 108: langue, langage	• لَيْجَة (2)
98: triste, affligé	* مَلْهوف (1)
26: inspirer	* ١٧ أَلْهَرَ (1)
164: inspiration	إلهام (1)
120: occuper, distraire	* IV القي (1)
passim: si (irréel)	• لو (48)
27: être clair, apparent	(1) *
142: blâmer	* لامَــُ (1)
12: blâme (≠ ذر علم)	لوم (1)
203: blâme	لائِمة (1)
97: blâmable (opp. à معدور	مَلُوم (1)
passim: couleur, teint; v. Hay., V, 20=56, 22=60	 أون م أأوان (17)
70, 173: changement de couleur, métamorphose	v تَلَبُّن (2)
154: cheville d'un luth; v. Mas'ūdī, VIII, 89; Mafātīh, 238	 * مُلْوَى بَوْ مَلاو (1)
52: que je souhaiterais!	(1) 21
	* يا لَيْشِي (1) * لَيْسَ (32) on
passim: ne pas être; 149, 169, 207: valeur de simple négati 9: convenir à	
	• لاق ً ں (1) • اللہ اللہ (4)
64, 76, 112, 158: nut	 ليل ليلة (4) لان (1)
36: être doux, de caractère facile	(1) 4
^	
passim: négation	(43) h *
passim: ce que, quoi (interr. et rel.)	(340) h *
112, 116: tant que	(3) h ◆
28: peine, charge, dépense	* مَوْارِنة (1)
98: qui puise de l'eau	(1) جرّاء مارّج (1)
133: jouissance	* x استهتاء (1)
passim: quand	• مُقَ (24)
passim: comme	• مِثْلِ (15)
F	(***)

112, 182: proverbe, expression proverbiale; 98: idéal	مَثِل بِ إَمْثال (3)
82, 126: plus proche de la perfection, préférable	أمثلُ (2)
128: assimiler	II مَقْلَ (1)
128: assimulation	ئ نتِيل (1)
170, 183: modèle (1mage)	111 مِنال (2)
155: mazdéen, zoroastrien	* مَجوسِيّ (1)
137: se convertir au mazdéisme; Ğāhiz remarque (Hay., 99-326) qu'aucun adepte d'une religion établie ne s'est	
96, 100, 119. pur	🌯 مَحْص (3)
112: effacer, occulter, faire disparaître	🏓 مَحْقَ (1)
112: absence complète de clair de lune (nouvelle (1) عماق	
lune, conjonction ou syzygie)	
99: mettre à l'épreuve	* vm اخْخَرُ (1)
196: épreuve	امْجِمان (1)
78, 113, 1754 le flux et le reflux, la marée On en trouvera	* المذوالعَرْز (6)
des explications scientifiques dans Mas'ūnī, I, 244 sqq,	MuQADDASI, 12-13;
Qazwini, 100-101, etc., et mythologiques dans R Bassr	T, 1001 Contes, III,
136; Mas'ūdī, I, 244 sqq , Muqaddasī, 124-5, Tigini, tr	ad Rousseau, J.A.
1852, 128 L'explication par un ange qui pose et soulève se	on pied est attribuée
au Prophète	-
15: le mètre madid	مَديد (1)
23: s'étendre, s'allonger	VIII اخت (1)
52; faire l'éloge de	* مَدَّتِ _ (1)
98, 104, 106. éloge, louange	مَدْ = (3)
103: louange	مدحه (أ)
51, 61: ville	* مَديدة بِ مُدُن (2)
144: bile	(ا) عزة (ا
119: amer, ameriume	ئز (اً)
34, 180 amertume, vésicule contenant le fiel	کر (د) غرادة (2)
97², 124². fois	* مَوْة (4)
46: passage	مون رد) نمرود (1)
106: passage (temps du.)	مورد (۱) تمتر (۱)
9, 24, 87, 186: l'homme	مور (د) • المرة (4)
25, 109, 182: femme	امراء (3) امراء (3)
7, 85: dignité	بروه (2) نمرورة (2)
79: regarder comme comestible et sain	عروده (۱) * x استينرا (۱)
122: état de rebellion (à l'égard des préceptes divins)	• v تَمَرُّد (1)
	♦ تَعْرِفُ (١)
106: état des yeux sans éclat par manque de collyre	 مریص به مَرْضی (3) مَرَةُ (1)
53, 8, 18, 85, 196: ergoter, discutailler, chicaner	* m مارک — (7)
2 ² , 5, 6, 7 ³ , 8 ⁴ , 33, 85: propension à la discussion stérile, à l	
esprit buté, inaccessible à l'échange d'idées (opp. à قاطرة a	
67, 126: mêlé, impur	•
102: se mêler à, être mêlé à	 منروب (2)
tot. so ment a, the more a	van الْمُثَرَّبُ بِ (1)

```
7d8, 121, 122; plaisanter
assim: plaisanterie
                                                                       (22) - - *
bassim: plaisanterie
                                                                        مَن احب (21)
85, 121: qui aime à plaisanter
                                                                         آمراء (2)
88, 1223: plaisanter qn. et avec qn.
                                                                    (4) V _ ila III
84, 124, 196: fait de plaisanter qu. ou avec qu.
                                                          مَمارَحة (1) et عزاء (2)
102: qualité, avantage
                                                                     مَا يُنة (1)
169: toucher qc., être tangent, contigu à
                                                                 * III مات ه (1)
170: tangent, contigu
                                                                        أمماس (1)
192: géométrie, arpentage
                                                                    مساحة (1)
                                                                   مَسَعَ _ (7)
42, 66, 2065; métamorphoser
```

44, 206: métamorphose; hommes métamorphosés. Dans ce texte, (2) Ğāhız se fait l'écho de croyances anciennes relatives à la métamorphose d'humains changés en étoiles (v. Suhail, az-Zuhara), en statues (v. Isaf et Nā'ıla), en anımaux (v. 17b1yāna, fa'ra); on trouvera dans Hay, I, 144=297, VI, 24=79, 47=155, l'attestation de croyances semblables à propos des lézards (anciens percepteurs), des serpents (<chameaux), des chiens (<peuple de ğınn-s). Avec l'Islam, des versets tels que V, 65. «Ceux qu'Allah a maudits. contre qui Il s'est courroucé, dont Il a fait des singes et des porcs» (v. aussi II, 61. VII. 166) ne firent que confirmer les Arabes dans leurs croyances. Dès lors, les commentateurs se trouvèrent aux prises avec deux problèmes: à quels événements ces versets font-ils allusion, et que sont devenus les animaux métamorphosés? Les réponses à la première question sont nombreuses; nous retiendrons celle de Kisā'ī, Qisas, 274 sq., pour qui les singes sont des Israélites métamorphosés au temps de David pour avoir pêché et fait cuire du poisson un samedi; les porcs, des contemporains de I -C. qui ne croyaient pas en lui (ibid., 307). A la deuxième question, deux réponses opposées sont fournies. Pour les uns (IBN OUT, Muht, 326, Kisā'i, 276, etc) ces «métamorphosés» se sont multipliés; pour les autres, ils sont morts très vite sans se reproduire (Hay., IV, 23=68; SAMARQANDI, 131, etc.).

A propos de la création du porc, une autre croyance mérite d'être rapportée telle qu'elle est exposée par Olearius, Relation du voyage..., Paris, 1676, 2 vol, I, 549 (apud Massé, 189): «L'arche de Noé, surchargée par les excréments de ses habitants, menaçait de sombrer. Noé pria Dieu qui lui commanda de présenter un éléphant aux latrines; «du mélange de la fiente de cet animal et de celle de l'homme, il s'était incontinent engendré un pourceau qui démêla si bien toute la fiente avec le museau que l'arche se remit en équilibre. S'étant rempli les narines de ces ordures, il éternua et par cet effort, en fit sortir une souris qui remit Noé en de plus grandes peines qu'auparavant. Sur sa prière, Dieu lui commanda de frapper la tête du lion» qui, s'étant mis un colère, se mit à rugir si fort «qu'il fit sortir un chat de ses naseaux, qui se mit aussitôt à poursuivre la souris»; v aussi TAB./Zot, I, 112; IBN Qut., Mult., 9, 364 et supra

38: se trouver au soir, en tel état	* ۱۷ أميّني (1)
154: queue du chevalet dans le luth; v. E.I., s.v., 'ūd, IV	
عليها الأوتار من تحت إنف المود وهو مجمم :Mafātīh, 239	
الأوتار من فو ق	•
6: marcher	 مَفَى - (1)
102: circuler	v تَمَ <u>نُ</u> ی (۱)
4: métropole	* مِضْر (۱)
يا عاص تصيب إليك : 145: injurier. qn. en lui disant	 ا أَعَنَ وَإَمْصُ (1)
وياً ماضّ حِوْ أَهْك	· • · ·
159. mastication	* مَضْم (1)
115, 157: passer	* مَضَى - (2)
103, 132: qui passe; passé	ماص (2)
150. exécution	IV إمصاء (1)
69: fait de demander, de provoquer la pluie, pratique	* x استِهْطار (i) -antć
islamique qui se distingue de l'istisqu', ce qui explique	
lation Quand la sécheresse persistait, les Arabes ré	unissaient le plus grand
nombre possible de bovins à la queue desquels ils f	ixaient des morceaux de
et de عثر (q vv.), montaient sur u سنم	ne montagne élevée en
faisant un grand tumulte et mettaient le seu à ce b	
Tımār, 461; Ваінаді, 441; Şahāh, s.v. سلم). Sur d'ai	
à obtenir la pluie, v. Rameau d'or, 59 sqq, E. LAOU	ST, Mots et choses berbères,
202 sqq.	
passim: avec; en dépit de	* مَمَ (56)
187. œil	* خُدُلة (1)
125: agır avec ruse	* مُقْلة (1) * مَكَّرَ <u>' (</u> 1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse	* المثلة (1) * مَكُورُ ½ (1) مَكُورُ (2)
125: agır avec ruse	* مُعَلَدُ (1) * مُكَرُّ ـُــُ (1) مُكُر (2) * π مَكُن َ وِ (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de	 مغلة (1) مُكّرُ ′ـ (1) مُكْر (2) م مُكْنَ و (1) تَهْكِير (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à	 مخلة (1) مُكرَ ′ـ (1) مُكر (2) π مُكن و (1) شكيد (1) راد (2) راد (2)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de	 نظلة (1) مُكرَّرُ كُ (1) م مُكَنَّرَ وِ (1) م مُكنَّرَ وِ (1) تَشْكِيل (1) امْكَنَّ وَ (2) مُشْكِل (1) مُشْكِل (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à متنم) 105a: pouvoir, force	 افظة (1) آکتر کے (1) متحر (2) ۱ متحل و (1) أخكان (1) أخكان و (2) أخكان و (2) أخكان و (1) أخكان و (1) أخكان و (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à متنبه) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion	 أولان (1) أولان (1) أولان (2) أولان (1) أولان (1) أولان (2) أولان (2) أولان (1) أولان (1) أولان (1) أولان (1) أولان (1) أولان (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à متنم) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude	* أخلة (1) * مُكَرُ ـُ (1) مُكر (2) * n مُكِنَّ وِ (1) تأكير (1) أمنكن (2) أمنكن (1) أمنكن (1) * مِلْدُ مِلْل (1) * مِلْدُ مِلْل (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à متنبه) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, coram populo	* نعلة (1) * مَكَرَ ـُ (2) مَكَرَ بِهِ (2) * ١ مَكَنَ وِ (1) * ناجي (1) * ناجي (1) * ناجي (1) * نِلْتُ وِ (1) * مِلْتُ (1) * مَلَاتُ (1) * مَلَاتُ (1) * مَلَاتُ (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à متنم) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, corum populo 77: être salé	* نعلة (1) * مَكَرَ ـُ (2) مَكَرَ اللهِ (2) * المَكَنَ و (1) * مَكْنَ لا (2) مُنكِي (1) * مِنْنَ لا (1) * مِنْدَ إلى (1) * مِنْدَ إلى (1) * مِنْدَ إلى (1) * مَلَدُو (1) * مَلَدُو (1) * مَلَدُو (1) * مَلَدُو (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à محمرة) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, coram populo 77: être salé 31, 100², 114, 126: sel, salacité, piquant	(1) مُحَكِّرُ كُ (2) مُحَكِّرُ كُ (2) مُحَكِّرُ كَ (2) مُحَكِّرُ وَ (2) مُحَكِّرُ وَ (1) مُحَكِّرُ وَ (2) مُحَكِّرُ وَ (2) مُحَكِّرُ وَ (2) مُحَكِّرُ وَ (2) مُحَكِّرُ (1) مُحَكِّرُ وَ (1) عَمَيْكُرُ (1) مُحَكِّرُ (5) مُحَلِّرُ (5)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à محتمم) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, coram populo 77: être salé 31, 100², 114, 126: sel, salacité, piquant 23: beauté, grâce	* مُعِلَّة (1) • مُحَكِّرُ ' (1) • مَحَكُرُ ' (2) • مَحَكُرُ و (1) • مَحَكُرُ و (1) * مُحَكِّرُ (1) * مُحَكِّرُ (1) * مُحَكِّرُ (1) • مُحَلَّمُ (1) • مُحَلَّمُ (1) • مُحَلَّمُ (1) • مِحَلَّمُ (1) • مُحَلَّمُ (1) • مُحَلَّمُ (1) • مُحَلَّمُ (1) مُحَلَّمُ اللهِ (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à متنبه) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, corum populo 77: être salé 31, 100², 114, 126: sel, salacité, piquant 23: beauté, grâce 101: salace	أمثلة (1) أمكر ُ (2) مكر (2) مكر (2) مكن و (1) أمكن و (2) أمكن و (2) أمكن و (2) أمكن (1) منك (1)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à محتمه) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, corum populo 77: être salé 31, 100², 114, 126: sel, salacité, piquant 23: beauté, grâce 101: salace 167, 168: lisse	أمغلة (1) أمكر ُ ـُ (1) أمكرَ و (2) أمكرَ و (1) أمكرَ و (2) أمكرَ و (2) أمكرَ و (2) أمكرَ و (2) أمكر (1) أملون (1) أملون (1) أمار (2)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à محتمه) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, coram populo 77: être salé 31, 100², 114, 126: sel, salacité, piquant 23: beauté, grâce 101: salace 167, 168: lisse 84²: être maître de; 163: régner	* مُعِلَّة (1) * مُكَرِّ كُ (1) مُكَرِّ (2) * المُكَنِّ و (1) * أَمْكَنُ و (2) * مُعِلِّ (1) مُعَلِّمُ (5) مُعِلِّ (1) مُعِلِّ (1) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) * مُعِلِّ (2)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, coram populo 77: être salé 31, 100², 114, 126: sel, salacité, piquant 23: beauté, grâce 101: salace 167, 168: lisse 84²: être maître de; 163: régner 44³, 51⁴: règne, royauté	* مُعِلَة (1) * مُكَرَّ ـُ (1) * مُكَرَّ ـُ (2) * تَسَكُّ و (1) * مُكِنَّ و (2) * مُكِنَّ و (2) * مُكِنَّ و (1) * مُكِنَّ ل (1) * مُكِنَّ (1) مُكِنَّ (1) مُكِنَّ (1) مُكِنَّ (1) مُكِنَّ (1) مُكِنْ (1) مُكِنْ (1) مُكِنْ (2) مُكُنْ (2)
125: agir avec ruse 87, 182: ruse 10: donner prise sur 198: fait de mettre qn. en mesure de 113, 136: être possible à 67: possible (opp. à محتمه) 105a: pouvoir, force 137: secte, religion 132: ennui, lassitude 122. en public, coram populo 77: être salé 31, 100², 114, 126: sel, salacité, piquant 23: beauté, grâce 101: salace 167, 168: lisse 84²: être maître de; 163: régner	* مُعِلَّة (1) * مُكَرِّ كُ (1) مُكَرِّ (2) * المُكَنِّ و (1) * أَمْكَنُ و (2) * مُعِلِّ (1) مُعَلِّمُ (5) مُعِلِّ (1) مُعِلِّ (1) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) مُعِلِّ (2) * مُعِلِّ (2)

1753; ange

bassim

مَلك (3)

(500)

```
(165) 🥳
bassim
                                                                      مَنْ بُ بِ (1)
95: accorder la grâce de
                                                                          (1) 33
107: force
141: anneaux magiques, cercles tracés sur le sol quand le sorcier (1) مَنادِلُ
  évoque les esprits; v. E.I., s.v. sıhr, IV, 429a. Dans Hay., VI, 72=233, l'éd.
  a conservé la leçon مناديا qui ne paraît pas convenir, mais explique en note
  عود الطب par منادل
                                                              * كند (1) ، كبد (16)
passim: depuis
                                                                     * مَنْءَ _ (15)
passim: empêcher, refuser
                                                                             مَنْم (5)
92, 95, 96, 118, 119; refus; avarice
                                                                   vui أَحْتَمَ على (2)
78, 105: être impossible pour, à
                                                                           (1) منتنع
67: impossible
                                                                        • أنية (1)
108: souhait
                                                                      الهنيّة به أمنى (1)
98: vœu, désir
187: mort
                                                                  مَنِيَّة ہو مَماياً (1)
                                                                      مَهَدُ _ (1)
50: faire un lit, préparer un berceau
                                                                            مند (1)
164: berceau
                                                                           مَقارَ
107: agir avec lenteur (?)
                                                                         v تَحَهُّل (1)
108: lenteur
                                                                        مَعاة (1)
29: orvx
                                                                         مال (4)
663, 141: richesse
28, 38, 1772, 187: mourir
                                                                      * مات _ (5)
                                                                           مَرْت (1)
95: mort
                                                                   مَيت ہے مَوثَق (1)
33: mort
                                                                    موسيقي (2)
150, 192; musique
                                                                     (2) o n *
127, 196: embellir, composer (artificiellement)
67, 101: affectation (opp. à علية )
                                                                           تَـُويه (2)
passim: eau. Création de l'eau d'après Kisă'ī, Qişaş, 6-7:
                                                                        ام (14)
  قال اس عباس رضَّه : ثر خلق الله معد خلق [اللوح المحفوظ والقلم] دُرَّة بيصا عن عظم السموات
  والأرضين لها سبعون ألف لسان تستبح الله بكل لسان من تلك الألـن [كدا] نسمعين ألف لغة ؛
  قال كمُّ [الأصار] : ولها عيون لو ألقت فيها الجال الرواسي ما كانت إلا كدبابات في البعر
  الأعظر تر ناداها الله فاضطرت من هول البداء حق صارت ماء جارياً يموب سفه في بعص ؛ قال:
  وكل شيء يذتر عن التسبع في وقت إلا الماء فإنه لا يفتر عن المسمح وتسبيحه اضطرابه وتحرُّكه
  وكدلك فضله الله على غيره من المخلوقات وجعله أصلًا لها . . . [v. Coran, XXI, 31] تـ له دي
  الماء أن أسكر: فسكن ينتظر أمر الله وهو ماء صاف لاكدر فيه ولا ربد
  Sur les rapports des quatre éléments, v. Hay., V, 6=16
                                                                           مائِي (1)
175: d'eau
                                                                           ما ويَّة (1)
103: miroir
32, 88: approvisionnement en vivres
                                                                       ميرة (2)
27, 200: rendre clair, distinct, monter distinctement, distinguer
                                                                      n * تَوْرَ (2)
198, 200: discernement, distinction
                                                                           تَسْدَ (2)
```

...

28: se distinguer de 23, 97: pencher 27: faire pencher vers soi, plaire à 78: émail; v. Berthelor, III, 40; Hay., V, 107=351	v آمَاؤُر من (1) * مال = (2) * استمال لا (1) * مِيما (1)
ن	
passim: prophète. Sur le hadit ווא Qur., Muht., 134 135: qualité de prophète, prophéte 137: se faire passer pour prophète, se présenter comme propliais nom verbal, v. ci-dessus 133: faux prophète. Čähhiz, Hay. IV, 122=378 renvoie sur question à son وصل ما يه المن والمن qui est perdu 7- pousser (plante) 114: aboiement 126: vin 111. chaire (sous-entend ici: gouvernement d'une province) 177: la langue nabatéenne (= araméen) 129, 164, 176 déduction 105 être trop noble pour 91, 108: noblesse 101: noble 127: se faire passer pour noble 124 flèches 163: perspicace 128, 196 fait d'attirer l'attention	(1) الرابع (1) (1) (1) (1) (1) (1) (1) (1) (1) (1)
198: attention, perspicacité 127: effleurer (une science) 41: puer 100: répandu 79: على المحافقة على المحافق	(1) عَلَيْهُ (1) (2) عَلَيْهُ مِ (1) (3) تَكُنُّ مِ (1) (4) عَلَيْهُ مِ (1) (5) تَجْهُ (1) (1) عَلَيْهُ (1) (1) عَلَيْهُ (1) (2) تَجْهُ (1) (3) تَجْهُ (1) (4) تَجْهُ (1) (5) تَجْهُ (5)

26: timide

zo: minac	() = 3
114, 128: palmier	(2) عنا •
98: pair, émule	* پد (1)
67, 137: rare	• نادِر (2)
131: anecdotes, propos originaux	ئ وادِرُ (1)
662, 1412: regretter, se repentir de. Nous no	e savons à quelle (4) _ * ندم أ
croyance l'auteur fait allusion ; cp. cepen-	
1001 Contes, I, 94-95 et cf. Murtadi, 56.	
7: regret, repentir	v وَنَدُم (1)
131: commensal	* ئدِيرِ (1)
125: commensalité	пі أمادَمة (1)
69: ablation	* بَرُءِ (1)
59: dilemme	m يزاء (1)
96: contestation	vı تَبارُءِ (1)
7: exubérant	* ئز ِق (۱)
44: arriver, survenir à	* تَزَلَ ۖ ب (1)
134, 155: descente (incarnation)	ئز ول (2)
160: habitants	بارِلت (1)
56: demeure	مَنْرِل (1)
11, 99, 110, 113, 175, 198 rang, classe, cas; r	nansion (lunaire) (6) مَارِلَة مِ مَا رِل
14, 18: faire remonter à, attribuer à	* نَسَبَ مُم إلى (2)
9, 144: généalogie	نَـَب (2)
176: parenté	يسَم (۱)
12. analogie, conformité	m مُماسَة (1)
74, 1302: métempsychose	 (1) تماسُون (2) VI ، (2) تماسُو
37, 38, 492, 53 · vautour. Cet oiseau passe pour	• تئے ہئسور (5) vivre 500 ans •
من يسر (Tunār, 376) et l'on dit en proverbe من يسر	(MAID, I, 512) L'expression
v. Lubad), «véritable vautour de) لسر لامان	Luqmān», apparaît assez souvent
dans des vers qui célèbrent la longévité d'	un personnage
114: adopter (ou affecter) le genre de vie, le i	v * تَتَكُ (l v تَتَكُ
dévot, d'un ascète	
494: procréer	 * نَـَن
45: descendance	ړښل (1)
49, 113: zéphyr, souffle, air. Les serpents et le	* نیسر (2) s lézards qui attei-
gnent la vieillesse passent pour se nourrir de	e l'air du temps (Hay., IV, 44-128)
73: animal imaginaire (?) qui ressemble vag	پستاس (1) guement à l'homme وستاس
au point qu'on en fait parfois une espèce h	umaine à part, en jouant sur ماس
et نسناس (Ḥay., VII, 53=178). Caussin,	I, 71 et BARBIER DE MEYNARD
(Mas'ūdī, IV, 459) pensent que ce sont des s	singes (chimpanzé ou orang-outan)
nombreux au Yémen. Mas'ūdi, qui refuse o	le croire à l'existence de cet animal
(IV,17), signale pourtant que Mutawakkil	
rechercher et que ce dernier en aurait effe	ectivement rapporté quelques-uns;
v. aussi Massé, 352; WZKM, VIII, 67; Me	rveilles de l'Inde, 40.

157: femmes	* يساء (1)
94, 107, 143, 1443, 158: oublier	* ئينَ _ُ (7)
94, 1192, 124 · oubli. On dit en proverbe: العلى النسبان	
I, 61)	
119, 193 faire oublier	ıv اك، (2)
39: prendre naissance	• نَعَا بَ (١)
166: qui grandit	ىايىتى (1)
105: heu où l'on a grandi	مَــــــــــــــــــــــــــــــــــــ
10, 51, 63, 82: construire	vv الشا (4)
20: adjurer qn (au nom de Dieu)	* لَقَدَ نِـ (1)
109, 142 · réciter	rv (2) القد (2)
78, 1472 sel ammoniac; v Stringass, s.v., naushādus	* ئــُـادر ct بو شادِر (3)
Hay, V, 106=349; E.I, s.v, III, 1034-5, art de	Ruska
8 répandre, divulguer	* لَفَرَ مُ (1)
81. divulgation	ئهر (1)
132, 200 ardeur, plassir à faire qu	* ئـاط (2)
121, 132, 200. dispos, ardent	نَسْط (3)
18, 131 · se montrer hostile à	* تَصَلَ ـُـ ل (2)
592, 116 · fatigue	لصّ (3)
151: chant particulier des Arabes composé de troi	* تضر (1) s genies
le はばら [chant des hommes montés sur des c	hameaux], le smād grave
et le hazağ léger (Mas'üdi, VIII, 93), v EI, su	ppl, sv <i>ghinā</i> ', 86-90, Bai-
HAQI, 395, CAUSSIN, Musiciens, 24, FRLYTAG, En	nlertung, 140-1
19, 53, 99, 132, 205; part	* نصِب (5)
108 origine	* يصاب (1)
160: station debout	VIII ائتصاب (1)
72: conseil désintéressé	• ئصحة (1)
21: auder, défendre qu.	* تَضَرَ ـُــ (1)
145, 207 · aide, assistance	لفرة (2)
36, 58 partisan, auxiliaire	تاصِر ہو اُنصار 21)
11 entraide, solidarité (opp à علدة, ، Maid, I	νι تباصر (1) (285,
137: se convertir au christianisme	• v گھڑ (1)
106, 108, 126 pur, sans mélange, immaculé	* ناصم (3)
12, 115, 148 mortié, demi	• يضب (3)
207: être équitable, rendre justice à, reconnaître ses	ıv اَنضَتَ (1) s torts ou
ses erreurs	
253, 26, 90, 99, 105, 131, 207: v. cı-dessus	إنْصاف (9)
25, 28, 131, 1902: v. ci-dessus	مُصِف (5)
39: descendre dans le sol et y être absorbé	* نَصَبُ (i)
47: nom verbal, v. ci-dessus	ل ضرب (۱)
10: faire bouillir (de colère), consumer; v. IBN Qu	* الْصَعَ (1) T., Šī'r, 251
et glossaire	
106: cuit; figt.: qui mijote dans son jus, qui se con	النطب (1) منطب

7.5	GLOSSAIRE	min.
120: s'écarter de, évite	T OC	* لَضَحَ عن (1)
18, 1042: mise en ordre	-	* التَّنْضِيد (3)
112: amaigri, alangui	, disposition	۱۱ تعطِبد (3) * نِصْو (1)
59: fait d'exténuer, de	fatimus	يصو (۱) rv إنْصاء (۱)
	*	
•	une personne (opp. à قميد)	* لطبہ (۱) * کات = ۵۰
	7: parler, exprimer, parler une langue	
	e Avant la sortie d'Adam du Paradis	
- '	16), mais Dieu leur ôta la parole par	
	1001 Contes, III, 15); v. IBN QUT., Mu	μ, 171, ie meme,
Sı'r, 279		(9)
16, 20, 126: qui parle		ناطِق (3)
20: faire parler, engage		١٧ إنطق (1)
	iner, observer, réfléchir, juger possibl	* نَظَرُ <u>*</u> (19)
agir en faveur de		(4) 1:
68, 104, 201 ² : regard,	examen, opinion	ئطر (4) نا (2)
23, 32: œil		ناطِر (2) المرادي
9: semblable		ئواير (1) نام (2)
18, 178: apparence ext		مُنْطَر (2)
85: confrontation des o	•	m أماطرة (1) أما أمرة (1)
40, 65, 1322, 1982: atte	endre	viii انتظر (6)
199: attente		انتِطار (1)
19: organisation, règle		* نِظامِ (1) * تُدري
19, 201 · description		* نَفْت (2)
73: brebis		 لفجة - يما - (1)
Ibn Ḥanbal, Wara',	s sans empeigne; sur leur licéité, v. 101-102	* يمال سِنْدِثَة (1)
86: oui		* نَعَبر (1)
207: quel excellent!		• نِفْرَ (1)
9, 58, 90, 105, 131: bid	enfait; bien-être, bonheur	نعبه (5)
71: combler de bienfai	its	١٧ أنعَرُ (1)
91, 94: bienfaisance		إنعام (2)
qui ئئر qui عاد 121: dimin. de ئئر	صنور désigne un oiseau semblable au	* أغير (۱) ء
152: chant, musique		* نفر (۱)
108, 152: accent; mètr	re prosodique (?)	لَفَية (2)
182: celles qui soufflent	t sur les nœuds (Coran, CXIII, 4), (1	* المغاّنات في العُقد (
	ent des sorts en faisant des nœuds (p	
nouement des aiguill	cttes); v. Rameau d'or, 226; Doutré, &	9; WZKM, VIII,
70-71; CHWOLSOHN,	II, 138	
133: souffler, souffler d	ans un instrument de musique	 لَفُخُ (3)
86: efficience, capacité		* ئناد (1)
166: état de ce qui est	sauvage, insociabilité	* ئنور (1)
33: disputer à qn. la g	loire, le mérite	m نافرَة (1)
96: dispute, discussion		vı تنافر (1)

160: ne pas vouloir donner (par fierté, avarice, etc.) qc. à qn., le trouver trop précieux pour	* ئۆس <u>َ ـَ</u> بعلى (1
200: précieux	لَفِـس (۱)
11, 13, 92, 194, 199: rivalité (avec une nuance d'âpreté)	III أمافسة (5)
26: rival	مبایس (۱)
	* ئفس ہو اَسُس et ا
112 ² , 134, 189: utilité, avantage; bénéfique	* ئفر (4)
52, 193: avantage, profit	مَنْفعة (2) مَنْفعة (2)
53, 199: profitable	نايم (2)
49. tirer profit, avantage de qc	vnt انتقَمَ ب (1)
49: nom verbal	انتفاء (1)
68, 76. terrier, trou (v. Sa'd ibn 'Ubāda)	• نَفَقِ (2) • نَفَقِ (2)
84 avoir du succès	حق (1) * نَفَقَ <u>*</u> (1)
36 être hypocrite envers qn.	≠ ساق بــ (1) • سافق م (1)
20, 97, 104 rejeter, mer, écarter	• نئى ت (3)
135, 139. rejet, négation	ناني (2)
178 s'exclure l'un l'autre	عي (1) vii تَباقِي (1)
54· incompatible	۱۰۰۰ تعالی (۱) مُحَافِ (۱)
106 · percer	* نَثَبَ بُ (۱)
32: gravure	صب (۱) * الشتى (۱)
•	عس (۱) - كمايّت ou كماقيش (1
71: décroître	* ئقص <u>ئ</u> (1)
	(1)
59 147 193 délaut incapacité sentiment d'impuissance	(3) -#
59, 142, 193 défaut, incapacité, sentiment d'impuissance	ئ ق ص (3) ئقمان (4)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil	نُقْصان (4)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à وافر et تات	ئقصان (4) نافِعي (4)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à تام et تام 32, 47, 48 diminution, décroissance	نُقْصَانُ (4) باومن (4) v تنتُّص (3)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à تامت et تامت 32, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lui	أقصان (4) العمر (4) V تنقص (3) VIII الكفس و (2)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à נות et נות 32, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lui 20 ² , 153: détruire, abolir; الماحة —, 107: être extraordinaire	لُقْصَانُ (4) العِمْ (4) v تَنْضُ (3) VIII الكَفْصَ (2) * لُقَصَّ _ُ (4)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à נות et נות 32, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lui 20 ² , 153: détruire, abolir; الماحة —, 107: être extraordinaire 54: opposition, antinomie, incompatibilité	لُقْصَانُ (4) باقِمِي (4) باقِمِي (5) الأمر VIII باقِمِي مُرِي (2) لقَمِي مُرِي (4) الا تُناقُسِ (1)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à נות et נות au et sur et au et	لُقُصَان (4) المِس (4) المَّضِ (3) الا انكتص و (2) لا لَّنَاقُصِ (4) المُّسَائِصِ (1) المُسَائِصِ (1)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פֿוּכּ פֿוּ פֿוּ פֿוּ פֿוּ פֿוּ פֿוּ פֿוּ פֿו	لُفُصان (4) باومی (4) الا تنقی (3) الا انقتی ، (2) * لقم رُ (4) کا تناقی (1) استایی (1) استایی (1)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פרע בלי 132, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lui 202, 153: détruire, abolir; שולבי ווערב וויי וויי ווערב וויי ווערב וויי ווערב וויי ווערב וויי וויי וויי ווערב וויי ווערב וויי וויי וויי וויי וויי וויי וויי וו	لُفُصان (4) باهيمي (4) بالا ترقيمي (3) بالا انگفيمي (2) الفيمي كر (4) الا تنافيمي (1) المسابع (1) المسابع (1) المسابع (1) المسابع (1) المسابع (1) المسابع (1)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פול et פול (opp à et et et e et e et e et e et e et e	لُفُصان (4) بالم بالمقس (3) بالا المقس (3) القس (1) القس (1) المتابع (1) المتابع (1) المتابع (1) المتابع (1) المتابع (1) المتابع (1)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à واقر أو الله على الله الله الله الله الله الله الله ال	(4) المُقصان (4) (المِعمر (4) (المِعمر (5) (المُعمر (1) المُقتم (2) المُقتم (2)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à وادر أو الله على الله ع	(4) المُقصان (4) (المِعمر (4) (المِعمر (3) المُقتمى (المُقتمى المُقتمى (ال
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פופ et פופ 27, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lu 202, 153: détruire, abolir; שולבי , 107: être extraordinaire 54: opposition, antinomie, incompatibilité 186: opposé, incompatible 193. destruction, ruine 72: faim des récits à qu., converser avec lui 72, 108, 142. conversation 7, 43: déplacement; changement d'idées 90: punition, vengeance 71: punir, châtier	ر المُتَصَانَ (4) ر المِعْصِ (4) ر المِعْصِ (4) ر المُعْتَّمِ (2) ر المَعْتَّمِ (4) ر المَعْتَمِ (1) ر المُعْتَمِ (1) ر المِعْتَمِ (1) ر المِعْتَمِ (1) ر المِعْتَمِ (1) ر المُعْتَمِ (2) ر المُعْتَمِ (2) ر المُعْتَمِ (1) ر المُعْتَمِ (1) ر المُعْتَمِ (1)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פוע et פוע (opp à פוע (opp a) (opp a) et פוע (opp a) (opp a) et פוע (opp a) (opp a) et	(4) المُتَصَانَ (4) المِعِينِ (4) المِعِينِ (5) المِعِينِ (1) المُتَعِينِ (1) المُتَعِينِ (1) المُتَعِينِ (1) المُتَعِينِ (1) المُتَعِينِ (1) المِتَعالَّمِينِ (1) المُتَعالَمِينِ (1) المُتَعالَمِينِ (1) المُتَعالَمِينِ (1) المُتَعالَمُ (2) المُتَعِينِ (2) المُتَعِينِ (1) المُتَعَيِّنِ (1) المُتَعَيِّنِ (1) المُتَعَيْنِ (1) المُتَعَيِّنِ (1) المُتَعِينِ (1) المُتَعَيِّنِ (1) المُتَعَيِّنِ (1) المُتَعِينِ (1) المُتَعِين
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פוע et פוע 202, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lu 202, 153: détruire, abolir; שולה —, 107: être extraordinaire 54: opposition, antinomie, incompatibilité 186: opposé, incompatible 193. destruction, ruine 72: faim des récits à qu., converser avec lu 72, 108, 142. conversation 7, 43: déplacement; changement d'idées 90: punition, vengeance 71: punir, châtier 119: être rompu, brisé, démoli 66: cohabiter avec	(4) المُقصان (4) المِعمر (4) المِعمر (5) المِعمر (7) المُقتم (6) المُقتم (1) المُقتم (1) المُقتم (1) المِعال (1) المِعال (1) المعاقد (3) المُعاقد (2) المُعاقد (1) المُقدّر (1) المُعدّر (
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פוע et פוע 22, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lu 202, 153: détruire, abohr; שולה —, 107: être extraordinaire 54: opposition, antinomie, incompatibilité 186: opposé, incompatible 193. destruction, ruine 72: faim des récits à qu., converser avec lui 72, 108, 142. conversation 7, 43: déplacement; changement d'idées 90: punition, vengeance 71: punir, châtier 119: être rompu, brisé, démoli 66: cohabiter avec 22: stérulité, inutilité	(4) المُقصان (4) المِعمر (4) المِعمر (5) المِعمر (7) المُقتم (1) المُقتم (1) المُقتم (1) المُقتم (1) المِعمر (1) المِعمر (1) المِعمر (2) المُعمر (2) المُعتمر (1) المُقتمر (1) المُقتمر (1) المُقتمر (1) المُقتمر (1) المُقتمر (1) المُعتمر (2) المُعتمر (2) المُعتمر (2) المُعتمر (2)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à et	(4) المُقصان (4) المِعِينِ (4) المِعِينِ (5) المِعِينِ (7) المُقَّمِنِ (1) المُقَّمِنِ (1) المُقْمِنِ (1) المُقْمِنِ (1) المُقْمِنِ (1) المُقْمِنِ (1) المُقْمِنِ (1) المُقْمِنِ (2) المُقْمِنِ (2) المُقْمِنِ (1) المُقَمِنِ (1)
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פופ, 27, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lu 202, 153: détruire, abolir; ביים הוא	(4) المُتَصَانَ (4) المِعْسِ (4) المِعْسِ (4) المِعْسِ (2) المَعْسِ (2) المَعْسِ (2) المُعْسِ (1) المُعْسِ (1) المِعْسِ (1) المِعْسِ (1) المِعْسِ (1) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (1) المُعْمِّرُ (1) المُعْمِّرِ (1) المُعْمِرِ (1) المُعْمِّرِ (1) المُعْمِرِ (1) المُعْمِمِرِ المُعْمِمِرِ الم
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à et	(4) المُتَصَانَ (4) المِعْسِ (4) المِعْسِ (4) المِعْسِ (2) المَعْسِ (2) المَعْسِ (2) المُعْسِ (1) المُعْسِ (1) المِعْسِ (1) المِعْسِ (1) المِعْسِ (1) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (1) المُعْمِّرُ (1) المُعْمِّرِ (1) المُعْمِرِ (1) المُعْمِّرِ (1) المُعْمِرِ (1) المُعْمِمِرِ المُعْمِمِرِ الم
54, 62, 84 insuffisance; diminution; 80. v Nil 26, 28, 128, 204. défectueux, insuffisant (opp à פוע et פוע 22, 47, 48 diminution, décroissance 108, 119: diminuer qn, médire de lu 20², 153: détruire, abolir; שׁבּבּשׁ –, 107: être extraordinaire 54: opposition, antinomie, incompatibilité 186: opposé, incompatible 193. destruction, ruine 72: faim des récits à qu., converser avec lui 72, 108, 142. conversation 7, 43: déplacement; changement d'idées 90: punition, vengeance 71: punir, châtier 119: être rompu, brisé, démoli 66: cohabiter avec 2²: stérilité, inutilité 79: ignorer 94: ignorance 20, 33, 71², 123, 124, 131, 135, 139: nier, trouver répréhens	(4) المُتَصَانَ (4) المِعْسِ (4) المِعْسِ (4) المِعْسِ (2) المَعْسِ (2) المَعْسِ (2) المُعْسِ (1) المُعْسِ (1) المِعْسِ (1) المِعْسِ (1) المِعْسِ (1) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (2) المُعْسِّ (1) المُعْمِّرُ (1) المُعْمِّرِ (1) المُعْمِرِ (1) المُعْمِّرِ (1) المُعْمِرِ (1) المُعْمِمِرِ المُعْمِمِرِ الم

157: laid, répréhensible	'من نگر (1)
168: renversé, le haut en bas	 مُشَكِّس (1)
159: haleine	(l) 球ジ *
22: fait de faire mal	* يكاية (I)
68: calomnie; nous avons adopté conjecturalement cette l	
parce que la namima est comptée par Rāzī parmı les huit	catégories auxquelles
le terme sihr a été appliqué; v. E.I., s.v. sihr, IV, 431b.	
73: tigre	* نِبْر (1)
68: genre de mangouste appelé rat de Pharaon ou ichneu	
(herpestes schneumon). En Égypte, il était très honoré pas	
détruire les serpents et les œuss de crocodile; v. Hay., IV,	41=120; cf. Mafātīh,
158; Лвй L-Мана́sin, <i>Nuğūm</i> , I, 45	
47: fourmis. Les Bédouins prétendent que Dieu a fait pér	
nations entières par les fourmis; v. Ḥay., IV, 4=13, VI	, 24=81 et commen-
taire VI, 45=150	
69: nous avons conservé la lecture de Van Vloten (Sand	• نينهة (1) ŪBī: •
کمیے) car ce mot désigne des taches blanches sur les or	ngles dont on tire des
pronostics (onychomancie).	
64: croissance, développement	* لئية (1)
72: remonter à (une origine)	VIII انْكَمَى إلى
129: croître	لمَی۔ (۱)
92: montrer, tracer le chemin	iv • اَنْهَجَ (1)
64, 158: jour	* ٽهار (2)
1252; se dresser contre qn. en brandissant qc. (une	 نوص _ ب على (2)
arme, un argument)	
41: aiguade, lieu d'étape	 تشهل ح تسایعل (1) لفته (1)
107: repousser, éloigner	• نټنه (۱)
qu'ıl te suffise de, ıl te tiend: ناهنك ب : 21 ; آمِر	ra (2) نام (4
lieu de tout autre	
111: interdiction, défense	نهٰيُ (1)
86, 99, 103, 108, 109, 111: but, perfection	(6) تولها
127: l'infini	vi ما لا يَثَنَّا هَي (1)
71: fini, limité	مُتباء (1)
148: terme	viii مُسْتَعِيّ (1)
165: consentir, venir à résipiscence	* vi إنان (1)
passim: seu, Enser	♦ نار (8)
112, 152: de feu	ناريَ (2)
103: lumineux	ئَوْرِ اً (1)
17: phare, lieu où l'on voit de la lumière	تمنار (l) تمنار (n)
83, 117, 128: espèce	* ئوء (3)
49: chamelle	(1) zīv *
1872: dormir	• نام َ ــ (2)
68, 142, 143, 187: sommeil, fait de dormir	نوم (4)

103: meilleur guide

142: rêve Quand on dort entre deux portes, on est frappé par les تماد (1) génics (Hav., II, 75=207); sur l'incubatio (استها: 3) v. Doutté, 410 sqg 166: action de faire hautement état de π تَّبْيُهُ ب (۱) (1) む 26: intention يى (2) 172: état d'une bête grasse العرلك) 141: lecture conjecturale d'un terme d'origine persane ct désignant une pratique رريج ou دريج ct désignant une pratique magique, un enchantement; v. Hay, IV, 119-370; IBN Qur, Ma'arif, 178; Timār, 57. IBN BADRŪN, 109-110. DOZY, 5 v ; CHWOLSOHN, II, 138 Le début du § 141 fait allusion à des pratiques énumérées dans des vers que nous reprodusons dans l'index, s v. Kuwair En ce qui concerne le mot su ju il demeure énigmatique كفتط (1) 45 · descendre 39. dépression, bas-fond منطة (١) * x أَمْنَتَمْتُورُ بِ (1) 157: adonné à 76 «voix qui apporte une nouvelle mystérieuse ou un avertissement on une invitation on aussi une inspiration poetique, expendant que la personne qui parle reste invisible» (E I , s v , 11, 306-7; Un exemple caractéristique dans Šiblī, 140, v. aussi *Hay*, VI, 62= 202 36. donne هات (1) 187 en état de sommeil * هاجو (1) 125 lancer des invectives اهجائہ (1) (1) 34 36 fracas produit par qc, qui s'abat 32: état des paupieres garnies de longs cils آهدَب (1) νπ انهدام (1) 23 décrépitude 41: huppe Le récit, dans le Coran (XXVII, 20 sqq., du rôle de أمدُّمد (1) la huppe dans les rapports entre Salomon et la reme de Saba, est a l'origine d'un certain nombre de légendes empruntees. La huppe était le seul animal qui pût indiquer les points d'eau à Salomon (Hay, 111, 161 - 512, TAB/ZOT, I, 437, Kisā'i, Qijas, 289, Qazwīnī, 375, Timār, 383), lorsque sa mère mourut, elle la mit sur sa tête pour lui chercher une tombe, mais finalement c'est sa tête elle-même qui lui servit de sépulture; de là viennent d'abord sa huppe) qui lui fut accordée en reconnaissance de son amour filial, ensuite sa puanteur (IBN Our, Si'r, 279; in, Muht, 363, Hay, III, 160-510, etc.). Cependant Gahiz pense qu'elle sent mauvais parce qu'elle construit son nid avec des ordures (Hay., I, 112 = 238), tandis que T v si ibi, (Timār, 385) estime que c'est une odeur sus generas; v. aussi Qazwini, 375; Sidersky, 122-126; Massé, 186, Langage des orseaux, 26-27 136: bonne conduite * مِداية (1) أَحْدَى (1)

1302, 132: faire un cadeau à	ıv أحدى إلى (3)
123: se faire réciproquement des cadeaux	vı تَهادِ (1)
36: bien se conduire	viii الْعَتَدَى (1)
passim	* حدا (52)
passim	هَذِهِ (19)
88: ainsi	مكَّذا (1)
108: rapidité, promptitude (?)	* مَدّ (1)
107: tailler, élaguer	* هَذَنَ ۖ (1)
141: chat	 عر (Î)
اعق من هرة et aussi أير من هِزة et aussi عق من هرة	
(MAID., I, 122)	
151: mortier	* مِهْراس (1)
29: d'Heraclius (575-641 J-C.), empereur byzantin qui fit	* مُوقِيلِ (1)
frapper des pièces d'or et d'argent dont les Arabes se servire	
333)	` , ,
62, 104: devenir vieux, décrépit	* كورم (2)
37: vieillards	َ تَعَرْثُمَى (اً) * تَعَرَّا
4: se moquer (1)	* مَمْرًا Ou مَوْيَ
151: mode musical qui « se compose d'une série de temps (1)	
uniques égaux et tenus, son allegro de temps uniques éga	
mais un peu plus viss que ceux du hazag» (Mas'ūnī, VIII,	
تَتُوالَى لَقُراتَه نَقرةُ نَقرةُ وهذا رسمه : شُ تَن تَ	
رج الخفف كله وهو الدي يثير التلوب ويهسج الحدير VII, 28 ajoute	
TAG, Emleitung, 141)	. (c. 1821
36, 116, 120, 121: plaisanter	 (4) تمر إن تـ (4)
96², 97, 116², 117, 196: plaisanterie	عور <i>ن – (د)</i> نمرال (7)
121: plaisantin (employé comme prénom)	عرال (1) مَمِ*ال (1)
	هران (۱) * کسمار َح (^د) (ا
Il s'agit donc, semble-t-il, du tirag در وهي القرعة	
légal dans les circonstances de la vie où l'on éprouve une di	
une décision; v. Dourré, 375 et références. Le Fihrist, 3	
attribués notamment à Pythagore, à Du l-Qa	
etc., mais nous n'avons trouvé aucune autre attestation o	
probablement d'origine indienne; il y a peut-être une re	
(dans un vers d'al-'Ağğāğ, apud ĞAWĀLīQī, 82) glosé par	ct اسنڅرام الخراچ
le verbe سَمْوَ (Ṣaḥāh, s.v.)	
114: collines, monts allongés	* مَضَبات (1)
94: faute involontaire	 مأوة (1)
passim: est-ce que	* كَمَلُ (58)
103: croissant de la lune	* مِلال (I)
95: ınquiétude	* مَلَم (1)
47, 119, 130: périr	* مَلَكَ ۗ (3)
94, 95, 119: perte, ruine	مَلَكَة (3)
35: perte, ruine	n تَهٰلِكة (1)
	. , . •

7: faire périr	v [مَلِكُ (1)
27: perdu	x نئنك (1)
8: viens ici	* بَعْلَةٌ (1)
passim: eux	* نمر (5)
187: eux deux	همًا (1)
10, 205: souci	(2)
108: préoccupation	مِنة (1)
16: préoccuper, importer à	ıv آھڙ (1)
143, 200. important	(2)
89: négligence	1۷ إضال (1)
passim: là, il y a	* مُصاك (4)
28 se trouver bien de, se réjouir de	• ئىتا ب (1)
45, 156 indien	🍨 مِنديّ (2)
79. espèce de vipère vivant dans les ruines et dans les maisons	مندِيَّة (l) où
elle est introduite avec le bois à brûler; sa morsure est mortel	lle, v <i>Ha</i> y, IV,
42 -121, 76-226, 79-238	
29 d'origine indicine (sabre)	مِمدُوانيّ (1) * مُمرّ (80) ، مِم * v تُهَوَّدَ (1)
passim (25)	مُوَ (80) مِ
137: se convertir au judaisme	v * تَهَوَّدَ (1)
131 téméraire	v • مُخَهَّرٌ دِ (1)
176, 190· ceux-cı	* كمؤلاء (2)
1, 9, 35. tfte	(3) 🌠 🕒
69 chonette représentant l'ame du défunt chez les anciens	هام (pi) (1)
Arabes (صدی)	
5, 55, etre méprisé, jouir de peu de prestige	* هان _ (2)
196. indiffCrence	νι ئَهارُد (1)
94. indifférent	متهاو ب (1)
7, 85, 145: passion (3)	* هُوَّى ہِ أَهُوا ا
· · ·	* x اسْتَفْوَى (2)
passim air	* كمواة (9)
112, 152, d'air, à air	تعوائي (2)
	* v تَهَيَأْ بِ (1)
105a: éprouver une crainte révérencielle pour	(1) مان <u>(</u> (1)
95: crainte révérencielle	کینة (l) کینة (ا
93: plus intimidant, plus digne	أخَيَدُ ﴿(أَ)
145. inspirer à qu. une crainte révérencielle à l'égard de	ایپ بر) ۱۱ میّب ٔ ممر (1)
75: en magie, ce mot paraît avoir deux sens: a) amulette ou	
talisman (تمريد) portant des figures ou des formules n	
s.v.), que l'on porte pour se mettre à l'abri de l'envoûtement	
v. Hay., VI, 72 = 232; Stringass, 1521 b) médium à in	
VLOTEN, WZKM, VII, 236, traduit par Gefåss, Vehikel) ainsi	
ادريس على إمانة العزيمة (Le passage survant ([lay., VI, 6=199): العزيمة العزيمة	
يصلح أن يكون له هيكلًا لم يستطّم دحوله : والعملة في دلك أن يتبهّر	ولكن البدت إداري

باللبان الذكر ويراعي سير المشائدي ويغتسل بالماء الغراء ويدء الجباء وأكل الوهومات ويتوتحن في النيافي ويكار دخول الخرابات حق برق ويلطف ويصور فيه مشابه من الجن : فإن عوم v. aussi --- عند دلك ولر يُجَبّ فلا يعودن لمثلها فإنه مهن لا يصلح أن يكون بدنه هيكلاً لها Hay., IV, 61=185

38, 134 = «ce qui existe en puissance, ce qui à proprement parler (2) אֹבֶל פּ n'existe pas (n'a pas de forme) mais peut devenir quelque chose en prenant des déterminations opposées» (E.I., s.v., mādda, III, 84); c'est la matière primordiale, v. Majātīḥ, 136; Iḥwān aṣ-Ṣajā', II, 2 sqq.; Excerpte, 222 n. 3

و

passim: part. de serment * ز (8) 42: allusion à l'expression بنات إدي qui désigne une espèce de (1) "sf * champignon à surface velue. On ne sait ce que représente 🤌 bien qu'on v. ومن بنات اور الكان Sur le proverbe ومن بنات اور الكان v. Maid., II, 279 125: malsain, insalubre * زيل (1) 152, 154; corde d'instrument de musique. D'après Mas'ūpi (2) 551 - 15 (VIII, 91) qui cite les paroles d'Ibn Hurradadbeh, «au rapport de Fandoros [Πανδώσες, v. ibid., VIII, 418] le Grec, les quatre cordes [du luth] correspondent aux quatre tempéraments: la corde zir correspond à la bile jaune, la corde double (mațnă) au sang, la triple (mațlat) à la pituite, la corde bamm à l'atrabile». 120: relâche, répit قتورة (1) * وَلَقِي ۖ بِ (2) 3. 88: attacher foi à, être assuré de 95: confiant وافق (1) 58, 67, 89, 201: confiance (4) 22 (3) - (3) * 94, 104, 166; devoir, falloir 12: obligatoire; 34: devoir (2) else 904, 124, 169: imposer (6) iv إيباب (1) 12: obligation, caractère obligatoire 90: exiger, nécessiter x انتواجب (1) passim: trouver, constater, juger; p -, 165: se facher contre; * وَهُدُ (24) passif: 302, 168: exister 178: existant مَوْجود (1) 105a: bref, succinct (I) *

🏓 وَجُهِ مِ أَجِوهِ (16) و 56: jadis, il y a longtemps (16) عراسالدهر

10 إيجاز (2)

(۱)
 (۱)

(1) (1) iv

اموجز (۱)

(4) **حعة**

1082: concision

88: faire souffrir

97: honte

7: bref, concis (orateur)

52, 84, 108, 162: côté, point de vue

47	عرب الرابير والمدرو	
203: adresser qc. à		π رُجُّهُ ه إلى (1)
141: (lecture douteuse)		توجیه (۱)
passim: seul, unique, même		• واحِد (13)
50; scul		وَحْطَةُ (l)
592, 97, 106: tristesse, isolem	nent farouche	* وُحشة (4)
75: s'isoler, se mettre à l'écar	t de	٧ تُوعِينَ من (1)
166: goût de la solitude		X استِيحاش (1)
125: malsain, indigeste		* وَخير (1)
8: amitié		* _رُدُد (1)
117, 183: amitié		مَوَدُة (2)
123: amitié réciproque		νι تُوادد (1)
8, 126, 143, 175, 191 ² , 205:	laisser, abandonner	* نَدَءَ _ (7)
28 caractère, esprit conciliai	nt (opp. à مجادية)	III كمو ادعة (1)
78: macération dans l'eau. P	eut-être s'agıt-il de l'amollıs-	• 🖪 تُونِدِين (l)
sement de la pierre à l'aid	le du vinaigre; v. E.I., s.v. Kīmiyā	•
39, 80: vallée, fleuve, rivière	(2)	* داد حاردية
167: miroir métallique		* وَدِيلة (1)
7, 89, 117, 156. engendrer,	provoquer	* ۱۷ اُوزرَتْ (4)
1992: se produire		• قرَدَ - (2)
الموارد والمصادر .11: dans l'expr	les tenants et les aboutissants	تموا ردُ (1)
132, 205. amener, présenter		۱۷ آزرَدَ على (2)
42: allusion à l'expr. ت وردان	cloporte س	 قردان (1)
37, 49, 53, 188: ramier		* فَرْشَان (4)
30: feuilles d'arbre	•	* وَرُق (1)
	est sans doute Sarik ibn Hunās	
=	apporta une feuille d'arbre (Hay., I	
	croyance générale, lorsqu'Abraha	
•	ous les animaux de la terre s'efforc	
•	souffla dessus, et la chauve-souris	_
	qui est l'alliée du Démon, doit-ell	
-	cte procure la rémission de 70 péch	ies; v. <i>Hay.</i> , IV,
97=289; IBN QUT., Muht	, 10 د. rythme (équivaut à مِقِياً v. Mas'i	mi (8) ∴ *
19, 934, 101, 172: poids; 132 117 في مذا الورث ; (VII, 97		י נכט (ס) ,ומנ
126: plus pondéré	. a ce compie-ia	ارْزَنْ (۱)
101: proportionné		۱ورن (۱) مَوْرُون (1)
142: comparaison		الله نموارَنة (1) الله نموارَنة (1)
46: milicu		الما طوارات (1) * قاسط (1)
	tenir qc.; 192: être possible, permi	
15: large		وایسم (1)
12, 105a, 108; ampleur		سَعَة (4)
24: élargir		ازنيخ (۱)
107: avoir la latitude de		vm النَّــة (1)
		, , , ,

67, 97: marqué (opp. غنل هُ)	• تمومسوم (2)
59: obsessions, hantises	* قسايوسُ (1)
24, 292, 90, 91, 133, 1532: décrire; louer	🔹 قصّف 🚽 (8)
19, 242, 93, 98, 99, 103, 104, 111: description, portrait me	وضد (9) Choratif
louange	
99: celui qui décrit, peintre	واصِف (1)
86: vanté	مَوْصوف (1)
28, 912, 176: forme, sorte, attribut	صِنَة ۾ ات (4)
12: réunion (opp. à فصل)	* وَصْل (1)
(مقطوء et منصل et مقطوء ct مقطوء et مقطوء et	تمو°صول (4)
135: lieu	صِلة (1)
110: être en contact avec	vnu اتُّعْصَلَ ب (1)
95: contiguité (opp. à انتطاء)	ايُصال (1)
110, 170: en contact avec, contigu à	مُطْمِل ب (2)
68: pelote ou étoile et balzane (chez les chevaux)	* وَضَح ج أَرْضَاح (1)
13, 25: clair	وايضه (2)
140, 175: placer; 99: avilir, abaisser	* وَضَمَ ــ (3)
13, 131, 200: bassesse, avilissement (opp. à رفعة)	ضَعة (3)
10, 82: humble	(2) قصيم
155, 156: auteur	و اي ضم (2)
passin: lieu, place	٠ وُضِم ۾ تمو اِصِمُ (13)
190; modestie	تورسم بر ورسم (-د-) ≀v تُوافُم (1)
69: v. متلات	• وَطُودُ (1)
133: adaptation	III مُواطأة (1)
34: menace	* وَعِيد (1)
94: menacer	x تُوعُدَ (1)
34: menaçant	۷۱ محتواعد (1) هـ تامار (1)
128: exhortation, avertissement	* تُط (1) * سند (۵)
28, 204: complet, plein, copieux (opp. à المقدية)	* وافر (2) * : (۵)
922: conformité	• وفق (2)
25, 105: assistance divine	II تَوْفِيق (2)
108, 133: être conforme à, concorder avec	ш والخسّ مه (2)
28: concorde	رِفاق (1)
11, 16: s'accorder (opp. à ختلف); 133: arriver par hasard	
201: remplir envers qn. (une condition)	* دَفَى _ • ه (1)
28: recevoir complètement, être rempli	x استئوقمی (1)
7: impudence, impertinence	• يُحَمَّةُ (1)
131, 196: insolent, impertinent, impudent	زقاء (2)
106: brûler, être incandescent	* v تُرَفَّدَ (1)
1122: incandescence, fait de brûler	تُرَافُد (2)
121: gravité, dignité	* وَقَارِ (1)
51, 99, 139, 185: tomber, se porter (sur), produire un effe	* وَقَرْ َ (4)
105*: effet	رُقوم (1)

38: bataille	رَفِيَة (1)
110: apposition du sceau royal	11 تُرِفيع (1)
34: condamnation	اليتاء (1)
34: qui condamne	الموقيم (1)
132: attendre	v تَرَقَّمَ (1)
ي —, 34: hésiter à propos de; على —, 84, 192: s'arrêter sur;	* وَقُفَ ﴿ (9)
connaître; 104: remarquer; 163: retrouver, découvrir; a	ے, 60, 200:
s'arrêter devant qc.; 18, 90: hésiter à propos de	
28, 64: exclusivement consacré à	كموڤوف (2)
97: arrêt	وَقِئَة (1)
2: hésitation	v تَوَقُف (i)
73: Damiri, Caire, 1330, II, 177, 88, déclare que les wāqwāq son	* واڤواق (1) nt
des produits de plantes et d'animaux (de même BAIHAQI, l	09); Hay, VII,
53=178 les cite mais n'en dit rien de plus. Ce sont «des êtres	qui ressemblent
le plus à l'espèce humaine. Ils sont le produit de grands ar	bres auxquels ils
sont suspendus par les cheveux. Ils ont des mamelles et des	organes sexuels
semblables à ceux des femmes. Ils ont le teint coloré et ne	cessent de crier
«wāq wāq». Quand une de ces créatures est capturée, elle	se tait et tombe
morte» (Abrégé des merveilles, 138 et 677-8) V. aussi Diwasqi,	367 qui en fait,
avec le palmier et le cocotier, un corps intermédiaire entre l	es règnes végétal
et animal	
118, 129, 131: dissimulation, réserve prudente (opp. à إعلان)	• ئىڭ (3)
89: préserver, garantir	rv أتقَى (1)
13: prudence	v تَرَ تَرَ (1)
7: prudent (opp. à خبوط)	المُخَوَقِ (1)
125, 187: craindre Dieu	viii أَنْتَى (2)
160: appui placé devant soi	(1) كَتْكَا (1) • vm •
168: constant	* واكِد (1)
207: garant	* وَكمل (1)
87: se fier entièrement à	vnt اتُّكُل على (1)
124: fait de compter sur, de se fier à	اتِّكال (1)
48, 67: naître	* زيد (2)
493, 130: descendance	رُلد (4)
passim: enfant, produit, petit	دَلَد م إرلاد (8)
191: générateur	والد (1)
191: engendré	تمولود (1)
147: naissance	ولادة (1)
12, 32, 46, 60, 62: temps de la naissance	مِيلاد (6)
129: disposition des astres au moment de la naissance; thèmes	
généthliaques v. Dozy, s.v.	
169: produire	(l) I, n
6: passionné de	* IV مُولَم ب (1)
106: consterné	• وا2 (1)

106: frappé de stupeur	rv تمولة (1)
62 ² : suivre	* دَلَى = (2)
136: amitié	(וֹ) נעגַד
69: v. ևչ\ւ	زَلایا (1)
43: clients (= non-Arabes), mawālī	تمو الر (1)
4, 72, 124, 1442, 166: plus proche, plus convenable, plus digne	أ رْكَى (6)
184: se charger de	v قُوَلَى ه (1)
203, 205: s'emparer de, dominer qc.	x استئوالي على (2)
903, 207: donner, accorder	* وَعَبْ ـُـ (4)
106: être incandescent	v • تَوَهُمَجَ (1)
102, 128, 141: faculté perceptive, instinct	• قمر (3)
12: produit de l'imagination (opp. à معتول)	تموٰهوم (1)
32: faiblesse	* ئَمَن (۱)
10, 26: faible	واچمن (2)
52: délabré, faible	* واو (1)
71 ² : malheur à	* رَيْلُ لو (2)

ي	
passim: part. du vocatif 33: qui ne larsse aucun espoir, désespéré 66: si notre lecture est bonne (texte اللهة), il s'agit d'une	* يا (14) * v 'مولِس (1) * التِسة (1)
perle unique 3, 14, 35, 110: main; au pl. jul 90: bienfait, service rendu, d'où: obligation	* يَد (5)
58: peu important, minime 109, 114, hyacinthe 26: état de veille	* يَسِير (1) * ياقوت (2) * يَقَطَة (1)
187: éveillé 122, 26, 28, 93, 97, 201: certitude acquise par le raisonnemen (opp. à 15 et 425)	يقطائ (1) t (7) غير *
86, 112: caractère bénéfique; heureux effet 29, 123, 145 ² : du Yémen 184: serment	 أين (2) أيمان (3) أيمان (1)
passim: jour; 382, 76: «journée», bataille; يو تعني 160, 204: (3 ce jour-là, à cette époque-là; au pl. 322, 37, 39, 44, 64, 10 165: jours, temps, âge, époque	* يُونُم ۽ آيام (80

CLASSEMENT

PAR ORDRE DE FRÉQUENCE

Dans le glossaire, chaque mot est suivi, entre parenthèses, de l'indication de sa fréquence, mais pour faciliter l'élaboration ultérieure d'une liste-type basée sur des dépouillements multipliés, nous avons jugé utile de classer ici, par ordre de fréquence, tous les éléments de vocabulaire qui apparaissent au moins trois fois dans le texte. Nous avons tenu compte, quand cela nous a paru nécessaire, de l'indépendance des mots par rapport à la racine, mais nous avons souvent groupé verbe, maşdar et participes, en additionnant leur fréquence respective, de sorte que les chiffres indiqués ci-dessous ne correspondent pas toujours à ceux qui figurent dans le glossaire

qui	ngui cire ua	m to Bro	sourc				
24	قليل	32	جهل/جهل	61	٠<١	552	ن
24	مُقَ	32	لیس ننس مُحسن فصل/فضل	60	الدي	500	مِن
23	الق	32	نڈس	58	ھل	392	بر
32	حزر	31	محنن	57	كل	347	ل
22	أنمر	31	فصلَ/فضل	56	خاتر	340 (ce que) 🕨
22	حا لعة/خلاف	30	دعرً	56	**	328	¥
21	طويل	30	يوم	54	شي٠	242	کاں
21	مازی/مر ۱۰	29	ا رص	53	انله	225	على
21	مزام	29	دون	52	هدا	169	قال
20	إسا	29	د کر <i>ا</i> د گر	51	ા	168	عن
20	أهل	29	น้ำ	50	1	165	تمن
20	رغب ُ/رغبة	28	ىمد	50	صار	138	λĺ
20	فعلَ/فغل	28	باس	49	علير	131	قد
20	منع ً/مٺع	28	كثير حقَّ حقّ حَشَنِ	49	يعند	103	إلى
19	4	27	حقّ	48	لو	102	31
19	ر ُجل	27	حقّ	47	جعلَ	102	ار: ار:
19	هده	26	تحسّن	47	عبد	99	ંગ
19	وصف/وخف	26	حالُ	46	کما	93	رَ اهٔ
18	خلق/حلٰق	26	سَيِّب	45	طول	91	
18	زاد/زیاد∓	26	عملً/عَمَل	43	ما (النفي)	82	ام
17	أول	25	عرص ُ عوْص	42	ز: `	80	Ĵ
17	غاية	25	عيى	39	أنت	80	هو
17	او ت	25	نظر ً/ لط ر	38	قدر	78	اد
16	يقي/يقاء	25	مرّے/مزے	35	صاحب	76	دئك
16	į lu	25	هي	35	قتيل/قشل	74	کی د
16	حن	25	وجد	34	کأن	65	إدا
16	حليلة	24	باب	33	ای	64	عرف
16	قلب	24		33	جدً/جد	64	قوال
16	تمذ	24	ظهر ً/طهو د	33	معنى	64	ك (مثل)
16	L.P.	24	تحبو	32	ليمتا	63	رای

8	_	••	•				
	مِدق	10	قطم/قطم	12	ظنٌّ/ظنّ	15	خر
8	مئور	10	قام	12	أعطى	15	إلسان
8	صلح	10	كويد	12	عاقب/عقاب	15	حمدً/حبْد
8	صنعة	10	لىن	12	علة	15	عالم
8	చంచా/చిలాల	10	ملك	12	عادة	15	اختلف/اختلاف
8	عدد	9	÷1	12	قصير	15	عنا
8	ِعر ق	9	إمام	12	نبي	15	مكان
8	عزيمة	9	جسير	11	بحر	15	أنصف/إنصاف
8	عظم	9	حــد/حــد	11	أبقي	14	خطأ
8	عيان	9	جميل	11	بلغ /بلوغ	14	دأس
8	غبر	9	خاف/خوف	11	جاور/مجاورة	14	طريق
8	أفرط/إفراط	9	دخلً/دخول	11	جو هر	14	طلب ً/طلب
8	فهر آخير	9	أدرك ∕إدر اك	11	احتج/احتجاج	14	سرفت
8	إقر (ال	9	دری	11	حنط/طط	14	عشرة
8	قصة	9	دهب /ذهاب	11	دعا/دعاء	14	عثمل
8		9	رضي /رص	11	ادعی/ادعاء	14	-14
8	فختر	9	سأته	11	دليل	14	Ų
8	كدا	9	سز	11	أر ا د/إرادة	13	أخذ
8		9	طهر	11	شهد/شهادة	13	حدُ
8		9	عظير	11	صو اب	13	شاعر
8	•	9	غلب	11	فلك	13	صورة
8		9	كآوة	11	قبيح	13	طمع ً/طمع
7	- 6 .	9	كلام	11	سق/ئسمان	13	مصل/فصل
7	•	9	7.m/7.m	11	نطق	13	قثل
7		9	هواء	11	هر ل <i>- ا</i> هرال	13	کتاب
7	٠.	8	Çį	11	وقفُ	13	اسان انقط
7	0 ,.	8	بدن ء ، ۔	10	اب	13 13	هط انکر/إیکار
7	_	8	أبطل	10 10	ام: ان	13	الحر/إلحاز واحد
7		8	ىمى ئ	10	•	13	و اخد موضم
7		8	بق/باء	10	بعید بال	12	موصم اضل
;		8 8	جبل محکم	10	ان حَبَر	12	اصل ترك/ة 'ك
		8	خامبر خص	10	عبر أخطأ	12	و-ارد جمع
	حيث 7 خصلة 7	8	حص خط/خط	10	احد حالص	12	جملة
	حصد 1 در 7	8	حبد ہے زمان	10	دد <i>ا</i> رد	12	بب. جار
	ربر دلا 7	8	ريان سنيل	10	رد _{ار} د شر	12	علجة
	رن زکیب 7	8	سين	10	استاد/إشادة استاد/إشادة	12	دهر
	ر تيب شأت 7	8	ياندر ساحر	10	صحيح	12	در ادر
	سان مُنبَه 7	8	سله/تسد	10	مل <i>ير إ</i> ظأير	12	ذو/ذات ذو/ذات
	سبه , اصاب 7	8	للغير التشبير الشير	10	عجب	12	شديد
	۱۵۰۱ب ضرب/ضرب 7	8	سمبر پسوی	10	اعتدل/اعتدال	12	شکر /شکر
	عرب،صرب ضو٠/ضيا٠ 7	8	شبهة	10	عاند/مماندة	12	صتَم/صلْم
	مال 7 مال	8	 رشعر	10	قدّم/تقدير	12	طبيعة

5	فتح/فثع	6	هلك/هلكة	6	رفيم	7	تعجب/تعجب
5	فياد	6	47	6	رو۔	7	22
5	افسد	6	صنة	6	أدرى	7	تعرُّص/تعرُّص
5	فات	6	أونى	6	سأل	7	اعتل/اعنلال
5	فاق	5	إبد	6	يىر.	7	فضبلة
5	25	5	اتى/إتيان	6	ساكن	7	قاتل ً/مثابلة
5	قصرً/قصر	5	اتخد/اتخاد	6	سماء	7	قدير
5	قلير	5	تاويل	6	سيف	7	قسير ً/تِسه
5	كوتعر	5	بديم	6	شنيه	7	قطُ
5	مآح	5	تهام	6	شغ ص	7	قلة
5	لسل/لسل	5	جز ٠	6	شمس	7	قامة
5	لغم /نقْم	5	ج.ة	6	أصبح	7	قوة
5	تنی/سی	5	جهد	6	طباء	7	كمال
5	وصم *	5	جاد/جو د	6	عدل/تمديل	7	لكن
5	يد	5	h>	6	عوه	7	ັນ
4	امل/ أ مل	5	أحتى	6	عترب	7	ماز سو/معارحة
4	تا تمل/تا تُم ل	5	حمل	6	تعلم	7	تملك
4	المن/ أمن	5	خضير	6	عامة	7	نحر
4	الب/تأنيب	5	'حلق	6	علمق	7	انتظر
4	ابتدا	5	حلمي	6	غريب	7	لفية
4	بڈل	5	احتبار	6	فرق	7	نام َ
4	انصرَ	5	دؤم /دفر	6	فآييد	7	وثق/ثعة
4	بول	5	دل	6	فكرة	7	أوجب/ايجاب
4	بيت	5	دهت	6	فوق	7	ودء
4	ىياص	5	مر ہوء	6	قمل	7	ملاد
4	ىيان	5	رفم ً/زلم	6	قدر	7	يلتين
4	تام ً `	5	ساتو َ	6	مقدار	6	اکل/ ا کل
4	جاد ً	5	سريع	6	اقتصد/اقتصاد	6	أيما
4	مجر	5	اسوّد	6	إتضر	6	بطن
4	جمال	5	8.1±	6	قوم	6	تلميد
4	جنس	5	شعاء	6	قو"م/تتو <u>ير</u>	6	ثنت/تئست
4	جو آب	- 5	شك*/شك	6	كبور	6	جزر
4	جيّد	5	شكل	6	کدت/کدب	6	محثة
4	جيّد أحب ً	5	اصطراد	6	تكلم/تكلف	6	حاجة
4	حجارة	5	طَرَف	6	کاد	6	حيّة
4	حديت	5	ظلام	6	ليل	6	دقيق
4	احدوتة	5	اطهر/اطهار	6	مد	6	دام /دو ام
4	ح دّ ت	5	عر"ف/تمريف	6	مات/مو ت	6	دين
4	حساب	5	تحضب	6	مخراثة	6	مدهب
4	إحسن/إحسان	5	عاكم	6	لصيب	6	دهن
4	حضر	5	عيب	6	لعبة	6	مرآت
4	تحفظ	5	تَفَا فُل/تَفاقُل	6	تافس/منافسة	6	ربيا
4	حباد	5	استفق	6	تهاية	6	يدجل

3	مثنق	4	وقم	4	عاقبة	4	احتاج
3	ثو اب	4	ولد	4	13e	4	خاتبر
3	جدال	4	وهب	4	عاقل	4	أخرس
3	تجربة	3	إبل	4	عثر	4	حاطر
3	جلُّ	3	آئي	4	عاش	4	خفت
3	جليل	3	آيخو	4	غش <i>ا غ</i> ش	4	خلزير
3	تجماعر	3	ادب	4	فخد	4	أدخلّ
3	چا <u>م</u> د	3	تادیب	4	فراق	4	داری/مداراة
3	أجمد/إجماد	3	ا دن	4	فارق	4	دا-
3	چو دة	3	ارنب	4	فظّل	4	دئب
3	جاد/جو ر	3	آلد	4	أضى	4	رئاسة
3	جو ف	3	آمن	4	تفاوَت	4	رجا
3	حبب	3	أنتى	4	قتال	4	رسول
3	حديث	3	ฮโ	4	قدَم	4	مرسل
3	حدقة	3	آية	4	تقادم/تقادُم	4	رشيق
3	گو" حرکة	3	يثو	4	قضد	4	رنمو
3	حركة	3	∫ w	4	قضر	4	استزاح
3	محرمة	3	ىدل	4	تقصير	4	ذ'جر
3	حرآن	3	استبدل	4	قضى	4	رال/زوال
3	حازر	3	ہدا	4	قياس كيفية	4	ريد
3	احتنال	3	بادى	4	كيفية	4	سلامة
3	مُعتق	3	ېشر	4	لحن	4	
3	چلر حوت	3	إطأ	4	ألمتي	4	ساق
3	حوت	3	بمير	4	لامر	4	شريف
3	أحوث	3	پمو ص	4	مدرِ / مدر	4	مشكل
3	أمحال	3	يشل	4	مرّة	4	شهوة
3	استحال	3	بائسة	4	امرۇ	4	شيطان
3	حيلة	3	بلاد	4	أمسك	4	أصابم
3	حيو ان	3	يلىم	4	مصوي	4	صنف
3	خرف	3	بلعمر	4	موّه/تمويه	4	ضئم
3	حفيف	3	بلاء	4	مؤز	4	ضر"
3	مول حنيف خلي إخلاص	3	ببر	4	ميَّز مالُ ندم َ	4	طاعة
3	إخلاص	3	اي	4	ندم َ	4	اطلق
3	إخلاط	3	بھي ڀڙن	4	مرلَ	4	اطب/اطباب
3	خنفساء	3	بۇن	4	نىر	4	اطال
3	تخيبل	3	استبانة	4	أشأ	4	طير
3	دماء	3	تبع َ	4	تغم	4	عجيب
3	دهر ي	3	تزاب	4	وحشة	4	اعتدر/اعتدار
3	مدور	3	تا لا	4	أورث	4	عَوْص
3	تدوير	3	تونة	4	ورشات	4	عريص
3	تذكر	3	توثياء	4	سعة	4	عرض
3	ذنب	3	_ॠ ប	4	صنة	4	تو ص عریص عرض عرض
3	مر تئة	3	ت.	4	اتصل/اتصال	4	*j*

3	. 70	3	معفل	3	ضد	3	رجم
3	محض	3	غملة	3	يضعف	3	زحبة
3	امرأة	3	غدلة غلبة غدر غد فو تناتخر تناتخر عائدة تتدرة تقدرة تقدير تقدرة	3	رضعف آصل طیب عثیق عجود عجود عدد عداوه عداوه عدار عدار عدار عدار عدار عدار عدار عدار	3	رحمة رشاقة رفعة رهبة روپ سرور سفاد سليم
3	مريص	3	مستغلق	3	إطمع	3	رفسة
3	أمكن	3	تغير	3	طيّ ب	3	رهبة
3	ملكَ	3	غيط	3	طیں	3	روي
3	ملك	3	فو	3	عتيق	3	سروز
3	امتسع	3	فغل	3	عجور	3	سفاد
3	استنباط	3	تنا'قر	3	أعذ	3	سليبر
3	نشادر	3	ما ثدة	3	عدل	3	مسلر
3	بشبط	3	قدرة	3	معدت	3	لسئى
3	لصَب	3	تقدير	3	عداوه	3	سنور
3	نصر َ	3	تقدمر	3	عدب	3	سهو
3	ناصم	3	قواً / قواءة	3	عدت	3	سوء
3	بصف	3	قریب	3	اعر افي	3	سو اد
3	تىصىد	3	متقارب	3	اعتر ص	3	ساقَ
3	ىلىخ	3	قرص	3	عراف	3	سيل
3	تهائص	3	أقصى	3	يعطر	3	شباب
3	ں الصٰ	3	اللتضى	3	عييب	3	شرف
3	مماقلة	3	قلقَ / قل <i>ق</i>	3	عقل	3	تشاغل
3	بغ	3	إقلسر	3	عالج / علاج	3	شفم
3	نوء	3	قيافة	3	علق	3	شكلة
3	التي معطن المراة معطن المراة معطن المراة معطن الملك الملك المتباط المتباط المتباط المتباط الملك	3	أقاويل	3	علم	3	صنر
3	أحر	3	قو يَ	3	استعبل	3	صيَ
3	هوی	3	كد"/كذ	3	عبود	3	صع
3	حامة	3	کري	3	عمصر	3	صعة
3	وجب	3	كعت	3	عاد	3	صدر
3	صعة	3	كلعب	3	عوص	3	صديق
3	وافق	3	لحاج	3	عير	3	صداقة
3	اتنتى	3	لحير	3	غو اب	3	صفيحة
3	توقد	3	قریب متقارب متقارب المقضی المضی المضی المقضی المقضی المقض	3	على	3	لستى سنور سنو، سو، سواد ساق شاب شاب شنان شنان شنم شنم شنم شنم صنة صنة صدة صدة صديق صديعة
3	تقية	3	لمو	3	أغوى	3	صور
3	اتنق توقد تقية وحر	3	لفة	3	غصب	3	يصقر

ZIYĀD IBN ABĪ SUFYĀN, 122 — Vice-roi de l'Irak, dont l'énergie et la sévérité sont célèbres; m. en 56; v. E.I., s.v., IV, 1302-3, art. de LAMMENS.

ZUHAIR AL-BĀBĪ (?), 7 — Non identifié.

AZ-ZUHARA, 29, 41 — La planète Vénus; v. E.I., s.v., IV, 1309-10, art. de HARTNER. Ğāhiz fait allusion à la légende d'après laquelle Vénus était une prostituée qui, grâce à la connaissance du «plus grand Nom», put monter au ciel, où Dieu la métamorphosa en comète (IBN QUT., Muhtalif, 10). La tentative d'explication de Samaroandi, 131, est intéressante: la légende est rapportée à Ibn 'Abbas qui voyait en Vénus et Canope des métamorphoses; Ibn 'Umar, quand il les apercevait dans le ciel, les insultait, parce que Canope était un ancien percepteur au Yémen (q.v. Suhail), et Vénus l'amie de Hārūt et Mārūt; en effet lorsque ceux-cı descendirent sur la terre, ils furent séduits par une femme d'une merveilleuse beauté à qui ils communiquèrent le mot magique grâce auquel ils pouvaient monter au ciel. Lorsqu'elle eut appris ce mot, elle s'en servit, mais Dieu la métamorphosa, tandis que Hārūt et Mārūt restaient à Bābil, emprisonnés; Samarqandi ajoute que selon d'autres, c'est une pure légende et que les sept planètes ont été créées ensemble, puis il conclut qu'un homme nommé Suhail et une femme du nom de Zuhara ont bien été métamorphosés en étoiles, mais qu'ils ne subsistèrent pas et allèrent en enfer.

ZOSIME, 191 — Il s'agit très probablement de Zosime le Panopolitain, savant grec du III e s. de J.-C., auteur d'ouvrages d'alchimie connus des Arabes; nous n'avons pas jugé opportun de rétablir la graphie correcte (رسيورس), car la lecture ورسيورس); s'est généralisée, et Zosime est même devenu Rosinus dans les traductions latines; v. Buḥaḍa', à l'index.

ZURZŪR, 33 - Chanteur célèbre du temps d'ar-Rašīd; v. Aģānī, à l'index.

- YAḤYĀ IBN ZAKARIYYĀ', 40, 164 St. Jean-Baptiste; l'auteur fast sans doute allusion à Coran, XIX, 13: «Nous lui donnâmes l'Illumination (hukm) en son enfance»; v. E.I., s.v., IV, 1211-12, art. de CARRA DE VAUX.
- AL-YAMĀMA, 37 Région de l'Arabie centrale; v. E.I., s.v., IV, 1218, art. de Grohmann; sur les vieillards de ce pays, v. supra Fargana.
- YAMAN, 151 Le Yémen et les Yéménites; v. E.I., s.v., IV, 1218-22, art. de Grohmann.
- YA'OQ, 66 Idole de l'Arabie ancienne; v. Reste², 22-3, Freytag, Einleitung,
- YAZĪD IBN AL-HĀRIŢ, 137 On ne sait à quel personnage l'auteur fait allusion. On connaît de ce nom un poète des Ḥazraǧ qui fut tué à Badr (IBN Hišām, 182; Caussin, II, 312) et un gouverneur d'ar-Rayy à l'époque de 'Abd al-Malik ibn Marwān (Yāqūr, Buldān, III, 928).
- YAZĪD [II IBN 'ABD AL-MALIK], 151 C'est sur lui que les deux musiciennes de Médine, Ḥabāba et Sallāma (q.vv.) exercèrent une influence totale; v. E.I, s.v., IV, 1226, art. de Lammens.
- YUHANNĀ, 133 St. Jean, l'Evangéliste
- AL-YÜNÄN, 152 Les Ioniens, les Grecs.
- YÜNÄN, 47 Fils de Japhet et frère de Qahtân, ancêtre des Grees; v. Mas'ūni, II. 242-5.
- YUNUS, 77 Jonas; v. E.I., s.v., IV, 1240-1, art. de Heller.
- YOSUF, 163 Joseph; v. E1, s.v., IV, 1243-4, art. de Heller.
- YÖSUF IBN 'UMAR, 21 Gouverneur du Yémen et de l'Irak, m. en 126/744; il était de très petite taille; v. E. I., s.v., IV, 1241-3, art. de Zetterstéen.

Z. Z

- AZ-ZĀBIĞ, 64 Zabag = Sumatra; v. E I., s v, IV, 1247-9, art de FERRAND.
- ZABYA, 151 Chanteuse du Hiğāz. élève de Ma'bad; v. Agānī, I, 20; mais il peut s'agir aussi de l'esclave d'Abū Dulaf; v. Agānī, VII, 154.
- AZ-ZANĀDIQA, 138 Ce mot désigne ici très nettement les Manichéens.
- ZARADUŠT, 133 Zoroastre, Prophète du Mazdéisme.
- ZAUBA'A, 70 Nom d'un ginn, chef d'une tribu de génies; on en fait un contemporain de Sațih (q.v.) ou l'un des sept génies qui ont écouté le Coran; v. Mas'ūdī, III, 352, 364; Freitag, Enleitung, 167; WZKM, VII, 180; Damīri, I, 344; Hay., VI, 71=231; Isāba, nº 2832; Šibli, 44; Reste², 151. Sur les tornades appelées Zauba'a, v. Qazwīnī, 92.
- AZ-ZIBBĂ', 63 Zénobie, reine de Palmyre de 267 à 272 de J.-C.; v. Mas'ODi, III, 189 sqq.; Tab./Zot., II, 17 sqq.

- Tamim surnommé Şayyād al-fursān; il fut tué par Rubai'a Abū Qu'āb al-Asadī; seul Hay., VI, 62=203 fait allusson à son ra'iyy; v. aussi Hay., II, 36=104, III, 132=426; Bayān, II, 185, III, 16, 19; Agānī, XIV, 27; MAID., II, 11; 'Iqd, III, 290, 297 et à l'index; Ištiqāq, 138, 215; CAUSSIN, II, 572-3, 594.
- 'UTĂRID, 452, 155 La planète Mercure, qui joue un rôle important en astrologie; v. E.I., s v., IV, 1116-17, art. de HARTNER. Dans les deux passages où il cite Mercure, Ğāhiz fait sans doute allusion à la croyance d'après laquelle, chez les Indiens, cette planète provient d'une métamorphose analogue à celle de Canope et de Vénus (Hap., VI, 61=198).
- 'UTMĀN [IBN 'AFFĀN], 5, 89 —
- "UYAINA IBN HIŞN AL-FAZĀRI, 89 Chef des Fazāra, il se convertit à l'Islam (parmi les τους ο pus prend part au mouvement de Tulaiḥa (q.v.), mais Abū Bakr lui accorde sa grāce; v. E.L., s.v. Tulaiḥa, IV, 874α; CAUSSIN, II, 457, 537, III, passim; Ya'Qūbī, II, 66, 79, 144, 145; Bayān, II, 191; Hay., IV, 123=382; Usd, IV, 167; TABARI, à l'index; Işāba, nº 6151; IBN QUT., Ma'ārīf, 131-2.
- AL-'UZZĂ, 66 Déesse de l'Arabie ancienne; v. E.I., s.v., IV, 1127-8, art. de Buhl..

w

- WABĀR, 39, 73 Pays et tribu de l'époque la plus ancienne, dans la moitié méridionale de l'Arabie; v. E I., s v., IV, 1131-33, art. de TKATSCH.
- WADD, 66 Divinité de l'Arabie ancienne, à Daumat Ğandal; v. Reste², 14-18; FREYTAG, Einleitung, 349-50.
- WAHB AD-DALLÄL, 125 Il s'agit probablement d'un marchand à l'encan que fréquentait Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb.
- WÄŞIL IBN 'ATÄ', 166 L'un des fondateurs du mu'tazilisme, m. en 131/748-9; v. E.I., s.v., IV, 1187, art. de Wensinck.

Y

- YÄĞÜĞ et MÄĞÜĞ, 23, 77 Gog et Magog; v. E.I., s.v. Yadjüdj, IV, 1204-5, art. de Wensinck. Ces peuples seront si nombreux qu'ils boiront toute l'eau de l'Euphrate et du Tigre ou du lac de Tibériade.
- YAGÜT, 66 Idole de l'Arabie ancienne adorée par les Banû Madhiğ; v. Reste², 19-22; Freytag, Einleitung, 350.

- 'UBAID MUĞĞ (?), 139 Ce doit être un devin et un magicien; il est cité dans Hay., VI, 61=199, v. Glossaire, s.v. هيكل.
- AL-UBULLA, 51 Ville proche de Başra, dont la fondation est attribuée à Ardašēr Ier; v. E.I., s.v. Obolla, III, 1036, art. de Kramers II est probable que la construction du rempart était mise sur le compte de Salomon ou des génies.
- 'O'C, 38 Og de la Bible; v. E. I., s v., IV, 1043-4, art de HELLER, et subra 'Anāq, celle-cı étant la fille d'Adam, il est parfois appelé 'O'g ibn 'Unq que l'on explique par la chute sur son cou d'une montagne qu'il portait (TAB / Zor., I, 51).
- UMAIM, 39 Personnage mythique, petit-fils de Sām, qui s'établit en Perse où il fut le premier à bâtir des demeures fixes, certains l'identifient ainsi à Gayōmart, mais d'autres pensent qu'il se fixa dans le pays de Wabār (q v); v. Mas'ūuī, I, 78, II, 105, III, 292-3, IBN Hišām, 5.
- 'UMAR IBN 'ABD AL-'AZIZ, 7, 182 ---
- 'UMAR IBN AL-HATTĀB, 85, 89, 107, 122 —
- 'UMAR IBN HUBAIRA [AL-FAZĀRĪ], 7 Général et gouverneur umayyade m après 105/724; v E I, s.v Ibn Hubaira, II, 411, ait de Zetterstéen.
- 'UMĂRA IBN AL-WALĪD, 76 Personnage assez legendaire de l'époque du Prophète; c'est lui que les Quraisites conduisirent à Abū Tālib en lui demandant de l'échanger contre Mahomet, les ğum-s le rendirent fou, v. Ibn Hišām, 168, sqq; Huy, I, 146=302, VI, 64=210, Isāba, nº 6817; YA'Qūbī, II, 24, 28; Kītqāq, 63, TABARĪ, I, 1179.
- 'UQBA IBN SALAM, 21 Gouverneur de Başra de 147 à 151/765-68; v. Milteu, à l'index. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- 'UTAIBA IBN AL-HĀRIŢ [IBN ŠIHĀB] AL-YARBŪ'Ī, 70 Guerrier des

- TASM, 39 Tribu légendaire des temps reculés de l'Arabie; v. E.I., s.v., IV, 726-7, art. de Brau.
- TAYYI', 41 Tribu de l'Arabie ancienne qui émigra du Sud vers le Nord, et se fixa au sud du désert du Nefūd; v. E.I., s.v., IV, 654-5, art. de Brau. L'expression طرح الماهل est un jeu de mots provoqué par le nom de la tribu; l'auteur de l'Istaqāq, 228, l'explique, d'après Ibn al-Kalbī, par «entourer les points d'eau de pierres».
- TIHFA, 37 Colline sur la route de la Mekke; v. YAQÜT, Buldān, III, 518.
- TUBBA', 44 Nom des anciens rois du Yémen; on ne sait auquel d'entre eux l'auteur fait allusion; v. Ibn Bābawaih, 102.
- TUBBAT, 64 Le Tibet; v. E.I., s.v. Tibet, IV, 780-2, art. de Barthold. Les Arabes croient à l'origine arabe des habitants de ce pays; v. Reinaud, Inde, 42.
- TUGUZGUZIYYA, 138 Peuplade turque sur laquelle v. E.I., s.v., IV, 848-9, art. de BARTHOLD. Ce peuple était manichéen au IV°/X° s., et sans doute aussi au siècle précédent; v. Mas'ūdī, I, 288, 300; Birūnī, Āṭār, 206, 1.16 sqq.; Fluegel., Mam, 387.
- TULAIḤA AL-ASADĪ, 134 L'un des chefs de tribus qui menèrent la ndda en se faisant passer pour prophètes v. E.I., s.v., IV, 874, art. de Vacca.
- AT-TAURĀT, 184 Le Pentateuque; v. E.I., s.v., IV, 742-4, art. de Horovitz.
- TÜMUQRĀT, 191 On pourrait évidemment songer à Démocrate, Démocrite et surtout Hippocrate, mais il y a probablement une lacune car les paroles prêtées à ce personnage sont tirées de la *Tatīmat as-Sultān* d'Ibn Al-Muqaffa' (apud Kurd 'Alī, Rasā'il al-bulagā', 146) ou du Ğāwidān Ḥirad (ibid., 471) dont Ğāhiz s'est personnellement occupé. Le problème posé par cette citation dépasse donc le cadre de ce modeste index.
- AT-TURK, 160 Les Turcs.
- TUWAIS, 40 Nous avions songé à voir dans ce mot le nom du paon du Paradis (Kisa't, 35-6; Langage des oiseaux, 28), mais il s'agit bien du chanteur Tuwais sur qui v. E.I., s.v., IV, 1035-6, art. de Farmer. Le passage dans lequel son nom est cité comporte en effet plusieurs personnages qui passent pour avoir un ginn parmi leurs parents; or, Tuwais est un muhannat et l'on sait que المنافعة المنافعة والمنافعة والم

SUWĂ', 66 — Idole de l'Arabie ancienne dont le temple était à trois étapes de la Mekke; v. Reste², 18-19; CAUSSIN, III, 241-2; FREYTAG, Einleitung, 350.

T, T, T

- TADMUR, 51, 63 Palmyre. D'après la légende, Palmyre aurait été construite par Salomon avec l'aide des génies (E.I., s.v., Palmyre, III, 1090-1, art. de BUHL). Mais des auteurs anciens s'élèvent contre cette croyance, notamment Ğāḥız, Hay., VI, 57=186; v. aussi Hamdāni, Iklil, VIII, 29-30, 135, Kisā'i, 267 sqq.
- TÄHIR, 125 Il s'agit de Tähir ibn al-Ḥusain, surnommé Dū l-yamīnain «l'ambidextre», qui fut un grand général 'abbăside, m. en 207/822; v. E.I., s.v., IV, 641, art de Barthold.
- AŢ-ŢĂĠΙΥΛ, 66 On ne sait quel tyran (au sens musulman) est désigné ici. TAHLĀN, 114 — Lieu-dit.

TAHYĀ, v. Bahyā.

- - a) est la muraille élevée par Alexandre contre les peuples de Gog et de Magog (Muḥaṣṣaṣ, IX, 153; Timār, 227; Reschier, Voc, s v.; Lane, s.v); or Tamim passe pour avoir visité, emporté par les ginn-s, toutes sortes de pays inconnus; bien que R. Basser, Tamim Dari, ne fasse pas allusion au Radm, on pourrait penser que Tamim est allé jusque là;
 - b) d'autre part, Tamim aurait obtenu du Prophète une dotation en Palestine (alors aux mains des Byzantins الرفره), consistant dans les quartiers de Habrūn, Bait 'Ainūn, Bait Ibrāhim et الرفره (ما مرطون المن الرفوه المن الرفوه المن مرطون الله والمن والمن المن مرطون الله والمن والمناقبة والمناقبة والمناقبة والمناقبة المناقبة والمناقبة والمناقبة
- TAMOD, 39 Nom d'un ancien peuple arabe, v. E.I., s.v., IV, 774, art. de Brau.

asservi les génies qui construisirent pour lui «des palais, des forteresses, des bains, des citernes; des restes variés de ces constructions sont signalés en Palestine, en Arabie et ailleurs» (E.I., s.v., IV, 557-8, art. de Walker). Hamdan, Iklil, VIII, 135, remarque que l'on attribue à Salomon tous les monuments magnifiques, tandis que les antiquités sont rattachées à 'Ād.

Ğāḥiş fait également allusion aux rapports de Salomon et de la Reine de Saba' sur laquelle une huppe fut la première à lui rapporter des renseignements (v. E.I., s.v.); mais la question qu'il pose sur l'ignorance en laquelle était tenu Salomon à propos de la résidence de la Reine de Saba', lui est inspirée par les Dahriyya qui semblent dénier à Salomon toute espèce de pouvoir; Ğāhış se sent d'ailleurs mal à l'aise pour leur répondre; v. Hay., IV. 30=86.

- SULAIMĀN IBN WAHB, 125 Vizir 'abbāside; v. E.I., s.v., IV, 560, art de Zetterstéen.
- AS-SULLĂN, 38 Région de la Tihāma proche du Yémen où eut heu, vers 481 de J.-C. (d'après Caussin, II, 27), une bataille entre les Taġlabites et les Yéménites; v. Maid., II, 404, Υλοῦτ, Buldān, s.v.
- SURĂQA AL-MUDLIĞI, 70 «Pendant que Gabriel marchait sur la terre sous la forme de Dihya ibn Ḥalifa al-Kalbī, Iblīs se montrait dans les rues sous l'apparence de Surāqa al-Mudliği et aussi sous les traits du Śaiḥ du Nağd» (Hay, I, 145=299). Ce personnage se convertit néanmoins et mourut en 24/645; v. Hay., VI, 68=221; Isāba, nº 3115; Ya'Qūnī, I, 311; Timār, 93; Tabari, I, 1296; Šiblī, 18; Caussin, III, 14-15
- 40, 65 Ce nom, également cité sous deux formes différentes et fautives dans Hay., VI, 162=477 (س ما et VII, 78=246 (يف ت) désigne, dans le doctrine mazdéenne, le Sauveur (Sōšyans; avestique Saošyant) qui, à la fin de chaque millénaire «naît surnaturellement de la semence de Zoroastre cachée dans un lac. Au moment où naît le dernier des trois sauveurs, le Sōšyans par excellence, le combat final s'engage; les héros et les monstres démoniaques de l'histoire légendaire sont ressuscités pour combattre; enfin tous les morts sont ressuscités, la comète Gōtšihr tombe sur la terre qui s'enflamme, de sorte que tous les métaux se fondent et se répandent sur la terre comme un torrent brûlant. Tous les hommes, les vivants et les morts ressuscités, doivent traverser ce torrent, qui est pour les bons comme du lait chaud et, purifiés par cette épreuve, tous entrent dans le paradis. Après la lutte finale entre les dieux et les démons, qui aboutit à la défaite et à l'anéantissement de ces derniers, le Mauvais Esprit est rejeté, pour toute éternité, dans les ténèbres. La terre se fait unie et plate, et le monde purifié demeure éternellement dans un tranquillité imperturbable. Voilà le grand renouvellement» (Christensen, 148). L'analogie entre la conception de Sōšyans et du Mahdi a été mainte fois signalée; v. Söderblom, 226 sqq., 321; Kessler, Mani, 224; DARMESTER, Mahdi, 26; le même, Ormazd, §§ 180-192.

- ŠINIQNĀQ, 70 Nom de l'ancêtre d'une tribu de démons (Hay., VI, 71 = 231; FREYTAG, Einleitung, 167, WZKM, VIII, 68) et du démon inspirateur de Baššār ibn Burd (Hay., VI, 70=228; Timār, 55; Šiblī, 84; WZKM, VIII, 66).
- ŠIQQ [IBN SA'B AL-KÄHIN AL-BAĞALI], 63 Devin contemporain de Satih (q.v.); v. E 1, s.v., kähnn, II, 666a; Ibn Hisām, 9 sqq.; TAB./Zor, II, 170; MAs'ūni, III, 353, 364, 395; QAzwini, 266; Prolég., I, 224; Il est compté parmi les individus qui avaient un ra'iyy (Bayān, I, 235) et les personnages éloquents (ibid., I, 281); certains voient en lui un ancêtre de Hālid al-Qasrī (Agānī, XIX, 53; WZKM, VII, 181).
- SIRĂF, 155 Ville de Perse, sur le Golfe Persique; v. E.I, s.v, IV, 463, art. de HUART.
- ŠU'AIB, 146 Prophète mentionné dans le Coran, que certains identifient à Jethro; v. E.I., s v , IV, 404, art de Buhl; Sidensky, 79.
- [SUFYĂN] IBN 'UYAINA, 8 Traditionniste et rapporteur de poésie, m en 198/814; v. IBN QUT, Ma'ānf, 221; Hay., à l'index
- AS-SUFYĀNĪ, 146 Imam attendu par les Sufyānīdes après l'avènement des Marwānīdes et des 'Abbāsīdes; v E I, s v Mahdī, III, 119a-b et bibliog. citée; ajouter notamment Birūnī, Āṭār, 212, Maqdisī, II, 158, n. 4, Qurtubī, 158; cp supra Ašaģģ.
- SUHAIL, 41 Canope, v. E.I., s v., IV, 527, art. de Schov. Ğāhız fait allusion ici à la croyance d'après laquelle Suhail était, avant de devenir étoile, percepteur ('aṣṣ̄ār) au Yémen (Hay, I, 144=297, IV, 23=69, IBN Qur., Muḥtalif, 10; WZKM, VIII, 62; v. infra, Zuhara).
- SULAIMĂN, 51², 141, 163 Le roi Salomon de la Bible, doué de merveilleux pouvoirs magiques et divinatoires; son pouvoir lui venait de son anneau sur lequel était gravé « le plus grand Nom», le nom ineffable de Dieu. D'après Tab./Zor., I, 59-60, le sceau de Salomon était un anneau à quatre faces apporté du Paradis et portant les quatre inscriptions suivantes: l'Empire est à Dieu, l'Excellence est Dieu, l'Autorité suprême est à Dieu; la Toutepuissance est à Dieu. Mais c'est généralement un hexagone étoilé portant le plus grand Nom (v. Doutré, 156 sqq.; Timār, 44; une description très précise est fournie par Kisā'i, 278). Grâce à son anneau, Salomon avait

A son tour, Kessler, Mani, 365-9, reprend le passage de Ğāḥiz, propose (368, n. 4) de lire ONLE au lieu de Le Le treproduit un texte grec tiré de J. B. Cotelerius, S. S. patrum apostolicorum opera (ed. nova, 1724, I, 543) qu'il traduit: «Ich verfluche den albernen Mythus des Manes, in welchem er sagt, der erste Mensch, das ist Adam, sei nicht uns ahnlicht von Gott gebildet worden, sondern von Saklas, dem Fursten der Hurerei, und von der Nebröd [sa femme] die er mit der Hyle gleich setzt, ruhrten Adam und Eva her».

H. Pognon, dans ses Inscriptions mandailes, ajoute une source syriaque, celle de Théodore Bar Khouni (début du Xème s. de J.-C.) qui copie Epiphane, mais signale (p. 191): «Achqaloun, fils du roi des Ténèbres dit aux avortons [des filles des Ténèbres]: «Donnez-moi vos fils et vos filles et je vous ferai une forme comme celle que vous avez vue [i.e. la forme du Messager qui avait rempli les Archontes de désir]». Ils les lui apportèrent et les lui donnèrent, mais il mangea les mâles et donna les femelles à Akbael, sa compagne. Namrael et Achqaloun s'unirent ensemble, Namrael conçut et enfanta d'Achqaloun un fils à qui elle donna le nom d'Adam; elle conçut et enfanta une fille à qui elle donna le nom d'Éve».

En 1908, Cumont montrait dans ses Recherches sur le Manuchéisme (42-44, 73), l'identité entre Ašaqlūn et le Saklas des textes grecs; puis Chavannes et Pellot, dans leur Traité manuchém (29, n. 1) reprenaient les conclusions de Cumont, tandis qu'Alfaric, Ecritures manuchéennes, 50-1, citait Ğāhiz d'après Kessler et renvoyait à Pognon. Benveniste (JA, 1929, 295) étend le problème en voyant dans Saqlūn le démon mandéen Siqlūn.

Le mythe de la création du premier couple humain est résumé dans Christensen, 187-8 (Adam et Eve = Gēhmurd et Murdiyānag; cp. supra Mašyah chez les Mazdéens) et dans Рисси, 80 et note 328.

Il semble bien que Ğāḥiz connaissait exactement l'existence de ce Šaqlūn chez les Manichéens, mais dans le texte du *Tarbī* (§ 77), il mêle, sans doute à dessein, des notions mazdéennes et manichéennes.

AS-SARĀDIN, 151 — Localité du Perse où se trouvait Abū Dulaf avec son esclave Zabya; v. Aġānī, VII, 154. Le texte, en admettant qu'il soit correct, demeure obscur.

AS-SARĀT, 37 — Montagne des Azdites entre la Tihāma et le Yémen.

SAŢĬḤ [IBN RABI'A AD-DI'BI], 139 — Devin fabuleux de l'Arabie antéislamique que la tradition met en rapport avec l'avènement de l'Islam; v. E.I., s.v., IV, 189-90, art. de Levi Della Vida.

AŞ-ŞÎN, 64 - La Chine.

SIND, 47 — Basse vallée et delta de l'Indus; v. E.I., s.v., IV, 452-4, art. de HAIG.

SINDĀD ou SANDĀD, 63 — Château proche d'al-Qādisiyya, construit pas les Persans; il passe pour avoir été occupé par les Iyādites; v. YāQūr, Buldān, III, 164.

- SALMĀN, 43 Compagnon persan du Prophète, devenu légendaire, surtout chez les Šī'ites qui le placent «à la suite immédiate de 'Alī dans la série des émanations divines» (E.I., s.v., IV, 120-1, art. de Levi Della Vida). Ğāḥiz fait allusion à sa place parmi les abdāl; v. IBN BĀBAWAIH, 96.
- ou شنه ou شنه (?), 146 Lecture douteuse.
- SÄM, 51² Sem. Sämarrä, notamment, passe pour avoir été construite par Sem; v. Yaoor, Buldān, III, 15; Mas'oni, III, 141.
- AŠ-ŠĀM, 163 --- La Svrie.
- SAMARQAND, 51 Ville de Transoxiane dont le fondateur serait, d'après la légende arabe, Alexandre; V, E.I., s.v., IV, 134-6, art. de SCHAADE.
- AS-SĂMIRÎ, 145 Le Samaritain, nom donné dans le Coran (XX, 87, 90, 96) à celui qui incita les Juis à adorer le veau d'or; v. E.I., s.v., IV, 141, art. de Heller.
- SAMLAQA, 70 Il doit s'agir d'un devin ou d'un génie semblable à Zauba'a (q.v.) avec qui il est toujours cité; v. *Hay*, I, 150=309; Mas'ūni, III, 352, 364.
- SANDĀD, v. Sindād.
- ŠAQLŪN, 77 Le point de départ pour l'identification de Šaqlūn est fourni par le texte suivant du Hay, I, 29 = 57, relatif aux Manichéens.
 - والدي يدل على م قلما أنه ليس في كتشهر كمثلُّ سائر ولا حدر طريف ولا صنعة أدب, ولا حكمة غريمة ولا فلسفة ولا مسألة كلامية ولا تشريف صناعة ولا استخرام آلة ولا تعلم فلاحة ولا تعديور حرف ولا منازعة عن دي ولا مناصلة عن نحلة ؛ وجل ما فمها دكر المور والظلمة وتساكح الشماطين وتساعد العفاريت ودكر انصنديد (a) والتهويل بعمود الصمح (b) والاخبار عن شقلون وعن الهامة والهمامة وكلّه هذر وعيّ (c) وحراقة .
 - a) Sindid, le plus haut des Archontes; v. Fihrist, 331.
 - b) Texte السنة Sur la «Colonne de Lumière», v. Puech, 83; Sulaimān d'Apana, 49.
 - c) C'est ainsi qu'il faut lire en deux mots et non مدروي qui a paru énigmatique.

FLUEGEL, Mani, 246-8, ne cite pas Šaqlūn, mais Saklas, et reproduit notamment le passage suivant de St.-Augustin (De Haeres., 46): «Adam et Evam ex parentibus principibus fumi asserunt natos, cum pater corum nomne Saclas sociorum suorum fetus omnum devorasset, et quidquid unde commixtum divinae substantiae ceperat, cum uxore concumbens in carne prolis tanquam tenacissimo viviculo colligasset».

Alors que Fluegel ne connaissait pas le passage de Ğāḥiz, Von Kremer, Gebiele, 36-9 (trad.), 71-2 (texte) est, semble-t-il, le premier à le citer et à indiquer un rapport entre Šaqlūn et le Saklas indiqué par Théodoret, Epiphane et St.-Augustin.

- 230; Ağānī, XXI, 65. Il avait les yeux bleus (Hay., V, 101=331) et il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- AŠ-ŠAIḤ AN-NAĞDI, 70 D'après la tradition, les Quraisites qui s'étaient réunis pour prendre une décision au sujet du Prophète, avaient parmi eux Iblīs sous l'apparence d'un vieillard qui prétendant venir du Nagd (ou de Syrie). Il conseilla à l'assemblée de mettre Mahomet à mort; v. Isn Hisam, 323-25; Timör, 196; Hay., I, 145=299, VI, 49=163, 68=221; TAB./ZOT., II, 461 (en II, 458-59, il fournit une version différente et place dans la bouche de Walid ibn al-Mugira les paroles attribuées d'ordinaire au vieillard); v. aussi Siblī, 19, 187, 219 sqq.
- SAIHÂN, 39 Torrent du sud-est de l'Asie Mineure = le Saros, qui passait pour un des fleuves du Paradis; v. E.I., s.v., IV, 77-8, art. de Babinger; subra Furăt
- ŠAIŞABĀN, 70 Chef et ancêtre d'une tribu de démons; v. QAZWĪNĪ, 167; YĀQŪT, Buldān, s.v. Dıl', III, 476; Hay., VI, 71=231; FREYTAG, Einleitung, 167; WZKM, VIII, 68; Timār, 55. Le démon de Hassān ibn Tābit appartenait à cette tribu:

- ŠAIŢ IBN ĀDAM, 133 Seth. Ğāḥiẓ fait probablement allusion au fait que Seth passe pour avoir reçu, après son père, le deuxième luvre révélé (29 ou 50 teuillets), v. IBN Qur., Ma'ārīf, 10; Samarqandī, 113; Fihrist, 22. Mas'ūdī, III, 339, rapporte une opinion d'après laquelle Seth, Zoroastre, le Messie, Jonas et deux autres ont été des lumières sans corps.
- AŠ-ŠAITĀN, 70, 72, 85, 184, 185, 186 Satan.

AS-SĀKIN v. Buntus.

- SALĀMA IBN ĞANDAL, 134 Poète antéislamıque; Ğāḥız fait probablement allusion au fait qu'il emploie le nom d'Allāh dans certains de ses vers; sur cette question, v. E.I., s.v., IV, 95-6, art. de Krenkow.
- ŞÄLIḤ, 146 Prophète qui fut envoyé au peuple arabe des Tamūd; v. E.I., s.v., IV, 111, art. de Buht.
- ŞÄLIH IBN 'ALI, 125 Gouverneur d'Égypte, puis de Palestine, d'Égypte et d'Ifriqiya, m. en 150/768; v. E.I., s.v., IV, 116, art. de Grohmann.
- ŞÄLIH AL-MUDAIBIRÎ, 139 Cité dans Hay., IV, 61=198 et Fihrist, 310, parmi les magiciens qui font des incantations et obtiennent l'aide des démons; son nom est altéré dans Šibli, 101.
- SALLĀMA, 151 Esclave chanteuse de Yazīd II; v. Ḥabāba; la notice de l'Aġānī est exploitée par 'Amrūsī, Muġanniyāt, 86-95; v. aussi Bayān, II, 101, 102; Mas'ūnī, V, 446-53, 505; cette chanteuse est appelée Sallāmat al-Qass, et il ne faut pas la consondre avec Sallāma az-Zarqā', sur qui v. 'Amrūsī, 108 sqq.

- serait celui (يوشث 50— Ce nom, qui apparaît, dans Hay., sous la forme زيوشث de l'adversaire de Fahlabad (au heu de Sergius); v. supra Fahlabad.
- RUFA'IL, 154 Nom de l'ange chargé de Jupiter (Christensen, 191; Kessler, Mani, 258; Dozy — De Goeje, Nouveaux documents. Mais nulle part il n'est question de l'invention du barbiton.
- AR-RŪM, 64, 138 Les Byzantins.
- 76 v. Tamim ad-Dārī.

S, Š, S

- SABA', 63, 137, 163 Peuple et État du Sud-Ouest de l'Arabie; v. E.I., s.v., IV, 3-19, art. de TKATSCH.; infra, Sulaiman.
- AŠ-ŠA'BĪ, 8 Traditionniste célèbre de Kūfa, m. vers 110/728, v. E.I., s.v., IV; 252-3, art. de Krenkow.
- SÄBÜR, 150 Il semble y avoir là une confusion de la part de Ğāhiz, car il s'agit non de Sapor, mais de Chosroès II Parviz; v. supra Fahlabad.
- SA'D, 66 Idole de l'Arabie ancienne; v. Reste², 59, Freytag, Einleitung, 351-2.
- SA'D [IBN 'UBĀDA AL-ḤAZRAĞI], 76 Compagnon du Prophète; v. E.I., s v., IV, 32, art. de Zetterstéen. D'après la légende, il fut tué par les gunn-s qui le rendirent malade parce qu'il avait uriné dans un trou, les gunn-s (sic) ont composé à ce propos les vers suivants:

- v. Tabari; à l'index, Samarqandi, 99, Ištiqāq, 269; Hay, I, 146=302; Aģāni, 1X, 151; Šibl.i, 137, Reste2, 173, Loth, Classenbuch, 80.
- SAFSAF YĀSĪNIYYA (?), 141 Un problème insoluble est posé par ce nom qui apparaît sous la forme Šafšaf dans Hay., I, 150=310.
- [SAĞĀHI] BINT 'UQFĀN [AT-TAMĪMIYYA], 134 Prophétesse et devineresse qui prétendit à la prophétie et épousa Musailima (q.v.), elle s'appelait Umm Sādir bint Aus ibn Hikk ibn Usāma, ou bint al-Hāriţ ibn Suwaid ibn 'Uqfān; v. E.I., s.v., IV, 46, art. de VACCA
- AS-SĂ'IB IBN ŞAIFI, 5 Compagnon du Prophète; Ğāhız, Bayān, I, 250 (en II, 20, il l'appelle as-Sā'ib ibn Abī Şaifī), reproduit les paroles du Prophète; va aussi Tabarī, III, 2387, 2398; Iṣāba, no 3066. Mais c'est à son fils Qais que le Prophète aurait dit la phrase reproduite dans le texte (Iṣāba, no 7176).
- SA'ÎD IBN QAIS, 21 Général, compagnon de 'Ali; il commandait les Hamdân; v. Mas'ūbī, IV, 354; 'Iqd, III, 340; Tab./Zot., III, 581; Ya'Qūbī, II,

du Hayawān cite en note (IV, 325, n. 6) un texte d'Ibn al-Kalbī d'où il ressort que le père de Quḍā'a, Mālık ibn Ḥimyar étant mort, sa veuve épousa Ma'add ibn 'Adnān, dont Oudā'a devint ainsi le fils adoptif.

QURAIŠ, 8, 176 ---

R

RABĀH/RIYĀH IBN KUHAILA (?), 139 — Célèbre devin et magicien surnommé 'arrāf al-Yamāma; un vers indique qu'il était aussi guérisseur:

Je dis au 'arrāf de la Yamāma: soigne-moi, et, si tu me guéris, tu seras un vrai médecin.

- Son nom diffère avec les sources: Riyāḥ ibn Kuhaila, dans *Timār*, 81-2; Rabāh ibn Kaḥla dans *Hay.*, VI, 62 = 204; Riyāh Abū Kalḥaba dans Ibn Qut., Šī'r, 396; Rabāh ibn 'Ağala dans *Prolégomènes*, I, 224.
- AR-RABI' IBN DUBAI' (?), 60 Compté au nombre des macrobites, Ham-Dānī, Iklīl, VIII, 229-31, l'appelle الربيم بي صبر et lui assigne 200 ans; Mu'ammarīn, 5, le nomme Rubai' ibn Dabu' al-Fazārī et le fait vivre 340 ans; T.A., s.v., donne aussi Rubai'; Ṭabarī, I, 1254 et Ibn Bābawaih, Ikmāl, 304, donnent
- RADWĂ, 73 Montagne à sept étapes de la Mekke. Les Ši'ites Kaisānutes croient que Muhammad ibn al-Ḥanafiyya y demeure entre un lion et une panthère (num'); deux sources d'eau et de miel y coulent; c'est de là qu'il sortira pour emplir la terre d'autant de justice qu'elle l'était d'iniquité; v. Qazwini, 149; Abriss, I, 189; Yagūr, Buldān, II, 790, etc.
- RĀFI¹ IBN HURAIM, 17 Poète antéislamique; v. Amālī, II, 182, Buḥalā¹, à l¹index; Hizāna, IV, 367.
- RÄFI' [IBN 'UMAIR] AL-MUḤIŠŠ, 63 Guide des premiers temps de l'Islam, devenu proverbial; v. Ibn Qur., 'Uyān, I, 142-3; Ṣahāh, s.v.; Buḥalā', à l'index; Iṣāba, nº 2541, semble le confondre avec Du'aimis ar-Raml (q.v.).
- AR-RAMMĀḤ, 134 Ibn Mayyāda, poète sur lequel v. Івп Qur., Šī'r, 484-5; Agānī, III, 88 sqq.; Abriss, I, 184-6.
- RIB'I, 134 II s'agit sans doute de Rib'ī ibn Ḥirāš, des Banū 'Abs de Kūfa, qui passe pour avoir parlé après sa mort et avoir dit (القانوية والمنافقة والمنافقة المنافقة المنافقة والمنافقة المنافقة ال

- AL-QA'QĀ' IBN ŠAUR [ıbn an-Nu'mān aḍ-Dihlī], 85 L'un des «suivants» et personnage important de l'époque umayyade; v. Lisān al-mīzān, IV, 474; lštiqāq, 211; 'Iqd, III, 311; Hay., VI, 107=327; Bayān, I, 55, III, 203; Timār, 377; TABARĪ, II, passim.
- QÂRÛN, 66 Le Coré de la Bible dont on a fait, à cause de ses richesses et de sa science, l'un des fondateurs de l'alchimie (E.I., s.v., II, 827-8, art. de Macdonald). Le Fihrist, 352 (trad. apud Berthelot, III, 27), précise que la révélation de «l'œuvre» a été «faite par Dieu à Moise et à Aaron [pour dorer le Tābūi al-Taurāt, Kisā'i, 229] et que celui qui opérait en leur nom était Qārūn. [D'après Kisā'i, 229, la sœur de Moise était la femme de Coré et c'est elle qui apprit l'alchimie pour l'enseigner à son mari]. Celui-ci ayant accumulé beaucoup d'or et d'argent et en ayant formé des trésors, fut, sur la prière de Moise, enlevé par Dieu, qui s'était aperçu de l'arrogance, de l'orgueil et de la méchanceité que lui avaient inspirés les richesses qu'il décienait». D'après Țab./Zot., I, 382-4, il était primitivement orfèvre; v. aussi Sbell, 218, Sidersky, 95-97.
- QĀSIM AT-TAMMĀR, 19, 53 Mu'tazılıte contemporain et ami de Ğāḥiz;
 v. Buhulā', à l'ındex.
- QAŞR AL-HĀĞARĪ, 17 Non identifié.
- QIRĀ et 'IRĀ, 40 Alexandre le Grand est fils de Philippe et d'Olympias, mais on lui attribue une naissance surnaturelle, en lui donnant pour père un ange, comme à Bilqis (Hay, I, 86=138, Timār, 226, Bahiaqi, 108; Krsā'ī, 287, Šiblī, 70). Son père est appelé 'Îrā où l'on peut reconnaître le syriaque المنه = ange (cp. Daniel, IV. 14 א"ט"), à sa mère, on donne le nom de Qirā qui fait songer à xuç(x maîtresse, mais il est assez curieux de rencontrer pareille association Birūni, India, 47, écrit à propos des parents d'Alexandre إن تعظيما بوس ما المرابع المرابع
- QIŠŠA, 139 Sorcier jusf
- QUDĂ'A, 41 Groupe de tribus auquel H Lammens a consacré dans l'E.I., II, 1157-8, un art. qui ne semble pas toujours très clair. La question posée par Ğāhiz qui demande si les Qudă'a descendent de Ma'add ibn 'Adnān ou de Mālik ibn Ḥimyar, est provoquée par une modification dans la généalogie de ces tribus. D'abord agrégés aux 'Adnānites, les Qudă'a, sans doute pour des raisons politiques, s'affilièrent au groupe yéménute; c'est à ce revirement que font allusion les vers cités par Ğāhiz dans Hay., IV, 107=325, sur le passage des Qudă'a aux Qaḥṭānites après avoir été Nizārites. Les généalogistes trouvèrent évidemment des raisons valables à ce revirement et l'éd.

- NOH, 37, 38, 77, 188 Le Noé de la Bible; v. E.I., s.v., III, 1013-14, art. de Heller. Il passe pour avoir vécu 1000 ans (*Timār*, 31) ou même 1450 (*Mu-ammarīn*, 1-2) et sa longévité est proverbiale chez les Musulmans.
- AN-NUMAIRI, 76 Il s'agit probablement de Šarīk ibn Ḥunāsa qui rapporta une feuille d'un arbre du Paradis (Hay., I, 146=301).
- AN-NU'MĀN IBN AL-MUNDIR, 21, 47, 137, 145 Le dernier roi laḥmide d'al-Ḥira (vers 580-602 de J.-C); né paien, il se fit baptiser à la suite d'un incident rapporté ci-dessus (s.v. Hišām ibn Ḥalaf).
- NÜN, 43 Nom du poisson dans le ventre duquel Jonas resta 40 jours (v. Coran, XXI, 87; TAB./Zot., II, 132; Hay., VII, 62-3=207). D'après IBN QUT., Muḥtalif, 10, les Élus du Paradis mangeront du foie du poisson qui supporte la terre.

P

- PLATON, 83, 166, 190 v. E.I., s.v. Aflāţūn, I, 177-9, art. de CARRA DE VAUX.
- POLÉMON, 191, 193 Écrivain grec qui paraît avoir vécu au Hème s. de J.C.— et n'est peut-être pas Polémon de Laodicée —. Les Arabes ont connu de bonne heure son Tratié de physiognomonie (Hay., III, 146; YA'QŪBĪ, I, 135; IBN ḤAZM, Tauq/BERCHER, 83) qui a été édité à Alep en 1929, on en trouvera une analyse suivie d'une bibliographie dans MOURAD, Physiog, 44-46.
- PYTHAGORE, 150 -

Q.

- QĀF, 44 Nom de la montagne qui entoure le monde terrestre; v. E.I., s.v., II, 654-6, art de Streck; Blachère, Introduction, 147.
- QAḤṬĀN, 41, 145 2 Nom de l'ancêtre de tous les Arabes du Sud, les sources arabes lui donnent généralement les ascendants suivants: 'Ābar-Šālaḥ-Arfaḥšaḍ-Sām-Nūḥ; v. E.I., s.v., II, 669-71, art. de Fischer.
- QAINAS, v. Buntus.
- QAIS IBN ZUHAIR, 33, 125 Chef des 'Abs; c''est lui qui prit part à la bataille de Dāḥis et Gabrā'; surnommé Qass ar-ra'y «Qass l'avısé», il est surtout connu pour sa sagesse dont CAUSSIN, II, 413, donne un exemple; on dit en proverbe احمى من قبيل به رهور (MAID., I, 284; Hay., IV, 30=84) mais il est aussi compté au nombre des poètes (Ya'QūBi, I, 311); v. encore TABAnī, II, 1096; Isn Qur., Ma'ārf, 37, 262.
- QAIŞAR, 44 Désignation habituelle de l'Empereur d'Orient; v. E.I., s.v., II, 699-700, art. de Schaade.
- AL-QAL'A, 156 Peut-être s'agit-il de Kalah (al-Qal'a), ville de l'Inde où se fabriquaient des sabres renommés; v. YAQOT, Buldān, IV, 162.

NAHR BALH, 39 — Désigne chez les auteurs arabes le Ğaiḥūn = Oxus = Amū Daryā; v. E.I., s.v. Djaiḥūn, I, 344-7, art. de Barthold. Ce fleuve serait le premier créé par Dieu (IBN Qur., Ma'ārīf, 7); v. supra, Furāt.

NĂ'ILA, 66 - v. supra, Isaf.

NAKIR, 77 - v. supra, Munkar.

- NAȘR IBN DUHMĂN, 60 Il ne donna qu'à 190 ans des signes de décrépitude; sa tribu (Gațafăn) qui avait encore besoin de lui, demanda à Dieu de lui rendre sa lucidité et sa jeunesse; ce vœu fut exaucé, mais Nașr ne tarda pas à mourir; v. Mu'ammarīn, 70; Igd, III, 299; ȚABARI, III, 2364.
- NAȘR IBN AL- ḤAĞĞĀĞ, 107 Très bel homme recherché par les femmes; 'Umar, après lui avoir fait couper les cheveux, dut l'exiler à Başra; v. Iṣāba, nº 8839; Bayān, II, 205; Ḥay., IV, 73 = 217; ṬABARĪ, III, 480; SUBKĪ, I. 147, sqq.
- AN-NATF, 66 An-Națf ibn Ğubair ibn Hanzala al-Yarbū'ī s'empara, en pillant une caravane envoyée par le vice-roi du Yémen à Parviz, de deux sacs de pierreries et de bijoux d'or. Après avoir vendu son butin et distribué de l'argent aux indigents pendant un jour entier, il demeura encore riche de ce qui lui restait (Caussin, II, 575-6). Il est resté proverbial et l'on dit: اهد العلق المائة (Maid, II, 135; Ibn Qut., Ma'ārīf, 264) من كمز الطف ما المائة (Maid, II, 373; Timār, 109-110; 'Iqd, III, 12, 13); v. encore Ibn Nubāta (marge de Sapanī, I, 46-48).
- AN-NAZZĀM, 33, 166 Ibrāhīm ibn Sayyār an-Nazzām, célèbre mu'tazılıte maître de Ğāhız, m. entre 220 et 230/835-45, v. E.I, s.v, III, 953-4, art. de Nyberg.
- AN-NIL, 39, 80 Le fleuve Nil, v. E.I., s.v., III, 979-84, art de Kramers La remarque relative au cours du Nil se retrouve chez d'autres auteurs, notamment Qazwini, 164 (v. E I, 980a) L'expression און בי פול בו בי פול בי פול
- NIMRÜD, 51 Le Nimrod de la Bible; v. E.I., s.v. Namrūd, III, 900-2, art. de Heller.

NITAS, v. Buntus.

- AN-NÜBAHÄR, 63 Temple du feu à Balh; v. Mas'ūdī, IV, 47 sqq., Yāqūt, Buldān, s.v.; Qazwīnī, 221; Ibn al-Faqīh, 157, 322-4, etc.
- NUHM, 66 Idole de l'Arabie ancienne; v. Reste², 57-8; Freytag, Einleitung, 357.

- 5=17; IBN Qut., Ma'ānf, 216; Ya'QūBi, II, 337, 443; ȚABARI, à l'index; Bayān, à l'index; Massignon, Cadis, 107.
- MUHĀRIQ, 33 Muḥāriq ibn Yahyā, maulā d'ar-Rašīd, chanteur célèbre, m. sous Mutawakkil; v. Abriss, II, 83-6; Bayān, I, 123; Hay., VI, 6=16; Agānī, XXI, 143; 'Iqd, VII, 5, 33.
- MUHĀRIQ IBN ĠIFĀR, 21 Non identifié; il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- MUNKAR, 77 Munkar et Nakir, noms de deux anges qui examinent et punissent éventuellement les morts dans leur tombe; v. E.I., s.v., III, 174, art. de Wensings.
- MÜRISŢUS/MĪRISŢUS, 150, 192 «Auteur grec (?) d'ouvrages sur des instruments de musique, qui n'ont été conservés qu'en arabe» (E.I., suppl. s.v., art. de FARMER qui essaie d'identifier ce personnage et pense que Mūrisţus, Mūrţus et Mīrisţus ne font qu'un).
- MÜSÄ, 146 Moise. Le mot ğirāb, qui apparaît dans un vers cité ci-dessus (s.v. Kuwair), fait peut-être allusion à Coran, XVIII, 59 sqq.; v. aussi Hay., IV, 53=158.
- MUSAILIMA AL- HANAFI, 134 Prophète des Banū Hanīfa, contemporain de Mahomet; v. E I., s v., III, 796-7, art. de Buhl; sur ses procédés, v. IBN Out., Ma'ārīf, 178.
- AL-MUŠAQQAR, 38, 63 Château fort situé dans le canton de Hağar et occupé par un corps de cavaliers persans (Asābiḍa) dont le commandant était surnommé al-Muqābir (CAUSSIN, II, 576 sqq.; ĞAWĀLĪQĪ, 10-11; YĀQŪT, Buldān, IV, 541-2). L'histoire connaît un «yaum al-Mušaqqar» (MAID, II, 399) et un «yaum şafqat al-Mušaqqar» (Timār, 109).
- AL-MUSTALIQ IBN SA'ÎDA, 1513 Surnom de Ğadima ibn Sa'îda (ou Sa'd) qui fut le premier à chanter dans la tribu de Ḥuzā'a (Surnoms, 226-7; BAIHAQĪ, 395, précise نفتى بالركبانية; FREYTAG, Einleitung, 142).
- AL-MUSTARI, 29, 75, 114 La planète Jupiter; v. E.I., s.v., III, 800-1, art. de Hartner.
- AL-MUZLIM, 44 v. Buntus.

N

- NĂBIĠA BANĪ ĞA'DA, 60 Ce poète célèbre passe pour avoir vécu 200 ans (Mu'ammarin, 71).
- AN-NAḤḤĀR IBN AUS AL-ʿUDRĪ, 63 Généalogiste arabe du ler s.; v. Hay., I, 179=365, III, 65=210; Tabarī, II, 214; Aģānī, VII, 95; Qāmūs, s.v.; Bayān, à l'index; Iṣāba, nº 8855, qui l'appelle هالنظاء.

- ضَمَنة الليك وأغيياء اللبّاد يزعمون أن لهر خاصّة "fournit les précisions suivantes في شيطان قد وكِّل بهر يقال له المدهب ، يسرب لهر الميران ويُشهِي لهر الطلبة لينتنهر ولبريهر المبحب إدا [إذ .1] طنه ال دلك من قبل الله تعالى .
- v. aussi Qazwini, 371; WZKM, VII, 187. Il est remarquable que ce nom désigne maintenant l'un des sept rois terrestres des génies (Doutré, 121).
- MUĞÄHID, 8 Il s'agit probablement du tābi'î Muǧāhid ibn Ğābir, connu sous le nom d'Ibn Ğubair.
- MUĞAZZIZ AL-MUDLIĞİ, 63, 123 Muğazziz ibn al-A'war ibn Ğa'da, qā'tf (q.v.) contemporain du Prophète; on ne sait cependant s'ıl s'est converti; v. Işāba, nº 7731. On signalera que muğazziz «tondeur» est l'équivalent de qā'if (v. E.I., s.v., kyāfa, II, 1108b). V. encore Lisān, XI, 2025; GOLDZIHER, Muh. Sl., I, 185; Hay., I, 56=124; Usd, IV, 303.
- MUĞĞÄ'A IBN MURĀRA, 21 Chef des Banū Ḥanīfa et compagnon de Musailma (q.v.); il fut fait prisonnier par Ḥālid ibn al-Walīd, mais il obtint des conditions de reddition acceptables en jurant de respecter l'Islam; Ḥālid épousa même sa fille; v. Ṭabarī, I, 1937-56, passim; Hay., IV, 119=371; Bayān, III, 276; Bitqāq, 209; Usd, IV, 300; Ya'QūBī, II, 146-7, Cansin, III, 371, 372, 375-7; Iṣāba, n° 7722; Ṭimār, 18; Marzubāni, Mu'ġam, 472. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- MUĞĞA'A IBN SI'R [AS-SA'DI], 21 Il fut proposé par al-Hağğağ pour gouverner le Ḥurāsān (ṬAB., II, 1140-1), il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- AL-MUHABBAL, 70 Rabi' (ou Ka'b) 1bn Mālik ibn Rabī'a, poète m. sous 'Umar ou 'Uṭmān; v. Caussin, II, 596-7; Surnoms, 214; Aġānī, XII, 40-45; Mu'talif, 177, Ibn Qut., Ši'r, 250; Bayān, II, 63; Išitqāq, 157; Mufaddaliyyāt, 207-224; Qazwinī, 373; ZDMG, XLV, 688. Le nom de son démon est 'Amr; v. Hay., VI, 69=225; supra, s.vv., 'Amr et Mishal.
- AL-MUHALLAB, 77 Célèbre général arabe, m. en 82=702-3; v. E.I., s.v., III, 684-5. TAB./Zor., parle d'une pleurésie, «maladie qui coinmence par une fluxion, gagne ensuite la poitrine puis les intestins », mais Ğāhiz, al-Qaul fī l-biġāl, 208a déclare qu'il est mort sur le dos de sa monture.
- MUHAMMAD, 182— Il semble qu'il s'agisse, non point d'un nom quelconque — comme l'a compris un copiste qui l'a remplacé par 'Amr — mais plutôt d'Ibn az-Zayyāt (v. le suivant).
- MUHAMMAD IBN 'ABD AL-MALIK, 33, 82— Le vizir Ibn az-Zayyāt, dont la kunya est Abū Ğa'far, ministre de plusieurs 'Abbāsides de 834 à 847; m. en 233/847; v. E.I., s.v., III, 714-5, art. de Zetterstéen.
- [MUḤAMMAD IBN 'ABD AR-RAḤMĀN] IBN ABĪ LAILĀ, 5 Cadi sous les Umayyades et les 'Abbāsides, m. en 148/765; v. Fibrist, 202-3; Ḥay., III,

Ces variantes nous inclinent à penser que les deux mots qui, dans le texte, précèdent Mašyah et Mašyānah, et qui sont écrite ميسرة وصره représentent également les noms des deux premiers hommes (cf. CASARTELLI, 122 sqq. qui donne Matro et Matrôyāi). Cependant, la graphie de ميسرة pourrait encore faire songer à Mithra, mais sur ce point la plus grande réserve s'impose.

MATTĀ, 133 — Saint-Matthieu.

MĂYŪTIS, v. Buntus.

AL-MAZDAKIYYA (?), 138 — Le texte portait ולבנגון qui fait songer à la «communauté des véridiques» ולבנגון chez les Manichéens (Fluegel, Mani, 67, 283, 284). On pourrait également songer à lire al-Miqlāṣiyya (v. Fihrist, s.v.), mais cette leçon, tout en cadrant avec le contexte, s'éloignerait considérablement du ms.; aussi, sachant que les textes que nous possédons s'appuient sur un ms. copié sous la dictée, est-il permis de voir là une altération ainsi schématisée: mazdakiyya mazdaqiyya (dont on a des attestations) > masdaqiyya. En fait, il s'agit très probablement du mouvement mazdakite, sur lequel on verra E.I., s.v., III, 492-5, art. de Guidi.

MIHRĀN, 39 — Nom donné par les écrivains musulmans à l'Indus; v. E.I., s.v., III, 557, art. de Haio.

MĪRISTUS, v. Mūristus.

MISHAL, 70 — Nom du šatān que la légende attribue à al-A'sā des Hamdān; v. Goldziler, Abhandlungen, I, 133; WZKM, VIII, 65; ZDMK, XLV, 688; Timār, 55; Širlī, 84. Čāhiz fournit au sujet des génies des poètes et de Mishal un commentaire d'un vers de la qaida d'al-Bahrānī qu'il n'est pas inutile de reproduire (Hay., VI, 25=81, VI, 69=225-6):

فإنهم يزعمون ان موكل فعل من الشعراء شبطانا يقول دلك الفعل على لمانه الشعر ; فرعمر المهراني ان هذه العجيّة بنت عمرو صاحب البُعثِل [q.v.] وان خالها مسجلٌ شيطان الاعشى. ودكر أن خاله همير وهو هبّاء وهبّاء هو الغرزدت... وأما قوله صاحب عمرو فكدلك إيضا يقال ان اسير شيطان الغرزدت عمرو [q.v.].

MIŞR, 51, 163 — Avant la fondation du Caire, le nom de Mişr désigne l'ancien quartier situé entre la mosquée de 'Amr et la rive droite du Nil; v. E.I., s.v., III, 590-1, art. de Wensinck. Авū L-Маңляін, Nugum, I, 50, fournit des précisions sur le nom de Mişr et (I, 51) rapporte que la ville a été construite par les petuts-fils d'Adam; pour Tiğu, 49, c'est 'Abd Sams=Saba'.

MU'AWIYA, 85 — Le premier calife umayyade, v. E.I., s.v., III, 659-63, art. de LAMMENS.

MUBĀRAK IBN SA'ID, 8 — Rapporteur de traditions (m. 180); il était le frère de Sufyān aṭ-Tauri; v. Ibn Qutaiba, Ma'ānf, 218.

AL-MUDHIB, 70 -- «Le Doreur», démon sur lequel Hay., VI, 59-60=194,

- Coran en prose rimée (GOLDZIHER, Abhandlungen, I, 70, n. 6); v. encore Reste², 136; Aġānī, XV, 70; Ištiqāq, 239; Naqā'ıd, 149, 600; Bayān, I, 281; MARZUBĀNĪ, Mu'ğam, 472, l'identifie à Abū Kabša; cf Işāba, IV, 164.
- MA'N IBN ZÂ'IDA, 21 Général et gouverneur umayyade qui se rallia ensuite aux 'Abbāsides; m. avant 158/775; v. E.I., s.v., III, 240, art. de ZETTERS-TÉEN; il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- MANĀF, 66 Divinité de l'Arabie ancienne, adorée par Qurais et Hudail; v. E.I., s.v., III, 241, art. de Wensinck.
- MANĂT, 66 Divinité féminine de l'Arabie ancienne, adorée surtout par les Aus et les Hazrağ; v. E.I, s v., III, 246, art. de Buhl.
- MĂNĪ, 133, 145 Prophète du Manichéisme; v. Puech.
- MARHAB, 66 Idole du Ḥadramaut; v. Freytag, Einleitung, 354, 366.
- MA'RIB, 63 Ancienne capitale des Sabéens, dans la partie sud-ouest de l'Arabic; v. E.I., s.v., III, 296-311, art. de Grohmann, qui n'indique pas la date possible de sa fondation.
- MÄRIYA, 66 Māriya bint Zālim ibn Wahb. Elle était la femme du roi de Gassan Ğabala III (495-529 de J-C; v. Caussin, II, 220 sqq). Elle offrit au temple de la Mekke ses ferronnières (qurt) ornées de deux perles de la grosseur d'un œuf de pigeon et d'une valeur inestimable. De là l'expression qurt (ou qurfā) Māriya qui équivaut à notre «tout l'or du monde», v. Maid., I, 242; 'Iqd, I, 289, 293, III, 12, 13; Ibn Qutt., Ma'ārif, 263; Mas'ūdī, III, 217; Timār, 505, Ibn Nubāta, (marge de Şafadī), II, 211.
- MĀSARĞIS (ou Māsarģawaih), 194 Médecin juif de Başra qui traduisit plusicurs ouvrages du syriaque en arabe; v. Fihrist, 297; Hay, 1V, 64=192; IBN Qipţi, à l'index; Bayān, II, 171, 174; IBN ABī UsaiBi'a, à l'index; Jewish Encycl., s.v.
- AL-MASIH, 65 Le Messie; v. E.I, s v., III, 444, art. de Wensinck.
- MAŠYAH (?) et MAŠYĀNAH (?), 47 Le premier couple humain constitué, dans la doctrine mardéenne, par deux jumeaux issus de la terre et de la semence de Gavōmart; v. Soderblom, 225, 249; Puech, 174. Le texte portait تنبه و et il nous a semblé que cette graphie, évidemment altérée, représentait néanmoins les deux noms tels que nous les avons écrits. Nous en avons une première attestation dans Hay., I, 87=190, avec le commentaire suivant: ورغر الموس أن الماس من ولد مهمة ومهنية وأنها تولدا فسا بن إرحاء المناس من ولد مهمة ومهنية وأنها تولدا فسا بن إرحاء الأنبي كذيرة ورغر الموس أن الماس من ولد مهمة ومهنية وأنها تولدا فسا بن إرحاء لله عنه الباب! الأنبي كذيرة ورغر الموس أن الماس بن ولد مهمة ومهنية وأنها أنها فلا من أرئاس نست من نظم الباب! مناس ومنالة كيوم بن وماسلة كي

- LŪQĀ, 133 Saint-Luc.
- LUQAIM, 63 Fils incestueux de Luqmān (q.v.) et de sa sœur qui, craignant que son mari ne lui donnât pas d'enfant, s'était glissée dans le lit de Luqmān avec le consentement de sa belle-sœur; v. Hay., I, 11=21-2; Bayān, I, 162, 283; Caussin, I, 17; Maid., II, 21, 352; R. Basset, Loqmān Berbère, xxxvii ne fait pas allusion à cet événement, mais rapporte les aventures de Luqmān et Luqaim.
- LUQMĀN, 8, 38, 63 Figure légendaire du paganisme arabe que la tradition présente comme un mu'ammir, comme un héros et comme un sage; v. E.I., s.v., III, 36-9, art. de Heller. Ğāḥiz précise (Bayān, I, 162) que Luqmān, père de Luqaim, n'est pas celui qui est cité dans le Coran.

M

- MA'ADD IBN 'ADNĀN, 41, 145 Terme collectif désignant les tribus originaires du nord de l'Arabie, et nom du fils de l'ancêtre premier 'Adnān; v. E.I., s.v., 111, 59-60, art. de Brau.
- MA'BAD AL-ĞUHANÎ, 166 L'un des premiers adeptes de la doctrine du libre-arbitre; v. Bayān, à l'index.
- AL-MADĀ'IN, 51 Séleucie-Ctésiphon; v. E.I., s.v., III, 76-83, art. de STRECK.
- AL-MAID, 47 Mand ou Maid désigne un peuple que les Arabes rencontrèrent dans le Sind; v. E.I., s.v., Mand, III, 251-2, art. de MINORSKY.
- AL-MAILĂ', 151 La phrase est passablement altérée; sans doute s'agit-ıl de 'Azza al-Mailâ', (q.v.).
- MAISARA (?), v. Mašyah.
- MAKKA, 4 La Mekke.
- MÄLIK DÜ R-RUQAIBA, 60 Mālik ibn Salamat aš-Šarr, surnommé Dū r-Ruqaiba à cause de la petitesse de son cou (IBN QUT., Ma'ārɪ/, 242); c'est le membre de la tribu des Banū 'Āmir (Caussin, II, 483, 484) qui vécut le plus longtemps, puisque son existence s'étend de la Ĝāhiliyya à Mu'āwiya (Mu'ammarīn, 97).
- MĀLIK IBN HIMYAR, 41 v. Qudā'a.
- AL-MA'MÜR AL-ḤĀRIŢĪ, 70 Ce personnage dont le nom varie avec les sources ([ˈsinqāq, 269: al-Ḥāriṭ ibn Mu'āwiya; Amālī, III, 149: Mu'āwiya ibn al-Ḥāriṭ ou Ma'mūr ibn Zaid; Mazusānī, Mu'ǧam, 472: al-Ma'mūr ibn יַּיִּיֹּיִ, est un devin (Mas'ūbī, IV, 188, où l faut corriger al-Ma'mūn du début du VIIème s. (CAussin, II, 582); il appartenait aux Maḍḥiǧ ([ˈsitqāq, 269; E.I., s.v., Kāhn, II, 666a) et compte au nombre de ceux qui avaient un ra'py (Ḥay,, VI, 62=203); il aurait aussi fait une imitation du

L

- LAMAK, 154 Lemech passe pour avoir été le premier à employer le luth. Il «avait un fils qu'il aimait tendrement, la mort le lui ayant enlevé, il suspendit le corps à un arbre; les jointures se désagrégèrent et il ne resta plus que la cuisse, la jambe et le pied avec ses doigts. Lemech prit un morceau de bois et, l'ayant taillé et raboté avec soin, il en fit un luth, donnant au corps de l'instrument la forme de la cuisse, au manche la forme de la jambe, au bec celle du pied; les chevilles imitaient les doigts et les cordes les artères» (Mas'ūni, VIII, 89) Mais on ne sait pas exactement à quel Lemech est rapportée la légende; s'agit-il de Lemech, fils de Mathusalem et père de Noé (Mas'ūpī, I. 73; IBN Out., Ma'ārif, 10; Ya'oŭbī, I, 9-10), du petit-fils de Noé qui fut chargé par son père Sem de la garde du cercueil d'Adam (Mas'ūni, I, 80), ou de Lemech fils de Cain à qui le 'Iqd, VII, 28, attribue l'invention du luth qui lui servit à pleurer son fils? FARMER (E.I., s.v., 'ūd, IV, 1038-41) pense au Lemech de la Genèse, IV, et rapporte les autres traditions. La légende est présentée sous une forme différente par Ванаді, 395.
- LUBAD, 38 Luqman ibn 'Ād (q.v.) vécut autant que sept vautours, soit 3500 ans d'après les approximations les plus larges; le dernier de ces vautours, qui s'appelait Lubad, a donné lieu à plusieurs expressions proverbiales: אַר אָר אַ דע (Iqd, III, 63); אַר אַ דע בע (MAID., II, 373); v aussi MAID., II, 116; Hay., III, 131 = 423; Tumār, 376; MAs'ūnī, III, 375; CAUSSIN, I, 16; R. BASEET, Loqmān berbère, XIX sqq.

- avons adopté la leçon de Hay., VI, 61=198, où ce personnage est également cité en même temps que 'Abd Allāh ibn Hilāl et Ṣāliḥ (q.vv.).
- KARDA-BUNDAD, 51 Hay., I, 36=72, parlant des Persans qui élèvent des constructions, pour perpétuer leur souvenir, cite la ville de ترویداد و qu'il faut lire کر دیداد avec Magdis, IV, 93; bâtie, selon la légende, par Hūšang, elle constitue une des cités qui forment al-Madā'in. YĀQŪT, Buldān, IV, 446, écrit کردافاذ دادشوره و دردشوره منبوطافور و دادشوره منبوطافور و دودشوره - qui n'offre aucun sens, nous کان وکان ومره T7 Les diverses éd. portant کاوه avions la possibilité de ne pas tenir compte du premier ou et de lire simplement وكان وم pour كيومرث = Gayömart, dont Ğāḥiz fait un karsvar (v. supra خوزث عامية); mais nous avons préféré adopter la leçon كاوه. Kāvi, Kāveh étant le nom du forgeron qui, après avoir eu un fils mis à mort par Zahhāk, ameuta la population d'Ispahan contre l'usurpateur, en prenant pour bannière son tablier de cuir qui devint le drapeau national iranien. Käveh établit Afridun sur le trône et fut nommé chef des armées, puis gouverneur d'Ispahan; v. Tab./Zot., I, 117 sqq.; Avertissement, 123-5; DESMAISONS, S.V.: STEINGASS, S.V.: CHRISTENSEN, à l'index, IBN HALDŪN, Muqaddima, 438, signale la valeur magique du drapeau de לנבטט . Ben-VENISTE, Monde Oriental, 214, précise qu'une œuvre de Mani appelée en arabe Sifr al-gabābira «Le traité des Géants», rapporte les hauts faits des «champions des temps héroiques que leurs exploits avaient haussés au rang de héros nationaux»; ce traité devait s'appeler en pehlevi *kāvakān nāmak, ce qui pourrait encore justifier la lecture survante du passage altéré: كاوكان . وكيبوث
- KAYŪMARŢ, 77 (v. la note précédente). Gayōmarţ, considéré par les Mazdéens comme le premier homme, est assimilé par les Arabes à Adam; v. Tab./Zot., I, 4 sqq.; Mafāith, 38; Casartelli, 121 sqq.
- KINĀNA, 125 Tribu arabe établie dans la région de la Mekke; v. E.I., s.v., II, 1076-7, art. de Krenkow. On sait que Ğāhiz était un maulā des Kināna, ce qui explique sa menace.
- KISRĂ, 160 Chosroès. Bien que Kisrā soit devenu l'appellation des rois de Perse, et non plus seulement le nom d'Anôšarwān et de Parvīz, il semble bien qu'il s'agisse ici de ce dernier, Chosroès II.
- KIŠŠA (?), 139 Sorcier juif.
- KURZ IBN 'ALQAMA [ibn Hilāl al-Ḥuzā'i], 63 Qā'if (q.v.) et Compagnon du Prophète; v. Ḥay., VI, 7=19; Iṣāba, 7397; Usd, IV, 237; Ištiqāq, 277; TABARĪ, III, 2366; 'Iqd, III, 332.
- KUWAIR (?), 70 A propos de la qaşīda d'al-Bahrānī sur les curiosités de la création (Hay, VI, 25-6=80 sqq., avec commentaire, 44 sqq.=147 sqq.), Ğāḥiz cite des vers du mètre haftf dont les derniers sont les suivants:

- il est le fils du patriarche Abraham dont la généalogie remonte à Héber ('Ābar).
- ISMĂ'ÎL IBN 'ALÎ, 159 Le frère de Şālıh (q.v.); tous deux sont les fils de 'Alī ıbn 'Abd Allāh ıbn 'Abbās et les frères du calife as-Saffāh. Ismā'īl occupa des postes importants et fut notamment gouverneur du Fārs sous al-Manṣūr; v. Tabarī, à l'index.
- ISTĀŠF, 44 Hystaspe (avestique Vištāspa) est le nom du père de Darius qui passe pour avoir protégé son contemporain Zoroastre, à la religion de qui il se convertit en obligeant ses sujets à l'adopter également; v. Mas'ūnī, IV, 47; Duchesne-Guillemin, Zoroastre, 29; Christensen, 117, et passim; E.I., s.v. Madjūs, III, 102a.
- IYĀS IBN MU'ĀWIYA, 21 Cadı de Başra célèbre par sa perspicacité; m. vers 121/739; v. E I, s v., II, 603. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.

K

- AL-ΚΛ'ΒΑ, 61, 66 Lc temple de la Mekke; v. E I, s v, II, 622-30, art. de Wensingk.
- KA'BAT NAĞRĀN, 63 D'après la légende, les Chrétiens de Nağrān avaient fait bâtir une église que l'on appelait la Ka'ba de Nağrān, parce qu'elle était construite sur le modèle de la Ka'ba de la Mekke (Caussin, I, 160, Hay, III, 44=40; Lammens, Arabie Occid, 17). Abū 'Ubaida en fait un argument šu'ūbite et déclare que c'est pour rivaliser avec les Persans que les Arabes ont élevé de hautes constructions, notamment cette Ka'ba (Hay, I, 36=72; repris par Timār, 412-3). Mais quelques auteurs disent que c'était seulement une immense tente formée de 300 peaux cousues ensemble (Caussin, I, 160); v. aussi Yāqūr, Buldān, II, 703.
- KĀHINAT SA'D HUDAIM, 139 La devineresse, la sybille des Banū Sa'd (Qudā'a), qui habitait la Syrie; c'est à elle qu'on s'en rapporta pour le droit de disposer de l'eau de Zamzam quand 'Abd al-Mutţalib découvrit ce puits (vers 540 de J.-C. d'après Caussin, I, 261, qui fourmi cette tradition; de même Douttfs, 29); sur le puits de Zamzam, v. E.I., s v., IV, 1281, art. de Carra de Vaux.
- KALILA et DIMNA, 156 Titre d'un ensemble d'apologues indiens à l'usage des princes, traduit du sanscrit en pehlevi et de cette langue en arabe; Gähiz disposait de la traduction en prose par Ibn al-Muqaffa' et de l'adaptation en vers par Abān al-Lāhiqī; v. E.I., s v., II, 737-41, art. de Brockelman. On ignore le nom de l'auteur de l'œuvre originale, que Mas'ūpī, I, 159, attitubue néanmoins au roi de l'Inde Dabāalim.
- KARBĀŠ (?) AL-HINDĪ, 139 Le texte imprimé portait كر دباش mais nous

'Umăn; il mourut en 84/703-4; v. E.I., s.v., II, 506, art. de Brockelmann; il ressort du texte qu'il était de petite taille.

AL-INĞİL, 184 — L'Évangile.

IQLIDUS, v. Euclide.

'ÎRĂ, v. Qīrā.

- IRMIYĂ', 40 Jérémie. L'assimilation de Jérémie à al-Ḥadir (q.v.) est due à Wahb ibn Munabbih, v. E.I., s.v. Jérémie, II, 618, art. de Wensinck.
- ISĀ, 164 Jésus-Christ. Le Coran, XIX, 31, rapporte les paroles prononcées par Jésus au berceau (v. aussi V, 109). Comme le contexte l'exigeaut, Van VLOTEN a ajouté les mots المل الله mais le Coran ne fait pas allusion aux paroles de Jésus dans le sein de sa mère. Il faut donc songer à la tradition d'après laquelle, lorsque Joseph s'étonna de la grossesse de Marie, Dieu donna la parole à Jésus (Kisā'ī, 303); en outre, lorsque Marie priait, Jésus, dans son sein, s'associait à sa prière (Tab./Zor., I, 539).
- ISĀF, 66 «Les Čurhumites s'abandonnèrent à toutes sortes de désordres et d'excès dans le temple [de la Mekke], l'un d'eux alla même jusqu'à y commettre avec une femme un acte de fornication. L'homme s'appelait Isāf et la femme Nā'ıla. Dieu les changea tous deux en pierres, dont on fit plus tard deux idoles, qui furent adorées comme intermédiaires entre l'homme et la divinité. Suivant une autre tradition, c'étaient deux pierres ordinaires que l'on tailla en forme humaine et auxquelles on donna le nom de ces deux coupables» (Mas'ūpi, III, 100-101); v. aussi Freytag, Einleitung, 342-4; R. Basset, 1001 Contes, III, 202; E.f., s.v., II, 561-2, et ajouter à la bibliog. Caussin, I, 199, 266, qui attire l'attention sur les noms des coupables: Isāf fils de Suhail (Canope) et Nā'ıla fille d'aḍ-Dı'b (Le Loup, constellation australe).
- ISHĀQ AL-MAUSILĪ,8 Célèbre musicien et compositeur de l'époque abbāside; v E I, s.v., Ibrāhīm, II, 465, art. de Torrey; Yāgūr, Iršād, II, 197-226.
- AL-ISKANDAR, 40 Alexandre le Grand. L'assimilation Alexandre Du l-Qarnain du Coran remonte à une date fort ancienne; Ğāhiz, est peut-être le premier à l'avoir révoquée en doute; en effet Timār, 223, se réfère explicitement à ce passage du Tarbit et reproduit une longue dissertation du Cadi Abū l-Hasan 'Alī thn 'Abd al-'Azīz al-Ğurğānī (v. suḥra, p. xvii, n. 3) qui répond à la question posée en faisant appel à des traditions d'origine grecque, persane et arabe. De leur côté, Birūnī, Ālār, 36sqq. et d'autres auteurs (v. E.I., s.v.), étudient très sérieusement le problème qui vient encore de faire l'objet d'un long travail d'Abū l-Kalām Āzād dans Taqāfrt al-Hind, 1950. Sur les parents d'Alexandre, v. infra, Qīrā.
- ISMĀ'ĪL, 41 Ismael, ancêtre des Arabes Musta'rıba dont 'Adnān est l'aïeul;

- IBN SĂ'ID, 40, 65 «L'Antéchrist que les Arabes nomment Daǧǧāl (q.v.) est d'origine araméenne. Le Coran ne le nomme pas, mais la tradition mentionne un Juif médinois, Ṣāf, ibn Sā'id (ou Ṣayyād) que le Prophète aurait déclaré être le Daǧǧāl. Dès lors, personne ne lui adressa plus la parole ni ne voulut plus le fréquenter... Lorsque les Arabes arrivèrent devant la ville de Nihawand, les moines et les prêtres leur criaient du haut des murs: «Ne vous donnez pas de peine, Musulmans; cette ville ne sera prise que par le Daǧǧāl!» Ils entrèrent dans la ville grâce à l'aide de Sāf ibn Ṣā'id qui combattait dans les rangs des Musulmans... Ṣāf ayant disparu mystérieusement pendant la bataille de la Ḥarra (63 de l'H.), on lui chercha un successeur dans le rôle de Daǧǧāl, et comme celui-ci était aveugle de l'œil droit, les borgnes avaient beaucoup de chances» (VAN VLOTEN, Recherches, 59-60). V. aussi Tabarī, I, 2565-6; Aǧānī, XIX, 25, Qurtusī, 180-1; Sprenger, Leben, III, 29; Maodisī, II, 166; 'Asoalānī, Mīzān, II, 70-1.
- IBN ŠARYA, 63 'Ubaid ibn Šarya al-Ğurhumī est considéré comme l'un des précurseurs de l'historiographie arabe (v. Buḥalā', à l'index). Cependant, en admettant que ce personnage ait une existence réelle, un élément de sa biographie est de nature à entretenir la suspicion et à faire douter de la qualité de ses traditions; il passe en effet pour avoir vécu, comme son père, 220, 300 ou même 350 ans, v. Mu'ammarin, 40-43; Fihrist, 89-90; HAMDĀNĪ, Ihlīl, VIII, 251; IBN BĀBAWAH, Ikmāl, 303-4; WUESTENFELD, Geschichtschreber, n° 5. Sur l'orthographe du nom de son père, v. suþra, xvii.

IBN 'UMAR, v. 'Abd Allah ibn 'Umar.

IBN 'UYAINA, v. Sufyān.

IBRĂHÎM IBN ISMĂ'ÎL, 8 — Non identifié avec certitude; v. cependant un răwi de ce nom dans Tabari, à l'index.

IBRĀHĪM IBN SAYYĀR, v. an-Nazzām.

IDRIS, 40 — Prophète mentionné dans le Coran et assimilé par les Musulmans à Enoch, v. E I, s v., II, 477-8, art de Wensinck; G. Wiet, Murtadi, 86.

IFLĀTŪN, v. Platon.

- 'ILBĀ' IBN AL-HAIŢAM, 21 Des Sadūs, contemporain de 'Umar ibn al-Ḥatṭāb, qui prit part aux conquêtes et à la Bataille du Chameau; il était laid, borgne, mais éloquent (v. Boyān, I, 201 — III, 182, TABARĪ, I, passim; Iṣāba, nº 6449, où son nom est épelé). Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- ILYĀ, 40 Ce nom (également sous la forme B lyā) doit désigner Elias (Ilyās) qui est parfois confondu avec al-Ḥadir et non avec Yahyā; v. E I., s.v., Ilyās, II, 500b, art. de Wensinck.
- 'IMRÂN IBN HITTÂN, 21 Poète et orateur hârigite, «le chef des quiétistes parmi les Şufriyya», qui fut poursuivi par al-Hağğâğ et dut se réfugier au

sonnage était un riche commerçant 'âdite que Luqmān ibn 'Ād protégeait moyennant une redevance; celle-ci était déposée au haut d'un col; en voyant une fois cet amas de marchandises, Luqmān se serait écrié: «Ibn Baid a obstrué le chemin». D'après une autre version rapportée par al-Aşma'i il aurait égorgé sa chamelle en haut du col et coupé ainsi le chemin. Une autre explication du proverbe est encore fournie par R. Basset, Loqmân berbère, xxxiii (qui semble confondre cet Ibn Baid avec le poète kūſien Ḥamza ibn Bid). Maidānī, I, 341-2, propose de prendre l'expression dans son sens figuré et de l'appliquer à ceux qui, tenant leurs engagements ou employant un procédé habile, barrent la route à leurs ennemis. De toute évidence, il s'agit là d'un vieux proverbe à propos duquel les lexicographes ont été obligés de forger une fiction pour l'expliquer.

- IBN BUQAILA, 60 'Abd al-Masīh ibn 'Amr ibn Qais ibn Ḥayyān ibn Buqaila al-Gassānī, personnage légendaire qui aurait vécu 350 ans (320 seulement dans le Mustafraf, II, 44, qui l'appelle Ibn Nufaila). C'est lui qui aurait été chargé par Chosroès II Parviz d'aller consulter le devin Saṭīh (q.v.) sur un songe fait par un möbed. Il connut l'Islam. mais ne se convertit pas; c'est cependant lui qui aurait conseillé à Sa'd ibn Abī Waqqāş de choisir l'emplacement où fut bâtie Kūfa; v. Mu'ammarīn, 38; Mas'ūnī, I, 217, 219, II, 228; Avertissement, 459; Ya'qūnī. II, 6; 'Iqd, à l'index; R. Basner, 1001 Contes, III, 213-6. D'après Hamdānī, Iklīl, VIII, 177, c'est lui qui a bâti le Qaşr Abyad à Hīra et son tombeau est dans cette ville.
- IBN DAIŞĀN, 134 Bardésane, philosophe syrien d'origine parthe; sur sa doctrine, v. E.I., s.v., II, 392, art, de HUART.
- IBN ĞUD'ĀN, v. 'Abd Allāh ibn Ğud'ān.
- IBN AL-KAYYIS, 63 Zaid ibn al-Kayyis an-Namarī, généalogiste de l'époque de Yazīd ibn Mu'āwiya; v. Ṣaḥāḥ, s.v., Kys; Ḥay., III, 65=210; Bayān, à l'index; Fihrist, 90; IBN Qur., Ma'ārīf, 233; Wurstenfeld, Geschichtschreiber, n° 8.
- IBN LISĀN AL-ḤUMMARA, 63 Abū Kilāb 'Ubaid Allāh ibn al-Ḥusain (ou Warqā' ibn al-Ḥusain, des Banū Taim al-Lāt ibn Ṭa'laba; il est considéré comme l'un des meilleurs généalogistes arabes du temps de Mu'āwiya. On dit en proverbe عمر من ابى لسان الحمرة (et aussi إنسب من ابى لسان الحمرة (mais peut-être pour: إلم إلى الحرة) ; v. Maidāni, II, 309; Ḥay., II, 73; Isn Qitt., Ma'ārif, 233; Agānī, XIV, 138; Ištiqāq, 213; Fihrist, 99; Danīrī, s.v. hummar; Bayān, III, 106, avec une notice sur Lisān al-Ḥummara; Goldziher, Abhandlungen, II, p. XII.
- IBN AN-NAȚŢĀH, 63 Abū 'Abd Allāh Muḥammad ibn Şāliḥ ibn an-Naṭṭāḥ, généologiste et rapporteur de traditions de l'époque 'abbāside (m. en 252/866); v. Hay., III, 65; Fikrist, 107, qui fournit la liste de ses ouvrages et précise qu'il est le premier à avoir écrit l'histoire de la dynastie. Il ne doit pas être confondu avec Bakr ibn an-Naṭṭāḥ, poète de l'époque d'ar-Rašīd sur qui on verra notamment Hay., III, 60; Ta'ṛh Baḍdād, V. 357-8.

- tes (Fihrist, 353; Dozy, Documents, 298); c'est lui qui aurait enseigné aux Ḥarrāniens les pratiques de leur culte (Dozy, Documents, 292). Mais les Sabéens qui identifient Hermès à Mercure lui donnent aussi le nom d'Idrīs (sans doute pour l'Islamiser) alors qu'Idrīs est lui-même identifié à l'Enoch de la Bible; v. Bīrūnī, Ātār, 206; Mas'ūnī, I, 73; Maqdisī, II, 88. Kisā'ī, 124 sq., fournit une autre interprétation: [مريع المنافية الإدريس قبر المنافية إدريس قبر كل المؤمنة ومن حليقة إدريس قبر كل المؤمنة ومنافية الحالة على المؤمنة ومن حليقة إدريس قبر كل المؤمنة ومن حليقة إدريس قبر وحل عابد السها ومنافية المؤمنة إدريس قبر المؤمنة ومن حليقة إدريس قبر وحل عابد السهاد ومنافية إدريس قبر المؤمنة ومنافية ومناف
- HIŠĀM IBN ḤALAF IBN QAWĀLA (?) AL-KINĀNĪ, 145 Notable antéislamique, grand-père de 'Amr ıbn Huraıt, Hay, 1V, 121 = 375, dit simplement: جو الله على رأسه [الميان عالم المدر] حلمه بي توالة (كدا) الكياني عام حال المياني عام حال mais Ibn Qurt., Ma'ārif, 128, 1 2 sqq, précise: المناسات على الميان الميان الميان الميان على رأس الميان كان على دين العرب ، فتح ؛ فلها صار يمكن رأه هشام فقال : إهدا الملك المرب ؛ قانوا: تمر ; قبال على رأسه لندل: فتجول عن ديم العرب وتنصر ،
- HISMĀ, 73 Localité située dans le désert de Syrie, v. Yāqūr, Buldān, II, 267.
- AL-HUĞAIMÎ, 139 Non identifié 'Asqalāni, Lisān al-Mīzān, I, 221, cite un nommé Ahmad b. 'Atā' al-Hugaimī al-Basrī az-Zāhid qui est un fantaisiste et sans doute aussi un imposteur.
- HULAIS (?) AL-ḤATṬĀT [AL-ASADĪ], 139 Ce personnage est cité parmi les devins dans Hay, I, 32=63; cf Muḥassas XIII, 208
- HURRAH ARDAŠIR, 44 Hurrè i-Ardašēr est le nom du Fīrūzābād moderne; cette ville qui s'appelait Gör fut nommée Ardašēr-Hvarreh «Gloire d'Ardéchir» par le roi sāsānide de ce nom, v Christinsen, 94, Desmaisons, s v في خي في v. Bābawaih.
- ḤUZĀ'A, 41, 176 «Les traditions arabes sont unanimes à dire que les branches principales de la grande tribu de Azd se séparérent au début du IIIème s. de notre ère, les unes s'établirent définitivement à la Mckke, les autres, en plus grand nombre, se dirigerent vers la Syrie» (Surnoms, 79, cf Calssin, I, 215) Le nom de ces parties «éparées», Ḥuzā'a, est rattaché à la ratine HZ' (E.I., s.v., II, 1041-1, art de Krenkow), mais on est en présence d'une étymologie populaire; v. encore Liañ, s.v.

I

IBLIS, 37, 58, 70, 72, 139 -

IBN ABĪ-LAILĀ, v. Muhammad ibn 'Abd ar-Rahmān.

IBN 'AQIB (?), 146 — Non identifié. On signalera cependant l'existence, à l'époque d'al-Ma'mūn, d'un faux-prophète nommé عند اقة بى مسون بر مسلم qui fournirait une lecture acceptable.

IBN BAID (ou BID), 41 — Allusion au proverbe: سد ابن بيض الطريق. Ce per-

- دمريرة امنة [Hvaniraţa Bāmya = خوترث بامية [I. بحويرة امنة [Hvaniraţa Bāmya] خوترث بامير [Vldadaſsu] ايددش [.]
- AL-HAZAR, 160 Ce nom paraît désigner les Huns; il s'agit en tout cas des nomades de l'Asie Centrale; v. E.I., s.v., II, 990-2, art. de BARTHOLD.
- HAZĀZ, 38 La «journée de Hazāz» est une rencontre qui eut lieu entre les Taġlabites et les Yéménutes dans la partie du Naǧd voisine de la Yamāma; v. CAUSSIN, qui la situe en 492 de J.-C.; v. aussi Hay., VI, 140=417; YAQŪT, Buldān, II, 432 sqq.
- ḤIDYAM, 63 Deux éd. portaient Maryam, évidemment fautif; Sandūni lit Ḥidyam, avec plus de raison semble-t-il. Il s'agıt d'un médecin (sans doute plus ou moins magicien) qui est devenu proverbal, mais il s'appelle Ibn Ḥidyam (Zamaṇšari, Mufaṣṣal, 104; Maid., 1, 456: إطلب من ابن حدلي). Cependant la Ḥizāna, IV, 279, justifie l'appellatif Ḥidyam à propos d'un vers de Aus ibn Ḥagar, où Ibn a été supprimé pour la mesure; au surplus, le nom mythique d'Ibn Ḥidyam est rapproché de celui d'un énigmatique poète, Ibn Ḥadām, cité par Imru' l-Qais dans un vers bien connu (Hīzāna, ibid.).
- HIND, 32, 37, 46, 47, 134, 156 L'Inde et les Indiens.
- HIND, 151 On peut songer à Hind bint 'Utba, épouse d'Abū Sufyān, qui aurait été condamnée à mort en même temps que Fartanā (q.v.), mais grâciée par le Prophète; v. E.I., s.v., II, 331, art. de BUHL.
- [HIND] BINT AL-HUSS, 63 Également connue sous le nom d'az-Zarqā'; avec sa sœur Ğum'a (q.v.), elle allaıt à 'Ukāz avant l'Islam, et elle est considérée comme une femme éloquente; en revanche, sa conduite n'est pas toujours irréprochable; v. R. Basser, dans la Rev. Afr. 1905; Taifūr, Balāga, 58; Bayān, 1, 249, 250 et à l'index; Pseudo-Ğāhiz, Maḥāsin, 274; Ibn Nubāta, Sarh (en marge de Safadī, Šarh lāmyyat al-'Ağam, II, 179-180); Hay., à l'index; 'Askarī, Şinā'atain, 320; Muḥaṣasa, II, 31; Ṣahāh, s.v. huss; ce dernier mot, il est utile de le noter, désigne un fils d'homme et de fumnya, 'amlāu désignant un fils de fum et de femme (Sibil, 71).

HIPPOCRATE, 190 —

- AL-HIRA, 51 Les Arabes font remonter à Nabuchodonosor, la fondation de la ville; v. E.I., s.v., II, 334, art. de Buhl.
- HIRMIS, 40, 83, 166 Hermès «était un des sept gardiens chargés de veiller sur les sept temples; il avait la garde du temple de Mercure dont il aurait pris le nom, car Mercure, en langue chaldéenne, se dit Hermès. Selon d'autres, il se serait, pour divers motifs, transporté sur le territoire de l'Égypte [v. E.I., s.v. Ahrām] et aurait régné sur ce pays» (Fihrist, 352, trad. apud Bertielot, III, 27). Pour les Sabéens de Ḥarrān, Hermès est l'auteur des livres pseudo-aristotéliciens et des ouvrages qui ont trait aux sciences occul-

- ḤASAKA IBN ATTĀB, 21 Notable tamīmite qui s'ıllustra au Ḥurāsān (Istiqāq, 329; Bayān, III, 244); ıl ressort du texte qu'il était de petite taille. Dans Hay., I, 185=375, Hasaka ibn 'Abbād est cité parmi ceux qui eurent un œil crevé par un coq.
- AL-HASAN [AL-BASRI], 8 Célèbre personnage religieux, m. en 110/726; v. E.I., s.v., II, 290.
- AL-ḤASAN IBN HAYY, 85 'Asqalānī, Mīzān, III, 80, parle incidemment de ce šī'ite dont le Fihrist, 178, qui le nomme al-Ḥasan ibn Sālih ibn Ḥayy, fait le fondateur de la secte des Ṣālihiyya (né en 100, m., caché, en 168). Les paroles qui lui sont prêtées sont attribuées au Prophète par le Mustafraf, II, 308.
- AL-HASAN IBN WAHB, 125 Secrétaire d'Ibn az-Zayyāt et chef du Dīwān ar-rasā'ıl, poète et épistolier; v. Fihrist, 122; IBN ḤALLIKĀN, nº 276. Sur les Banū Wahb, v. Massignon, Detr Qunnā.
- HASDA (?), 139 Non identifié.
- HAT'AM, 176 Tribu arabe entre Ţā'ıf et Nagrān, v. E I., s.v, II, 975-6, art. de Levi Della Vida.
- HÄTÜN, 63 Il s'agıt peut-être de la reine de Buḥārā combattue et vaincue par Zıyād; v. E.I., s v., II, 987, art. de HUART.
- خنرت امية 772 D'après l'Avesta, la terre est divisée en sept parties ou karsvar-s (le mot شورات cst attesté dans Birūni, India, 112), qui sont:
 - a) Hvanırata (Qanırata) Bāmya, formant au milieu de la terre un cercle dont l'Iran est le centre:
 - b) Arezahi, partie occidentale de l'espace délimité par les tropiques;
 - c) Savahi, partie orientale du même espace,
 - d) Vourubaršti, entre les tropiques et le pôle, au nord,
 - e) Vourujarsti;
 - f) Fradadafšu, au midi;
 - g) Vidadafšu (v. Avesta, trad. HARLEZ, 201, n. 2, trad. DARMESTETER, à l'index); GEIZER, Ostirān. Kultur, 303.

Il est curieux de constater que Gāhiz qui connaît évidemment l'Avesta, ou du moins le Ḥūdai Nāmeh à qui il emprunte peut-être ces renseignements (v. E.I., s.v. Bābīl, I, 559b), ne cite que cinq karšvar-s, les nºº a, d, e, f, g, car il est difficile de voir, dans les mots qui précèdent l'énumération, les appellations des nºº b et c. Nous possédons cependant un autre texte, d'ailleurs mal établi, qui prouve que Gāhiz fait de Gayōmarī un karšvar (Hay., III, 115=370):

والمجوسي يرعر ٠٠ أن الارض أحد الاركان التي بنيت الموالر الغمسة عليها فرعمهم: ابرسارس Fradadafšu = ابرسارس Vourujaršti = ابرسارش [l. وابردس Vourujaršti] وابرمارس (Ju ms. donne en effet افر ددش]. وكارس [= المخالف كا Gayōmart que الأطلق المناسبة كالومرة المناسبة كالومرة كالومرة كالومرة كالمناسبة كالومرة كالمراسبة كالمناسبة كالومرة كا

humides de rosée»; en effet, il éteignit le feu (Mas'ūpī, I, 131-2; une version un peu différente dans Timār, 456). C'est lui qui, d'après certaines sources, demanda à Dieu d'anéantir la race des oiseaux 'anqā' (q.v.) et sa prière fut exaucée. V. encore Mas'ūpī, IV, 20; Isn Qur., Ma'ārif, 29; Iṣāba, nº 2355; R. Basset, 1001 Contes, III, 203-4.

Il est utile de signaler que Ğāhiz n'accepte pas ces légendes; mais il s'applique à les réfuter au moyen d'un syllogisme peu convaincant: Ḥālid était bédouin; or les prophètes sont des sédentaires et des citadins; donc Ḥālid n'était pas prophète (Hay., IV, 151=476-8; repris dans Timār, 456).

- ḤANZALA IBN ṢAFWĀN, 135 Comme Ḥālid ibn Sinān (q.v.), Hanzala est un prophète de «l'intervalle», qui fut envoyé aux Aṣhāb ar-Rass (Coran, XXV, 40), mais ils le traitèrent de menteur (Mas'ūnī, I, 125, III, 105; R. Basser, 1001 Contes, III, 86-8 fournit une version plus développée et une abondante bibliographie).
- AL-HARAMĀN, 63 Bien que les Arabes aient connu plusieurs Pyramides, ils s'intéressent surtout à celles de Chéops et de Chéphren; V. E.I., s.v. Haram, II, 278-9, art. de Graefe. Parmi les légendes auxquelles elles ont donné heu, on notera qu'elles passent pour avoir été construites avant le Déluge dont elles étaient précisément destinées à éviter les effets. V. sur la question des Pyramides, de Sacy, Mélanges, 181 sqq., et maintenant G. Wier, Murtadi, 82 sqq.
- ḤARMI (?), 139 Ce personnage est cité dans Ḥay., I, 150=309, en même temps qu'Abū Manṣūr (q.v.), mais nous n'avons pu l'identifier.
- HARŢAMA [IBN A'YAN], 125 Général et gouverneur d'Égypte, du Maghreb et du Ḥurāsān, m. en 200=815; v. Buḥalā', à l'index.
- HÄRÜT et MÄRÜT, 41, 77, 182 Deux anges descendus sur la terre pour voir s'ils étaient capables de mieux se conduire que les hommes; sur leur légende et leur rôle dans la magie, v. E.I., s.v., 11, 289-90, art. de Wensinck. Timār, 52, répond à la question posée au § 77, en précisant que c'est à Hārūt et non à Mārūt que l'on attribue un pouvoir magique.

- «qui, derrière eux, s'arrogeait tout bon vaisseau, comme prise» (Coran, XVIII,78). Cette identification a peut-être été provoquée par la tradition qui attribue la fondation d'une forteresse du Färs, ad-Dikdān, par Ğulandā, dont les descendants, les Ăl-Ğulandā ou Āl-ʿUmāra, prétendent que leur royaume a été fondé, avant Moise, par un Azdite du Yémen (YāQūт, Buldān, II, 711).
- ĞUM'A AL-IYĀDIYYA, 63 Ğum'a (ou Ḥum'a) bint Hābis ibn Malīl al-Iyādī, sœur de Hind bint al-Ḥuss (q.v.), dont l'éloquence est renommée (Bayān, 1, 60, III, 27).
- GUMDĂN, 63 Château célèbre à Şan'ā', dans le Yémen; v. E.I, s.v., II, 177-8, art. de Buhl; Timār, 413, précise que c'est la première construction érigée après le Déluge.
- ĞUNDAB IBN ZUHAIR, 140 Il s'agit sans doute de Ğundab ibn Zuhair ibn al-Ḥārit, compagnon de 'Alī à Siffīn; v. Ḥay., II, 98=269; Mas'ūdī, IV, 259 sqq.; Iṣāba, n° 1217; IBN QUT., Ma'ārif, 176.
- ĞURHUM, 39, 40 Ancienne tribu arabe, descendante de 'Ābar (Héber), qui habitait la Mekke; v. E.I., s.v., I, 1099, art. de Buhl. Le père de l'ancêtre éponyme de la tribu est un ange déchu qui prit une forme humaine et épousa une femme de chair (Hay, I, 86=187, VI, 61=198; Ваньарі, 108).

н. н. н

- ḤABĀBA, 151 Chanteuse de Yazīd II ibn 'Abd al-Malik, qui exerça un empire absolu sur le cœur du calife, Mas'ūpī, V, 447 sqq; Івн Qur., Ši'r, 331; 'Amrūsī, Muganniyāi, 96-107; v. Sallāma
- AL-HADIR, 40, 65 Personnage mythique sur lequel v. E.I., s v., II, 912-16, art. de Wensings.
- ḤAFṢA, 140 Épouse du Prophète. On ne sait à quel événement l'auteur fait allusion; v. supra 'Â'iša.
- AL-HAĞĞĀĞ, 122 Général et homme d'État umayyade, m en 95/714, v. E.I., s.v., II, 215-17, art. de LAMMENS.
- HÄLID IBN SINÄN, 135 De la tribu de 'Abs (Qais 'Ailān), il est considéré comme l'un des personnages de l'intervalle (fatra) entre Jésus et Mahomet, auxquels on attribue la qualité de prophète; on voit même en lui le premier prophète apparu chez les descendants d'Ismā'il; il aurait annoncé la venue de Mahomet et celui-ci aurait même dit à sa fille venue se convertir. «Voici la fille d'un prophète que son peuple a perdu». On va jusqu'à lui attribuer la connaissance de la sourate al-Ihläş (Timär, 456). On raconte que le culte du feu s'étant répandu chez les Arabes, Hälid se jeta dans les flammes en disant: «La voilà, la voilà, la route qui conduit vers le Dieu Suprême! Certes, ie pénétrerai dans ce brasier ardent et i'en sortirai les vêtements.

- 121b), fut 'āmil du Yémen et fut envoyé par al-Musta'īn, en 249, à la tête de l'expédition d'été (Ya'QÜBĪ, II, 593, 606).
- ĞAIḤĀN, 39 Nom arabe du Pyramus, fleuve qui traverse la Cilicie; v. E.I., s.v., I, 1030, art. de HARTMANN.
- GAILÂN AD-DIMAŠQI, 166 L'un des premiers tenants de la doctrine du libre-arbitre; v. notamment Bayān, à l'index.
- ĞÄLÜT, 53 Le Goliath de la Bible; v. E.I., s.v., I, 1036-7, art. de CARRA DE VAUX.
- ĞAMÎLA, 151 Célèbre chanteuse arabe qui vivait au temps des premiers Umayyades; Ḥābāba et Sallāma (q.vv.) sont ses élèves; v. E.I., s.v., I, 1041, art. de Schaade; 'Amrūsī, Mugannyāt, 48-73 (ce dernier auteur m'affirme qu'elle est surnommée al-Ḥādbā', mais je n'en ai aucune attestation).
- AL-ĞARĀDATĀN, 151 «Les deux sauterelles», surnom de deux chanteuses arabes considérées comme les plus anciennes; elles étaient, d'après la tradition, contemporaines des 'Ādites et appartenaient à Mu'āwiya ibn Bakr l'Amalécite (Mas'toi, VIII, 93; 'Iqal, VII, 28, Kisā'ī, 107). Maidānī, I, 138, cite trois proverbes auxquels elles ont donné naissance et précise qu'elles s'appelaient Ya'ād et Ma'ād (Qa'ād et Tamād chez Ibn Badrūn, 65). On notera que 'Abd Allāh ibn Ğud'ān (q.v.) possédait aussi deux chanteuses qu'il avait surnommées Ğarādatā 'Ād; il les offrit à Umayya ibn Abī ş-Şalt (Caussin, I, 351; Surnoms, 66).
- AL-GARID, 76 Il s'agit du célèbre poète et chanteur, sur qui v. Abriss, I, 231-3. D'après la légende, les ğınn-s lui avaient interdit de chanter certains vers, mais il passa outre, et ils l'étranglèrent; v. Hay., I, 146=302, VI, 64=208; Mas'ūnī, III, 327 (où il faut corriger le nom du personnage). On trouvera dans Hay., I, 146=302, une liste de victimes des ğınn-s.

ĞARÎR, 125 —

ĞARMÎ (?), v. Harmî (?).

ĞÄSIM, 39 — L'auteur fait peut-être allusion à la ville syrienne de ce nom; v. WZKM, VIII, 66, n. 4.

ĞAZİRAT AL-'ARAB, 47. —

- ĞUḤĀF, 44 «L'année du torrent» est l'an 60 de l'H., où eut lieu près de la Mekke une inondation qui emporta bêtes et gens; v. Timār, 517-8; CAUSSIN, Musiciens, 9, n. 1; IBN QUT., Ma'ārif, 156, 214.
- GULANDĀ, 40, 63 Personnage difficile à identifier. Il ne s'agit probablement pas du roi du 'Umān contemporain du Prophète (Hay., III, 163=520; Iṣāba, nºa 1295 et 1308; cp. Caussin, III, 346). Sans doute faut-il songer à un personnage dont le nom apparaît dans un proberve 'umānien (Maid., I, 462) أقلام من المهائدي à propos duquel on a dit que Gulandā était le roi

- châtiées (Babelon, 30; Siouffi, 62), mais c'est certainement le premier Phtahil, dieu de la création, qui est à l'origine de l'expression arabe زمن الفطح
- FÛLUS, 133 Saint-Paul. C'est probablement une allusion à Coran, XXXVI, 13, où les commentateurs prétendent que le troisième personnage cité est Paul. Il aurait été envoyé par Jésus, en compagnie de Thomas et de Pierre, à Antioche, pour y mettre fin à l'idolâtrie; les trois apôtres firent des miracles en guérissant des aveugles et des lépreux et en ressuscitant des morts; v. Mas'oni, I, 129, II, 299, 303, 111, 407.

Č, Ġ

- ĞABAL AL-MĂS, 50 Montagne (de diamant) fabuleuse.
- AL-GABGAB, 66 Cavité du sanctuaire d'al-'Uzzā où l'on versait le sang des animaux sacrifiés; v. E.I, s.v. al-'Uzzā, IV, 1126a, Freylag, Einleitung, 356.
- AL-ĞĀBIYA, 66 Résidence principale des Emirs ğafnides de Gassān, au S.-W. de Damas; v. E I., s.v., I, 1016, art de Lammens.
- ĞA'DA AS-SULAMÎ, 107 Contemporain du Prophète si recherché par les femmes que 'Umar l'exila au 'Umān; v. Işāba, n. 1288.
- ĞADİMA, 44 Roi légendaire; v. E.I, s.v., I, 1019, art. de Buhl, et supra Azd.
- ĞADİS, 39 Nom d'une des tribus aborigènes d'Arabie; v. E.I., s.v., I, 1020, art. de Weir.
- ĞA'FAR AL-ḤAYYĀT, 125 Peut-être s'agıt-ıl du tailleur que Ğāhiz met en scène dans sa Rısāla fī şinā'at al-quwwād, éd. Sandūnī, 262 (cf. Та'ālлпі, Ḥāṣṣ, 71). On rencontre cependant encore un Ğa'far ibn Dīnār, connu sous le nom d'al-Ḥayyāt, qui, après avoir servi al-Ma'mūn (Ğahsıyārī, Wuzarā',

- hommes les plus vieux: ארפי, Fargāna et Yamāma; Bīrūnī, Ātōr, 81, l. 21, et Remusat. Now. Mél. As., I, 203, signalent aussi cette particularité.
- FARTANĂ, 151 Ce nom qui désigne une femme esclave (Ṣaḥāḥ, s.v.), s'applique ici à une musicienne appartenant à 'Abd Allāh ibn Ḥatal, qui chantait habituellement des vers contre le Prophète (Caussin, III, 241). Lors de la prise de la Mekke par Mahomet, six hommes et quatre femmes furent condamnés à mort; ce sont, pour les femmes, Hind (q.v.) épouse d'Abū Sufyān, Sāra et deux des esclaves de 'Abd Allāh ibn Ḥatal, Qarība et Fartanā; celle-ci ſut effectivement exécutée (Țab./Zor., III, 133, 137; Ţabarī, Annales, I, 1640-2; Ya'qūnī, II, 60-1; Bayān, I, 40).
- AL-FAZĀRĪ, 149 Peut-être s'agit-il de Muḥammad ibn Ibrāhīm al-Fazārī, traducteur de la Siddhanta en arabe. La doctrine de la sphéricité des éléments faisait effectivement partie de l'āryabhata מולים ainsi qu'en témoigne le passage de Bīrūnī, India, 134, reproduit dans le glossaire, s.v. ב ב En outre, Reinaud, Inde, 314, signale un traité de la sphère écrit en 161 par Ya'qūb ibn Tāriq.
- FIR'AUN, 145, pl. FARĀ'INA, 45 Pharaon; v. E.I., s.v., II, 115-6, art. de Wensinck. Au § 145, il est fait allusion à Coran, XXVI, 22, où Pharaon dit à Moise: «Qu'est-ce que le Seigneur des Mondes?»; cf. Exode, V, 2; Kisā'ī, 195 sqq.

FILÎMYŪN, v. Polémon.

FITAGÜRUS, v. Pythagore.

AL-FITAHL, 44 -- Ce nom désigne chez les Arabes l'âge du monde qui a précédé la création de l'homme (ou la période qui s'est écoulée entre la Création et le Déluge); (cp. Muhassas, IX, 64, X, 171; Suyūţī, Muzhr, II, 314); on prétend qu'à cette époque-là la pierre était molle (v. dans Timār, 515, l'explication de l'empreinte du pied d'Abraham dans le Magam Ibrāhīm) et tous les animaux parlaient, ce qui explique la question ironique de Ğāhiz. Cette interprétation du mot fițațil est généralement attribuée à Abū 'Ubaida (Ṣahāh, s.v.; v. aussi Hay., IV, 67=202), et MAID. l'adopte (II, 93) pour expliquer l'expression proverbiale كان دلك زَمَنَ الفطيل. Or ce terme paraît attesté pour la première fois dans un vers du poète de Başra Ru'ba ibn al-'Ağğāğ (Tımār, 515) qui est aussi responsable de l'interprétation donnée au kibrît ahmar (v. Glossaire); Ru'ba était probablement en relation avec les Sabéens et plus précisément avec les Mandéens (les Mugtasila des Bață'ih) et c'est certainement à ces derniers qu'il a emprunté le nom de Fitahl; chez les Mandéens en effet, Phtahil (où l'on a cru, peut-être à tort, reconnaître le nom du dieu égyptien Phtah suivi de l'élément sémitique désignant la divinité) est une émanation de l'esprit du mal qui reçoit l'ordre de créer le monde; c'est lui qui crée Adam, sans cependant pouvoir lui donner la vie (Babelon, 35 sqq.; Siouffi, 15). Phtahil est également un personnage céleste qui punit les vivants et reçoit les âmes qui doivent être (IBN HIŠĀM, 17); le roi se convertit alors, mais les auteurs qui fournissent ces précisions ne sont pas d'accord: pour Tabarā/Zor., II, 166-68, il s'agit d'As'ad Tubba', tandis que les traditions réunies par Caussin, I, 121, font état de Dū Nuwās qui prit le nom de Yūsuf; celui-ci s'appliqua ensuite à propager la religion juive et c'est lui qui brûla vifs les Chrétiens de Nağrān, dans des fossés qui lui valurent le sobriquet d'Uhdūdī. Pour Caussin, ces faits se passèrent à la fin du Ve ou au début du VIe s. de J.-C.. V. aussi Mas'ūnī, I, 129; Tab./Zor., II, 175-180; Surnoms, 29, 32

DÜ L-QARNAIN, 40, 51 - v. al-Iskandar.

DUWAID IBN NAHD, 60 -- L'un de ceux qui passent pour avoir joui d'une extraordinaire macrobie: 456 ans d'après *Mu'ammarin*, 19; IBN QUT., Ši'r, 36, l'appelle Duraid ibn Nahd.

DUWĀLBĀI, v. Glossaire.

E

EUCLIDE, 150, 154 Le Fihrist, 266 précise qu'on lui attribue frauduleusement un كتاب النفر ويعرف نالم سيقي

F

FAGFÜR, v. Bağbür.

FAHLAWAD, 50 — Fahlabad ou Barbad, grand musicien de la cour de Chosroès II Parviz, à qui la tradition attribue l'invention du système musical des Iraniens (Сінвізтемѕем, 464, 484 sqq.) Son rival Sergius (Sarğıs) le fit empoisonner et Parviz condamna le coupable à mort, mais celui-ci sauva sa tête grâce à une remarque pleine d'à-propos sur la nécessité de conserver un musicien (ձևութե/Ζοτ., 694 sqq, 704 sqq.). Ğāhiz, qui connaît bien cette tradition, la rapporte dans Hay, VII, 36—113, mais il donne à l'assassin de Fahlabad le nom de ريوشت qui se présente sous la forme ريوشت dans le Tarbī.

AL-FANĜAB, 44 — Le texte portant النجم que nous n'avons pas voulu corriger davantage car il est possible que, comme pour Nîţas (v. Bunţus), une lecture fautive ait pénétré, à une date ancienne, dans la littérature géographique. On trouve en effet خند chez Mas'ūdī, Prantes, I, 340-1 et النجة (JAUBERT, I, 88-89); or FERRAND, qui reproduit ces deux notations (Textes, I, 99, 191) propose de lire خده "Gorme arabisée de Panam», nom d'une population de la côte orientale de la péninsule malaise. Au rapport d'Idnisi, ce peuple, à cheveux noirs et crépus, attaque les marins avec des machines de guerre, des armes et des flèches empoisonnées.

AL-FARAZDAQ, 125 ---

FARGÄNA, 37, 183 — Région du Turkestan russe; v. E.I., s.v., II, 66-71, art. de Barthold. D'après Hay., I, 72=157, on trouve en trois endroits les

- DAKKĀLĀ (?), 65 Transcription de איז «menteur», dont les Arabes ont fait Daǧǧāl. Kazimirski a relevé לשלב désignant Satan.
- DAMRA IBN DAMRA, 21 IBN QUT., Ši'r, 405 et Ištiqāq, 149, citent un pernage qui s'appelait Šiqqa ibn Damra; une réponse à an-Nu'mān ibn al-Mundir lui valut, de la part de ce dernier, la repartie suivante: «Tu es Damra fils de Damra» i.e., tu ressembles à ton père, et ce nom lui resta; il ressort du texte qu'il était de très pette taille. V. Hay., II, 31=92; Bayān, I, 152, 201, 236; Fihrit, 54; Ištiqāq, 149; 'Askarī, Ma'ānī, I, 81, II, 50; Mufadḍa-liyyāt, 633-37; ZDMG, XII, 60; Hamāsa, éd. Freytag, 70, 115.
- DANHAŠ, 75 Nom d'un ğını important (Hay., VI, 72=233), l'un des ancêtres de ceux de Salomon (Fihrist, 310). Peut-être ce nom est-il à rapprocher de l'Ordo Danhoucho des Mandéens (Siouffi, 50) qui est une partie de l'Olmi Danhouro (= Paradis).
- DARKADĀB, 70 Ce nom désigne, d'après Hay., VI, 72=232, le chef des démons de Syrie (cf. WZKM, VII, 237) mais il ne nous a pas été possible de l'identifier. Il est difficile d'y voir une altération de Dardyā'll (SULAIMĀN D'ADANA, 86).

DARSAB (?), 146 - Non identifié.

DAUS, 38, 64 — Azdite ancêtre de Ğadıma (q.v.); v. Ţab./Zot., II, 7; Ibn Hišām, 54; Hamdāni, Géog., à l'index.

DÉMOCRITE, 190 —

DIĞLA, 39 - Le Tigre; c'est le 3e fleuve créé par Dieu; v. infra, Furât.

DĪMUQRĀŢ, v. Démocrite.

AD-DĪNĀWARIYYA, 138 — La lecture est incertaine, bien qu'elle soit confirmée par Fihrist, 334, et adoptée par Puech, 65, alors que Fluegel, Mani, 66 et 97, lit Dūnyāwariyya. Il s'agit d'un groupe schismatique de la communauté manichéenne qui refusa obéissance à son chef et s'établit en Transoxiane à l'époque de Ḥālid al-Qasrī.

DĪSIMŪS, v. Zosime.

DUBAIS IBN HARAM, 151 -- Non identifié.

- DU'AIMIS AR-RAML, 63 Guide proverbial de l'Arabie ancienne; v. Bubalā', à l'index; Timār, 81, signale qu'il entra dans le pays de Wabăr (q.v.), reçut dans les yeux du sable lancé par les ğinn-s, perdit la vue et mourut. Le mot du'mās, qui désigne un insecte, s'applique aussi à un genre de devins (Mu'ammarin, 90).
- DO NUWAS, 137 Roi du Yémen qui s'était converti au judaisme dans les circonstances suivantes: deux docteurs juifs porteurs de leur Écriture furent soumis à l'épreuve du feu surnaturel sans doute de Riyām (q.v.) qui les épargna et détruisit au contraire les idoles adorées par les Yéménites

BINT AL-HUSS, v. Hind bint al-Huss.

BINT 'UQFĀN, v. Saǧāhi.

BUNŢUS, 44 — Le texte portait Nīṭas, corrigé en Buntus par Sandūßī; il s'agit en effet d'un taḥrīf provenant du caractère livresque des notions de géographie chez les Arabes et perpétué par les divers auteurs avec l'aide des copistes; on retrouve Niṭas chez bon nombre d'écrivains, notamment Mas'ūūī, I, 204, 260, 261, II, 15; Ißn Ḥaldūn, Prolég. I, 94 (Nīṭaš); mais correctement μɨdans Bīrūnī, India, 129. Ce mot désigne la Mer Noire = Pont-Euxin = Πωντυς.

La liste des mers fournie par Ğāhiz (§ 44) est empruntée à une tradition de Ka'b al-Ahbār et reproduite par plusieurs auteurs postérieurs, par ex. Qazwīnī, Kosmog., 104; Kisā'ī, 9, donne un texte clair: وعروق هنده الحيل المحيط بالارص! تر خلق الله سبعة إيمر : أوالها السبع "يرطس [كدا] وهو العجيل اللارص من وراء حيل القاف، ومن ورائه بحر اسبعه ألفال ومن ورائه بحر اسبعه الساكن، ومن ورائه بحر اسبعه المفلب ومن ورائه بحر اسبعه الماكن، ومن ورائه بحر اسبعة ألفلب ومن ورائه بحر اسبعة الماكن، ومن الإبعر السبعة: وكل بحر المبعد اللابعر السبعة: وكل بحر محيط بالمح الله يوليدم ولفتة الابعر السبعة: وكل بحر محيط بالمح الله يوليدم ولفتة الابحر السبعة: وكل بحر

Le P. Anastase, Nusu', 83-4, identifie ces noms comme suit:

	Qazwini	Kısā'i
Mer Noire	بنطس	بيطش
Méditerranée	الاصر	الاصر
Océan	قىيس	ُ قَيْسَ = ωχεανός
Pacifique	الساكن	الساكن
Indien	المطلب	المغلب
Atlantique	موماس	المأنس
Mer Rouge	الباكى	الماكي

Adas il est probable que فيس désigne l'Atlantique; d'autre part, مرماس de Qazwini et الماس de Kisā'i, qui répondent au جبل الماس de nos mss., ne sont sans doute, ansi que me le suggère M. Colin, que des variantes de sont sans de Palus Maeotts, Mer d'Azov ou de Zabache, cf. Şā'id al-Andalusi, Tabaqāf, trad. Blachère, 33.

BUQRAT, v. Hippocrate.

BÜRÂN, 63 — Il s'agıt probablement de la fille de Chosroès II Parviz qui régna pendant une courte période en 630 de J.-C.; v. E.I., s.v., I, 815; Christensen, 498.

D, D, D

AD-DAĞĞAL, 40, 65, 123, 188 ² — L'Antéchrist; v. E.I., s.v., I, 909, art. de CARRA DE VAUX. Baidā' qui est considérée comme l'une des plus anciennes «journées» des Arabes; elle eut lieu entre les Ḥumyarıtes et les Kalbites (MAID., II, 404). On verra dans YĀQŪT, Buldān, I, 782, l'histoire d'une expédition contre la Ka'ba et l'étymologie fictive du mot al-Baidā'. Enfin, on signalera le hadīţ de Umm Salma à propos des troupes syriennes qui seront englouties à al-Baidā', entre la Mekke et Médine, ce qui annoncera l'apparition du mahdī (Qurtubī, 157); ces troupes seront celles du Sufyānī (MAQDISī, II, 160).

BAISÂN, 432 — Beth-San (Beth-Sçan × Scythopolis × Beïsan), ville de Palestine occidentale; v. E.I., s.v., I, 609, art. de Lammens. D'après Sufyān aṭ-Taurī, le jour de la Résurrection, les hommes parleront syriaque (donc la langue de Baisân), puis, en entrant au Paradis, arabe (Samarqandī, 33). La première notation doit probablement être lue علم الدين العداد abdāl ayant leur siège dans les montagnes du Liban; v. Timār, 186.

AL-BĀKĪ, 44 — v. Buntus.

BALAHŪT, 66 — v. Barahūt.

BALHARĀ, ou mieux BALLAHARĀ, 44 — Titre hindou; v. E.I., s.v., I, 631, art. de Arnold; Sauvaget, Relations, à l'index.

BA'LZABÜB, 65 — Belzébuth, chef des esprits du mal; v. Hay., I, 166=340; 2 Rois, I, 2-3.

BANŪ ASAD, 176 - Tribu arabe; v. E.I., s.v., I, 480-2, art. de RECKENDORF.

BANŪ MINQAR, 124 — Fraction des Tamimites; v. Ištīqāq, 152. Le poète est al-La'īn al-Minqarī, de l'époque umayyade; v. Hay., à l'index; Hızāna, III, 187.

BANŪ MUDLIĞ, 176 — Branche des Kināna ('Abd Manāt) renommée pour ses aptitudes en qiyāfa (q.v.); v. Qazwīnī, 'Ağā'ib, 265; Timār, 93-4; Mourad, 135.

BANO SĀSĀN, 44 — Dynastie persane, de 226 à la conquête arabe; v. Chis-Tensen.

BARAHÜT ou BALAHÜT, 66—Wädī du Ḥadramaut au bord duquel se trouve le célèbre bi'r Barahūt remph de soufre incandescent; c'est en ce lieu que résidaient les âmes des mécréants prédestinés à l'Enfer; v. E.I., s.v., I, 670, art. de Schleifer. Cf. cependant Maqdisi, II, 46, n. 1, où Balahūt est donné comme le nom du Sphinx d'Égypte (cp. Wiet, Mutadi, 89).

AL-BAŢĨḤĪ (?), 139 — Non identifié; peut-être faut-il lire al-Biṭṭṭħī; cf. Ma-fātīḥ, 26, qui cite Ismā'īl al-Biṭṭṭħī comme chef d'un groupe de mugbira.

BILAD AR-RUM, 155 - L'Empire Byzantin.

BILAL, 43 -- Le premier muezzin du Prophète; v. E.I., s.v., I, 737, art. de Buhl.

- Hayawān, I, 92=198; dans Timār, 309, une légende qui expliquerait le nom de Aus ou Ibn Aus.
- 'AYYŪQ, 126 La Chèvre; v. Benhamouda, 111.
- AL-AZD, 44 Il est probable que Ğāhiz fait allusion à Ğadima (q.v.) qui est considéré comme azdite et qui aurait constitué dans la région de l'Euphrate inférieur, après les Arsacides (TAB/ZOT., II, 810) et avant les Lahmides, un empire azdite (E I, s.v. Djadhima, I, 1019, art. de Buhl.).
- 'AZZA AL-MAILA', 151 Illustre cantatrice de Médine; v. E I, s.v., I, 553, art. de Shaade.

В

- be the extermination of the voisinage, dans le texte imprimé, des noms مسده nous a conduit à penser qu'il fallait lire علي وله وله المرخبره. Il s'agirant de deux Persans envoyés par le gouverneur du Yémen, sur l'ordre du roi de Perse, pour ramener le Prophète prisonnier; v. Iṣāba, no 757 (qui donne مرخرة sous le no 2334).
- BÄBIL, 64 L'ancienne Babylone. Pour les Musulmans, Adam y vivait déjà après son expulsion du Paradis; d'autre part, Bâbil désigne la région autant que la ville, v E I, s v, I, 559-60, art. de Herrelle.
- BAGBÜR, 44 Et aussi Fagfür, nom de l'Empereur de Chine; v. E.I., s.v. Faghfür, II, 41, art. de HUART.
- BAĞİLA, 125 Tribu arabe venue de l'Arabie Méridionale; v. E.I., s.v., I, 569, art. de Hell. Il semble que Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb appartenait à cette tribu qui comptait de nombreux strites; Sandūßī, dans son éd. du Bayān, I, 8, l'appelle al-Bağalī, mais il ne dit pas sur quoi il se fonde.
- BAHYĀ et TAHYĀ, 47—Curieux exemple d'utilisation de la Bible Les versets coraniques II, 28/30: «.. y placeras-tu quelqu'un qui y sèmera le scandale et y répandra le sang ..» et II, 33/35: «N'approchez point de cet arbre-ci, sans quoi vous serez parmi les injustes» conduisent des exégètes à supposer, bien avant Isaac de la Peyrère, une création préadamite. A notre connaissance, aucun auteur, parmi ceux qui font clairement allusion à cette nation (par ex Maquis, II, 58; cp. Šibil, 9, 196) n'en indique le nom, sauf Hayawān, I, 87 = 189, où l'éd. a accepté de lire u. ou pour u.e. Or Bahyā et Tahyā représentent un emploi arbitraire de deux mots de la Genèse, I, 2 (Targum araméen κነነነជ ៃ ជាក់ l'imin) qui sont d'ailleurs passés en français sous la forme tohu-bohu. En ce qui concerne Taḥyā, nous avons hésité à conserver le h donné par les éd. antérieures, mais il est possible qu'il provienne d'une confusion entre n et n.
- AL-BAIDA', 38 L'auteur fait certainement allusion ici à la bataille d'al-

- AŠAĞĞ AL-MU'AMMAR (?), 146 Un prétendu macrobite nommé al-Mu'ammar al-Magribī ou al-Ašaġġ al-Mu'ammar, passe pour être né vers 600 de J.-C. et mort en 316/928, 327/938-9 ou même 476/1083-84 (v. Івн ВАВАМАІН, Іктай, 297-303; Lisān al-Mizān, IV, 134-140; DAHABĪ, Mizān, II, 647); si notre lecture est possible, elle prouve qu'un balaíré (ašaġġ), autre que celui auquel on a identifié 'Umar ıbn 'Abd al-'Azīz (v. Івн Qur., Ma'ānf 158; Van Vloten, Recherches, 55, 56, 79) était attendu au IIIème s. de l'Hégire; il doit être mis en relation avec le Sufyānī (q.v.) et le Qahṭānī (v. Aṣſar); peut-être est-il le mahāī des Marwānıdes. V. E. I.2, s. v. Abū I-Dunyā.
- AL-AŞAMM, 44 v. Buntus.
- ASBĀD, 63 D'après Abū 'Ubaida, apud ĞAwālīQī, 10-11, Asbād est le nom d'un général de Chosroès au Bahrain; d'après d'autres, ce nom désigne un peuple du Bahrain qui adorait des budaun (q.v.) et l'on appelait ainsi les 'Abd al-Qais; pour Ibn 'Abbās, c'est le nom d'une catégorie de Mazdéens du Baḥrain; enfin, d'après Abū 'Amr ibn al-'Alā', le pl. Asābīd désigne les Persans qui constituaient la garnison du Mušaqqar (q.v.). Les Arabes ne sont donc pas très fixés sur la signification de ce nom. Il existe aussi un général Gušnasp-Aspād (ou Aspād-Gušnasp) qui aida Kavād II Šērōē à monter sur le trône après Chosroès II Parviz (v. Christensen, 493, 495; Tabarī, I, 1006 sqq.; Ta'ālini/Zot., 719 sq.).
- AL-ASFAR AL-QAHTĀNĪ, 146 «Les Yéménites fondaient toute leur espérance sur al-Qahtānī, prince idéal issu de la race de Qahtān» (Van VLOTEN, Recherches, 61), et 'Abd ar-Rahmān ihn al-As'at, qui se révolta en 81, se faisait passer pour al-Qahtānī (tbid.; MAQDISĪ, II, 164; v. aussi BALĀ-DURĪ, Ansāb. XI, 334). Ce personnage doit être mis en relation avec le mahdī šī'ite, le Sufyānī, etc.
- AL-AŠKĀN, 44 La deuxième partie de l'histoire de la Perse, après les Achéménides (688 à 330 av J-C.), va d'Alexandre aux Sassanides (226 ap. J.-C.), c'est, pour les historiens arabes, l'ère des Mulük al-Tawā'ıf, des cheß de satrapies établis par Alexandre. Parmi ces Mulük al-Tawā'if, les Aškān ou Aškāniyya régnaient sur l'Irak, le Fārs et la Médie; v. Bīrūnī, Āuār, 112 sqq., 207; TA*LIBĪ/ZOT., 456 sqq.; TAB /ZOT, I, 526 sqq, II, 2; Mafātīh, 101-2. Il s'agit des Arsacides qui régnèrent de 256 av. J.-C. à 230 ap. J.-C.
- AL-AŞMA'Î, 33 Célèbre philologue de Basra (122-213=740-828); v. E I., s.v., I, 497-8, art. de HAFFNER.
- AL-ASWAD AL-'ANSI, 134 Faux-prophète qui se manifesta au Yémen sous le califat d'Abū Bakr; v. E.I., s.v., I, 510, art. de Buhl.
- AUFĂ IBN ZURĂRA, 21 Non identifié; il s'agit probablement du fils du cadi de Başra Zurăra ibn Aufă, sur qui, v. Milieu, à l'index. Il ressort du texte qu'il était de petite taille.
- AUS, 187 C'est Uwais qui est le nom du loup; v. Saḥāh, s.v.; Ištiqāq, 83;

la terre et coupait les arbres. Elle eut de nombreux enfants, notamment Og (q.v. 'Ög) qu'elle appela Daniel. Quand ce dernier eut vungt ans, son père mourut; il reçut plus tard la bénédiction de sa mère pour lui avoir évité d'être tuée par une pierre que lui lançait Iblis; de fait, Og vécut longtemps et se trouva orphelin (sic) à l'âge de 200 ans. C'est évidemment à cause de son nom ('Üğ ibn 'Anāq) que l'existence de 'Anāq a été supposée.

Une autre 'Anāq est la fille de Zakariyyā' fils de Jean, qui épousa Jonas; v. *ibid.*, 297.

AL-ANDALUS, 183 - L'Espagne musulmane.

ANTĀKIYA, 43 — Ğāhız fait peut-être allusion ici au saint d'Antioche Ḥabib an-Naggār (— Agabus) dont la légende est citée dans le Coran, XXXVI, 12; v. E.I., s.v. Habīb, II, 197-8.

ANOŠARWĀN, 44 — Chosroès Ier Anōšarwān, roi sassanide qui régna de 531 à 579 de J.-C.; v. Christensen, à l'index.

'AQARQÜF, 63 — Nom d'un groupe de ruines, à l'ouest de Bagdād. D'après la légende, c'est là que se trouvait la fournaise dans laquelle fut jeté Abraham. Le constructeur de la ville serait en réalité un roi de Babylone, Kurigalzu (entre 1500 et 1000 av J.-C.); v. E I, s.v., I, 232, art. de STRECK.

AL-'ARAB, 43, 46, 48, 137, 160, 182 - Les Arabes.

AL-'ARĞ, 43 — Nom de diverses localités (v. YAQŌT, Buldān, à l'index; Buḥalā', à l'index) parmi lesquelles il est impossible de choisir.

ARISTĀTĀLĪS, 83, 166, 192 — Aristote.

ARKŪN, [pl. ARĀKINA], 65 — Archonte (ἔς, ων). Mas'ūnl, II, 201, cite bien une lettre d'un roi de l'Inde à Anūšarwān commençant ainsi: «Le roi de l'Inde, le plus grand des ches (Arākina) de l'Orient », mais dans notre texte, il s'agit des sils des ténèbres (tenebrarun principes), des esprits nés du mauvais principe, dans la doctrine de Mani (v. Fluegel, Mani, 58, 90, 242-3; Pognon, 188, 192, n 4; Puech, 79). En ce qui concerne l'Archonte attendu dont parle l'auteur, nous avons l'impression qu'il mêle ici Manichéisme et Mazdéisme (cf. § 77) et prend Saošyant (q.v.) pour un Archonte.

ARŠIĞĀNUS (?), 150, 190 — Peut-être s'agit-il d'Archigène, qui est cité par Fibrist, 260, 288, 292, 357.

AL-A'ŠĀ, 70 — II s'agit d'al-A'šā des Hamdān, sur qui v. E I., s.v., I, 484, art. de Wensinck; sur son démon, v. infra Mishal.

ASĀF [ibn Baraḥyā], 146 — Nom d'un prétendu vizir de Salomon; v. E.I., s.v., I, 483, art. de Wensinck. Il est cité dans des incantations démonaques (Doutré, 121); comme il passe pour avoir connu «le plus grand nom» de Dieu (Qāmūs, s.v.), il est à l'origine de pratiques magiques connues sous le nom de Aṣāfṭyyāt (Hay., VI, 72=232); v. aussi la note dans Hamdāni, Iklīl, VIII, 245.

- AḤMAD IBN 'ABD AL-WAHHĀB, 1, 19 Le destinataire de la Risāla; v. Introduction, p. XII-XIII.
- AḤMAD IBN ḤALAF, 125 Un ami riche de Ğāḥiz dont on connaît seulement l'avarice: v. Buhalā'. à l'index.
- AL-AHNAF IBN QAIS, 33 Célèbre personnage de Başra dont le hılm (q.v.) est aussi proverbial que celui de Mu'āwiya; v. E.l., s.v., I, 211, art. de RECKENDORF; MAID., I, 229; Timār, 69; Hayawān, à l'index.
- AHRIMAN, 77 Principe du mal, dieu des ténèbres, chez les Mazdéens. Ğāḥiz l'identifie à Iblis, Hay., IV, 99 = 298, VI, 156 = 459.
- 'A'IM, 66 Idole des Azd Sarāt; v. Reste2, 66; FREYTAG, Einlestung, 356.
- 'Ā'IŠA, 140 L'épouse préférée du Prophète; v. E.I., s.v., I, 220, art. de Selicsohn. Il ne nous a pas été possible de savoir à quel événement l'auteur fait allusion, car il ne s'agit probablement pas de celui que raconte Ibn Qut., Muḥtalif, 232-4; on trouvera une histoire de génie femelle tué par 'Ā'iša dans Šībli, 64-5.
- 'ALĪ IBN ABĪ TĀLIB, 33, 122 —
- 'ALI IBN ḤĀLID AL-USWĀRĪ, 166 Mu'tazilite ami de Ğāḥız; v. BAĠDĀpī, Farq, 114; Bayān, II, 205; Buḥalā', à l'index.
- AL-'AMÂLIQA, 45 2 Les Amalécites de la Bible; v. E.I., s.v., I, 328, art de Seligsohn. Sur le problème posé par l'auteur, v. G. Wiet, *Murtadi*, 22 sqq.
- 'AMR, 70 Nom du génie inspirateur du poète al-Muḥabbal (q.v.); v. Hay., VI, 69=226-7; Agānī, XII, 40 sqq.; WZKM, VIII, 65. Celui d'al-Farazdaq s'appelait également 'Amr (Hay., ibid.; Timār, 55) et sa kunya était Abū Lubainā ('Askarī, Ma'ānī, I, 113).
- 'AMR IBN 'ADĪ, 76 Le premier ou l'un des premiers rois laḥmides d'al-Ḥīra; v. Mas'ūni, III, 183; IBN QUT., Ma'ānf, 282; ṬABARI, Ya'QūBi, IBN AL-AṬR, aux index. Ḥay., I, 146= 302, fait allusion à son enlèvement par les ginn-s.
- 'AMR IBN BAHR AL-ĞĀHIZ, 33 L'auteur.
- 'AMR IBN LUḤAYY, 46, 183 Chef légendaire des Ḥuzā'a; v. E.I., s.v., I, 340, art. de Serussohn. Il possédat, d'après Ḥay, VI, 62-203, un ra'iyy (q.v.). C'est lui qui passe pour avoir introduit à la Mekke le culte des idoles en rapportant de Balqā' l'effigie de Hubal qu'il plaça dans la Ka'ba auprès d'Asaf et Na'ila; v. Mas'ūnī, III, 114; YA'qūsī, I, 295.
- 'AMR IBN 'UBAID, 166 L'un des premiers mu'tazılites; v. E.I., s.v., I, 341.
- 'ANĀQ, 47 D'après Ka'b al-Aḥbār (apud Kisā'ī, 233), lorsque Cain fut chassé par Adam, il emmena sa sœur 'Anāq, jumelle de Seth (*Tiǧān*, 13) et l'épousa. Elle avait vingt doigts pourvus de deux ongles avec lesquels elle creusait

lation des lettres de l'alphabet et de l'interdiction de manger des animaux non égorgés rituellement, du sang et de la viande de porc; le tout tient en 21 feuillets qui constituent le premier livre terrestre (Ibn Qutaba, Ma'ārif, 9; Fihrist, 22). Kisā'ī, 69 sqq. identifie, d'après Ka'b al-Ahbār, le Sifr Ādam aux 21 feuillets révélés et ajoute qu'ils contiennent l'indication des actes et le portrait de tous les rois et de tous les prophètes; le livre fut retrouvé par Abraham dans le cercueil d'Adam. En réalité, il y a là une confusion, l'expression Sifr Ādam désignant un recueil pseudépigraphique utilisé par les magiciens; il est cité dans Hay, VI, 72 = 232 et le Fihrist dit à ce propos (317) والنهرة تقالم المناس

AF'Ā, 63 — Les fils de Nizār Mudar, Rabi'a, Anmār et Iyād étant en désaccord sur le partage des biens de leur père, allèrent trouver le devin Af'ā qui arbitra le conflit, ce personnage passe pour appartenir à une famille gurhumite qui régnait à Nagrān, et Caussin (Essai, I, 123, 187-189) le situe à la fin du Iet s de J.-C., v. Tab /Zot., II, 358 sq., Tabarī, Annales, I, 1109, 1110; Ibn Badrūn, 71-3; Ya'qūbī, I, 255. Il faut signaler que l'histoire des quatre fils de Nizār et du devin est entrée dans le folklore (par ex. Collin, Chrest., t. Lvi, pp. 37-9) et nous en avons même une attestation personnelle dans le parler berbère des Ait Seghrouchen de la Moulouya (Maroc) (Voir Ch. Pellat, Textes berbères, sous presse).

AFLIMÜN, v. Polémon,

AL-AGLAB, 125 — Il s'agit probablement d'Ibrāhim ibn al-Aglab, fondateur de la dynastie des Aglabides, v. E. I, s. v., Aghlabides, I, 185, art. de GAUDEFROY-DEMOMBYNES.

AḤĀB fils de 'Umrī, 51 — «Sur Omrı, le Lure des Rois ne nous apprend presque rien; ce sont les témoignages étrangers qui nous permettent d'entrevoir l'importance considérable qu'a eue le règne de ce prince. Les documents assyriens appellent le royaume d'Israel «Pays d'Omri» ou «le Pays de la maison d'Omri»; même lorsque la dynastie eut été renversée, le roi d'Israel fut toujours pour eux un «fils d'Omri» » (Loos, Israel, 437). Comme le texte portait « au o pour aux un «fils d'Omri» » (Loos, Israel, 437). Comme le texte portait « au o pouvait songer à Ahāz, roi de Juda (vers 740 av. J.-C.; 1 Rois, XVI, 1-20) ou à Ahāzya, fils d'Achab fils d'Omri (vers 850 av. J.-C.) ou encore à Ahārya fils de Joram fils d'Achab; mais il semble plus opportun de lire Aḥāb et de penser à Achab (874-853 av. J.-C.); v. 1 Rois, XIV, XV, XVI, Loos, Israel, 437 sqq.; HALPHEN et SAGNAC, 276 sqq.

AHL AT-TIH, 163 — Les fils d'Israel conduits par Moise dans le désert.

AHMAD, 18 — Il s'agit probablement du suivant.

- qu'on l'appelle parfois Sibţ Iblis (BAIHAQI, 109). Il s'agit en réalité d'un magicien que Gähiz dit maḥdūm et qui montra ses talents à al-Ḥagǧgāg lors de la construction du palais de Wāsiṭ (YĀQŌT, Buldān, IV, 885). V. aussi Hap., I, 87 = 190, VI, 52 = 170, 61 = 198; Timār, 57; Fihrist, 310; Šiblī, 102; Lisān al-mīzān, III, 372 73; WZKM, VII, 235, 236; ZDMG, XX, 487; Agānī, I, 167; MASSIONON, Hallāj, 792.
- ['ABD ALLÄH] IBN 'UMAR, 5 Fils aîné du Calife 'Umar; v. E. I.2, s. v., art. de L. Veccia-Vaglieri.
- 'ABD AL-WĀRIT, 139 Non identifié avec certitude; l'Iṣāba, nº 5267, renvoie à 'Abd al-Ḥārıṭ (nº 5066) qui, après la mort du Prophète, fit la ridda à Nagrān.
- AL-ABLAQ AL-ASADĪ, 139 'Arrāf (q. v.) du Naǧd; il est cité dans Hay., VI, 62 = 204; Mas'ūpī, III, 352 (al-Azdi); Prolég., I, 224.
- AL-ABLAQ AL-FARD, 63 -- Nom d'un château fort qui appartenait à as-Samau'al; v. E. I.1, s.v., I, 73-4, art. de Seligsohn.
- ABÛ DU'ĀD AL-IYĀDĪ, 17 Poète antéislamique célèbre par ses descriptions de chevaux; sur lui, v. Nallino, à l'index; IBN QUTAIBA, Ši'r 122; GAL, Suppl. I, 58; E. I. 2, s. v.
- ABŪ ĞA'FAR, 33 v. Muhammad ibn az-Zayyāt.
- ABŪ MANŞŪR, 139 Qaisite, chef de la secte ši'tte des Manşūriyya; il fut nommé al-Kisf parce qu'il prétendait être le «pan du ciel» dont il est question dans le Coran (LII, 44); v. Mulieu, à l'index.
- ABŪ L-MIRQĀL, 73—Non identifié; v. cependant T.A., s.v. et Agānī, IX, 82-3.
- ABŪ SUHAIL, 53 Non identifié; la lecture est d'ailleurs douteuse.
- ABŪ 'UMAIR, 121 Ibn Abī Talha Zaid ibn Sahl al-Anṣārī, Compagnon du Prophète, m. avant 632 de J.-C.; il est surtout connu par le jeu de mots de Mahomet; v. Iṣāba, IV, nº 837; Samarqandī, 110; v. aussi glos., s. v. nuģair.
- ABŪ L-YASAR KAB IBN 'AMR, 21 Anṣārī qui prit part à la bataille de Badr et mourut en 55/674-5; il était petit et ventru; v. IBN QUTAIBA, Ma'ārif, 142; IBN HIŠĀM, 501; ŢABARĪ, I, 1341, III, 24-25, 2535; Iṣāba, IV, nº 1254 (qui épelle Yasar).
- 'ĀD, 39, 45, 61 Ancien peuple de l'Arabie sur lequel v. E. I., s.v., I, 123-4, art. de Buhl. On remarquera que l'esprit critique de Gāḥiz s'arrête (§ 61) devant ce que rapporte le Coran (LXXXIX, 5-7, LXIX, 6) de la haute taille des 'Ādites (cp. G. Wiet, Murtadi, 29 sqq.). L'adj. relatif 'ādī (1, 61, 68) peut être traduit par préhistorique; les édifices ainsi qualifiés sont cités dans TABARÍ/Zor., I, 122; Mas'ūzī, III, 79.
- ADAM, 47, 58, 146 La tradition fait remonter à l'époque d'Adam la révé-

INDEX DES NOMS PROPRES

(Les chiffres renvoient aux paragraphes du texte),

Α

- ABĀBĪL, 47 Quand les Abyssins, sous la conduite d'Abraha, marchèrent sur la Mekke, Dieu envoya contre eux des oiseaux qualifiés d'Abābīl qui leur jetèrent des pierres de siĝšil (q v), sur cet événement mystérieux, v Coran, CV,3 et les divers commentaires; v aussi Mas'ūūī, III, 260 sqq.; Damīrī, s.v.; Caussin, Essai, I, 278.
- 'ĀBAR, 41 Héber, petit-fils de Sem (Genèse, X, 21-25, XI, 14-17); v. infra, Qahṭān.
- ABARWĪZ, 44 Chosroès II Parviz (Ḥusrō Abarwēz), roi sāsānide qui régna de 590 à 628 de J.-C.; v. Christensen, à l'index.
- 'ABD ALLÄH IBN AL-ĞÄRÜD, 21 Başrıen soulevé contre al-Hağğağ en 75/694-95; v. Ţabarī, II, 874, IBN AL-AŢīr, IV, 309, BALĀŢURĪ, Ansāb, XI, 280; Périer, 82 sqq. Il ressort du texte qu'il était de petite taille, mais il n'est pas cité par IBN Qutaiba, Ma'ānf, 257.
- 'ABD ALLÄH IBN ĞUD'ÄN, 66 Personnage quraisite de la fin du VIe s. de J.-C., celèbre par sa fortune et sa générosité; v. Caussin, Essai, I, à l'index; Timār, 487, 539; Avertissement, 282, 283, 381; Iṣāba, nº 4587. Il devait sa fortune au commerce des caravanes et à l'esclavagisme (Ya'qūnī, I, 300, II, 16; Mas'tūrī, IV, 153 sq : Pequido-Gāhlīz, Mahāsin, 165; Lammens, Mecque, à l'index), mais une légende l'identifie au personnage dont parle Wahb Ibn Munabbih, Tīṣān, 65, et attribue sa fortune à un trésor découvert dans un tombeau gurhumite (v. aussi Hamdānī, Iklīl, VIII, 183 sqq.; Damīrī, s.v. tu'bān; Šiblī, 141; Rescher, Qaljūbi, nº 101). Pour l'expression a a comment au mayor que ce vers de Lailā bint an-Naḍr, dans Bayān, I, 250, qui n'est pas très explicite:

'ABD ALLÄH IBN HILÄL AL-ḤIMYARĪ, 139—Surnommé as-Sāḥir, Şadiq Iblis, Şāhub Iblis ou Ḥatan Iblis, ce Kūfien de l'époque d'al-Ḥaǧǧāǧ prétendant être en relation avec Satan; un de ses descendants était même convaincu que sa famille descendait de Satan par les femmes, au point

sion persane d'Abou 'Ali Mohammed Bel'ami, Paris, 1867-74, 4 vol.

Ta'rīḥ Baġdād, v. ḤATĪB BAĞDĀDĪ.

Tiğan, v. Wahb Ibn Munabbih.

Timār, v. Ta'ālibī.

Usd. v. IBN AL-ATĪR.

Van Vloten, Liber Mafâtîh al-'Olûm auctore Abû Abdallah... al-Khowarezmi, Lugd. Bat., 1895.

LE MÊME, Recherches sur la domination arabe, le chiutisme et les croyances messianiques sous le Khalifat des Omayades, Amsterdam, 1894.

LE MÊME, Dāmonen, Geister und Zauber bei den alten Arabern, in WZKM, VIII, (1894).

VOILQUIN (J.), Les Penseurs grecs avant Socrate, Paris, s.d.

Wahb Ibn Munabbih, Kitāb at-tiğān fi mulūk Ḥimyar, Haiderabad, 1347.

Wellhausen (J.), Resu arabischen Heidentums, 2ème éd., Berlin, 1897.

WESTERMARCK (E.), Survivances paiennes dans la civilisation mahométane, trad. française, Paris, 1935.

WIET (G.), L'Egypte du Murtadi, Paris, 1953.

WOEPCKE (F.), Sur l'introduction de l'arithmétique indienne en Occident, Rome, 1859.

WUESTENFELD (F.), Geschichteschreiber der Araber und ihre Werke, Gottingen, 1882.

WZKM = Wiener Zeitschrift fur die Kunde des Morgenlandes.

YA'QUBĪ, Historiae, éd. HOUTSMA, Leyde, 1883, 2 vol.

YAQUT, Mu'ğam al-buldan, éd. Wuestenfeld, Leipzig, 1886.

LE ме̂ме, Iršād al-arīb, éd. Margoliourн, Leyde-Londres, 1907-1926.

Zamaņšarī, K. al-mufasşal, Caire, 1323.

Reste², v. Wellhausen.

RHR = Revue de l'Histoire des Religions.

SACY (S. de), Mélanges de littérature orientale, Paris, s.d.

ṢAFADI, Šarh lāmiyyat al-'Ağam, Caire, 1305, 2 vol.

ṢAFWAT (A. Z.), Ğamharat rasā'il al-'Arab, Caire, 1356/1937, t. IV.

ŠAHRASTĀNĪ, al-Milal wa-n-niḥal, Būlāq, 1263.

Ṣā'ID AL-ANDALUSĪ, K. Ṭabaqāt al-umam, trad. Blachère, Paris, 1935.

SAMARQANDĪ, Bustān al-'ārifīn, Qazan, 1298/1880.

SAUVAGET (J.), Relations de la Chine et de l'Inde, Paris, 1948.

SCHLIMMER, Terminologie médico-pharmaceutique, Téhéran, 1874.

Šiblī, Kitāb ākām al-murğān fī ahbār al-ğān, Caire, 1326.

SIDERSKY (D.), Les origines des légendes musulmanes dans le Coran et dans la vie des Prophètes, Paris, 1933.

Siğistānī, Kitāb al-mu'ammarin, éd. Goldziher dans Abhandlungen, II.

Siouffi, Etudes sur la religion des Soubbas ou Sabéens, Paris, 1880.

SODERBLOM (N.), La vie future d'après le Mazdéisme, (Ann. du Musée Guimet, t. IX), Paris, 1901.

Sprenger (A.), Dictionary of the technical terms of the musulman sciences, 1862, 2 vol.

STEINGASS (F.), Persian-English Dictionary, London, s.d.

Subkī, Tabaqāt aš-Šāfi'iyya al-kubrā, Caire, s. d.

SULAIMĀN d'ADANA, Kitāb al-bākūra as-sulaimāniyya fī kašf asrār ad-diyāna an-nusairiyya, Beyrouth, s.d.

Surnoms, v. BARBIER DE MEYNARD.

SuyūŢī, Muzhir, Caire, s. d., 2 vol.

T.A. = Tāğ al-'arūs.

TA'ĀLIBĪ, Hāṣṣ al-hāṣṣ, Tunis, 1293.

LE MÊME, Timār al-qulūb, Caire, 1326/1908.

LE MÊME, Histoire des rois de Perse, texte arabe publié et trad. par H. ZOTENBERG, Paris, 1900.

LE MÊME, Qişaş al-anbiyā', Caire, 1293.

ȚABARI, Annales, éd. DE GOEJE, Leyde, 1879-1901, 15 vol.

TAB./Zor. = Chronique de Abou Djafar... Tabari, trad. sur la ver-

Milieu = Pellat (Ch.), Le Milieu bașrien et la formation de Ğāḥiz, Paris, 1953.

MOURAD (Y.), La physiognomonie arabe et le Kitāb al-firāsa de Fakhr al-Dīn al-Rāzi, Paris, 1939.

Mu'ammarin, v. Sığıstānī.

Mufaddaliyyāt, éd. LYALL, Oxford, 1921.

Muhassas = Ibn Sida, Muhassas, 17 t. en 5 vol.

Mustatraf, v. Abšīhī.

Mu'talıf = Āmidī, Kitāb al-mu'talif wa-l-muḥtalif fī asmā' aš-šu'arā', éd. Krenkow, Caire, 1354.

NALLINO (C. A.), La littérature arabe des origines à l'époque de la dynastie umayyade, trad. françaisc, Paris, 1950.

Nyberg (H. S.), Questions de cosmogonie et de cosmologie mazdéennes, in J.A., 1929, 1931.

Pognon (H.), Inscriptions mandates des coupes de Khouabir, Paris, 1898-99.

Puech (H. Ch.), Le Manichéisme, Paris, 1949.

Prolég., v. IBN HALDŪN.

Qălī, Amālī, 2ème éd., Cairc, 1344, 2 t. en un vol.

QAZWĪNĪ, 'Aǧā'ıb al-maḥlūqāt, éd. Wuestenfeld, Gottingen, 1849.

Qurtubī, Muhtaşar tadkırat al-imām al-Qurtubī (par Ša'rānī), Būlāq, 1300.

REI = Revue des Etudes Islamiques.

REINAUD, Mémoire sur l'Inde, Paris, 1849.

RÉMUSAT (A.), Nouveaux mélanges assatsques, Paris, 1829, 2 vol.

Rescher (O.), Die Geschichten und Anekdoten aus Qalyūbi's Nawådir und Schirwani's Nafhat el-Jemen, Stuttgart, 1920.

LE MÊME, Vocabulaire du recueil de Bokhârî, Stuttgart, 1922.

LE MÊME, Abriss der arabischen Litteraturgeschichte, Konstantinopel, 1925 sqq., 2 vol.

LE MÊME, O.M. = Orientalistische Miszellen, Konstantinopel, 1925-26, 2 vol.

LE MÊME, Excerpte und Uebersetzungen aus den Schriften des... Gähiz, Stuttgart, 1931. LAMMENS (H.), La Mecque à la veille de l'Hégire, Rome, 1914.

LE MÊME, L'Arabie occidentale avant l'Hégire, Beyrouth, 1928.

LANDBERG (C. de), Primeurs arabes, Leyde, 1886.

Langage des oiseaux, v. GARCIN DE TASSY.

Lisan al-'Arab.

LENORMANT (F.), La Magie chez les Chaldéens.

LE MÊME, La Divination et la science des présages chez les Chaldéens, Paris, 1875.

Lods (A.), Israël, des origines au début du VIIIème siècle (L'Evolution de l'humanité, t. XXVI), Paris, 1930.

MACLER (F.), Les Apocalypses apocryphes de Daniel, Paris, 1895.

LE MÊME, L'Apocalypse arabe de Daniel, publ. et trad. in R.H.R., 1904.

Maf. = Mafātiḥ, v. Van Vloten.

Magani l-adab.

MAID. = MAIDĀNĪ, Mağma' al-amtāl, Caire, 1352-3, 2 t. en un vol.

MAIMONIDE, Traité des poisons, trad. I.-M. Rabbinowicz, 2ème éd., Paris, 1935.

Maqdisi, Le livre de la création et de l'histoire, publ. et trad. par Cl. Huart, Paris, 1899-1903.

Maggarī, Azhār ar-riyād, Caire, 1939-42, 3 vol.

MARÇAIS (W.), Textes arabes de Tanger, Paris, 1911.

LE MÊME, Hanqaţīra-halqaţīr, in J.A., 1913.

Massé (H.), Croyances et coutumes persanes, Paris, 1938, 2 vol.

Massignon (L.), La passion d'al-Hallaj, Paris, 1922.

Massignon (L.), Cadis et nagibs baghdadiens, in WZKM, 1948.

LE MÊME, La politique islamo-chrétienne des scribes nestoriens de Deir Qunnä à la cour de Bagdad au IXème siècle de notre ère, Ext. de Vivre et penser, 2ème série.

Mas'ūdī, Le Livre de l'avertissement et de la révision, éd. de Coeje, Leyde, 1894; trad. Carra de Vaux, Paris, 1896.

LE MÊME, Les Prairies d'or, éd. et trad. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille, Paris, 1861-77, 9 vol.

Merveilles de l'Inde, v. Buzurg.

IBN DURAID, Kitāb al-ištiqāq, éd. Wuestenfeld, Gottingen, 1854.

IBN ḤAĞAR, v. 'ASQALĀNĪ.

IBN ḤALDŪN, Muqaddima, éd. 'ABD AR-RAḤMĀN MuḤAMMAD, Caire, s.d.; trad. M. G. de Slane, 2ème éd., Paris, 1934, 3 vol. (Prolég.).

IBN ḤANBAL, Kitāb al-wara', Cairc, 1340.

IBN HAZM, Taug al-hamāma, trad. L. BERCHER, Alger, 1949.

IBN HIŚĀM, Kitāb sirat ar-Rasūl, éd. WUESTENFELD, Gottingen, 1860, 2 t. en un vol.

IBN AN-NADĪM, Kitāb al-fihrist, éd. FLUEGEL, Leipzig, 1871-72, 2 t. cn un vol.

IBN NUBĀTA, Sarḥ al-'uyūn, Būlāq, s.d.; éd. en marge de ṢAFADī (q.v.).

IBN AL-QIFŢĪ, Ta'rīḥ al-ḥukamā', éd. J. LIPPERT, Leipzig, 1903.

IBN Qut. == IBN Qutaiba, Kılāb aš-ši'r wa-š-šu'arā', éd. de Goeje, Leyde, 1904.

LE MÊME, al-Ma'ārıf, Cairc, 1353/1934.

LE MÊME, Ta'wil muhtalif al-hadit, Caire, 1326.

IBN SA'D, Kitāb at-tabaqāt al-kubrā, éd. SACHAU, 1905-1940.

INOSTRANISEV (K.), Matériaux de sources arabes pour l'histoire de la culture dans la Perse sassanide (Ext. des Zapiski de la sect. or. de la Société Archéol., t. XVIII), St-Petersburg, 1907 (en russe).

Iṣāba, v. 'Asqalānī.

Ištiqāq, v. IBN DURAID.

J.A. - Journal Asiatique.

JAUBERT (A.), Géographie d'Edrisi, Paris, 1836-60, 2 vol.

JAUSSEN (A.), Coutumes des Arabes au pays de Moab, 2ème éd., Paris, 1948.

KESSLER (K.), Mani. Forschungen uber die manichaische Religion, Berlin, 1899.

Kisā'ī, Qiṣaṣ al-Anbiyā', éd. Eisenberg, Leyde, 1922-3.

Kremer (A. von), Culturgeschichtliche Streifzüge auf dem Gebiete des Islams, Leipzig, 1873.

KUTUBĪ, 'Uyūn at-tawārih, ms. Paris, 1588.

- GARCIN DE TASSY (M.), La poésie philosophique et religieuse chez les Persans, d'après le Mantic uttair ou le Langage des oiseaux de Farid uddin Attar, Paris, 3ème éd., 1860.
- GARDET (L.) ct Anawati (M.), Introduction à la théologie musulmane, Paris. 1948.

ĞAUBARĪ, Kitāb al-muḥtār fi kašf al-asrār wa-hatk al-astār, Caire, s.d. ĞAUHARĪ, Şaḥāḥ, Caire, 1282, 2 vol.

ĞAWĀLĪQĪ, al-Mu'arrab, éd. SACHAU, Leipzig, 1867.

GEIZER (W.), Ostīrānische Kultur im Altertum, Erlangen, 1882.

GOEJE (M. J. DE), Mémoire sur les Carmathes du Bahrain et les Fatimides, Leide, 1886.

GOLDZIHER (I.), Abhandlungen zur arabischen Philologie, Leiden, 1896-99, 2 vol.

HÄĞĞİ HALİFA, Kašf az-zunûn, éd. Fluegel, Leipzig, 1835-1858.

HALPHEN (L.) et SAGNAG (P.), Les premières civilisations (t. I de l'Hist. générale des peuples et civil.).

Hamdānī, al-Iklīl, t. VIII, éd. Anastase-Marie de St-Elie, Bagdad 1931.

LE MÊME, Geographie der arabischen Halbinsel, éd. MUELLER, Leiden, 1884-91, 2 vol.

Hay. = Kitāb al-Hayawān, v. Ğāhiz.

HARLEZ (C. de), Avesta, livre sacré du Zoroastrisme, trad. du zend, Paris, 1881.

HATĪB BAGDĀDĪ, Ta'rīh Baġdād, Caire, 1349/1931, 14 vol.

Huart (Cl.), Anîs al-'Ochchâq, traité des termes figurés relatifs à la description de la beauté par Chercf-eddîn Râmî, trad. du persan et annoté, Paris, 1875 (Bibl. de l'École des Hautes Études).

Husain (Tāhā), Min hadīt aš-ši'r wa-n-natr, Caire, 1936.

IBN ABĪ ḤADĪD, Šarḥ nahǧ al-balāġa, Caire, 1329, 20 t. en 4 vol.

IBN ABĪ UŞAIBI'A, Tabagāt al-aţibbā', Caire, 1882-84, 2 vol.

IBN AL-AŢĪR, Usd al-ġāba, Caire, 1280.

IBN BABAWAIH, Ikmāl ad-dīn wa-itmām an-ni'ma, Qandahar, s.d.

IBN BADRÜN, Commentaire historique sur le poème d'Ibn 'Abdün, éd. Dozy, Leyde, 1848.

BIBLIOGRAPHIE

Abriss, v. RESCHER.

Авšīнī, al-Mustatraf, Caire, s.d., 2 t. en un vol.

ABŪ L-KALĀM ĀZĀD, Šaḥṣiyyat Dī l-Qarnain al-madkūr fī l-Qur'ān, in Taqāfat al-Hind, 1-II, 1950.

ABŪ L-Maḥāsın ibn Tagribardī, an-Nuğūm az-zāhira fī mulūk Misr wa-l-Qāhua, éd. Juynboll-Matthes, Leyde, 1855-61, 2 vol,

Авū Таммам, Kitāb al-ḥamāsa, éd. Freytag, Bonnae, 1828.

Aġānī, éd. de Būlāq.

ALFARIC (P.), Les Ecritures manichéennes, Paris, 1918.

Amālī, v. Qālī.

'Amrūsī (F.), Al-Ğawārī al-muğannıyāt, Cairc, s.d.

Le P. Anastase-Marie de St. Elie, Nushu' al-Lughati al-arabiyeh, Caire, 1938.

Asın Palacios, Abenmasarra y su escuela, Madrid, 1914 (notice sur Ğāḥiz empruntée à Ṣafadī, Wāfī).

'Askarī, Kıtāb aş-şinā'ataın, Caire, 1320.

LE меме, Dīwān al-ma'āni, Caire, 1352, 2 t. en un vol.

'Asqalānī, Kitāb al-iṣāba fī tamyīz aṣ-ṣaḥāba, Cairc, 1328, 4 vol.

LE MÊME, Lisān al-mizān, Haiderabad, 1329-31, 6 t. en 2 vol.

Avertissement, v. MAS'ŪDĪ.

Avesta, v. J. DARMESTETER et C. de HARLEZ.

Azhār ar-riyād, v. MAQQARĪ.

Babelon (E.), Les Mendaîtes, leur histoire et leurs doctrines religieuses, Paris, 1881 (Ext. des Ann. de philosophie chrétienne).

BAĞDĀDĪ, Hizānat al-adab, Caire, 1347, 4 vol.

BAIHAQĪ, Kitāb al-maḥāsin wa-l-masāwī, éd. Schwally, Giessen, 1902. Qu'il nous soit permis d'adresser nos remerciements les plus viss à Messieurs G. Wiet, G. S. Colin et R. Blachère, G. Vajda et Chocron, qui nous ont aidé à éclaireir quelques détails, à M. L. Massignon qui a bien voulu s'intéresser à notre entreprise, et enfin à M. H. Laoust qui a eu la bonté d'accepter de publier ce modeste travail dans la collection de l'Institut Français de Damas.

également connue sous le titre Risālat at-Tawassu wa-t-tadwīr (mais tawassu est une lecture fautive pour tarbī).

Parmı les travaux modernes sur ce texte, nous citerons la traduction-analyse de O. Rescher dans ses Excepte, 212-255; l'analyse de Tähä Ḥusain, dans Min hadil al-sir wa-n-nalr, 88-99; une étude de M. Bahnīnī dans al-Taqāfa almagribiyya, n° 2, sept. 1941, que nous n'avons pu consulter, et, tout récemment, H. Al-Fähürä. al-Gāhiz. 26-28.

des magiciens, des faux - prophètes — auxquels il a d'ailleurs consacré une risāla aujourd'hui perdue — et de détruire les légendes accréditées par des personnages comme Ka'b al-Aḥbār, Wahb ibn Munabbih, 'Ubaid ibn Šarya (1) qui ont inondé la littérature religieuse de traditions étrangères ou apocryphes.

Ainsi, en dépit de sa présentation sous forme de questions, en apparence originale (2), l'intérêt du *Tarbi*^{*} est bien plus intellectuel que littéraire, et c'est dans l'histoire des idées qu'il a surtout sa place. Il est simplement regrettable que dans les siècles postérieurs, des écrivains intelligents n'aient point songé à s'interroger sincèrement et à fournir des réponses raisonnables aux questions de Gāhiz (3).

- (1) Ou sans doute mieux Šariyya; v. Işāba, nº 6395.
- (2) Čāḥiz avait probablement à sa disposition les Problèmes attribués à Aristote et il a pu s'en inspirer; en outre, il pouvait avoir présentes à l'esprit les questions que les Jiuss de Haibar et autres lieux avaient conseillé à Abū Čāhl de poser au Prophète; plus près de lui, une partie du Livre des balances (K. alraumāzin, publié par Bertuelot, III, 139 sqq), attribué à Čābir ibn Hayyān utilise déjà ce procédé.

Dans la littérature postérieure, il est possible, mais nous n'avons pas fait de recherches sur ce point, que des auteurs aient imité Gâhiz; dans les Azhār ar-nyād de Maqqarī, on trouve bien (III, 65 sqq), une série de questions, mais elles ne rappellent pas le Tarbī', c'est peut-être dans les catéchismes qu'on découvre le plus d'analogies.

D'autre part, Ḥuṣṣī, Gam' al-gawāhir, Caire 1372/1953, 260, dıt, à propos d'une épître d'Abū Bakr al-Ḥwārızmī à Badi' az-Zamān al-Ḥamaḍānī, que l'auteur a imité la risāla de Ğāhız ıntitulée Rısālat aṭ-Tūl wa-l-'ard et une partie au moins de la communauté, le ton qu'il adopte dans le Tarbi' ne laisse aucun doute sur sa pensée profonde; ainsi la lettre du Tarbi' a besoin du Ḥayawān pour être saisie, mais il faut être bien pénétré du Tarbī' pour comprendre l'esprit du Ḥayawān; ces deux ouvrages, en somme, s'harmonisent et se complètent. C'est en partant de cette constatation fondamentale que nous nous proposons de passer en revue, dans un travail en préparation, les idées de Ğāḥiz, car nous avons la conviction que cet homme si méconnu, représente un moment de la pensée humaine, même si l'on peut l'accuser d'être, en une certaine mesure, tributaire de la Grèce et de n'avoir pas toujours émis des opinions absolument originales.

Les questions qu'il pose dans le Tarbi concernent des événements, des personnages ou des peuples mythiques (Déluge, Ğurhum, etc.), des faits anciens et douteux que l'historiographie arabe, faisant feu de tout bois, a néanmoins acceptés, des faits géographiques même, telles les sept mers fabuleuses entourées par la montagne Qāf. Tout en apportant la preuve que les Arabes disposaient alors de traductions des doxographes grecs — non sans quelques interférences avec les recueils de sentences d'origine iranienne — Ğāḥiz fait allusion à des solutions proposées par l'hellénisme en ce qui concerne les faits scientifiques, et s'élève contre les explications mythologiques données par les anciens Arabes à propos des animaux, des astres, des marées, etc.

Une fraction importante des questions est représentée par les problèmes religieux. Dans un esprit tout différent de celui qui imprégnera les catéchismes postérieurs, il interroge son correspondant — en réalité il s'interroge lui-même — sur les problèmes auxquels le Coran ne donne pas une solution immédiate. Après avoir passé en revue les croyances critiquables des Arabes antéislamiques et des Musulmans orthodoxes, il s'en prend aux Juifs, aux Chrétiens, aux Mandéens, aux Mazdéens, aux Manichéens et, d'une façon particulière, aux Šī'ites — puisque Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb est rāfiḍite — et fournit au passage une plaisante et prophétique explication du tanāsuḥ. Il s'efforce de réduire à néant l'influence néfaste

bonne heure, les légendes empruntées aux religions scripturaires pour expliquer quelques obscurités du Coran et de la Sunna, les mythes inventés par des Musulmans zélés, le folklore yéménite introduit par des Arabes du Sud inquiets de la suprématic des 'Adnānites, les croyances mazdéennes et manichéennes importées par les mawāli, la magie chaldéenne toujours vivace avec un parfum de clandestinité, la mythologie šī'ite d'importation étrangère, l'activité des magiciens et des astrologues avec tous les recueils d'oracles qui constituaient leur attirail (1).

A l'opposé, l'hellénisme, dont Ğāḥiz est un fervent adepte, fournit des conceptions rationalistes qui, loin d'être assimilées, ne sont pas encore adoptées par les esprits les plus ouverts.

Rien n'est plus décevant pour un arabisant que la recherche d'une explication acceptable à propos d'une expression, d'une tradition, d'une croyance. La multiplicité des interprétations proposées par les auteurs dont la probité est le seul mérite, provient de ce principe d'autorité qui les contraint à énumérer les explications de leurs prédécesseurs en n'apparaissant eux-mêmes, si l'on peut dire, que sous la formule . La position de Gahiz est toute différente; à l'égard des croyances qui ne sont pas justifiées par le Coran - et encore s'arrête-t-il comme à regret devant la barrière dressée par le Livre Saint - son attitude est toute de scepticisme, dès l'instant que la raison s'y oppose; et ce doute méthodique qu'il introduit dans la littérature arabe - pour ne point dire dans la pensée arabe - eût pu constituer un ferment d'une extraordinaire puissance s'il l'avait placé dans une nation moins attachée à la tradition et à la routine que la nation arabe. Il ne lui est certes pas possible d'offrir à son tour des explications rationnelles - ct il en est bien excusable - mais, alors que dans le Hayawān, il se borne apparemment à faire un exposé objectif des solutions admises par

à toutes les explications mythologiques qui sont fournies, mais il les qualifie de ماطل .

⁽¹⁾ Cf. DE GOEJE, Carmathes, 115 sqq.

attaquant son ancien secrétaire et en chargeant de cette mission son ami Ğāhiz.

Sans se servir apparemment d'aucune source directe, mais écrivant au fil de la plume et accumulant les idées qui lui viennent à l'esprit, Gahiz rédige donc à l'intention de Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb une épître formée de deux parties qui s'imbriquent l'une dans l'autre sans aucun plan préconçu, sans aucun ordre visible - compte tenu des mutilations dues aux copistes -. Il déclare tout au début qu'il a décidé de démasquer son correspondant et de le vouer à la risée publique en lui posant — et en conseillant aux lecteurs Mekkois de lui poser - une série de questions auxquelles il sera naturellement incapable de répondre. L'auteur s'adresse ensuite directement à Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb sur le mode ironique ou sur un ton de moraliste, en faisant allusion à des conversations qu'il a tenues et des attitudes qu'il a prises alors qu'il se trouvait dans l'entourage d'Ibn az-Zayyāt; puis viennent les premières questions auxquelles se mêlent diverses considérations et des éloges qui font apparaître Ğāhiz comme un merveilleux pince-sans-rire. Il y a là de belles pages que les anthologues n'ont point manqué de retenir car ils y ont vu des modèles de panégyrique en prose, mais l'intérêt le plus réel de l'ensemble du texte se dégage des questions posées.

IMPORTANCE DU TARBI'

A l'époque où écrit Ğāḥiz, le folklore arabe, accessoirement recueilli par les philologues et les lexicographes en quête d'éléments de vocabulaire, fournit les premières solutions aux problèmes qui se présentent à l'esprit des Musulmans enclins à s'interroger sur les mystères de la Nature, et le Kitāb al-ḥayawān lui-même puise largement dans ce vieux fonds bédouin de légendes explicatives ou merveilleuses (1). A cette mythologie rudimentaire se sont ajoutés, de

(1) Le t. VI du Kitāb al-ḥayawān est en grande partie consacré au commentaire d'une qaṣīda d'al-Ḥakam ibn 'Amr al-Buhrānī (texte pp. 25-26 = 80-84) consacrée aux merveilles de la création; Čāḥiz précise que les Bédouins croient

Un nommé Ṣāliḥ ibn 'Abd al-Wahhāb possédait l'esclavechanteuse Qalam aṣ-Ṣāliḥiyya: Wātiq l'ayant entendue chanter
voulut l'acheter, mais son propriétaire exigea d'abord une somme
prohibitive accompagnée du gouvernement de l'Égypte, pour se
résoudre finalement à la laisser au calife moyennant 5.000 dinars
que le vizir Ibn az-Zayyāt devait lui remettre. Or celui-ci n'exécuta
pas l'ordre de Wātiq et le créancier fut contraint d'user d'un stratagème à l'égard du vizir récalcitrant: Ibn az-Zayyāt en effet se
divertissait secrètement chez un notable qui était aussi lié avec
Ṣāliḥ, et il suffit à ce dernier d'apparaître brusquement chez son
ami, alors que «les tables destinées aux libations étaient dressées et
entourées de mignons et d'esclaves femmes», pour obtenir du vizir,
qui voulait éviter le scandale, la somme qui lui était due. Ṣāliḥ,
nanti de ses pièces d'or, quitta le service du gouvernement et acheta
une propriété dans laquelle il se retira.

Ce Ṣāliḥ est le frère de Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb qui, dans l'histoire, joue un rôle très effacé. Nous savons seulement qu'il est l'auteur des vers chantés par Qalam lorsqu'elle apparut pour la première fois devant le calife. 'Amrūsī (1), sans citer sa source, fait de lui le secrétaire de Ṣāliḥ ibn ar-Rašīd, mais on a tout lieu de croire l'Ağānī qui le qualifie de ṣāḥub d'Ibn az-Zayyāt (2).

RAISONS DE LA COMPOSITION DU TARBÍ'

Et l'on peut ainsi comprendre — ou tout au moins deviner — les mobiles qui ont poussé Ğāḥiz à écrire cette risāla, dont le ton est bien plus celui d'un pamphlet commandé que d'un écrit spontané.

Comme elle est adressée à la Mckke, il est permis de croire que Aḥmad avait suivi son frère dans sa retraite et avait par conséquent quitté lui aussi son service à Baġdād. Ibn az-Zayyāt, qui avait évité le chantage, chercha sans doute à se venger d'une façon habile en

- (1) Muganniyāt, 235.
- (2) Aġānī, XXI, 46.

Ce passage (1) n'est pas un simple résumé du Tarbi* où ne figurent pas nombre de questions posées ici; on peut donc songer à la possibilité d'une double rédaction, hypothèse que semblerait justifier une phrase du § 165 où Ğāḥiz fait allusion à une lettre que, dans sa jeunesse, il avait adressée au même correspondant. Cependant les similitudes qu'on relève entre le passage du K. al-ḥayawān et le Tarbi* montrent que Ğāḥiz pense bien à ce dernier; les différences proviennent sans doute soit des mutilations subies par le texte qui nous est parvenu, soit du fait qu'en écrivant le K. al-ḥayawān, l'auteur n'avait pas sous les yeux une copie de son épître. Le fait qu'il renvoie le lecteur à cet écrit prouve bien que celui-ci avait été publié, alors que la première lettre, ainsi qu'il ressort du § 165, était restée inédite, si l'on peut dire.

DATE DE LA COMPOSITION

Nous sommes donc en droit de considérer que le Tarbī est antérieur à 232/847, puisque le Ḥayawān a été dédié à Ibn az-Zayyāt qui est mort à cette date; compte tenu du temps qu'il fallut à Gāḥiz pour composer son Ḥayawān, il apparaît possible de fixer le terminus ad quem vers 230/845. Quant au terminus a quo, il doit se situer en 227/842, ainsi qu'il ressort de la date des événements qui ont probablement provoqué la rédaction de la risāla.

PERSONNALITÉ DU DESTINATAIRE

Le Ḥayawān qualific Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb de kātib, c'est-à-dire de secrétaire de l'administration 'abbāside; or un personnage portant ce nom est attesté sous le califat de Wātiq (2) et il semble que ce soit le même.

- (1) C'est ce texte que Van VLOTEN étudie dans son article Damonen, Geister und Zauber..., in WZKM, VII, 169-187, 233-247, et VIII.
- (2) TABARI, Annales, s.a. 232, à propos de la mort de Wāṭiq; Aġānī, XII, 116; v. 'Amrūsī, Muġannyāt, 235 sqq. Un personnage du même nom est encore cité dans un isnād de Šibil, 152, sans aucune précision.

tendent tout savoir», puis, après le texte qu'on trouvera ci-dessous, il conclut: «Si ces questions t'intéressent et si tu trouves cette méthode digne d'intérêt, tu n'as qu'à lire la risāla que j'ai adressée à Ahmad ibn 'Abd al-Wahhāb al-Kātib».

Voici le passage du Ḥayawān:

فغلما له [أى لاحمد بن عبد الوهاب]: ما الشنفناق والشيصان وتبكوير [v. index s.v. Kuwair] ودر كاذاب ? و مَن قائل امرأة ابن مقبل و مَن حابق العربيص وَمَن هانف سعد ؟ وحبَّر ما عن بني أقيش وعن بني لبني وَمَن زوحها وعن بني عرواں ومـــن امرأته وعن سملةة ورومة والميدعان وعن النقبار دى الرقبة وعن آصف وَمَن منهم أشار باصفر سليم وعين أطيقس اسم كلب أصحاب الكهف وكيف صارت الكلاب لا تسح من سباه ؟ وأين للم كتاب شرطهم ؟ وكيف حدّ ثوا عن اس عاس في العار والغرد والملاير والفيل والارب والمنكوت والحري أض كلهن سح وكيف حصّت هـــده بالمسخ وهل يحل لنا أن تصدق حدا الحدث عن اس عباس ؟ وكف صارت الطاء ماشة الحن؟ وكت صارت العيلان نعير كل شيء الاحوافرها و لم مانت من ضربة وعاشت من صربتين ؟ و لم صادت الاراب والكلاب والنعام مراكب العيلان ولم صادت الرواقيد مطايا السواحر ؟ وأي شيء روّح أهل السعلاة اس يرموع ؟ وما فرق ما سِمه ومين عبد الله س هلال ؟ ومــا فعلت العناة التي كانت سمّيت صار على يد حرمي وأبي منصور ولمّ عصب على ذلك المدهب ولم منى على وحهه شفشف؟ وما الفرق بين العيلان والسمالي وبين شيطان المصرا، وشيطان الحاطة ؟ ولمَ علَق السمك المالح بأذمانه والطرى بآدانه ؟ ومــا بال العراح تحمل بأحنحتها والعراديج أدحلها ؟ ومــا ال كل شي، أصل لسانه نما بلي الحلق وطرفه نما بلي الهوا، إلا لسان الغيل ؟ ولم قالت الهند لولا أن لسامه مقلوب لتكلُّم ؟ ولم صادكل ماضع وآكل يمرَّك فكَّم الاسفل إلا التمساح فإن يمرُّك فكُّمه الاعلى؟ ولمَّ صار لأُحفان الاسان الاشفار وليس ذلك للدوابَ إلا في الاحفان العالية؟ ما بال عين الحرادة وعين الافعى لا تدوران؟ وما بيصة العقر ؟ وما بيصة الديك ؟ ولم امتنع بيض الانوق؟ وهل يكون الاملق العقوق؟ وما بال لسان سمك البحر [عديما] ؟ وما بال العربق من الرحال يطفو على قفاه ومن الساء على وحهه ولم صار الغتبل اذا قتل سقط على وحهه ثم يقلبه ذكره ؟ وأبن تدهت شفشقة السير وعرمول الحاد والبعل وكبد الكوسح بالنهاد ودم الميت؟ ولم انتصب خلق الاسان من بين سائر الحيوان ؟ وحدني عن الصعادع لم صارت ننق بالليل وإذا أوقدت النار أمسكت ؟

L'OUVRAGE

Le Kitāb at-tarbī' wa-t-tadwīr est en effet constitué essentiellement par une série de questions épineuses adressées à un nommé Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb que Ğāḥiz, entre deux groupes de questions, traite avec une ironie cinglante. C'est en somme à la fois un modèle de style ironique, une belle leçon de modestie et une liste plaisante des problèmes les plus délicats qui se posent à la conscience d'un rationaliste musulman du IIIº s. de l'Hégire.

Au début de l'ouvrage, Ğāḥiz brosse de son personnage un spirituel portrait physique et moral qui fait songer à La Bruyère, mais ne jette qu'une clarté insuffisante sur son identité. Il en ressort principalement que Aḥmad ibn 'Abd al-Wahhāb était très âgé, résidait à la Mekke après avoir vécu dans la familiarité du vizir Ibn az-Zayyāt, manifestait sa prédilection pour le Šī'isme, mais se montrait inaccessible à la discussion.

D'autre part, alors que cette épître — dont le titre est certainement dû à un copiste (1) —, n'est pas expressément citée dans l'introduction du Kitāb al-ḥayawān, Ğāḥiz écrit dans ce dernier ouvrage (I, 150 = 308-311): «Les propos sur la métamorphose du lézard... sont de la même nature que les plaisanteries que j'avais adressées par écrit à l'un de nos amis, de l'espèce de ceux qui pré-

(1) Čāḥiz avait pris la précaution de choisir le titre de ses principaux ouvrages (Hayawān, Buḥalā', Bayān), mais pour les écrits d'importance secondaire, les titres ont été fourns aux biographes et aux anthologues, soit par les indications qui figurent dans l'introduction du Hayawān, soit par le sujet traité — ou, plus fréquemment, par l'un des sujets traités —; de là provient la multiplicité des tutres d'une même risāla et les erreurs qui en découlent. En ce qui concerne le Tarbī', rien ne permet de penser que Čāḥiz ait choisi lui-même ce tutre et tout porte à croire qu'un copiste avisé l'a tiré des passages où l'auteur ironise sur l'apparence extérieure de son personnage. Bien que la difficulté des questions posées fasse songer à la quadrature du cercle, on doit, à regret, abandonner cette interprétation sédusante. (V. dans Fibrist, 271 et 356, l'indication d'autres ouvrages portant un titre analogue).

de sa signification et, éventuellement, d'éclaircissements et de références bibliographiques.

3) Liste, par ordre de fréquence, des mots qui reviennent au moins trois fois dans le texte, le lecteur intéressé ayant toujours la possibilité de se référer au glossaire pour les termes dont la fréquence est inférieure à trois.

Nous ne nous dissimulons pas que des statistiques de ce genre, quand elles sont isolées, ne prouvent pas grand chose, et encore moins lorsqu'il s'agit d'un texte aussi spécial que le *Tarbi*'; c'est pourquoi nous nous abstenons d'en tirer pour l'instant la moindre conclusion, nous bornant à présenter cette liste comme un document dont la valeur n'apparaîtra que lorsque nous disposerons, pour la période classique de la littérature arabe, de tables de fréquence analogues (1).

4) Index des noms propres, en transcription et dans l'ordre de l'alphabet latin.

Il demeure bien entendu que dans le glossaire et l'index, nous ne cherchons nullement à répondre aux questions de l'auteur; nous serons pleinement satisfait quand nous serons parvenu à en comprendre la raison et à découvrir les faits ou les croyances qui les ont provoquées, mais nous devons avouer que, malgré nos efforts, nous serons contraint de multiplier les points d'interrogation.

(1) Sauf erreur ou omission, le nombre total des notations est de 15.125 se décomposant comme suit:

outils gram.	100	représentant	5 579 notations
subst.	1730 }		
adj.	586 {	»	9.029 not.
verbes	787)		
noms propres	416	»	517 not.
	3619		15.125

suspects, nous nous sommes efforcé de les signaler à l'attention du lecteur de la façon suivante:

le texte essentiel, les questions qui constituent la raison d'être du Tarbi' sont accompagnées, en marge, d'un trait continu;

les passages qui appartiennent sans doute au texte original, sans revêtir cependant une importance fondamentale, ne sont signalés par aucune disposition spéciale;

les interpolations probables sont marquées, en marge, par une ligne de pointillés.

Pour avoir la certitude de ne laisser dans l'ombre aucun problème — dussions-nous nous borner à le poser sans parvenir à le résoudre — nous avons été conduit à faire un relevé exhaustif des mots contenus dans le texte; ce travail achevé, il nous a semblé intéressant de profiter des fiches ainsi constituées pour tenter une première étude du vocabulaire ğāḥizien, en nous attachant pour l'instant à déterminer le sens et la fréquence de chaque terme employé. Ainsi, notre édition comprend quatre parties :

- 1) Texte arabe divisé arbitrairement en paragraphes de quelques lignes pour permettre l'élaboration immédiate de l'index et accompagné de l'indication des leçons des trois éd. antérieures: = éd. Van Vloten; f = Maǧmū'at rasā'ıl; = éd. Sandūbī; dans quelques cas: = leçon confirmée du ms. de la Zāhiriyya; = extraits du ms. de Berlin; = extraits du ms. du British Museum.
- 2) Glossaire alphabétique exhaustif (1): chaque terme est suivi, entre parenthèses, d'un chiffre indiquant sa fréquence dans le texte, puis de l'énumération des paragraphes où il a été relevé,
- (1) Les seuls éléments non relevés sont i et j, qu'il serait éventuellement plus aisé, à raison de leur très grande fréquence, de rechercher directement dans le texte; d'autre part, il n'a pas semblé indispensable d'indiquer le sens de toutes les particules car elles sont, elles aussi, très fréquentes et l'on aurait avantage, le cas échéant, à en resaire le relevé.

PRÉSENTATION DE NOTRE ÉDITION

Après avoir tiré parti de tous les éléments fournis par nos prédécesseurs et par les mss. accessibles, il nous restait donc, fondamentalement, à mener notre travail avec le seul secours des sources indirectes, c'est-à-dire des ouvrages d'adab, d'histoire et de sciences qui aident parfois à découvrir la bonne leçon et, plus souvent, à comprendre les allusions discrètes à des faits peu connus.

Malheureusement, aucun document ne nous a permis de délimiter exactement les interpolations pourtant visibles et de rétablir le texte dans son ordre primitif. L'examen de plusieurs recueils de morceaux choisis — notamment le ms. de Berlin — prouve d'une façon indubitable que les anthologues ont pris de grandes libertés avec l'œuvre ǧāḥizienne et, sans aller jusqu'à les accuser de falsification, on peut être assuré qu'ils ont mis bout à bout des passages empruntés à des écrits différents. Certes le style de Ğāḥiz est réputé incohérent et le coq-à-l'âne fait partie de sa manière, mais il est bien certain que cette renommée est due, pour une bonne part, aux copistes, et il suffit de parcourir quelques épîtres éditées sans discernement pour se convaincre du désordre dans lequel les textes nous sont parvenus.

Le Tarbi' n'a point échappé au sort commun et il est évident que Ğāḥiz ne l'a pas écrit tel que la postérité nous l'a transmis. C'est ainsi par exemple que plusieurs passages dithyrambiques faussent totalement la perspective parce qu'on les croit adressés au destinataire de l'épître, alors qu'en réalité ils sont empruntés à d'autres écrits, et simplement interpolés (1).

N'ayant pas le droit de supprimer délibérément ces passages

⁽¹⁾ Les §§ 89-95 correspondent à peu près exactement à un texte donné par Ḥuṣrl, Zahr, II, 108 et reproduit par Ṣarwar, Camhara, IV, 47; il s'agit d'une lettre adressée à Ibn az-Zayyāt; de même, quelques lignes du § 98 se retrouvent dans le Kitmān as-sirr, 37, 1. 7-8; le § 108 apparaît dans Madh an-nabīd, 290-1.

que nous en avons entrepris une nouvelle édition, en nous efforçant de corriger les altérations apparentes et d'élucider les points obscurs.

Brockelmann ne signalant aucun ms. du Tarbi', nous nous sommes basé sur l'éd. de Van Vloten qui, dans son apparat critique, fait état des corrections apportées au ms. fondamental et des variantes fournies par les fragments conservés l'un à Londres (1), l'autre à Berlin (2). Notre travail était déià très avancé quand nous avons eu communication, grâce à l'obligeance de M. P. Voorhoeve conservateur des mss. orientaux de la Bibl. Universitaire de Leide — qu'il nous est agréable de remercier ici — du ms. ar. 7014 contenant une copie des Fadā'il al-Atrāk (fos 1-24) de la main d'un calligraphe oriental, et (fos 25-53) le texte du Tarbī copié, vraisemblablement par Van Vloten lui-même, sur le «Cod. Malik Thahir Dam. 125». Comme Yūsuf AL-'Išš ne signale pas ce dernier codex dans son catalogue des mss. de la Bibl. Zāhiriyya, nous pensions qu'il était perdu et que de toute façon il ne nous serait pas d'une grande utilité car le calque des passages douteux collé en marge de la copie de Van VLOTEN montrait qu'il était dans un état très défectueux et qu'il avait fallu dépenser des trésors de science et de perspicacité pour en tirer une édition lisible. Nous avions donc achevé notre travail quand M. Ibrāhīm AL-KAILĀNĪ — à qui va toute notre reconnaissance -- a bien voulu nous signaler l'existence de ce ms. à la Zāhiriyya (sous la même cote qu'au temps de Van VLOTEN) et effectuer pour nous une collation. Ce ms., copié à Alep en 411 de l'hégire, est effectivement médiocre et ne permet pas de résoudre les problèmes en suspens.

⁽¹⁾ British Museum, no 1129.

⁽²⁾ AHLWARDT, 5032. Nous possédons un micro-film de ces deux fragments qui ne présentent qu'un intérêt médiocre et n'intéressent que la partie la moins altérée du texte; au demeurant, Van VLOTEN en a tiré le maximum de leçons correctes.

INTRODUCTION

MANUSCRITS ET ÉDITIONS DU TEXTE

Le Kitāb at-tarbi' wa-t-tadwīr a été étudié pour la première fois par le promoteur des études ğāḥiziennes, l'orientaliste hollandais G. Van Vloten. Malheureusement, la mort prématurée de ce savant l'empêcha de terminer son travail, et J. M. de Goeje, qui se chargea de la publication du texte (1), dut se borner, en fait d'apparat critique, aux variantes des mss. et aux corrections de Van Vloten. Trois éditions orientales (2), visiblement basées sur la première et également dépourvues de notes, n'apportèrent au texte que d'insignifiantes améliorations, de sorte que jusqu'ici, cette importante rısāla, quoique lisible dans son ensemble grâce à Van Vloten dont on ne reconnaîtra jamais assez le mérite, présente de multiples obscurités, et le lecteur doit se priver du plaisir de la comprendre dans sa totalité.

C'est précisément pour parvenir nous-même à une intelligence satisfaisante du texte, tout en évitant une fausse interprétation (3),

⁽¹⁾ Dans les Tria opuscula, Leide, 1903, 86-157.

⁽²⁾ a) Mağmü'at rasa'ıl al-Ğahız, Caire, 1324, 82-147; b) éd. Muh.Mas'ūn, Maṭba'at al-Ğumhūr, 1324 (non consultée); c) éd. Sandūn, in Rasa'ıl al-Ğahiz, Caire, 1352/1933, 187-240. On signalera pour mémoire les extraits publiés en marge du Kāmıl de Mubarrad, I, 40-97.

⁽³⁾ C'est à propos d'un pareil texte qu'on peut regretter l'absence du «point d'ironie» qui eût permis à TA'ALLBI, Timār, 416, de ne point se méprendre sur le caractère véritable d'apparentes louanges.

CHARLES PELLAT

Professeur à l'École des Langues Orientales

LE KITĀB AT-TARBĪ' WA-T-TADWĪR de ĞĀHIZ

Texte arabe avec une introduction, un glossaire, une table de fréquence et un index

CHARLES PELLAT Professeur à l'École des Langues Orientales

LE KITAB AT-TARBI WA-T-TADWIR de GAHIZ

Texte arabe avec une introduction, un glossaire, une table de fréquence et un index

> DAMAS 1 9 5 5